

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Csiki Tamás:

**A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései,
2008-2016**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Prof. Dr. Gazdag Ferenc

.....

Budapest, 2017

Tartalom

I. Bevezetés	5
I.1. Szakirodalmi áttekintés: a kutatási probléma azonosítása	6
I.2. Elméleti keretrendszer	14
I.2.1. Többnemzeti védelmi együttműködés	15
I.2.2. A kutatás földrajzi fókusza: Kelet-Közép-Európa.....	20
I.2.3. A vizsgált időszak: 2008-2016	28
I.2.4. A vizsgálat szintje: minilaterális együttműködés	32
I.2.5. Stratégiai nézőpont	34
I.2.6. A vizsgált együttműködési formák	35
I.3. Kutatási célok, hipotézis és kutatómódszertan	36
I.3.1. Kutatási célok	36
I.3.2. Hipotézis	36
I.3.3. Kutatási módszerek.....	37
I.4. A kutatás aktualitása és eredményeinek felhasználhatósága.....	40
II. A forrásszűkösség hatásai az európai védelmi szférára, 2008-2013	42
II.1. A stratégiai kontextus	44
II.2. A gazdasági válság hatása: a védelmi kiadások trendjei globális és regionális kontextusban	46
II. 3. A védelmi kiadások trendjei a NATO-ban és Európában.....	48
II.4. A védelmi költségvetés-csökkentés hatása a NATO európai tagállamainak védelmi képességeire.....	56
II.5. Az európai államok reakciói a forrásszűkösségre	62
II.6. Haderő-átalakítások az európai szövetségesek körében	68
II.7. A gazdasági válság hatásainak összegzése	83
III. Válaszlépések az új kihívásokra és a forrásszűkösségre, 2014-2016.....	88
III.1. A stratégiai kontextus	90
III. 2. A sebezhetőségek percepciója	92
III. 3. Kelet-közép-európai szempontok	104
III. 4. Válaszok az orosz kihívásra	111
III.5. A védelmi kiadások trendváltozása?	113
III.6. A többnemzeti együttműködést ösztönző külső tényezők és hatásaik összegzése....	123

IV. Többnemzeti védelmi együttműködési törekvések Kelet-Közép-Európában, 2008-2016	127
IV.1. Visegrádi Négyek	128
IV. 2. A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés	134
IV.3. A vizsgált államok stratégiai kultúrájának összevetése	139
IV.3.1. Ausztria.....	142
IV.3.2. Csehország.....	143
IV.3.3. Horvátország.....	146
IV.3.4. Lengyelország.....	147
IV.3.5. Magyarország	149
IV.3.6. Szlovákia.....	150
IV.3.7. Szlovénia.....	152
IV.4. A védelmi együttműködést segítő és gátló tényezők Kelet-Közép-Európában	153
IV.4.1. Hasonló stratégiai kultúra	154
IV.4.2. Bizalom és szolidaritás	155
IV.4.3. Hasonló nagyságú és minőségű haderők	157
IV.4.4. A védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzete.....	159
IV.4.5. Egyértelmű, átlátható szándékok	161
IV.4.6. Komoly együttműködési szándék.....	161
IV.4.7. Alacsony korrupció.....	162
V. Összegzés: A kutatás eredményei	164
Felhasznált irodalom	168
Az értekezésben használt rövidítések jegyzéke	190
Az értekezésben szereplő ábrák jegyzéke	192
A szerző témával kapcsolatban megjelent publikációi	194

I. Bevezetés

A hidegháború végét követően felélénkültek a többnemzeti védelmi együttműködést célzó tevékenységek Európában, multilaterális és bilaterális keretben egyaránt, előbb a NATO, majd az ezredfordulót követően az Európai Unió (EU) keretében, mind regionális (európai) mind szubregionális¹ szinten (NORDEFKO, balti védelmi együttműködés, közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések). Az európai, tágabb értelemben a transzatlanti biztonsági környezet átalakulása, a nemzeti haderők ennek hatására végrehajtott csökkentése és átstrukturálása, a nemzetközi műveleti követelmények változásával a békefenntartó és válságkezelő műveletek előtérbe kerülése, a (forrásigényes) technológiai modernizáció és innováció, valamint a párhuzamosan egyre látványosabban megjelenő forráshiány a védelmi szférában mind hozzájárultak e törekvések kiszélesítéséhez és mélyítéséhez.

Az 1990-es évek óta a védelmi képességek fejlesztése több tekintetben is kibővült Európában: a NATO és EU átfogó kezdeményezései mellett nagyobb szerepet kaptak a kisebb (ún. minilaterális) államközi szerveződések, és új térségek – így Közép-Európa – is önálló kezdeményezésekkel kapcsolódtak be a többnemzeti képességfejlesztésbe, amelyek eközben egyre több területre terjedtek ki és komplexebbé váltak. Az ezredfordulót követően már mindkét integrációs szervezet igyekezett tagállamainak védelempolitikáját szorosabbra fűzni és saját képességfejlesztési tevékenységét integrált (NDPP), de legalább is összehangolt (EU HLGs, ECAP, PESCO) formában folytatni, majd az összehangolt képességfejlesztés a 2008-ban kezdődő és 2009 után kiteljesedő pénzügyi-gazdasági válság nyomán került a korábbinál nagyobb és sürgetőbb hangsúllyal az európai védelempolitikai napirendre.

A gazdasági válság (számunkra releváns) hatása a kontinens szinte valamennyi országában a védelmi szférából történő – sok esetben gyors és jelentős – forráskivonás volt, ami rövid távon a műveleti készenlét, hadgyakorlatok és kutatás-fejlesztés területeit terhelte, közép- és hosszabb távon pedig a katonai képességek fenntartását, modernizációját, fejlesztését ássa alá. E kedvezőtlen fejleményekre a NATO (Smart Defence) és az EU (Pooling and Sharing) is reagált saját, a többnemzeti képességfejlesztést stimuláló és intézményesítő programjaival, és 2009-től új szubregionális együttműködési kezdeményezések megjelenésének, valamint a létezők felélénkülésének is szemtanúi lehettünk.

¹ A regionális / szubregionális megnevezés a szakirodalomban aszerint változik, hogy régiónak Európát, és ennek megfelelően kisebb egységnek, szubrégióknak például Kelet-Közép-Európát tekintjük, vagy a régió ez eurázsiai térséget jelöli (regionális biztonsági komplexumok elmélete, vagy az EBESZ megközelítése), melyen belül maga Európa képezi a kisebb egységet, azaz szubrégiót. Az értekezés egységesen „szubregionális védelmi együttműködés” terminológiával utal a vizsgált, kelet-közép-európai együttműködési formákra.

Értekezésemben e trendek nyomán a kelet-közép-európai államok minilaterális keretekben fejlődő védelmi együttműködési törekvéseit vizsgálom a 2008-2016 közötti időszakban² azzal az előfeltevéssel, hogy bár 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, ezek eredménye korlátozott maradt, és jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik.³

Kutatásom a gyakorlatban kapcsolódott ahhoz a szakpolitikai munkához, amelyet a Stratégiai Védelmi Kutatóközpont munkatársaként a Honvédelmi Minisztérium Védelempolitikai Főosztályának és Védelmi Tervezési Főosztályának munkatársaival folytattunk az elmúlt években azzal a céllal, hogy támogassuk a közép-európai képességfejlesztési együttműködésben való magyar részvételt.⁴ Ily módon közvetlenül vettem részt a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (CEDI/CEDC, a továbbiakban egységesen CEDC) megalapozásának magyar szakpolitikai háttérmunkáiban, és négy éve folytatok rendszeres szakmai konzultációt regionális védelempolitikai, köztük képességfejlesztési kérdésekről közép-európai kutatókkal a Central European Perspectives workshop-sorozat köré szervezve a Nemzeti Közsolgálati Egyetemen. Az így kialakított vélemény- és tapasztalatcsere során szerzett ismeretek közvetlenül beépültek a szakpolitikai egyeztetési folyamatokba és közvetetten megalapozták jelen értekezés számos elemét.

I.1. Szakirodalmi áttekintés: a kutatási probléma azonosítása

A bipoláris világregend felbomlását követő időszak európai biztonság- és védelempolitikai folyamatainak vizsgálata, ezen belül is a katonai képességek fenntartására és fejlesztésére vonatkozó kutatások igen széles szakirodalmi bázisra támaszkodhatnak. E források különböző fókuszpontokkal mind a nemzetközi rendszer egésze,⁵ mind nemzetközi szinten a transzatlanti

² A pontos definíciós kereteket az I.2. Elméleti keretrendszer című alfejezet tartalmazza.

³ A kutatási célokat és hipotézist az I.3. Kutatási célok, hipotézis és kutatómódszertan című alfejezet tartalmazza.

⁴ Az értekezés megírását és a kapcsolódó kutatásokat számos szakember támogatta és segítette, közülük is elsőként szeretném kifejezni köszönetemet Bak Pálnak, Bali Zoltánnak, Balogh Istvánnak, Budai Ádámnak, Etl Alexnek, Kiss Péternek, Molnár Ferencnek, Németh Bencének, Rácz Andrásnak, Ritter Noéminek, Szenes Zoltánnak, Tálás Péternek és Varga Gergelynek.

⁵ Lásd például: Barry Buzan: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Harvester Wheatsheaf, London, 1991; Kenneth N. Waltz: *The Emerging Structure of International Politics*. In: *International Security*, 18. évf., 1993/2. szám, 44-79. o.; Barry Buzan – Ole Wæver – Jaap de Wilde: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, London, 1997; Barry Buzan – Ole Wæver: *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

kapcsolatok (NATO),⁶ az európai kontinens, illetve az Európai Unió⁷ szintjén, mind nemzetállami szinten igyekeztek válaszokat találni azokra az újra és újra felmerülő stratégiai kérdésekre, hogy a változó biztonsági környezetből eredő kihívások milyen katonai képességek kialakítását teszik szükségessé;⁸ hogyan lehet ellensúlyozni a csökkenő forrásokat e képességek kialakításánál;⁹ milyen intézményi keretben lehet a leghatékonyabb elrettentési, védelmi, illetve reagáló képességeket kialakítani;¹⁰ és hogy milyen szintű és mélységű koordinációval lehet

⁶ Lásd például: Andrew J. Scott: *European Security in the Post-Cold War Era: Movement Towards a Two-tiered Structure*. Drew University, Madison NJ, 1995; Clay Clemens (szerk.): *NATO and the Quest for Post-Cold War Security*. Macmillan Publishers, Basingstoke, 1997; Philip H. Gordon (szerk.): *NATO's Transformation: The Changing Shape of the Atlantic Alliance*. Rowman & Littlefield Publishers, Boston, 1997; Tom Lansford: *The Triumph of Transatlanticism: NATO and the Evolution of European Security After the Cold War*. In: *Journal of Strategic Studies*, 22. évf., 1999/1. szám, 1-28. o.; Mark Webber – James Sperling – Martin A. Smith: *NATO's Post-Cold War Trajectory. Decline or Regeneration?* Palgrave Macmillan, New York, 2012; Janne Haaland Matlary – Magnus Petersson (szerk.): *NATO's European Allies. Military Capability and Political Will*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013; Sebastian Mayer (szerk.): *NATO's Post-Cold War Politics: The Changing Provision of Security*. Palgrave Macmillan, New York, 2014

⁷ E tekintetben mind az európai biztonsági architektúra 1989-1991-et követő átalakulásával, mind az 1990-es évek túlnyomó részében az Európai Közösségek/Európai Unió önmeghatározásával – így a közös kül- és biztonságpolitika (CFSP), majd az európai biztonság- és védelempolitika (ESDP) kialakításával és intézményesítésével – kapcsolatban egyaránt rendkívül széles forrásbázis áll rendelkezésünkre. Többek között lásd: Barry Buzan: *European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*. Pinter Publishers, London, 1990; Robert O. Keohane – Joseph S. Nye – Stanley Hoffman: *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*. Harvard University Press, Cambridge MA, 1993; Simon Duke: *The New European Security Disorder*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1994; Carl C. Hodge (szerk.): *Redefining European Security*. Garland Publishing, New York, 1999; Jolyon Howorth – John T. S. Keeler: *Defending Europe: The EU, NATO and the Quest for European Autonomy*. New York, Palgrave Macmillan, 2003; Seth G. Jones: *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007; Adrian Hyde-Price: *European Security in the Twenty-First Century. The Challenge of Multipolarity*. Routledge, New York, 2007; Jolyon Howorth: *Security and Defence Policy in the European Union*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007; Nick Witney: *Re-energising Europe's Security and Defence Policy*. ECFR, London, 2008; Catherine McArdle Kelleher: *The Future of European Security: An Interim Assessment*. Brookings Institution Press, Washington D.C., 2010; Maxime H. A. Larivé: *Debating European Security and Defense Policy. Understanding the Complexity*. Ashgate Publishing, Farnham, 2014.

⁸ Lásd például: David C. Gompert – Richard L. Kugler – Martin C. Libicki: *Mind the Gap: Promoting a Transatlantic Revolution in Military Affairs*. National Defense University Press, Washington D.C. 1999; Gordon Adams – Guy Ben-Ari: *Transforming European Militaries: Coalition Operations and the Technology Gap*. Routledge, London, 2006; Anthony King: *The Transformation of Europe's Armed Forces: From the Rhine to Afghanistan*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011; Sven Biscop – Jo Coelmont: *Europe, Strategy and Armed Forces: The Making of a Distinctive Power*. Routledge, Abingdon, 2013.

⁹ Lásd például: Christian Mölling – Sophie-Charlotte Brune: *The Impact of the Financial Crisis on European Defence*. European Parliament, Brussels, 2011; Nick Witney: *How to Stop the Demilitarization of Europe*. ECFR, London, 2011; Claudia Major – Christian Mölling – Tomas Valásek: *Smart but Too Cautious: How Can NATO Improve Its Fight Against Austerity*. Centre for European Reform, 2012; Clara Marina O'Donnell (szerk.): *The Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members*, Brookings Institute, Washington D.C., 2012.

¹⁰ Lásd például: Hans Binnendijk – Richard Kugler: *Transforming European Forces*. In: *Survival*, 44. évf., 2002/3. szám, 117-132. o.; Bastian Giegerich – Alexander Nicoll (szerk.): *European Military Capabilities: Building Armed Forces for Modern Operations*. IISS, London, 2008; Bastian Giegerich: *Budget Crunch: Implications for European Defence*. *Survival*, 2010/4. 87-98. o.; Tomas Valásek: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*. Centre for European Reform, Brüsszel, 2011; Antonio Missiroli – James Rogers – Andrea Gilli: *Enabling the Future: European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU Institute for Security Studies, Paris, 2013.

biztosítani az eredményes együttműködést, a közös fellépés képességét?¹¹ A kérdések vizsgálata során jól láthatóan azonosíthatók a (geo)politikai – stratégiai, gazdasági, védelmi tervezései – haderőfejlesztési és intézményi megközelítések.

Az átfogó, rendszerszintű vizsgálatokat kézzel fogható problémák indukálták: az 1990-es évek műveleti követelményei – és az Öböl-háborúban, majd a délszláv válság békekikényszerítő és stabilizációs műveleteiben tapasztalt képességhiányok – az európai és euroatlanti szövetségi rendszerben is előtérbe helyezték a többnemzeti képességfejlesztési kezdeményezéseket. Az európai haderőknek a hidegháborút követő időszakban végbement egyre nagyobb fokú „nemzetköziesedésére” mutatott rá Moskos, Williams és Segal, új jellemzőként azonosítva, hogy míg a NATO-n belül a hidegháború időszakában is kialakítottak hadtest szintű többnemzeti formációkat, az azokhoz rendelt haderő-elemek nemzeti parancsnokság alatt maradtak, ezzel szemben a '90-es évektől egyre alacsonyabb szinteken is megjelent az integráció, azaz egyrészt mélyebbé vált, másrészt többnemzeti struktúrákat és parancsnokságokat eredményezett.¹²

Seth G. Jones a poszt-bipoláris világrendben az európai államok azon érdekének tulajdonítja a többnemzeti együttműködés erősödését, miszerint azok az új geopolitikai viszonyok között csökkenteni kívánták függőségüket az Egyesült Államoktól, egyszersmind erősíteni saját cselekvőképességüket, stratégiai autonómiájukat.¹³ Mérand,¹⁴ Biscop,¹⁵ valamint Major és Mölling¹⁶ is azt hangsúlyozta – utóbbiak már a 2008-as gazdasági válság hatásait is látva –, hogy a nagyobb védelempolitikai, ezen belül képességfejlesztési együttműködés elengedhetetlen, ha az európai államok vissza akarják nyerni, illetve az Európai Unió meg akarja teremteni cselekvési képességét saját biztonsági környezetében. Erre tekintettel Missiroli, Rogers és Gilli az európai képességfejlesztés jövőképét vizsgálták.¹⁷

¹¹ Lásd például: Roger H. Palin: *Multinational Military Forces: Problems and Prospects*. Oxford University Press, Oxford, 1995; Charles C. Moskos – John Allen Williams – David R. Segal: *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. Oxford University Press, Oxford, 2000; Michéle A. Flournoy – Julianne Smith (szerk.): *European Defense Integration: Bridging the Gap between Strategy and Capabilities*. CSIS, Washington D.C., 2005; Anthony King: Towards a Transnational Europe: The Case of the Armed Forces. In: *European Journal of Social Theory*, VIII. évf., 2005/3. szám, 321-340. o.

¹² Moskos – Williams – Segal, i.m.

¹³ Seth Jones: *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 179. o.

¹⁴ Frédéric Mérand: *European Defense Policy: Beyond the Nation State*. Oxford University Press, New York, 2008

¹⁵ Sven Biscop: Peace without Money, War without Americans: Challenges for European Strategy. In: *International Affairs*, LXXXIX. évf., 2013/5. szám, 1125-1142. o.

¹⁶ Claudia Major – Christian Mölling: The Dependent State(s) of Europe: European Defence in Year Five of Austerity. In: Sven Biscop – Daniel Fiott (szerk.): *State of Defence in Europe: State of Emergency? Egmont Paper 62*. Egmont Institute, Brussels, 2013, 13-18. o.

¹⁷ Antonio Missiroli, James Rogers, Andrea Gilli: *Enabling the Future: European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU ISS, Paris, 2013.

A szakirodalom az európai szintű (regionális) védelmi együttműködések tanulmányozásának két irányú megközelítését mutatja: egyrésztől felülről lefelé (top-down) az intézményesített folyamatokat vizsgálja az Európai Unión belül¹⁸ (ami természetesen nem választható el organikusán a NATO-tól sem), másrészt alulról felfelé (bottom-up) a nemzeti szinten azonosított és összehangolt közös érdekeket és az ezek alapján megvalósuló gyakorlati programokat igyekeznek feltérképezni a kutatók.¹⁹

Egyes esetekben – George Stein szerint²⁰ – szimbolikus indokok is hozzájárultak a multinacionális katonai szervezetek létrehozásához.²¹ Roger H. Palin a részvétellel járó presztízst és befolyást, a hitelesség és megbízhatóság demonstrálását is az együttműködés motiváló tényezőiként azonosította.²²

Anthony King a csökkenő pénzügyi forrásokkal magyarázza azt, hogy szükségszerűvé vált az európai haderők koncentrációja és nemzetköziesítése.²³ Alexander és Garden, valamint Hartley azzal érveltek az ezredfordulót követően, hogy a gazdasági lépéskényszer az európai államok esetében olyan erős, hogy nem kerülhetik el a többnemzeti együttműködést, mert anélkül jelentős képességvesztést és hadiipari kapacitásvesztést szenvednek el. Alexander és Garden a védelmi infláció növekedésével fenntarthatatlanná váló beszerzésekre mutattak rá, ami ellehetetleníti a teljes képességspektrumú haderők fenntartását.²⁴ Hartley emellett azt is hangsúlyozta, hogy a párhuzamosan futó, igen költséges védelmi kutatás-fejlesztési projektek, valamint a beszerzések esetén a nemzeti igényekre történő korlátozás akadályozzák a méretgazdaságosságot.²⁵ Véleménye szerint egy európai „védelmi közös piac”, azaz a nemzeti szuverenitásból eredő és gazdasági korlátok lebontása akár 10-20 százalékos költségmegtakarítást eredményezhetne a haditechnikai eszközök és rendszerek beszerzése

¹⁸ Lásd például: Jolyon Howorth: Decision-making in Security and Defence Policy: Towards Supranational Inter-Governmentalism? In: *Cooperation and Conflict*, LXVII. évf., 2012/4. szám, 433-453. o.; Mai'a K. D. Cross: The Military Dimension of European Security: An Epistemic Community Approach. In: *Millennium – Journal of International Studies*, LXII. évf., 2013/1. szám, 45-64. o.

¹⁹ Mérand, i. m.; Hylke Dijkstra: *Policy-making in EU Security and Defense: An Institutional Perspective*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013.

²⁰ George Stein: The Euro-Corps and Future European Security Architecture. In: *European Security*, II. évf., 1993/2. szám, 200-226. o.

²¹ Így például a britek által vezetett NATO Szövetséges Gyorsreagálású Hadtestet (Allied Rapid Reaction Corps – ARRC) „atlantista” projektnek tekintették, a francia-német Eurohadtest (Eurocorps) pedig az Európai Unió magasabb egysége, melyek a két szervezet cselekvőképességét hivatottak javítani (és demonstrálni).

²² Roger H. Palin: *Multinational Military Forces: Problems and Prospects*. Adelphi Paper 294, IISS, London, 1995, 14. o.

²³ Anthony King: Towards a Transnational Europe... i.m.

²⁴ Michael Alexander – Timothy Garden: The Arithmetic of Defence Policy. In: *International Affairs*, LXXVII. évf., 2001/3. szám, 509-529. o.

²⁵ Keith Hartley: Collaboration and European Defense Industrial Policy. In: *Defense and Peace Economics*, XIX. évf., 2008/4. szám, 303-315. o.

terén.²⁶ Blanca Ballester az Európai Parlament számára készített tanulmányában figyelemfelkeltő becslésekbe bocsátkozott, mely szerint az egységes európai védelem hiánya évente 26-130 milliárd euró többletkiadást eredményez a nem hatékony kutatás-fejlesztés és beszerzések következtében.²⁷

Az új többnemzeti védelmi együttműködések az a meggyőződés hajtotta, hogy az új kihívások új képességeket is igényelnek, a szűkösebben rendelkezésre álló erőforrásokat pedig szorosabban összehangolt, mélyebben integrált védelempolitikával, képességfejlesztéssel lehet ellensúlyozni. Mint Németh Bence is rámutatott, „általánosságban elmondható, hogy az 1990-es évektől kezdődően az európai védelmi kooperációk alapvetően három okra voltak visszavezethetők: a védelmi költségvetések drasztikus csökkenése kezelésének igényére, a béketámogató műveletekben való részvételnek, mint új feladatnak a megjelenésére, valamint a stabilitás kialakítására az új nemzetközi rendszerben, elsősorban bizalomerősítő és átláthatóságot fokozó lépésekkel.”²⁸

Biscop és Coelmont 2013-ban azzal érvelt, hogy „az európai haderők transzformációját elsősorban a kontinentális védelmi törekvések széttöredezettsége (nemzeti fókusz) lassítja, amire az integráció lehetne a válasz.”²⁹ Az elmúlt évtizedben ugyanakkor fokozottabb integrációt láthattunk a műveletek, a közös kiképzés és hadgyakorlatok, valamint a haderő-fejlesztési programok összehangolása terén is, aminek elsősorban az integrációs szervezetek, a NATO és az EU adtak keretet.³⁰

A bilaterális (kétoldalú) és minilaterális (kevés szereplős) védelmi együttműködések³¹ is számos példát láthattunk, melyek a hidegháború időszakába nyúlnak vissza. 1975-ben a hollandok és a britek alakítottak ki közös deszant erőt, a franciák és németek 1989-ben közös szárazföldi dandárt. 1996-ban Franciaország, Németország, Olaszország és Nagy-Britannia

²⁶ Keith Hartley: Defence Industrial Policy in a Military Alliance. In: *Journal of Peace Research*, XLIII. évf., 2006/4. szám, 473-489. o.

²⁷ Blanca Ballester: *European Common Security and Defense Policy: Cost of Non-Europe Report 4*. Európai Parlament, Brüsszel, 2013.

²⁸ Németh Bence: Magyarország szerepe a regionális biztonsági-védelmi együttműködésekben. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 93-106. o. 94. o.

²⁹ Sven Biscop – Jo Coelmont: Military CSDP: The Quest for Capability. In: Sven Biscop – Richard G. Whitman (szerk.): *The Routledge Handbook of European Security*. Routledge, Oxon, 2013. 78-90. o.

³⁰ Janne Haaland Matlary: *European Union Security Dynamics in the New National Interest*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009; King: *The Transformation of Europe's Armed Forces...* i.m.

³¹ A szubregionális együttműködésekről lásd: Anders Björner: European Security at the End of the Twentieth Century: The Sub-Regional Contribution. In: Andrew Cottey (szerk.): *Sub-Regional Cooperation in the New Europe – Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Macmillan Press, Basingstoke, 1999, 8-20. o.; Alyson J. K. Bailes: The Role of Sub-Regional Cooperation in Post-Cold War Europe: Integration, Security, Democracy. In: Andrew Cottey (szerk.): *Sub-Regional Cooperation in the New Europe – Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Macmillan Press, Basingstoke, 1999, 153-183. o.; Andrew Cottey: Europe's New Sub-Regionalism. In: *The Journal of Strategic Studies*, XXIII. évf., 2000/2. szám, 23-47. o.

alapította a Közös Fegyverkezési Együttműködési Szervezetet (Organisation Conjointe de Coopération en matière d'Armement – OCCAR), amelyhez később Belgium és Spanyolország is csatlakozott és olyan projektek gazdája lett, mint az A-400M repülőgép fejlesztése. 1995 óta a holland és belga haditengerészeti erők működnek együtt, egyesített haditengerészeti parancsnokság alatt; 1996 óta pedig közös telepíthető légi harci köteléket (Deployable Air Task Force) hoztak létre, amelyet utána a NATO koszovói légi háborújában alkalmaztak is.³²

A balti államok 1994-ben alapítottak közös zászlóaljzat (Baltic Battalion), 1998-ban haditengerészeti egységet (Baltic Naval Squadron), míg közös katonai felsőoktatási intézményüket, a Balti Védelmi Akadémiát (Baltic Defence College) 1999-ben alapították. Ugyanebben az évben egyesítették légi felderítő rendszerüket (Baltic Air Surveillance Network).³³

Az „északi államok” védelmi együttműködését (Nordic Defense Cooperation – NORDEFECO) 2009-ben emelték magasabb szintre a résztvevő államok három korábbi többoldalú együttműködés – Nordic Coordinated Arrangement for Military Peace Support (NORDCAPS), Nordic Armament Cooperation (NORDAC), Nordic Supportive Defense Structures (NORDSUP) – összevonásával, és a NORDEFECO-t ma már a legfejlettebb, legösszetettebb szubregionális védelmi együttműködési formának tekinthetjük Európában.³⁴

Ezekhez képest a közép-európai szubregionális védelmi együttműködési kezdeményezések később jelentek meg, és a 2008-as gazdasági válság előtt nem kaptak érdemi nemzetközi figyelmet. A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés 2010

³² Lásd például: Tom Sauer: *Military Cooperation in the European Union. Case: Belgium, the Netherlands and Luxembourg. IIEB Working Paper 15.*, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 2005; Pieter-Jan Parrein: *Some Ideas for European Defence Cooperation from the Case Study of the Belgian-Dutch Navy Cooperation. Focus Paper 25.*, Royal High Institute for Defence, Centre for Security and Defence Studies, Brüsszel, 2010; Carmen Gebhard: *Sub-Regional Cooperation in Central Europe – Past, Present and Future.* In: *AARMS*, XII. évf., 2013/1. szám, 25-38. o.

³³ Lásd például: Margus Kolga: *Quo Vadis Baltic Defence Cooperation?* In: *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2006.* Estonian Foreign Policy Institute, Tallinn, 2007, 119-136. o.; Arūnas Molis: *Baltic Military Cooperation: Past, Present and the Future.* In: *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2009.* Estonian Foreign Policy Institute, Tallinn, 2010, 28-47. o.

³⁴ Lásd például: Alyson J. K. Bailes – Gunilla Herolf – Bengt Sundelius (szerk.): *The Nordic Countries and the European Security and Defence Policy.* Oxford University Press, Oxford, 2006, Hakon Lunde Saxi: *Nordic Defence Cooperation after the Cold War. Oslo Files 01,* Norwegian Institute for Defence Studies, Oslo, 2011; Tomáš Weiss: *Visegrád Battlegroup: A Flagship That Should Not Substitute For Real Defence Cooperation.* In: *V4 Revue*, 2012. 06. 04. [online], Elérhető: <http://visegradrevue.eu/visegrad-battlegroup-a-flagship-that-should-not-substitute-for-real-defence-cooperation/> [2017. 01. 12.]; Juha Jokela – Tuomas Iso-Markku: *Nordic Defence Cooperation: Background, Current Trends and Future Prospects?* *Nordica Programme Note 2013/21,* Foundation pour la Recherche Stratégique, 2013; Tuomas Forsberg: *The Rise of Nordic Defence Cooperation: A Return to Regionalism?* In: *International Affairs*, LXXXIX. évf., 2013/5. szám, 1161-1181. o.; Pauli Järvenpää: *NORDEFECO: „Love in a Cold Climate”?* ICDS, Tallinn, 2017. április

októberétől,³⁵ a visegrádi négyek védelempolitikai együttműködése 2011 januárjától aktivizálódott, ezt követően egyre nagyobb szerepet kapott a szakirodalomban, mind leíró, mind komparatív jelleggel, elsősorban a térség szakértői körében.³⁶

Mint láthatjuk, a szubregionális – azaz az Európán belüli, a résztvevő államok kisebb csoportjai között kialakított – együttműködések az ezredforduló óta jelennek meg komolyabb hangsúllyal a nemzetközi szakirodalomban, még ha az egyes programok és szubrégiók között komoly eltéréseket is láthatunk. Ma már összehasonlító és a tapasztalatokat összegző forrásokra is támaszkodhatunk, amelyek az együttműködést segítő és akadályozó tényezőket igyekeznek azonosítani, és új együttműködési kezdeményezésekre vetítve segítik azok fejlődését.³⁷

A magyar hadtudományi gondolkodók közül Németh Bence a londoni King's College-ban folytatott úttörő kutatást az elmúlt években azzal kapcsolatban, hogy „Miért folytatnak szubregionális védelmi együttműködést az államok?”³⁸ Ebben három együttműködési kezdeményezést vizsgált összehasonlító szemlélettel: a brit-francia stratégiai megállapodást (Lancaster House Treaties), az északi államok védelmi együttműködését (NORDEFECO) és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést (CEDC). A vizsgált magyarázatok között három tényező szerepelt, melyeket részben igazolt, részben cáfolt az értekezés az egyes esetekben: az európai/transzatlanti keretben megakadó védelmi együttműködéssel szembeni

³⁵ Ferenc Molnár – Tamás Csiki: *Seminar on Central European Solutions for Pooling and Sharing of Capabilities*. Hungarian Ministry of Defence – Institute for Strategic and Defense Studies, Budapest, 2010. 10. 25-26.; Csiki Tamás – Németh Bence: Multinational development of military capabilities: Recommendations for the Central European Roundtable for Defense Cooperation. *European Geostrategy, Long Post, 2012/6.*, [online], 2012. 06. 13. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2012/06/multinational-development-military-capabilities/> [2017. 01. 12.]

³⁶ Lásd például: Robert Kron – István Balogh: *Visegrad Defence Cooperation: A Recipe for Success*. In: Jakub J. Grygiel (szerk.): *Navigating Uncertainty: U.S. – Central European Relationship 2012*. Center for European Policy Analysis, 2012. július; Balogh István: Magyarország és a visegrádi országok biztonságpercepciója: hasonlóságok és különbségek. *MKI Tanulmányok*, 2013/20.; Marek Madej: *Visegrad Group Defence Cooperation: What Added Value for the European Capabilities? Nordica Programme*, 2013/19., 2013. június; Szenes Zoltán: A visegrádi védelempolitika fejlődése (1.) In: *Honvédségi Szemle*, CXLIV. évf., 2016/6. szám, 3-20. o.; Szenes Zoltán: A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.) In: *Honvédségi Szemle*, CXLV. évf., 2017/1. szám, 3-23. o.; Tomas Valásek – Milan Suplata (szerk.): *DAV4 – Towards a Deeper Visegrad Defence Partnership*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2012; Milan Suplata (szerk.): *DAV4 II Expert Group Report on Visegrad Defence Collaboration. From Battlegroup to Permanent Structures*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013; Marian Majer (szerk.): *DAV4 III Expert Group Report: From Bullets to Supersonics: V4 on the Brink of Industrial Cooperation*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2015.

³⁷ Jozef Batora – Janne Haaland Matlary: *Regional Security Integration: Nordic and Visegrad Approaches*. Working Papers 2011/2., Institute of European Studies and International Relations, Bratislava, 2011; Claudia Major – Christian Mölling – Tomas Valásek: Smart but Too Cautious: How NATO Can Improve its Fight Against Austerity. *Center for European Reform Policy Brief*, 2012; Dick Zandee – Margriet Drent – Rob Hendriks: Defence cooperation models. Lessons learned and usability. *Clingendael Report*, The Clingendael Institute, Hága, 2016. október

³⁸ Németh Bence: *Outside the NATO and the EU: Sub-Regional Defence Co-operation in Europe*. PhD Dissertation, King's College, London, 2017. (kézirat)

elégedetlenség; a gazdasági válság hatása; illetve az európai államok körében kialakuló eltérő fenyegetettség-percepciók.

Tágabb értelemben a magyar szakirodalomban a közép-európai védelempolitikai kérdések vizsgálata valamivel nagyobb mértékben is megjelenik: többen foglalkoztak átfogó értelemben a térség államai biztonságpercepciójának változásával;³⁹ kifejezetten a visegrádi négyek együttműködésével átfogó értelemben és egyes szakpolitikai kérdések kapcsán;⁴⁰ egyes kelet-közép-európai államok biztonság- és védelempolitikájával;⁴¹ sőt néhány esetben kifejezetten a többnemzeti védelmi együttműködés kérdései is megjelentek.⁴²

³⁹ Lásd például: Hamberger Judit: Biztonságpolitikai kihívások a visegrádi országokban – Lengyelország, Csehország, Szlovákia. In: Biztonságpolitikai prognózis 2015-ig. BHKKA, Budapest, 2010, 86-110. o.; Benedek Márta: Magyarország, Ausztria és Szlovákia biztonság- és katonapolitikai nézetei, avagy a biztonság értelmezése Közép-Kelet-Európában. In: *Szakmai Szemle*, XIII. évf., 2015/1. szám, 97-119. o.

⁴⁰ Lásd például: Pacsay Tomassich Orsolya: *A visegrádi együttműködés és a biztonság. Védelempolitikai együttműködés a visegrádi országok között a rendszerváltástól napjainkig*. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2006; Vida Csaba: A közép-európai országok együttműködésének szükségessége – A visegrádi együttműködés húsz éve. In: *Felderítő Szemle*, X. évf., 2011/1-2. szám, 22-42. o.; Hamberger Judit: Közép-Európa politikai dimenziójának megvalósítási kísérlete: a visegrádi együttműködés (V4). In: *Külgügyi Szemle*, IX. évf., 2010/2. szám, 35-50. o.; Grüber Károly – Törő Csaba: A Visegrádi Négyek (V4) Európai Unió belüli együttműködésének szempontjai és eddigi tapasztalatai. In: *Külgügyi Szemle*, IX. évf., 2010/2. szám, 52-70. o.; Kis-Benedek József: A visegrádi országokban az elmúlt években végrehajtott titkosszolgálati reformokból leszűrhető tapasztalatok. In: *Hazánk biztonsági helyzete a kihívások, valamint a nemzetbiztonsági tevékenység tükrében*. Felderítő Társasága Közhasznú Egyesület, Budapest, 2010, 38-51. o.; Marton Péter: Terrorizmus-elhárítás visegrádi keretek között: a kevesebb több és jobb. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IV. évf., 2011/5. szám, 13-21. o.; Nagy László: Ésszerű biztonság: Regionális együttműködés megszorítások idején. In: *Hadtudomány*, XXI. évf., 2011/4. szám, 33-35. o.; Szilágyi Ilona Mária: A Visegrádi Négyek 1. In: *Hadtudományi Szemle*, IV. évf., 2011/1. szám, 11-17. o.; Török Kristóf: Where are you going, countries of Visegrád Treaty? In: *Hadtudományi Szemle*, IV. évf., 2011/2. szám, 89-93. o.; Szilágyi Ilona Mária: A Visegrádi Négyek 2. In: *Hadtudományi Szemle*, IV. évf., 2011/3. szám, 126-132. o.; Fazekas Sándor: *A Visegrádi Négyek katonai együttműködése, kiemelten a katonai nemzetbiztonság terén*. Diplomamunka, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet, Budapest, 2013; Szöllősi Tibor: The future of Visegrád group military cooperation. In: *Hadtudományi Szemle*, 2013/2. szám, VI. évf., 194-198. o.; Dobák Imre: Nemzetbiztonsági szolgálatok – Betekintés a visegrádi országok (V4) nemzetbiztonsági rendszereibe. In: *Hadtudományi Szemle*, VIII. évf., 2015/4. szám, 113-130. o.;

⁴¹ Lásd például: Vida Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata I. In: *Felderítő Szemle*, VII. évf., 2008/3. szám, 26-52. o.; Vida Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata II. In: *Felderítő Szemle*, VII. évf., 2008/4. szám, 43-83. o.; Vida Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata III. In: *Felderítő Szemle*, VII. évf., 2009/1. szám, 36-70. o.; Labancz Viktória: A Szlovák Köztársaság kül-, biztonság- és védelempolitikája az euro-atlanti integráció tükrében. Diplomamunka, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009; Birk Bálint: *Magyar-szlovák külkapcsolatok, a két állam biztonságpolitikája*. Szakdolgozat, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2010; Dobos Edgár – Tálás Péter: Védelmi és haderőreformok Európában: A cseh és lengyel példa. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IV. évf., 2011/6. szám, 39-50. o.; Benedek Márta: Szlovákia biztonság- és védelempolitikájának alakulása az elmúlt 20 évben. In: *Hadtudományi Szemle*, VI. évf., 2013/2. szám, 101-111. o.; Szilvágyi Tibor: Szlovákia védelmi stratégiai dokumentumai és hadereje. In: *Honvédségi Szemle*, CXVII. évf., 2014/3. szám, 65-78. o.

⁴² A 35. és 36. lábjegyzetek releváns forrásain túl lásd például: Asztalos András: *Regionális trendek és katonai együttműködések Kelet-Közép-Európában*; Szakdolgozat, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest, 2012; Balogh István: The Short-Term Future and the Methodology of Visegrád Defence Cooperation. In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013, 25-38. o.; Budai Ádám: Magyarország regionális érdekérvényesítési lehetőségei a Smart Defence-koncepció keretében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 101-116. o.;

Az elmúlt években a Honvédelmi Minisztérium Védelempolitikai és Védelmi Tervezési Főosztályaival folytatott együttműködés keretében, konkrétan a Németh Bencével folytatott közös munka eredményeképpen e kutatások kiegészítése érdekében folytattuk munkánkat, amely közös⁴³ és egyéni publikációkat is eredményezett, körvonalazva a jelen disszertáció kutatási céljait és kérdéseit is.

A hazai és nemzetközi szakirodalmi áttekintés alapján több olyan kérdés és módszertani megközelítés is azonosítható, amelyre eddig a kutatói, elemzői közösség nem fordított figyelmet, vagy csak részlegesen tette meg. Ilyen kétségkívül a visegrádi négyek védelempolitikai együttműködésének, valamint a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezésnek az összehasonlító értékelése a részes államok szemszögéből, azok védelempolitikája, stratégiai kultúrája alapján. Módszertani szempontból ez az összehasonlítás alaposabbá és informatívabbá tehető, ha három pillérre helyezzük: a stratégiai kultúrák, a nemzeti stratégiai dokumentumok, valamint az Európában már működő szubregionális védelmi együttműködési formák tapasztalatai alapján vizsgálva e két kezdeményezést, új tudományos eredményekre, valamint az érintett államok szakpolitikájában értékes háttérismeretekre tehetünk szert. Kutatásom éppen ezért ezzel a fókusszal zajlott, és értekezésem a következő alfejezetben bemutatott kutatási célkitűzésekkel, hipotézissel, elméleti keretrendszerrel és módszertannal készült.

I.2. Elméleti keretrendszer

Értekezésem vizsgálati keretét a következők elemek adják: a vizsgálat tárgyát *többszemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések* képezik, melyek földrajzi fókuszra *Kelet-Közép-Európa a 2008-2016 közötti időszakban*, amikor a védelmi együttműködési törekvések felélénkülését és eredményeit vizsgálom *minilaterális keretek között* és *stratégiai nézőpontból*, mint a nemzetközi tapasztalatok tükrében folytatott vizsgálat és értékelés szintje.

⁴³ Lásd például: Csiki Tamás – Németh Bence: Perspectives of Central European Multinational Defence Cooperation: A New Model? In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013, 11-24. o.; Csiki Tamás – Németh Bence: Multinational development of military capabilities... i.m.

I.2.1. Többnemzeti védelmi együttműködés

Németh Bencével és Tálás Péterrel 2012-ben publikált elemzésünkben⁴⁴ a katonai képességek növelésének, fejlesztésének nézőpontjából, azaz az együttműködés célja és motivációja felől megközelítve vizsgáltuk a „többnemzeti védelmi együttműködés” koncepcióját. Bár a katonai képesség fogalmának meghatározása országonként eltérhet, de abban egyetértünk a – szövetségi környezetünkben – vizsgált definíciók, hogy „a katonai képesség egy kívánt katonai cél vagy hatás elérését teszi lehetővé. Az egyes fegyveres erők ugyanakkor különféleképp értelmezhetik a katonai képesség elemeit. Míg például a magyar definíció⁴⁵ a NATO-fogalom⁴⁶ szerinti elemeket (doktrína, szervezet, humán, hadfelszerelési és infrastrukturális feltételek, kiképzettség, interoperabilitás)⁴⁷ használja, addig az Amerikai Egyesült Államok hadereje⁴⁸ a haderőstruktúrát, a modernizációt, a készenlétet és a fenntarthatóságot tartja a katonai képesség részeinek.”⁴⁹

Értekezésemben a többnemzeti védelmi együttműködés vagy – másképpen fogalmazva – többnemzeti képességfejlesztés definícióját a brit Védelmi Minisztérium munkadefiníciója alapján széles értelemben használom, amely szerint többnemzeti védelmi együttműködésnek tekinthető „bármilyen megállapodás, amelyben két vagy több ország együtt dolgozik a katonai képességek növelésén. Ez magában foglalhatja összekötő tisztek cseréjét, kiképzését és gyakorlatozását, közös doktrínát, eszközbeszerzési együttműködést, vagy többnemzeti alakulatok kialakítását.”⁵⁰ E definícióhoz képest ugyanakkor szűkíttem a kutatás fókuszát, és a – szakirodalmi áttekintésben is bemutatott – több évtizedes múltra visszatekintő többnemzeti együttműködési formák közül kizárólag a minilaterális („kis számú”) együttműködések fogom vizsgálni (lásd később), ugyanis a nagy résztvevői létszámú NATO és EU, valamint különböző ad hoc formációkban indított együttműködések túlzottan nagy, egyúttal egymást sokszorosán átfedő vizsgálati mintát eredményeznének még Kelet-Közép-Európára nézve is. (A vizsgálat fókuszálásának további paramétereit földrajzi és időbeli tényezőit lásd később).

⁴⁴ Csiki Tamás – Németh Bence – Tálás Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapesán. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, V. évf., 2012/5-6. szám, 124-132. o. A tanulmány vonatkozó részeinek közlése, illetve feldolgozása az értekezésben a társszerzők jóváhagyásával, engedélyével történt.

⁴⁵ 98/2009. (XII. 11.) HM utasítás a honvédelmi tárca védelmi tervező rendszere felső szintű tervezési szabályainak alkalmazásáról.

⁴⁶ *2009 Chiefs of Transformation Conference Final Analysis Report* 2009, Norfolk, A-15. o.

⁴⁷ Doctrine, Organisation, Training, Material, Personnel, Leadership, Facilities and Interoperability (DOTMPLFI)

⁴⁸ Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms. Amended through 9 June 2004, 330 o.

⁴⁹ Csiki – Németh – Tálás, i.m. 125. o.

⁵⁰ *Multinational Defence Co-operation*. Policy Paper No. 2. Ministry of Defence, Directorate of Corporate Communications, London, 2001. 2. o.

Mint azt Jean-Pierre Maulny és Fabio Liberti munkájára⁵¹ alapozva összegeztük,⁵² a többnemzeti védelmi együttműködésnek négy fő fajtáját különböztethetjük meg. Ezek (1) a képességek megosztása, (2) a képességek csoportosítása, (3) a képesség-csoportosítás beszerzésen keresztül (ezen belül közös beszerzés, illetve eszköz közös kifejlesztése által), valamint (4) a szerep- és feladatmegosztás.

- 1) Képességek megosztása (sharing of capabilities). Olyan közös képességek létrehozása, amelyek nemzeti haderőstruktúrán és képességeken alapulnak, és nincsenek külön nemzetközi mechanizmusba, integrált struktúrába szervezve. Ezekben az esetekben az irányítás a nemzeteknél marad, de a költségek is őket terhelik a szerepvállalás arányában. Így a kormányok megtartják a többnemzeti hozzájáruláshoz hozzáadott részük feletti nemzeti kontrollt, de az együttműködés kevésbé költséghatékony. Általában ebbe a kategóriába tartozik a többnemzeti képzés, kiképzés és fenntartás koordinációja, a közös doktrínák kialakítása, az interoperabilitás elősegítése, vagy a hatékonyságnövelés érdekében végrehajtott információcsere.
- 2) Képességek csoportosítása (pooling of capabilities). Ebben az esetben a nemzeti képességeket egy struktúrába szervezik. A képesség feletti irányítás továbbra is nemzeti hatáskörben marad, de az integrált és koordinált tervezés csökkenti a személyi és logisztikai költségeket. Erre a legjobb példát a többnemzeti alakulatok szolgáltatják, amelyek saját többnemzeti parancsnoksággal rendelkeznek, de a részt vevő államok által biztosított katonai alakulatok az államok saját fennhatóságában maradnak. Ilyenek az EU harccsoportjai, a NATO Reagáló Erők, az Eurocorps vagy a Magyar–Román Közös Békefenntartó Zászlóalj. Az egyik legnagyobb integrációt a képességek csoportosításával a Belgium és Hollandia által 1996-ban létrehozott Telepíthető Légi Harci Kötelék (Deployable Air Task Group) valósította meg, amelyben a két nemzet a repülőgépek fejlesztésének koordinációjával, közös kiképzéssel, a műveleti és kiszolgáló személyzetek közötti szoros együttműködéssel képes volt egy közös katonai képességet kialakítani. A Telepíthető Légi Harci Köteléket 32 darab F–16-ossal 1999-ben Olaszországba telepítették, s tevékenyen részt vett a koszovói légi hadjáratban. A képességek csoportosítása kategóriába tartoznak az olyan logisztikai együttműködések is, mint az Európai Mozgáskoordináló Központ (Movement Coordination Centre Europe), amely 25 európai ország stratégiai légi, tengeri és szárazföldi képességeit koordinálja. Ehhez hasonló

⁵¹ Jean-Pierre Maulny – Fabio Liberti: *Pooling of EU Member States Assets in the Implementaion of ESDP*. European Parliament, Brussels, 2008

⁵² Csiki – Németh – Tálás, i.m. 125-127. o.

mechanizmusban működik az Európai Légi Szállítási Parancsnokság (European Air Transport Command), amely Belgium, Franciaország, Hollandia és Németország légi szállítási képességeit koordinálja a nagyobb hatékonyság elérése érdekében.

3) Csoportosítás beszerzésen keresztül (pooling through acquisition).

a. Közös beszerzés (joint acquisition). Abban az esetben, amikor bizonyos szükséges képességek nem léteznek nemzeti szinten, több ország összefogva közösen vásárolhatja meg és üzemeltetheti azokat. Ez rendkívül költséghatékony módszer, de nagyban csökkenti a szuverén nemzeti irányítás lehetőségét, így általában csak rendkívül költséges képességek beszerzésénél alkalmazzák. Az ilyen együttműködés iskolapéldája a NATO keretében megvalósult Korai Előrejelző és Légtérelenőrző Képesség (az AWACS-ek beszerzése és üzemeltetése). Hasonló módon működik a Stratégiai Légi Szállítási Képesség (Strategic Airlift Capability) is, amelyben 12 ország közösen vásárolt meg és üzemeltet három C-17-es nehéz légi szállító repülőgépet, amelyek hazánkban, Pápán állomásoznak. A legfrissebb példa pedig a NATO Szövetségi Felszínellenőrzési Rendszere (Alliance Ground Surveillance), melynek részeként 13 NATO tagország 5 Global Hawk pilóta nélküli repülőgépet (UAV) fog megvásárolni, és a szövetség számára elérhetővé tenni. A beszerzésről szóló szerződést a részt vevő államok a chicagói NATO-csúcstalálkozón írták alá. Emellett közös beszerzéseket hajtott végre a három balti állam a légi ellenőrző egységek beszerzése során, valamint Litvánia és Észtország a nagy hatótávolságú 3D radarok esetében.

b. Eszköz közös kifejlesztése (co-development). Ez a legintenzívebb együttműködési forma, s akkor valósul meg, ha több állam összefog egy katonai eszköz közös kifejlesztésére és gyártására, mert önállóan valószínűleg nem tudnák finanszírozni ezek költségeit. Elvileg az ilyen együttműködéseknek jelentős megtakarítást kellene eredményezniük, azonban az elmúlt időszakban ez a feltételezés ritkán igazolódott. A legnagyobb akadályt az okozza, hogy nem elég mély az államok közötti technikai-technológiai együttműködés a kifejlesztendő eszközzel szembeni követelmények kialakításánál. Így a különböző országok eltérő igényeinek (specifikációinak) kielégítése jóval több időt és erőforrást követel, s eltérő nemzeti verziók létrehozását teszi szükségessé. Ez pedig a későbbi logisztikai vagy kiképzési együttműködésből eredő lehetséges megtakarítást is megakadályozhatja. A legismertebb európai közös eszközfejlesztési programok a repülőgépiparban történtek: többek között az Eurofighter Typhoon vadászrepülőgép, az A400M közepes katonai szállító repülőgép, és a Eurocopter helikoptercsalád fejlesztése tartozik e kategóriába.

4) Szerep- és feladatmegosztás (role and task sharing). Szerep- és feladatmegosztásra akkor kerül sor, amikor egy állam bizonyos képességről lemond, feltételezve, hogy szükség esetén azt egy másik állam a rendelkezésére bocsátja. Jó példa erre a belga–holland haditengerészeti együttműködés egyik eleme, ahol mindkét ország aknakereső hajóinak logisztikai támogatását és működés-fenntartását a belga fél irányítja, míg mindkét flotta fregattjai esetében Hollandia biztosítja ugyanezt. A felek még abban az esetben is biztosítják a feladatkörükbe tartozó hajók logisztikai támogatását, ha a másik nélküle vesz részt valamely műveletben. Ebbe a kategóriába esik továbbá a balti, a szlovén és az izlandi légtérrendészet, amelyek esetében a légtérrendészeti feladatokat a NATO szövetségeseik látják el. Ezzel a balti államok számára erőforrások szabadulnak fel, és más, a NATO számára hiányzó képességeket fejleszthetnek, mivel így nem szükséges saját vadászpilótákat beszerezniük és fenntartaniuk. Ide tartoznak továbbá az úgynevezett részköltő („niche”) képességek is, melyekből kis mennyiségre van szükség például a NATO-ban, ezért egy-egy tagállam felvállalja ezeknek a kiépítését, és vállalja, hogy adott esetben a szövetség rendelkezésére bocsátja azokat. Hazánk a víztisztító képesség és egy biolabor létrehozásában alakított ki részköltő képességeket.

A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal – később Közép-Európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés – CEDC) 2012-es, első miniszteri szintű budapesti találkozájának előkészítése során a többnemzeti képességfejlesztést vizsgáló háttér munkánk⁵³ a Honvédelmi Minisztérium számára – mint arra Németh Bence is rámutatott⁵⁴ –, szervesen illeszkedett a kérdéssel foglalkozó nemzetközi kutatásokhoz, amelyekben a nemzetközi kutatók Michael Alexander és Timothy Garden már említett tanulmánya⁵⁵ nyomán igyekeztek a megvalósított képességfejlesztési projektek konkrét példái alapján definiálni a „többnemzeti védelmi együttműködés” fogalmát, fokozatosan bővítve és pontosítva az e körbe tartozó tevékenységek körét és azok jellemzőit.⁵⁶

A kutatás szempontjából természetesen érdemes szem előtt tartanunk – mint azt a szakirodalmi áttekintés is jelezte –, hogy a többnemzeti védelmi együttműködés különböző formái több évtizede léteznek, és sikeres és kevésbé sikeres példákat is láthattunk ezekre.

⁵³ Csiki Tamás – Németh Bence: On the Multinational Development of Military Capabilities..., i.m.

⁵⁴ Németh Bence: *Outside the NATO and the EU: Sub-Regional Defence Co-operation in Europe*, 41. o.

⁵⁵ Michael Alexander – Timothy Garden, i.m.

⁵⁶ Timothy Garden: The future of ESDP – Defense capabilities for Europe. In: *The International Spectator*, 38. évf., 2003/3. szám, 7-14. o.; Volker Heise: Pooling of Sovereignty – A New Approach? In: Sven Biscop (szerk): *E Pluribus Unum? Military Integration in the European Union*. Royal Institute for International Relations, Brüsszel, 2005, 43-52. o. Bastian Giegerich: Budget Crunch: Implications for European Defence. In: *Survival*, 52. évf., 2010/4. szám, 87-98. o.

Ahogy arra Seth G. Jones rámutatott, a biztonság és védelem területén általában akkor kerül sor együttműködésre, „amikor egyes államok kül- és védelempolitikai viselkedésüket mások valós vagy remélt preferenciáihoz igazítják. Az államok azért működnek együtt, hogy olyan előnyöket realizáljanak, amelyek egyénileg elérhetetlenek lennének számukra; ezért a szakpolitika kialakítását inkább többnemzeti, mint nemzeti módon hajtják végre”.⁵⁷

A nemzeti és a többnemzeti képességfejlesztést azonban nem kompetitív, egymást kizáró, hanem éppen ellenkezőleg, komplementer, egymást kiegészítő, szükséges komponensként érdemes szemlélnünk, és mint képességfejlesztési megoldást e kettőt nem a „jó – nem jó” értékpárral lehet jellemezni és minősíteni, hanem azt kell az egyes esetekben mérlegelni, hogy melyik szolgálja jobban egy ország érdekeit. Aligha vitatható, hogy a fegyveres erők számára sokkal kényelmesebb, ha rendelkezésére állnak a katonai képességek kifejlesztéséhez szükséges források, és nem kell máshoz igazodniuk. A többnemzeti képességfejlesztés ugyanis ehhez képest állandó alkalmazkodást, rendszeres és részletesebb egyeztetést követel: a partner irányába empátiát kell tanúsítani, meg kell szokni az együttműködés szervezeti és munkakultúráját, miközben minden fél igyekszik védeni saját érdekeit és a lehető legkevesebb befektetéssel a lehető legnagyobb előnyt szerezni az együttműködésből.⁵⁸ Bizonyos esetekben ez jelentheti az adott képesség nemzeti megtartásának feladását, és hogy az adott képesség a továbbiakban csak a többnemzeti keretben lesz elérhető.

Látnunk kell ugyanakkor, hogy számos európai ország már az elmúlt évtizedben elvesztette katonai képességeinek jelentős részét. Többek között a legköltségesebb, technikailag legigényesebb harcoló, harci támogató és főleg harci kiszolgáló támogató képességeket már csak szövetségi keretben – mások képességeire támaszkodva, azokat kiegészítve – tudták az európai országok valós körülmények között alkalmazni a különböző műveletekben. A NATO afganisztáni műveletei során például a szövetségesek 15–70% arányban spóroltak meg költségeket azáltal, hogy a csapatoknak közösen biztosították a műveleti támogatást ahhoz képest, mintha ugyanezt minden állam a saját erőinek önállóan biztosította volna.⁵⁹ Ugyancsak nem mellékes, hogy a kisebb szövetséges államok részt sem

⁵⁷ Seth Jones: *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 8. o.

⁵⁸ Figyelemmel kell lenni arra is, hogy amennyiben az egyik fél idő előtt kiszáll a közös projektből, akár gazdasági vagy politikai okok miatt, a másik fél úgy érezheti, hogy cserbenhagyták. Ez történt legutóbb a francia–brit együttműködés repülőgép-hordozókra vonatkozó eleménél, mert az Egyesült Királyság nemrégén úgy döntött, hogy helyből felszálló F-35-ösöket vásárol, és ezzel megspórolja a katapultrendszer költségeit. Azonban így a francia repülőgépek nem fognak tudni felszállni a brit hajókról, amivel az egész kezdeményezés kivitelezhetősége kérdésessé vált. Hasonló bonyodalmak és konfliktusok adódhatnak olyan esetben, ha az egyik részt vevő ország mindenképp szeretne egy adott műveletben részt venni a közös képességgel, míg más partner állam ezt elutasítja.

⁵⁹ Claudia Major – Christian Mölling – Tomas Valásek: *Smart but Too Cautious: How NATO Can Improve its Fight Against Austerity*. *Center for European Reform Policy Brief*, 2012, 3. o.

tudtak volna venni a műveletekben, ha nem támaszkodhatnak például a szövetségi stratégiai légi szállító képességre.

Viszonylag általános jelenség Európában az is, hogy a korábbi nemzeti haderők több fegyvernemét is „kiüresítették”, azaz méretüket tekintve fokozatosan leépítve csupán „szimbolikusan” tartották meg.⁶⁰ Ezt döntően két okból tették: egyrészt a gazdasági források már korábban is tapasztalt szűkössége azoknak a képességeknek a leépítését eredményezte, amelyeket egyébként nem használtak, azaz nélkülözhetőek voltak, másrészt a NATO és az EU bővülésével – közös értékeket és békés célokat magukénak valló szövetséges országokkal körülveve – jelentős területvédelmi erők perspektivikusan már a 2008-as gazdasági válság előtt sem mindenhol volt szükség.

Az értekezésben tehát e logika mentén haladva egyrészt azt vizsgálom meg, hogy a 2008-2016 közötti időszakban hogyan jelent meg a többnemzeti védelmi együttműködés a kelet-közép-európai államok stratégiai gondolkodásában, másrészt pedig, hogy ezek milyen jellegű törekvésekben öltöttek testet, és milyen szintű gyakorlati együttműködést eredményeztek, valamint milyen perspektíva áll ezek előtt?

I.2.2. A kutatás földrajzi fókusz: Kelet-Közép-Európa

A magyar hadtudományban a regionális és szubregionális többnemzeti védelmi együttműködések komparatív vizsgálatának a kérdéskör relevanciája ellenére kis szerep jutott. Ezért azon túl, hogy a multilaterális – szövetségi (NATO, EU) szintű – vizsgálatnál alacsonyabb, „kevés szereplővel” kialakított minilaterális együttműködési formákat kutatom (lásd lejjebb), a Magyarország szempontjából legnagyobb jelentőséggel bíró, közvetlen biztonsági környezetünkben megjelenő, kelet-közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezésekre fókuszálok értekezésemet. Ugyanakkor e keret nem azt jelenti, hogy Kelet-Közép-Európa valamennyi többoldalú védelmi együttműködési programját át kívánom tekinteni, ugyanis ezek – a többnemzeti képességfejlesztés fent bemutatott szélesen értelmezett definíciójából adódóan – komplex, és egymást átfedő hálózatokat alkotnak a már létező képességekre alapozó közös képzésektől a többnemzeti hadgyakorlatokon keresztül egészen az újonnan kialakított együttműködésekig. „Kelet-Közép-Európát” a vizsgálat fókuszpontjaként használom, tekintettel az Európa más térségeiben is jelen lévő szubregionális többnemzeti

⁶⁰ Major – Mölling – Valásek, 2. o.

képességfejlesztési kezdeményezésekre.⁶¹ Emellett alapvető kritériumnak tekintem a magyar részvételt, amely által a kutatás nemcsak jól fókuszálható, hanem (a további szűkítési kritériumokkal együtt) megfelelően kisszámú együttműködési keretrendszerre is szűkíthető (egészen pontosan a Visegrádi Négyek védelempolitikai együttműködésére és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezésre, mint azt látni fogjuk).

Térségünket, „Kelet-Közép-Európát” az elmúlt évtizedekben számos megközelítésben igyekeztek körülhatárolni és definiálni, sőt nyugodtan kijelenthetjük, hogy a térség elnevezését a 19. századba visszanyúló gyökerekkel komoly terminológiai viták övezték az 1920-as évek óta.⁶² E viták elsősorban a térség önálló földrajzi-geopolitikai egységként való megkülönböztetését, határait, valamint az itt található – történelmi korszakokként erősen változó – „tagállamainak” körét érintették.⁶³ Értekezésemben „Kelet-Közép-Európa” alatt az Oroszországtól nyugatra fekvő posztsovjet államokat, a Balti-tengertől délre, Németországtól és Svájc-tól keletre fekvő államokat, valamint a posztjugoszláv térség államait és Romániát értem.⁶⁴

Interdiszciplináris megközelítésben Tóth Péter a térség legfőbb jellegzetességei között a fragmentáltságot és a köztességet említi elsőként, ahol számos „különböző és megosztó (etnikai, kulturális, vallási, gazdasági, politikai, társadalmi stb.) határvonal húzódik”,⁶⁵ melyek „a legkevésbé sem fedik egymást.” Mégis, Magyarország közvetlen földrajzi – geopolitikai környezetének ismerete, e térség jellemzőinek ismerete azért is fontos, mert ezek stratégiai szinten meghatározzák az itt található államok együttműködési potenciálját – mind a hajlandóság, mind a képesség szempontjából. Emellett egyes politikai, gazdasági, társadalmi

⁶¹ A legismertebbek: balti védelmi együttműködés, az „északi államok” együttműködése (NORDEFKO), a Benelux államok közötti különböző együttműködési formák, illetve bizonyos értelemben a brit-francia védelmi együttműködés.

⁶² Modern kori kiindulópontnak Oskar Halecki lengyel történész 1923-as előadását tekintik, amire a korszak több térségbeli történésze (így a cseh Jaroslav Bidlo, a lengyel Marcell Handelsman) is reagált, vallási, nyelvi, kulturális, később geopolitikai szempontokat is megjelenítve a vitában. A vitáról és annak elemeiről bővebben lásd: Tóth Péter: Kelet-Közép-Európa sajátosságai az európai politikai térben. In: *Regionális tanulmányok*, NKE NETK, Budapest, 2016, 25-41. o. A XX. század magyar gondolkodói közül kiemelkedett a térség jellemzőinek tanulmányozásában Bibó István. Lásd például: Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. 6. A területi viták megoldása és Kelet-Európa konszolidálása. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, II. kötet, Magvető, 1986. 185-265. o.

⁶³ Ennek összefoglalását lásd: Romsics Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy terminológiai vita nyomában. In: *Rubicon*, 9. évf., 1997/5-6. szám. Továbbá a kérdés magyar szakirodalmából lásd például: Mező Ferenc: Közép-Európa fogalmi változása térben és időben. In: *Tér és Társadalom*, XV. évf., 2001/3-4. szám, 81-103. o.; Hegedűs Dániel: Kelet-Közép-Európa változó keresztmetszetben... Párhuzamos trendek és egyedi fejlődési vonalak a szovjetizált blokk államainak 1945-től 1989-ig való történetében. Recenzió. In: *Politikatudományi Szemle*, XIV. évf., 2005/3-4. szám, 251-266. o., Tóth Péter: Kelet-Közép-Európa sajátosságai...

⁶⁴ Azaz: Észtország, Lettország, Litvánia, Belorusz, Ukrajna, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Ausztria, Magyarország, Románia, Moldova, Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Koszovó, Montenegró.

⁶⁵ Tóth Péter: Kelet-Közép-Európa sajátosságai..., 25. o.

trendek átfogóan a fegyveres erők működését és fejlesztését, specifikusan a többnemzeti védelmi együttműködés megvalósítását lehetővé tévő tényezők rendelkezésre állását is befolyásolják, így például a fegyveres erők számára a humán erőforrás rendelkezésre állása, vagy az együttműködő államokban egyes gazdasági adottságok, például hadiipari kapacitások megléte.

E regionális jellemzők és trendek vizsgálatát és értékelését végeztük el kollégáimmal 2030-ig szóló stratégiai kitekintéssel 2012-ben publikált tanulmányunkban.⁶⁶ Ebben a kelet-közép-európai térség biztonságát tartósan befolyásoló folyamatokat, sajátosságokat és tényezőket vettük számba, ún. „drivereket” (stratégiai folyamatok tényezőcsoportjai) köré csoportosítva egy olyan térségben, amely diverzifikált és sokszínű – így megállapításaink ugyan a vizsgált államok többségére vonatkoznak, de ezek alól mindig vannak kivételek. Ilyen tényezőcsoportot alkottak különböző történelmi és integrációs, percepcionális, társadalmi, politikai és gazdasági folyamatok.⁶⁷

Történelmi szempontból Kelet-Közép-Európa XX. századból örökölt legfontosabb biztonsági jellegzetességei a térség félperifériás jellege, nagyhatalmak közötti földrajzi fekvése, fragmentáltsága, nemzeti-etnikai problémái, kisállami jellege és demokratikus deficitje.

A félperifériás jelleg – mind már annyiszor az elmúlt kétszáz évben – a bipoláris világrend bukását követően is a modernizációt tette az itteni társadalmak biztonságának elsősorú prioritásává, s biztosan állíthatjuk, hogy ez a következő évtizedekben sem fog megváltozni.

Kelet-Közép-Európát a nagyhatalmak közötti földrajzi elhelyezkedés tette fogalmilag önálló régióvá, az elmúlt több mint két évtized eseményei és folyamatai pedig nem jártak olyan eredménnyel, hogy az itt élő társadalmak immanensen és pozitívan azonosulnának a térség önállóságával. Ehhez ugyanis egyrészt csökkennie kellett volna Kelet-Közép-Európa fragmentáltságának. Ez nem következett be, inkább alrégiók kialakulásáról beszélhetünk a térségen belül a Baltikumtól a Nyugat-Balkánig. Másrészt enyhülnie kellett volna a nemzetiségi-etnikai feszültségeknek. Bár itt tagadhatatlanok az eredmények, de ezt csak jelentős

⁶⁶ Csiki Tamás – Tóth Péter – Varga Gergely: Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 36-44. o. A tanulmány vonatkozó részeinek közlése, illetve feldolgozása az értekezésben a társszerzők jóváhagyásával, engedélyével történt.

⁶⁷ A vizsgálat módszertanának megalapozott nemzetközi és magyar gyakorlata van, melynek nemzeti adaptációjában – a Honvédelmi Minisztérium külső stratégiai környezetértékelési módszertanának 2013-2014-ben történt újraelalkítása és a 2014-ben elfogadott Miniszteri Program megalapozása során – személyesen is részt vettem. E háttérrel lásd: Németh Bence: A PESTEM és PMESII stratégiai elemző rendszerek összehasonlítása: A Honvédelmi Minisztérium új stratégiai értékelő rendszere. In: *Felderítő Szemle*, XIII. évf., 2014/1. szám, 126-141. o., valamint Bence Németh: Making defense planning meaningful: The evolution of strategic guidance in the Hungarian Ministry of Defense. In: *Defense & Security Analysis*, XXXII. évf., 2016/4. szám, 321-335. o.

nemzetközi nyomás hatására érték el térség társadalmi, s közismerten mélyről indult a folyamat. Végül harmadrészt általános és eredményes gyakorlattá kellett volna válnia a regionális együttműködésnek. Ez pedig még a régió belül külön csoportként kezelt visegrádi országoknak sem sikerült, a kifejezés regionális érdekvédelem értelmében. Ennél is fontosabb: nem lehetünk biztosak abban, hogy az euro-atlanti integrációs folyamattal bekövetkezett új körülmények között térségünk fragmentációja a következő évtizedben látványosan csökken majd. Sőt, látva az Európai Unió belső válságait és megújulási kényszerét, melyben több kelet-közép-európai állam – jelenleg elsősorban Magyarország és Lengyelország – a magországokkal sok tekintetben szembemenő érdekeket (és értékeket) artikulál, a kelet-közép-európai társadalmak egyik legfontosabb kihívása a re-periferizáció veszélye lehet Európán belül, különösen, ha létrejön a többsebességes intézményi modell is, vagy az EU felbomlik.⁶⁸ Ennek megfelelően inkább növekvőnek feltételezhetjük a fragmentációt a következő években is, ami európai szinten megnehezítheti a védelempolitikai együttműködést, (szub)regionális szinten azonban integráló hatással is bírhat, amennyiben a térség államai azonosan látják a meghatározó politikai, gazdasági, társadalmi kérdéseket és képesek egy „integrációs pólust” kialakítani Európán (az Európai Unió) belül.⁶⁹ Mint azt azonban a stratégiai kultúrák vizsgálatánál látni fogjuk, vannak olyan tényezők, amelyek ezt jelenleg még a visegrádi négyek szűk csoportjában is kétségessé teszik.

Kelet-Közép-Európa fragmentációjának következményeként erősödött a térség kisállami jellege.⁷⁰ Mivel a fokozódó globalizáció körülményei között a kisállamok érdekérvényesítő képessége csak a nagy nemzetközi szervezetek tagságán keresztül lesz fenntartható, a kelet-közép-európai térség érdekérvényesítő potenciálja döntően a jövőben is az Európai Unió, bizonyos mértékben a NATO-n keresztül lesz növelhető. Tekintettel arra, hogy a kemény és puha hatalmi eszközök terén a térség egyetlen állama, még az európai középhatalom Lengyelország sem⁷¹ rendelkezik jelentős potenciállal, a NATO ugyan – az Oroszországgal szembeni elrettentés és védelem terén – továbbra is fontos marad Kelet-Közép-Európa számára, de kevésbé lesz alkalmas a térségi érdekérvényesítés növelésére. A

⁶⁸ Cathrine Samary: *Eastern Europe Faced with the Crises of the System*. [online], 2011. 04. 07. The International Institute for Research and Education, Elérhető: <http://www.cadtm.org/IMG/pdf/EEcrisis.pdf> [2017. 01. 10.]

⁶⁹ A magyar szakirodalomban arra Tóth Péter már korábban rámutatott, hogy a térség társadalmi integrációs szempontból egyébként sincs könnyű helyzetben, mert az elmúlt több mint húsz esztendőben egy időben éltek meg három nagy integrációs folyamatot: a renacionalizációt, az európaizációt és a globalizációt. Bővebben lásd: Tóth Péter: *Integrációk szorításában. A kelet-közép-európai térség biztonságáról 1990-2010*. In: Háda Béla et al. (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves*. ELTE TTI, Budapest, 2010. 617-630. o., 623-624. o.

⁷⁰ A „kisállami” jellemzőkről lásd: Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága...*

⁷¹ Az elmúlt két évtizedben Lengyelország volt a térség egyetlen olyan állama, amely – Irak és Afganisztán kapcsán – kísérletet tett annak bizonyítására, hogy figyelemre méltó kemény hatalmi eszközökkel (nagyobb nemzetközi műveletekben is alkalmazható fegyveres erővel) rendelkezik.

fragmentáció, a kisállami jelleg erősödése és a re-periferizálódás veszélye miatt nem számolhatunk a regionális együttműködési hajlandóság látványos erősödésével sem. Az egyes országok érdekérvényesítési sikerét 2030-ig leginkább az fogja meghatározni, hogy a rövid távú politikai tökekövéselés térségi gyakorlatát mennyiben váltja fel a hosszú távú, kiszámítható, fenntartható, stratégiai szemlélet.

Az Európai Unióba való belépést 2004 májusában történelmi sikereként ünnepelték a csatlakozó országok. Kevés szó esett arról, hogy az integráció sok tekintetben kényszerpálya a térség kisállamai szempontjából. A kívülmaradásból származó hátrányok miatt ugyanis nem volt reális alternatívája az EU-csatlakozásnak. Kevés szó esett arról is, hogy az unióba való belépés aktusa csupán az érdekérvényesítés integráción belüli új lehetőségeit nyitja meg. Új, de korántsem könnyebb lehetőségeit. A kelet-közép-európai nemzeteknek ugyanis fokozottan számolniuk kell azzal, hogy az unión belüli kölcsönös függőség és határaik átjárhatósága („négy szabadság”) korlátozza képességeiket nemzeti szuverenitásuk és autoritásuk teljes körű fenntartására. S ami lényegesebb: amennyiben nem tudják ellensúlyozni a gazdasági integráció kényszerét, s nem találják meg azokat a kulcsterületeket, amelyek ténylegesen megnyitják számukra az érdekérvényesítés új lehetőségeit, aligha lesz esélyük a tovább lépésre. A 2008-as világválság ezzel szembesítette őket, ami sok helyen komoly frusztrációt váltott ki. Ezt a frusztrációt használja ki térség politika elitjének egy része.

Míg az 1990-es években elsősorban a nacionalizmus, a 2000-es években, s főleg 2004 után a különböző színezetű (nemzeti, szociális) politikai populizmus megerősödésének lehtünk tanúi Kelet-Közép-Európában.⁷² Ez a jövőben is komoly gondot okozhat a térségben, különösen a modernizáció terén sikertelen államokban. Már 2012-ben ellentmondásosnak láttuk azt az eredményt, amit a térség társadalmi az elmúlt húsz évben a demokratikus deficit ledolgozása terén mutattak. Intézményileg és formálisan kétségtelenül igen jelentős előrelépést láthatunk, tartalmilag és funkcionális szempontból azonban a fejlődés ellenére bőven van még pótolni való. Mivel a demokratikus magatartás megerősödésében a történelmi hagyományok mellett nagy szerepe van a tapasztalatnak és a tanulási folyamatnak, a 2030-ra e téren elérhető

⁷² Andrej Skolkay: Populism in Central Eastern Europe. In: *Thinking Fundamentals, IWM Junior Visiting Fellows Conferences, Vol. 9.*, Vienna, 2000. [online], Elérhető: <http://www.iwm.at/wp-content/uploads/jc-09-11.pdf> [2017. 01. 10.]; Grigorij Mesežnikov – Oľa Gyárfášová – Daniel Smilov (szerk.): *Populists Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2008; Nora Langenbacher – Britta Schellenberg (szerk.): *Is Europe on the "right" path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, 2011.

eredmények alapvetően a térség modernizációjának sikerétől vagy kudarcától, illetve körülményeitől függenek.⁷³

Történelmi perspektívából a kelet-közép-európai országok európai uniós csatlakozása – nevezzük ezt a periféria centrumából a centrum perifériájára való átlépésnek – hatalmas siker. Ez akkor is igaz, ha az euro-szkeptikusok szerint egy relatív pozíciót veszítő Európa fejletlenebb régióját alkotjuk. Az európai integráció társadalmi támogatásáról azonban Kelet-Közép-Európában sem történelmi perspektívák alapján dönt a társadalmak jelentős része, amelynek véleménye 2004 után döntően a gazdasági felzárkózás sikerességével vagy éppen sikertelenségével, illetve az uniós tagság közvetlenül érzékelhető gazdasági hatásaival állt szoros kapcsolatban. Ráadásul a csatlakozást követően gyorsan megváltozott a társadalmak viszonyítási pontja is: nem periféria, hanem a centrum lett számukra a minta. Ez különösen azokban a társadalmakban okoz komoly problémát, ahol a rendszerváltás nagy gazdasági válsággal és jelentős szociális elbizonytalanodással járt együtt, s ahol az integrációra célként, s nem lehetőségként tekintett a politikai elit.

A sikeresség vagy sikertelenség, a közvetlen gazdasági haszon alapján való viszonyulást több szempontból is kulcsfontosságú driver: egyrészt, mert döntően meghatározza és meg fogja határozni a térségünkön belüli szolidaritás erősségét, másrészt a Brüsszellel szembeni szolidaritás erősségét is. Végül, mert ennek következtében már ma is egymástól igen eltérőek a térség egyes országainak az uniós kezdeményezésekre adott válaszai, és a jövőben is azok lehetnek. Az eltérő válaszok azt jelzik, hogy sok helyen a nemzeti identitás, a nemzetállamiság tradicionális koncepciója, ennek a politikáról, a gazdaságról és biztonságról alkotott felfogása sokkal inkább meghatározó, mint a gyenge, nehezen értelmezhető, legfeljebb másodlagos kötődést jelentő európai identitás.

Az euro-atlanti integrációs törekvésen belül az atlantizmus a hidegháborút követő korszakban a biztonsági percepciók szempontjából meghatározó szerepet töltött be, így a NATO, mint az atlantizmus intézményesített eszköze a térség belső és külső stabilitásában az európai integrációhoz mérhető szerepet játszott. Az elmúlt két évtizedben egyfajta értékközvetítőként is fontos tényező volt, többek közt abban, hogy globális kitekintésre ösztönözte a többnyire egyébként szűk regionális keretekben gondolkodó térség államait. Az atlantizmus jövőbeni gyengülése – különösen re-periferizálódó társadalmakban – e provinciális szemléletmód visszatérését segítheti elő. Bár 2004 és 2014 között a sikeres EU-csatlakozások hatására veszített erejéből, az atlantizmus továbbra is meghatározó maradt a térség politikai

⁷³ Lásd a Freedom House Nations in Transit online adatbázisának adatait: <http://www.freedomhouse.org/report-types/nations-transit> [2017. 01. 10.]

elitjeinek biztonságpercepciójában, elsősorban az olyan közvetlen környezetben lévő bizonytalansági tényezők miatt, mint Oroszország, a posztszovjet térség és a Balkán. 2014, Oroszország 2014-es ukrajnai agressziója óta a NATO szerepe ismét előtérbe került a biztonsági garanciákat illetően, és a kollektív védelmi, valamint elrettentési képességek megerősítésében a térség tagállamai is nagyobb szerepet vállaltak; hovatovább a szövetség legtöbb tagállama amerikai vezetéssel rotációs alapon megerősítette előre tolt katonai jelenlétét a keleti NATO-tagállamokban. A balti államok, Lengyelország, Románia (és Bulgária) pedig kifejezetten igényt formáltak a szövetséges katonai erők megerősített jelenlétére.

A kelet-közép-európai térség társadalmainak biztonságfelfogásában a rendszerváltás kezdetétől kulcsfontosságú volt a gazdasági és szociális biztonság. Az itt élő emberek elsősorban a gazdaság fellendítését és a szociális biztonság megteremtését várták/várják el a politikai elitől. Ez a percepció, és az, hogy a térség legtöbb állama 2014 előtt nem érzékelt hagyományos külső fenyegetést, továbbra is meghatározó tényezője marad a politikai elit és társadalom védelmi szférához való viszonyának.⁷⁴ Mivel fennmaradni látszik Kelet-Közép-Európa Oroszországtól való energiatüggősége, az energiához való hozzájutás pedig egyre fontosabb kérdéssé válik, a kelet-közép-európai társadalmakban várhatóan megerősödik az energiabiztonságra való érzékenység. Hasonló folyamat várható a klíma- és környezetbiztonság kérdésében is.

A térség államai emellett több átfogó társadalmi problémával is küzdenek, így például a fejletlen kelet-közép-európai középosztály⁷⁵ szűk és huzamosabb ideje erősen megterhelt. Ennek a kis- és középvállalkozókból álló rétegnek kell eltartania önmagát és családját, munkahelyet teremtenie, fenntartania a rendszerváltás gazdasági válságával párhuzamosan kiépített szociális hálót, kell leküzdenie a külföldi beruházóknak adott kedvezményekből fakadó piaci hátrányát, kell eltartania az előregedő, demográfiaileg csökkenő, jelentős leszakadt réteggel rendelkező, s az elmúlt húsz évben több gazdasági válságot megért társadalmakat. Sőt, ennek a rétegnek kellene megerősítenie a térség civil társadalmait, illetve kellene integrálnia a társadalom szélére került, integrálatlan rétegeket. S mindeközben olyan innovatív, kreatív, többnyelvű, politikailag aktív polgárnak kellene lennie, aki a kultúrát és a művészetet is támogatja, mint mecénás. Miközben ettől a középosztálytól várjuk el a hazai eredeti

⁷⁴ Ez alól csupán a poszt-jugoszláv, illetve a balti térség államai és Lengyelország jelentettek kivételt, míg az előbbinél a délszláv háborúk, az utóbbinál Oroszország közelsége és a nemezi haderők modernizációs igénye miatt volt magasabb a védelmi szektor költségvetésének aránya a térség más országainál. A balti államok és Lengyelország esetében ezt a 2008-as grúz-orosz háború is megerősítette.

⁷⁵ A térségbeli középosztály jellemzőiről bővebben lásd például: Claire Wallace – Christian Haerpfer: *Some Characteristics of the New Middle Class in Central and Eastern Europe: A 10 Nation Study*. Institute für Höhere Studien, Vienna, 1998.

tőkefelhalmozást is. Éppen ezért a középrétegek bővítése, társadalmi terheik könnyítése a térség modernizációs sikerének alighanem egyik jövőbeni kulcskérdése.

A 2030-ig tartó időszakban a térség számos társadalma számára igen komoly kihívást jelent majd azoknak a szegregált, leszakadó és integrálatlan társadalmi rétegeknek a problémája, akiknek a hátrányos helyzete állandósult a gazdaságban, a kultúrában, az egészségi állapotban, a területi elhelyezkedésben, a lakhatás minőségében, az érdekérvényesítésben és a munkaerőpiaci érvényesülésben, s akik között több országban is nagy számban találhatóak romák.⁷⁶ A probléma kezelését alapvetően megnehezíti a velük szembeni mély és erős előítélet. Emiatt nemcsak a probléma higgadt tárgyalása nehéz, de annak tudatosítása is, hogy a szegregált, leszakadó és integrálatlan társadalmi csoportok helyzetének megoldatlansága a többségi társadalom modernizációját is jelentősen hátráltatja.

Kelet-Közép-Európa legtöbb országában a 2030-ig tartó időszakban elkerülhetetlen a nyugdíjrendszer átfogó reformja, mivel a gazdaság hosszú távú bővülése szempontjából meghatározó demográfiai trendek térségünkben is erőteljesen a növekedés ellen hatnak, s negatív hatásuk felerősödése 2020 után várható.⁷⁷ Mivel a nyugdíjas réteg a rendszerváltás óta folyamatosan a politikai pártok egyik fontos választói célcsoportja, a nyugdíjreform komoly hatással lehet a politikai elit említett újrapozicionálására.

A többségükben kicsi, nyitott, export-orientált gazdasággal rendelkező kelet-közép-európai országok erőteljesen ki vannak téve a nagy globális és európai trendeknek. A kelet-közép-európai térség hosszú távú gazdasági növekedési kilátásait leginkább az általános európai gazdasági trendek, a tőkebefektetések alakulása, a humán erőforrás, vagyis a munkaerő minősége, továbbá a kutatás-fejlesztésre fordított összegek befolyásolják a legerőteljesebben. Európa hosszú távú növekedési kilátásai nem túl kedvezőek, s ez alól a negatív trend alól a kelet-közép-európai országok sem kivételek.⁷⁸

A térség technológiai és innovációs fejlettségét jól jelzi, hogy az EU négyfokozatú innovációs rangsorában, amely a tagállamok innovációs képességét rangsorolja, még a legjobb helyezést elérő négy visegrádi ország is csak harmadik, ún. mérsékelt innovátor besorolást

⁷⁶ A romák helyzetéről lásd például: *The situation of Roma in 11 EU Member States – Survey Results at a Glance*. European Union Agency for Fundamental Rights, UNDP, Luxembourg, 2012.

⁷⁷ Bővebben lásd: *Regions 2020 – Demographic Challenges for European Regions*. Európai Bizottság, Brüsszel, 2008.; Kenichi Hirose (szerk.): *Pension Reform in Central and Eastern Europe in Times of Crisis, Austerity and Beyond*. International Labour Organization, Budapest, 2011.

⁷⁸ Lásd például: *The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. Európai Bizottság, Brüsszel, 2011.

kapta.⁷⁹ A mutató javulásához drasztikusan kellene növelniük a kutatás-fejlesztésre fordított összegeket.

A legtöbb szakértő szerint Kelet-Közép-Európa legnagyobb erőforrása a munkaerő képzettségében rejlik. A térség modernizációjának kulcskérdése tehát az, hogy ezzel mennyire lesz képes növelni a munka hozzáadott értékét? Jelképesen mondván: képes lesz-e „betanított munkából szakmunkássá”, illetve néhány speciális területen „mérnökké” válni? Ráadásul az elmúlt években a képzett munkaerő megtartása is komoly kihívást jelent, ugyanis már nemcsak az elméleti szakemberek korábban is jelen lévő, a magasabb színvonalú megélhetés által motivált kivándorlásáról (brain-drain) beszélhetünk, hanem a szakképzett gyakorlati szakemberek, szakmunkások elvándorlásáról is (skill-drain), ami immár az innovatív szektorokon túlmenően minden gazdasági szektorban, sőt a közszolgáltatások (egészségügy) működtetésében is gondokat okoz. Amennyiben folytatódnak a jelenlegi tendenciák, a szakemberhiány meghatározó problémává válik a térség államainak mindennapjaiban, amit csak a fejlett országokkal versenyképes gazdasági-pénzügyi feltételekkel (magasabb fizetés, kedvezőbb adó- és járulékteher) lehetne orvosolni a munkaerő szempontjából.

Összességében tehát a kutatás fókuszát képező Kelet-Közép-Európa jelenleg és a belátható középtávú trendek alapján a következő évtizedben is egy fragmentálódó, differenciálódó, a re-periferizáció veszélyével küzdő térség, ami jelentős mértékben meghatározza az egyes államok, társadalmak integrációs szervezetekhez (EU, NATO) fűződő viszonyát és együttműködési lehetőségeit. A röviden bemutatott integrációs, politikai, társadalmi és gazdasági kihívások megnehezítik a többnemzeti együttműködési kezdeményezések elmélyítését és tartalommal való megtöltését, amennyiben nem fog rendelkezésre állni a megfelelő politikai szándék, bizalom, átláthatóság, innovációs és gazdasági teljesítőképesség.

I.2.3. A vizsgált időszak: 2008-2016

A regionális és szubregionális védelmi együttműködések több évtizedes múltra visszatekintő gyakorlatában meghatározó szerepet játszottak azok az átfogó stratégiai/védelempolitikai folyamatok, amelyek – egyes időszakokban – serkentőként hatottak az európai államok együttműködési szándékára, illetve hajlandóságára. Kétségtelenül ilyennek kell ítélnünk az 1990-es években a biztonsági környezet átalakulásából és a védelmi szférából

⁷⁹ Innovation Union Scoreboard 2010. The Innovation Union's Performance Scoreboard for Research and Innovation. UNI-MERTI, Maastricht, 2011.

történő forráskivonásból táplálkozó, egyes képességek megtartását (közös égisz alatt történő megmentését) célzó együttműködési kezdeményezéseket. Ugyancsak ilyen az 1990-es évektől a békefenntartó, majd válságkezelő műveletek terjedésével és a megváltozott műveleti igények megjelenésével a többnemzeti műveleti együttműködés általános gyakorlattá válása, amit az is kikényszerített, hogy a kis országok sok esetben önállóan, kizárólag saját katonai képességeikre támaszkodva nem is lettek volna képesek részt venni ilyen műveletekben. Majd ezt láthattuk, amikor a 2008-tól kibontakozó pénzügyi-gazdasági világválság hatására történő ismételt forráskivonásra reagálva az európai államok körében gyakoribbá váltak a többnemzeti védelmi együttműködést fokozó lépések (átfogóan a NATO és az EU keretében is, és kisebb szubregionális csoportokban is). Éppen ezért, kutatásom a legutóbbi, 2008-tól kezdődő időszakra fókuszál, melyben a magyar szerepvállalás tevőlegessé és kézzel foghatóvá, sőt, olykor kezdeményezővé vált.

Azt az átfogó folyamatot, amit az elmúlt több mint egy évtizedben, és hangsúlyosan a 2008-2014 közötti időszakban Európa legtöbb államában tapasztaltunk, 2014-ben publikált tanulmányomban „képességvesztési kettős spirálként” (lásd az 1. Ábrát) jellemeztem, amikor a gazdasági és politikai gyökerű hiányosságokat és azoknak a védelmi szférára gyakorolt korlátozó hatását stratégiai szinten, közép- és hosszú távra vetítve összegeztem.⁸⁰ Eszerint:

- *A politika vonatkozásában* a képességvesztés folyamata összetett külső és belső tényezők kölcsönhatásából táplálkozik. Miközben a tágabb biztonsági környezet gyors és dinamikus változása (válságok kialakulása és új típusú kihívások megjelenése) fenntartotta a katonai és civil válságkezelési képességek iránti igényt, az európai társadalmak nem érzékelték közvetlen fenyegetést, ami a forrásszűkösség időszakában indokolná a védelmi ráfordítások szinten tartását (növeléséről nem is beszélve), ugyanis a gazdasági válság a biztonság nem katonai dimenziói (munkahelyek megtartása, szociális kiadások) felé terelte a társadalom figyelmét. Ebben a környezetben a lakosság által képviselőnek választott politikai elit rövid távú érdekei (eredményes pénzügyi-gazdasági válságkezelés) és a gazdasági bizonytalanság (forráshiány, tervezési bizonytalanság) felülírták a hosszú távú stratégiai tervezést – összességében pedig csökkent a védelmi képességek fejlesztéséhez, az aktívabb külpolitikához és a válságkezeléshez szükséges politikai akarat és társadalmi támogatás.
- *A gazdaság vonatkozásában* a képességvesztés öngerjesztő folyamatát az indította be, hogy a 2008-as gazdasági válság következtében csökkentek a védelemre fordítható

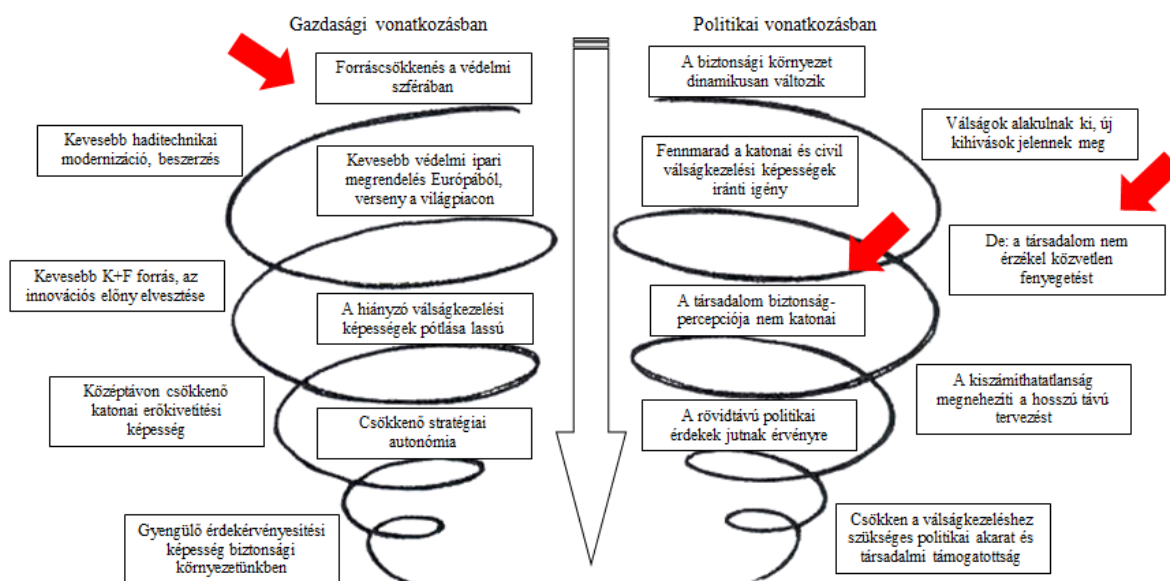
⁸⁰ Csiki Tamás: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozásának háttere és eredményének értékelése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VIII. évf., 2014/1. szám, 48-50. o.

források, ezért kevesebb haditechnikai modernizáció, beszerzés valósult meg a nemzeti haderőkben. Így kevesebb volt a hadiipari megrendelés, az európai védelmi ipari vállalatoknak pedig nyitniuk kellett a világpiac felé, ahol nagyobb versenyre kényszerülnek a felemelkedő nagyhatalmak hadiipari vállalataival szemben, miközben a csúcstechnológiai kutatás-fejlesztésre kevesebb forrásuk jut. Ennek eredményeképpen egyes hiányzó válságkezelési képességeket – forrás- vagy technológiakorlát miatt – nem, vagy csak részben sikerült pótolni, és a csökkenő katonai képességek középtávon jelentős mértékben korlátozzák a válságkezelési képességet, csökkentik „Európa” erőkihívási, érdekérvényesítési képességét.

E folyamatokban 2014-től tapasztalhattunk változást: a romló biztonsági környezetben megjelent új kihívások és fenyegetések – a keleti stratégiai irányból Oroszország agressziója, délről az „Iszlám Állam” és a terrorizmus, illetve a tömeges migráció – politikai vonatkozásban felerősítették az európai társadalmak fenyegetettség-érzetét, Kelet-Közép-Európa legtöbb országában pedig megteremtették a katonai fenyegetettség-érzetet is (lásd az 1. Ábra jobb oldalán jelölt nyilaknál a változást). Gazdasági vonatkozásban pedig a recesszióból való kilábalás teremtette meg annak lehetőségét, hogy előbb megállítsák a védelemre fordított források csökkenését, majd növelni kezdjék e kiadásokat (lásd az 1. Ábra bal oldalán jelölt nyilaknál a változást).⁸¹

⁸¹ A képességvesztési kettős spirál „megtörésének” lehetőségeiről lásd: Csiki Tamás: Breaking the Dual Spiral of Diminishing Capabilities. In: *Panorama of the Global Security Environment 2015-2016*. CENAA, Bratislava, 2016, 101-111. o.

KÉPESSÉGVESZTÉSI KETTŐS SPIRÁL

1. Ábra: A „képességvesztési kettős spirál” (2008–2014) és lehetséges megtörési pontjai napjaink biztonsági környezetében (2016)

Az Európa biztonságában meghatározó szerepet játszó két integrációs szervezet, a NATO és az Európai Unió is reagált e változásokra. A NATO tagállamai newporti csúcstalálkozójukon (2014. 09. 05) a szövetség elrettentő, reagáló és kollektív védelmi képességeinek megerősítéséről, valamint a tagállamok védelmi kiadásnak növeléséről döntöttek, mely folyamatnak a varsói „végrehajtó”⁸² csúcstalálkozó (2016. 07. 08-09.) jelentette a következő állomását. Az Európai Unió 2013 decemberében vette fel újra napirendjére a védelempolitikai kérdéseket,⁸³ ami 2016-ra a Globális Külügyi Stratégia elfogadásában és az Európai Biztonság- és Védelempolitika felélénkítését célzó javaslatcsomagban⁸⁴ öltött testet.

Hasonlóképpen, a kelet-közép-európai államok körében – Lengyelország kivételével, ahol 2009 óta permanens védelmi reform zajlik – 2014-et követően láthattunk olyan fejleményeket, amelyek mind a nemzeti védelempolitika újraértékelését, a haderő-fejlesztési tervek átgondolását, a védelmi kiadások növelését, valamint a többnemzeti együttműködési formák erőteljesebb kialakítását és kihasználását is magukban foglalták.

⁸² „Implementation summit” – végrehajtó, azaz a 2014-es döntések végrehajtását ellenőrző, azokról mérleget vonó találkozó, amely nem kifejezetten az új kezdeményezések miatt fontos a szövetség működése szempontjából.

⁸³ Csiki Tamás: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozójának... i.m.

⁸⁴ 2016 novemberében az EU Külügyi és Biztonságpolitikai Főképviseletje és az Európai Védelmi Ügynökség igazgatója a Globális Külügyi Stratégia alapján az EU számára új nemzetközi ambíciószint meghatározására tett javaslatot (Implementation Plan on Security and Defense), amely nyomán a Miniszterek Tanácsa decemberben elfogadta az Európai Védelmi Akciótervet (European Defense Action Plan).

Ennek megfelelően az értekezés két külön logikai egységben vizsgálja a 2008-2014, illetve a 2014-2016 közötti időszakokat, mint a kelet-közép-európai védelmi együttműködési törekvések kialakulásának hátterét, illetve közegét. 2016, az értekezés tervezett benyújtása (2017) előtti utolsó lezárt naptári év, illetve a NATO varsói csúcstalálkozója (2016. 07. 08-09.) és az EU védelempolitikai javaslatcsomagja (2016. november-december) zárják le a vizsgált időszakot.

I.2.4. A vizsgálat szintje: minilaterális együttműködés

Mint azt korábban jeleztem, a többnemzeti képességfejlesztés szélesen értelmezett definíciójából adódóan a már létező európai regionális és szubregionális védelmi együttműködések is komplex, egymást átfedő hálózatokat alkotnak a már létező képességekre alapozó közös képzésektől a többnemzeti hadgyakorlatokon keresztül egészen az újonnan kialakított együttműködésekig. Annak érdekében, hogy elkerüljem a többnemzeti védelmi együttműködések sokszínűségéből eredő átfedéseket és ezek áttekinthetetlen komplexitását, a kutatás szintjét fókuszálom a résztvevő államok köre tekintetében; és szemben a bilaterális, illetve a teljes NATO/EU szövetségi rendszert magában foglaló multilaterális védelmi együttműködésekkel, a „kevés résztvevővel” kialakított minilaterális együttműködések vizsgálatát (egyidejű tekintettel a többi szűkítési kritériumra is).

Chris Brummer a nemzetközi gazdasági együttműködés terén vizsgálta a globális, multilaterális együttműködést egyre nagyobb mértékben kiegészítő minilaterális csoportok működését, amelyek legfontosabb jellemzője, hogy a résztvevő államok olyan szövetségét jelölik, amelyet egy stratégiai cél eléréséhez még elegendő, lehető legkevesebb szereplővel hoznak létre, és a formalizált együttműködés helyett sok esetben informális és nem intézményesített formában működtetnek.⁸⁵ Ezt a megközelítést Erica Moret az Európai Unió egyes szakpolitikái – így a védelempolitika, konkrétan az Állandó Strukturált Együttműködés (PESCO) és egyes Európán belüli szubregionális többnemzeti együttműködési formák – kapcsán is azonosítja.⁸⁶ Meghatározása szerint „a minilateralizmus közös érdekekkel bíró felek kis csoportjának diplomáciai egyeztetését jelöli, amelynek során arra törekszenek, hogy nemzetközi szervezetek tevékenységét támogatva vagy kiegészítve azokban az ügyekben

⁸⁵ Chris Brummer: *Minilateralism: How Trade Alliances, Soft Law and Financial Engineering are Redefining Economic Statecraft*. Cambridge University Press, Cambridge, 2014.

⁸⁶ Erica Moret: *Effective Minilateralism for the EU. What, When and How. ISSUE Brief*, 2016/7, EU ISS, Brüsszel, 2016.

lépjenek előre, amelyekhez a multilaterális szintet túl bonyolultnak találják.”⁸⁷ A különböző megnevezésekkel illetett, illetve körülírt minilaterális együttműködések – „okos multilateralizmus” (smart multilateralism) és „plurilateralizmus” (plurilateralism) a gazdaságpolitikában, „képeségek közös fejlesztése és megosztása” (EU pooling and sharing), „okos védelem” (NATO smart defence) a védelempolitikában; „releváns szereplők koalíciója” (coalition of relevant players), „kontaktszoprt” (contact group), vagy „befolyásoló hatalmak” (Gestaltungsmächte) a nemzetközi kapcsolatokban – jellemzői kapcsán Moret több előnyre és hátrányra is felhívja a figyelmet.⁸⁸

A minilaterális együttműködés előnye lehet a rugalmasság, a nagyobb innovációs készség, a hatékonyabb feladatmegosztás és a gyorsabb cselekvési képesség. Nehézséget okozhat ugyanakkor a kisebb inkluzivitás (a résztvevők szűkebb köre), a formalizált és intézményesített keretekhez képest az együttműködés kevésbé kiszámítható jellege, esetenként a legitimitás hiánya. Amennyiben nem kellő körültekintéssel cselekednek a felek, a minilaterális csoportosulások alááshatják a multilaterális intézmények hatékony működését, megzavarhatják a vezetést, és duplikációkat teremthetnek, vagy akár rivalizáló pólusok kialakulásához is vezethetnek. Bármely szövetségi felálláshoz hasonlóan itt is megjelenhet a résztvevők között a „potyautas” magatartás, azaz csak látszólagos részvétel és a valós cselekvés elkerülése – mivel az együttműködés nem állandó és jogilag megkötő erejű, hanem sokkal inkább ad hoc és önkéntes.⁸⁹

Mindezen előnyök és hátrányok mellett az elmúlt években azt tapasztaltuk, hogy a képességmegőrzés és képességfejlesztés, a modernizáció és a közös cselekvési képesség kialakításának igénye és szükségszerűsége a minilaterális védelmi együttműködési kezdeményezések gyors terjedéséhez és megerősödéséhez vezettek. Ennek egyik okaként Vivien Pertusot éppen a sokszereplős multilaterális keretekkel (NATO/EU) szembeni elégedetlenséget nevezte meg, miszerint a túl sokféle érdek és nemzeti cél formális egyeztetése, illetve intézményesített formában a közös nevezők kialakítása túlzottan idő- és erőforrás-igényes, és közel sem mindig sikeres. Ezzel szemben szűkebb körben, kevesebb szereplővel és rugalmasabb – azaz minilaterális – keretekkel hatékonyabb, eredményesebb lehet az együttműködés (bár a siker ez esetben sem garantált).⁹⁰

⁸⁷ Moret, i.m. 2. o.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Vivien Pertusot: *European Defence: Minilateralism is not the enemy*. [online], 2015. 03. 22. European Geostrategy, 7. évf., 2015/32. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2015/03/european-defence-time-minilateralism/> [2017. 01. 11.]

Tomas Valásek – akinek a védelmi együttműködési törekvések sikerességének előfeltételeit értékelő szempontrendszere az értekezés alapvető módszertani elemét is képezi – az akkor létező gyakorlatok alapján államok kisebb csoportjainak egyező érdekeken alapuló együttműködésének („islands of cooperation”) kialakítására tett javaslatot már 2011-ben.⁹¹ Ezt az együttműködési „formát” és Valásek szempontrendszerét vette alapul a visegrádi országok szakértői csoportja is 2012-ben, amikor azt vizsgálták, hogy a V4-ek védelmi együttműködésének mi képezi a stratégiai alapját, és melyek a továbblépés lehetőségei.⁹²

I.2.5. Stratégiai nézőpont

A többnemzeti védelmi együttműködési formákat (miként bármely együttműködést) számos megközelítésben vizsgálhatjuk, így a résztvevők érdekeit, céljait, az együttműködés formalizált és intézményesített – vagy éppen informális – folyamatait, érdekegyeztetési és döntéshozatali folyamatát, a megvalósulás konkrét tartalmát és eredményeit, jövőképét, politikai és társadalmi beágyazottságát, gazdasági költségeit és hasznát stb. Mivel mindez egyidejűleg meghaladja egy PhD értekezés kereteit és ambícióit, jelen értekezés csupán azt vizsgálja, hogy a két kiválasztott többnemzeti együttműködésben részes államok stratégiai kultúrája alapján igazolhatóan fennállnak-e a hosszú távú, tartalmas, strukturált együttműködés sikerével kecsegtető feltételek, így a közös stratégiai érdekek, fenyegetettség-percepciók és nemzetközi ambíciók, amelyekre bármely közös cselekvés alapozható? E stratégiai nézőpont tehát azt jelenti, hogy nem vizsgálom magukat az egyeztetési folyamatokat, nem értékelem az egyes együttműködési formák megvalósított programjait, azok költség-haszon vonatkozásait, pusztán azt kívánom vázolni, hogy azonosíthatóak-e olyan szilárd, közös alapok, amelyekre együttműködésüket alapozhatják?

Ezt módszertani szempontból a részes országok stratégiai kultúrájának komparatív értékelése teszi lehetővé az értekezés későbbi fejezeteiben – mely módszereket a gyakorlatban is alkalmaztunk kollégáimmal 2012-2014 között, amikor a jelenleg (2017. január) hatályos Nemzeti Katonai Stratégia és a 2014-es HM Miniszteri Program háttér tanulmányait és értékeléseit készítettük.⁹³

⁹¹ Tomas Valásek: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*. Centre for European Reform, Brüsszel, 2011, 9. o.

⁹² Tomas Valásek – Milan Suplata (szerk.): *DAV4 – Towards a Deeper Visegrad Defence Partnership*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2012

⁹³ Csiki Tamás – Tólas Péter: Stratégiától stratégiáig. A 2009-es és a 2012-es magyar katonai stratégia összehasonlító elemzése. *SVKK Nézőpontok*, 2013/5. [online] Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/2013_5.original.pdf [2017. 01. 11.]; Csiki Tamás: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám,

I.2.6. A vizsgált együttműködési formák

Az elméleti keretrendszer eddig leírt szempontjai és meghatározott korlátjai mellett egyértelműen azonosítanunk kell azt is, hogy milyen többnemzeti együttműködési formákat tartalmaz az a halmaz, amiben az eddig felsorolt vizsgálati szempontok alapján potenciálisan a jelen kutatás tárgyát képező együttműködések azonosíthatunk? E kérdésben Németh Bence 2014-ben megjelent tanulmánya szolgált tájékoztató pontként,⁹⁴ amely áttekinti azokat a többoldalú közép-európai védelmi és biztonsági együttműködések, amelyekben Magyarország részt vett/vesz. Ezek: a visegrádi együttműködés (V4), a Közép-európai Béketámogató Együttműködés (CENCOOP), a Közép-európai Védelmi Együttműködés (CEDC), a Tisza Többnemzeti Műszaki Zászlóalj, a Többnemzeti Szárazföldi Kötelék (MLF), és a Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (DECI).

E potenciális halmazból a CENCOOP és a Tisza Többnemzeti Műszaki Zászlóalj amiatt „esik ki”, mint a vizsgálat potenciális tárgya, mert a Műszaki Zászlóalj törzsvezetési gyakorlatain kívül 2008-2016 között nem fűződött hozzájuk érdemi aktivitás, a részes államok nem használták a kialakított együttműködési kereteket és azok komolyabb tartalommal való megtöltéséről sem egyeztettek. Az MLF és a DECI együttműködési keretek pedig – bár érdemi aktivitást is mutattak, sőt az MLF EU Harccsoportként készenléti szolgálatot is adott, a DECI pedig a vizsgált időszak alatt kialakított egyeztető fórumként jött létre – a kelet-közép-európai térségen kívüli Olaszország részvétele miatt nem része a vizsgálatnak. Olaszország földközi-tengeri hatalomként eltérő stratégiai szemlélettel, érdekekkel és fenyegetettség-percepcióval rendelkezik, mint a kelet-közép-európai államok túlnyomó többsége, ezért nem tekinthető reális résztvevőnek egy kelet-közép-európai szubregionális fókuszú védelmi együttműködésben.

Mindennek fényében az értekezés két, a 2008-2016 közötti időszakban aktív együttműködési keretrendszerként működő kezdeményezést, illetve annak tagállamait vizsgálja meg: (1) a visegrádi együttműködést és (2) a Közép-európai Védelmi Együttműködést. Ennek megfelelően az értekezésben az alábbi 7 ország stratégiai kultúráját, stratégiai dokumentumait és a két szubregionális védelmi együttműködési keretrendszerben való részvételét vizsgálom: Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia.

45-61. o.; Csiki Tamás – Tóth Péter: Can we identify a coherent strategic culture in Hungary? In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 165-180. o.; Csiki Tamás – Tóth Péter: A magyar stratégiai kultúráról. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014*. NKE NI, Budapest, 2014, 23-36. o.

⁹⁴ Németh Bence: Magyarország szerepe a regionális biztonsági-védelmi együttműködésekben. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014, Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 93-106. o.

I.3. Kutatási célok, hipotézis és kutatásmódszertan

Értekezésem stratégiai nézőpontból két kelet-közép-európai, minilaterális többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezést és ezek részes államait vizsgálja a 2008-2016 közötti időszakban: (1) a visegrádi együttműködést és (2) a Közép-európai Védelmi Együttműködést.

I.3.1. Kutatási célok

Kutatási céljaim a következők:

- 1) Azonosítani azokat a külső tényezőket, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között.
- 2) Feltárni, hogy ezek nyomán milyen jellegű és mélységű védelmi együttműködési kezdeményezéseket alakítottak ki a 2008-2016 közötti időszakban Kelet-Közép-Európában Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia részvételével.
- 3) Elhelyezni a kezdeményezéseket a nemzetközi tapasztalatokat feldolgozó szakirodalom alapján a többnemzeti védelmi együttműködések rendszerében, intenzitási skáláján.
- 4) Értékelni a hét vizsgált ország stratégiai kultúrája alapján, hogy a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen védelempolitikai gondolkodásukban, hagyományaikban.
- 5) Értékelni, hogy Tomas Valaseknek a többnemzeti védelmi együttműködések működőképességéhez hozzájáruló tényezőket azonosító szempontrendszer (lásd lejjebb) alapján a vizsgált többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések rendelkeznek-e a sikeresség előfeltételeivel?
- 6) Megvizsgálni és értékelni, hogy Magyarország számára a vizsgált együttműködési kezdeményezések megfelelő keretet jelentenek-e az ország stratégiai kultúrája alapján ahhoz, hogy a partnerállamokkal mély, állandó, strukturált védelmi együttműködést alakítson ki és folytasson, elmozdulva a védelmi integráció irányába.

I.3.2. Hipotézis

Az értekezésben a kutatási célkitűzésekkel összhangban az alábbi hipotézist és annak elemeit kívánom megvizsgálni: Bár (a) 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, (b) ezek eredménye korlátozott maradt, és (c) jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai

tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik.

I.3.3. Kutatási módszerek

Az értekezésben meghatározott első kutatási cél elérését a biztonsági környezet értékelése és a stratégiai folyamatok elemzése teszi lehetővé. A többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez hozzájáruló külső tényezőket differenciáltan vizsgálja az értekezés II. és III. fejezete. A II. fejezet előbb a 2008-2013 közötti időszak forrásszükségét és annak hatásait elemzi behatóan, az európai (NATO és EU-tag)államok széles köréhez mérve a szubregionális, kelet-közép-európai hatásokat, majd a III. fejezet 2014-től az e kihívásokra adott válaszokat összegzi és értékeli. Itt elsősorban a katonai fenyegetésekre – a Kelet-Közép-Európa számára potenciálisan megjelenő orosz fenyegetésre – helyezem a hangsúlyt az ezzel szemben konkrét lépéseket megfogalmazó NATO tekintetében, hiszen a szubregionális védelmi együttműködések célja is a katonai képességfejlesztés.

A hipotézis első elemét képező állítást, miszerint 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, a szakirodalmi áttekintés forrásai alátámasztották, ez képezte a kutatás kiindulópontját. Ehhez kapcsolódóan a második kutatási célt szem előtt tartva a IV. fejezetben a két vizsgált együttműködési kezdeményezés vizsgálata folyamat-elemzéssel történik, melynek során összehasonlíthatóvá válnak azok jellemzői (formalizáltság, intézményesítettség), és azonosíthatóvá válnak az együttműködés eredményeképpen kialakított közös programok is.

A hipotézis második elemét képező állítást, mely szerint a két védelmi együttműködési kezdeményezés eredménye korlátozott maradt, a harmadik kutatási céllal összhangban vizsgálom. Eszerint a visegrádi államok védelempolitikai együttműködését és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést a többnemzeti védelmi együttműködési formák intenzitási skáláján⁹⁵ helyezem el, amelyet az értekezés elméleti keretrendszerében ismertettem a definíciók alapján. Az összehasonlítás nyomán eltérő mélységű, komplexitású együttműködések azonosíthatunk, amelyek nem terjednek ki a legszorosabb együttműködési formákra.

A negyedik kutatási célkitűzés nyomán Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia stratégiai kultúráját vizsgálom meg és

⁹⁵ Képességek megosztása – Képességek csoportosítása – Csoportosítás beszerzésen keresztül – Szerep- és feladatmegosztás.

hasonlítom össze, hogy azonosítsam, a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen a hét vizsgált ország védelempolitikai gondolkodásában?

A stratégiai kultúra vizsgálata az értekezésben azt a módszertant követi, amelyet 2013-ban kollégáimmal a magyar stratégiai kultúra vizsgálata során, egy 23 európai országot magában foglaló komparatív kutatási projekt keretében alkalmaztunk.⁹⁶ A kutatás – a biztonsági tanulmányok konstruktivista iskolája nyomán – a stratégiai kultúra fogalmát a következőképpen definiálta: „Azok a közös normák, eszmék és meggyőződések, amelyek egy társadalomban meghatározzák a kül-, biztonság- és védelempolitikai célokat és cselekvési formákat. Ebben a megközelítésben az ország biztonsági identitását azok a választott viselkedésminták jelzik, amelyeket a közös, egyedi módon az adott közösségre jellemző tapasztalatok és narratívák határoznak meg.”⁹⁷ Ennek megfelelően a társadalmi és politikai közösségek maguk azonosítják a biztonságukat fenyegető tényezőket, valamint az ezek ellen fogyanatosítandó ellenintézkedéseket.

A nemzetenként eltérő sajátosságokkal rendelkező stratégiai kultúra elemeit a kutatás négy dimenzió mentén operacionalizálta:⁹⁸

- *Nemzetközi ambíciószint*: az ország önmeghatározása és cselekvési szándéka a nemzetközi közösségben a passzív közömbösségtől a nemzetközi vezető szerep között húzódó spektrumon.
- *Külpolitikai orientáció*: az ország formálisan vagy informálisan kialakított külpolitikai preferenciája az európai (EU) – transzatlanti (NATO) kontinuum mentén, egyes bi- vagy multilaterális kapcsolatokban, az Egyesült Nemzetek Szervezetének irányában, valamint az ezekhez rendelt külkapcsolati eszközöket illetően.
- *A katonai erő használata*: a civil és katonai eszközök szerepe az ország által érzékelt fenyegetésekre adott válaszokban, a civil eszközök vagy a katonai erő elsőbbsége, a két eszközcsoport használatának arányai, oka, körülményei és célja, (össz)kormányzati megvalósítása.

⁹⁶ Ebben a védelempolitikai együttműködési lehetőségek és a közös fellépés korlátjainak feltárása érdekében a Német Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium (Bundesministerium für Bildung und Forschung) és a frankfurti Goethe Egyetem közel két tucat ország szakértőit, döntéshozóit és társadalmi szervezeteit bevonva kezdeményezte a stratégiai kultúra változásait vizsgáló Transformation of Security Culture elnevezésű nemzetközi kutatást. The Transformation of Security Culture. [online] Elérhető: <http://www.sicherheitskultur.org/en.html> [2017. 01. 11.] A kutatás magyar vonatkozású eredményeit lásd: Csiki – Tálás: *Can we identify a coherent strategic culture...*, i.m.

⁹⁷ Csiki – Tálás: *A magyar stratégiai kultúráról*, i.m. 23. o.

⁹⁸ Csiki – Tálás: *A magyar stratégiai kultúráról*, i.m. 24. o.

- *A kül- és biztonságpolitikai döntéshozatal:* az ország döntéshozatalát meghatározó formális és informális folyamatok, főbb szereplők, hatáskörök és funkciók, valamint a végrehajtás rugalmassága és a demokratikus ellenőrzés eszközei, lehetőségei.

A hipotézis harmadik állítását, mely szerint jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik, Tomas Valásek tényezőcsoportja nyomán vizsgálom, ugyancsak az értekezés IV. fejezetében.⁹⁹ Ezek fényében értékelem a 2008 után kialakított kezdeményezések eredményes elmélyítésének lehetőségeit és mérlelem annak esélyeit. Valásek a sikeres többnemzeti védelmi együttműködés következő hét előfeltételét azonosította a résztvevő országokat illetően:

- hasonló stratégiai kultúra;
- bizalom és szolidaritás;
- hasonló nagyságú és minőségű haderők;
- egyenlő versenyhelyzet a védelmi ipari szereplőknek, hogy egyformán profitálhassanak az együttműködésből;
- egyértelmű, átlátható szándékok;
- komoly együttműködési szándék;
- alacsony korrupció.¹⁰⁰

E tényezőcsoport komparatív értékelése a vizsgált együttműködési formák részes országai tekintetében – az ötödik kutatási célkitűzésnek megfelelően – szekunder források alapján képet fog adni arról, hogy a jelenleg látható jellemzők alapján reális esély van-e a kelet-közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések további mélyítésére?

⁹⁹ Tomas Valásek: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*. Centre for European Reform, Brüsszel, 2011, 21-26. o.

¹⁰⁰ Valásek munkája nyomán a 2011 óta eltelt időszakban a nemzetközi tapasztalatok fényében a szakértők bővítették, finomították e szempontrendszer, így Zandee, Drent és Hendriks nyomán akár 12, a sikeres együttműködést elősegítő tényezőről is beszélhetünk: (1) Bizalom és szolidaritás; (2) Szuverenitás és autonómia; (3) A stratégiai kultúrák hasonlósága; (4) Földrajzi adottságok és történelmi háttér; (5) A résztvevők száma; (6) Hasonló nagyságú és minőségű haderők; (7) Felülről lefelé (top-down) és alulról felfelé (bottom-up) irányuló támogatottság politikai és katonai téren egyaránt; (8) Hasonló gondolkodásmód és szervezeti kultúra; (9) Hasonló védelmi tervezési rendszer és folyamatok; (10) Standardizáció és interoperabilitás a résztvevők között; (11) Reális, átlátható és komolyan vett célkitűzések; (12) Parlamenti részvétel. A kutatás egy további fázisában e bővített szempontrendszer alkalmazva is fel lehet mérni a sikeres együttműködés esélyét a térség államai között. Forrás: Dick Zandee – Margriet Drent – Rob Hendriks: *Defence cooperation models. Lessons learned and usability. Clingendael Report*, The Clingendael Institute, Hága, 2016. október, 4-5. o.

I.4. A kutatás aktualitása és eredményeinek felhasználhatósága

Az értekezés alapját képező kutatás aktualitására és eredményeinek felhasználhatóságára vonatkozóan a már bemutatott tudományos és szakpolitikai érvek mellett további támpontokat biztosít számunkra „*a hadtudományi kutatásban, oktatásban és alkalmazásban »uralgó« pozíciókat elfoglaló szerzői munkacsoport*” összefoglaló tanulmánya, amelyben a magyar hadtudomány elismert szakértői azokról a kutatási irányokról, prioritásokról és témakörökről értekeztek, amelyek „*közvetlenül szolgálják a Honvédelmi Minisztérium / Magyar Honvédség, valamint az egyetemi felsőoktatás rövid és középtávú céljait, valamint feladatait.*”¹⁰¹ Ennek eredményeképpen a nemzetközi tematikájú hadtudományi kutatásokhoz kapcsolódóan kiemelték, hogy „*A magyar hadtudományi kutatásoknak azonban nem csupán e fenti irányok [úgy mint (1) stratégiai vezetés, (2) a jövő fegyveres erői, (3) a hibrid hadviselés kihívásai, (4) a haderők humán kérdései, (5) modern technológia alkalmazása a haderőben, valamint a (6) regionális geopolitikai válságok – kiegészítés a szerzőtől] követését kell megcéloznia, hanem hazai tudományos eredményekkel is hozzá kell járulni a nemzetközi tudás adaptálásához, illetve magyar eredményekkel történő formálásához. Különösen eredményes lehet ez a közvetlen térségi tematikáknál (a Visegrádi Négyek [V4] védelmi együttműködés, regionális katonai együttműködés / többnemzeti szárazföldi haderő...), a két- és többoldalú védelempolitikai együttműködéseknel, illetve szövetségi programoknál (Pooling & Sharing, Smart Defence, stb.).*”¹⁰² E célmeghatározással teljes összhangban elvégzett kutatásom és elkészített értekezésem eredményei az alábbi területeken használhatók fel:

- (1) Szakpolitikai területen: Az értekezés stratégiai szintű képet alkot a közép-európai többnemzeti képességfejlesztés együttműködési kereteiről és az együttműködési formák jellemzőiről. Feltárja a magyar védelempolitika közép-európai regionális beágyazottságának, a többnemzeti védelmi együttműködés bővítésének és mélyítésének motivációit és segítő tényezőit, valamint számos akadályát. Ezen ismeretek elősegítik a többnemzeti együttműködés koordinációját a jövőben, amennyiben a védelempolitikai és védelmi tervezési területen felhasználják azokat. A regionális képességfejlesztés eredményességét segítő tényezők ismerete növeli a szakpolitikai tervezés hatékonyságát és segíti a nemzetközi egyeztetés folyamatát, míg az akadályok azonosítása segítheti azok elhárítását, áthidalását.

¹⁰¹ Boda József et al.: Fókusz és együttműködés. A hadtudományi kutatás feladatai. In: *Honvédségi Szemle*, CXLIV. évf., 2016/3. sz., 3-19. o.

¹⁰² Boda et al., 5. o.

- (2) Alkalmazott kutatásokban: Az értekezés Magyarországon eddig nem, vagy csak töredékesen kutatott területtel – a közép-európai minilaterális védelmi együttműködési kezdeményezésekkel – foglalkozik, így részben feltáró jellegű, részben pedig a nemzetközi szakirodalomba beágyazva és az elmúlt évek alapkutatásaihoz szorosan kapcsolódva szintetizáló, elemző és értékelő jellegű. Komparatív kutatásmódszertana – elsősorban a minilaterális védelmi együttműködési keretek és a stratégiai kultúra vizsgálata terén – a magyar hadtudományban újszerű, a szerző és szűk szakmai köre által végzett alap- és alkalmazott kutatások eredményét képezi, és más ilyen jellegű, fókuszú és tematikájú alkalmazott kutatásokhoz biztosíthat mintát, módszertani alapot.
- (3) Oktatásban: A kutatás során feltárt és szintetizált nemzetközi szakirodalmi források beemelése a magyar hadtudományi, szűkebb értelemben biztonság- és védelempolitikai képzési területre olyan új ismereteket biztosít a jövő szakembereinek a védelmi szférában, amelyekre már rövid távon is növekvő igény mutatkozhat. Hasonlóképpen, az értekezés ismeretanyagának és forrásainak jelentős részét magyar nyelven eddig nem publikálták és a magyar szakirodalomban nem szerepeltek, így ezek a képzési tematikák aktualizálásakor felhasználhatók.

A közép-európai regionális védelmi együttműködési kezdeményezésekkel foglalkozó interdiszciplináris és hadtudományi kutatások számos további elemmel is gazdagíthatók, mélyíthetők a következő években. Így a kapcsolódó kutatások komparatív szemlélettel vizsgálhatják a térség államainak haderőit és azok fejlesztési perspektíváit, potenciális szinergiákat keresve; összevethetik a nemzeti védelmi tervezési folyamatokat és a képességfejlesztési programok prioritásait. Célszerű lenne feltáró empirikus kutatást – például közvélemény-kutatásokat – is végezni a többnemzeti védelmi együttműködés társadalmi támogatottságáról és diskurzus-elemzést a kérdést övező politikai- és médiadiskurzusról.

II. A forrásszűkösség hatásai az európai védelmi szférára, 2008-2013

Az értekezés első kutatási célja azon külső tényezők azonosítása, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között. Ennek elérése érdekében a következő fejezet a 2008-2013 közötti időszak forrásszűkösségét és annak hatásait elemzi behatóan, az európai (NATO és EU-tag)államok széles köréhez mérve a szubregionális, kelet-közép-európai hatásokat.

Az ugyanis tény, hogy az euroatlanti térség államainak védelmi szférájának működését a 2008-at követő években a forráshiány, egyidejűleg pedig a modernizációs kényszerek és a műveleti képességfejlesztés egyre nyomasztóbb igénye jellemezte. Miközben a globális stratégiai környezetben a világ erőközpontja az észak-atlanti térségből fokozatosan a csendes-óceáni térség felé tolódott el (ami a következő években is folytatódni fog, amennyiben a jelenleg tapasztalható trendek fennmaradnak), Európa államainak azzal kellett szembenézniük, hogy relatíve csökkenő gazdasági, politikai és katonai befolyással bírnak a globális folyamatokra és az Európától távoli régiók eseményeire.

Ezt a folyamatot gyorsította a 2008 óta az észak-atlanti térség államait különösen keményen sújtó pénzügyi és gazdasági válság, a védelempolitika terén pedig súlyosbították az európai államok (kényszerűen) csökkenő geostratégiai ambíciói, a sok esetben két évtizede csak halogatott képességfejlesztés és haderő-modernizáció, valamint az elmúlt évtized megterhelő válságkezelő műveletei, amelyek „stratégiai fáradtságot”¹⁰³ eredményeztek az európai államok többségénél.

Mivel az elmúlt évek gazdasági folyamatai az észak-atlanti térség államai pénzügyi-gazdasági rendszereinek strukturális problémáira – hitelválság, túlzott állami eladósodottság, a jóléti állammodell túlfeszített ellátórendszerei – világítottak rá, amelyeket fokozódó társadalmi válságjelenségek is kísérnek – növekvő munkanélküliség, fokozódó társadalmi differenciálódás, egyes országokban az alsó középosztály tömeges elszegényedése –, egyértelművé vált, hogy ezek a problémák csak hosszú távon, átfogó és alapvető reformok útján oldhatók meg, tehát a védelmi szféra válságjelenségei is elhúzódnak.

¹⁰³ A szakirodalomban és a NATO válságkezelő műveleteit értékelő szakértői és politikai kommentárokból egyaránt megjelennek a stratégiai / műveleti fáradtságra (strategic / mission fatigue) utaló észrevételek. Lásd például: Trine Flockhart: *After the Strategic Concept. Towards a NATO Version 3.0. DIIS Report, 2011/6*, [online], __Elérhető: https://www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/rp2011-06-nato-after-strategic-concept_web.pdf [2017. 01. 12.] 15. o.

Ezen túlmenően fontos látni azt, hogy Európa számos országában – Kelet-Közép-Európában és Magyarországon pedig különösképpen – a vizsgált időszak kezdetén (2008) a biztonság és védelem kérdése két évtizede már döntően nem katonai, hanem elsősorban gazdasági és szociális (foglalkoztatás, szociális háló), valamint társadalmi (közbiztonság, az integrálatlan közösségek problémája, a különböző identitású közösségek együttélésével járó feszültségek) kérdéseket idézett fel a lakosságban. Az elmúlt évek „korábban sosem tapasztalt békéje és biztonsága” pedig azt rögzítette az európai társadalmakban, hogy ellenségkép nélkül, közvetlen katonai fenyegetés nélkül a védelem kérdése másodlagos, így arra kevesebb forrást is elég biztosítani. Ezt a felfogást nem tudta alapvetően megváltoztatni sem az ezredfordulót követően a nemzetközi terrorizmus fenyegetése, sem az euroatlanti régióon kívül zajló – és Európa biztonságára közvetett hatást gyakorló – válságok kezelésére irányuló erőfeszítések, sem pedig a nemzeti haderők feladatkörének „nemzeti” feladatokkal – például a katasztrófa-mentesítés feladataival – történő kibővítése.

E tényezők eredményeképpen a védelmi szféra a szűkülő erőforrások elosztási hierarchiájában fokozatosan hátrébb szorult, és az állami kiadások kontrollálása, visszafogása, az állami költségvetési mérleg kiegyensúlyozása és az elszabadult államadósság csökkentése vált az államok elsődleges feladatává. Ezzel együtt a társadalmak a sokszor kedvezőtlen gazdasági környezetben a megszokott életszínvonal megőrzését tartják fontosnak, és csökkenő figyelmet szentelnek, illetve legitimitást tulajdonítanak a védelmi szféra forrásigényének. Fontos látnunk, hogy még Európa vezető, globális kitekintéssel és széles nemzetközi ambíciókkal bíró hatalmai – Nagy-Britannia, Franciaország, Németország – sem voltak mentesek ezektől a problémáktól, és szinte kivétel nélkül minden országban a védelmi kiadások jelentős csökkentése is szerepelt az állami megszorítási intézkedések között. Sőt, azt sem tagadhatjuk, hogy a társadalom számára az egészségügyi ellátásnál, közoktatásnál, béreknél és nyugdíjellátásnál kevésbé érzékeny tényezőként megjelenő védelmi kiadásokhoz „könnyebb szívvel” tudnak hozzájárulni az állami vezetők. Ezért is vélhettük úgy 2014-ig, hogy a védelmi szféra a közeljövőben is a forráskivonás elszenvedője lesz, és közvetlen, a társadalom számára is jól érzékelhető (katonai) fenyegetés megjelenése nélkül nem kerül előrébb a társadalom és a politikai elit forráselosztási hierarchiájában.¹⁰⁴ Ez a trend akkor is érvényesülhet, ha a katonai elit mellett a politikai is tisztában van azzal, hogy védelmi szervezeteket, katonai képességeket kizárólag hosszú távú stratégiai tervezéssel, évek, évtizedek alatt lehet kialakítani és

¹⁰⁴ Csiki Tamás: A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 77-100. o.

hatékonyan működtetni – szemben a gyors, jelentős költségmegtakarítást eredményező megoldással, azaz valamely képesség vagy szervezet felszámolásával.¹⁰⁵

A fejezet egyes kiemelt példák vizsgálatán keresztül azokat a trendeket kívánja bemutatni és vizsgálni, amelyek a fenti folyamatok eredményeképpen az európai haderők körében a védelmi szférában végrehajtott „válságkezelő tevékenység” részeként voltak tapasztalhatóak 2008 után. Így a gazdasági válság közvetlen, a védelmi kiadásokra gyakorolt hatásának globális és regionális fókuszú rövid értékelését követően a NATO európai tagállamai körében tapasztalt folyamatokat elemzi. Kiemeli, hogy a védelmi költségvetés csökkenése milyen hatással volt egyes jelentős európai államok – Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Hollandia, Olaszország, Spanyolország és Lengyelország – nemzetközi védelempolitikai és műveleti ambíciószintjére, az ezek megvalósításához szükséges haderő kialakítására, stratégiai tervezésére és ezen államok védelmi képességeire. Az így elkészített elemzés célja, hogy rámutasson azokra az eltérő eszközökre és módszerekre, amelyekkel ezek az államok a válság által okozott forrásszűkösségre reagáltak, és összegezze az így végrehajtott „védelmi reformok” – átalakítások, csökkentések – tapasztalatait. Mindeközben számunkra két meghatározó kérdés körvonalazódik: egyrészt, hogy milyen mértékben okozott nyomást a 2008-as gazdasági válság az európai védelmi szférára és az egyes nemzetállamokra, másrészt pedig, hogy megjelent-e a többnemzeti védelmi együttműködés fokozásának igénye ennek következtében?

II.1. A stratégiai kontextus

A vizsgált időszak – európai szemszögből releváns – stratégiai kontextusát az alábbi folyamatok adták:

- Elsősorban a politikai akarat és konszenzushiány következtében az európai államok (az Európai Unió) nem reagáltak a szomszédos térségekben kialakuló válságokra (Grúzia – 2008, Szíria – 2012) sem a stratégiai és politikai gondolkodás, sem a gyakorlati válságkezelés tekintetében, ami egyértelműen az EU és a Közös Biztonság- és Védelempolitika erőtlenségét mutatta. Abban az esetben, amikor a NATO hajtott végre

¹⁰⁵ Az egyik alapvető ellentmondás, amit mindvégig szem előtt kell tartanunk bármely képességfejlesztési (vagy megőrzési) kérdés esetében, az az, hogy a kormányok rövid távú, sőt azonnali intézkedésekkel igyekeznek megoldani a gazdasági válság kezelését, ami sokszor nem segíti elő azt a hosszú távú stratégiai gondolkodást, ami a hatékony haderőtervezéshez elengedhetetlen. A másik ilyen ellentmondás, hogy a válságjelenségek eredendően a gazdasági protekcionizmust, a nemzeti érdekek kiélezettebb védelmét erősítik, ami ellentétes hatást fejt ki azzal a rugalmas, kompromisszumra kész felfogással szemben, ami a védelmi szféra forrásfelhasználásának hatékonyságát növelő nemzetközi együttműködés fokozását segítené.

válságkezelő műveletet (Líbia – 2011), az európai államok csak az Egyesült Államok hathatós támogatásával voltak képesek döntő hatást elérni, sőt pont ennek biztosítása érdekében kellett a megkezdett műveleteket NATO-keretbe helyezni.

- A közös európai stratégiai gondolkodás „leragadt” az Európai Biztonsági Stratégiánál (2003) és annak értékelő jelentésénél (2008), s bár 2010 óta szakértői körökben több kezdeményezés igyekezett kimozdítani a holtpontról, érdemi előrelépés nem történt, sőt 2013-ig a gazdasági válságkezelés kötött le minden figyelmet.
- Eközben már érzékelhetővé váltak a globális hatalmi átrendeződés hatásai Európa relatív geostratégiai súlyvesztésével, az Egyesült Államok stratégiai figyelmének Ázsia felé fordulásával, valamint a tradicionális (Oroszország) és a felemelkedő nagyhatalmak (Kína, India, Brazília) gazdasági, politikai és fokozatosan katonai térnyerésével.
- Az Egyesült Államok stratégiai fókuszának a csendes-óceáni térség felé fordulásával a gyakorlatban korlátozottá és feltételelessé vált azoknak a kulcsfontosságú katonai képességeknek az „automatikus” biztosítása az európai szövetségesek számára, amelyek lehetővé teszik a negyedik generációs hadviselést. (Ez volt a líbiai műveletek legfontosabb politikai tapasztalata.) Nem véletlen, hogy Robert Gates, az Egyesült Államok akkori védelmi miniszterének emlékezetes, kritikus hangvételű 2011-es beszéde¹⁰⁶ óta nyíltan hangoztatott vélemény volt, hogy Európának nagyobb szerepet kell vállalnia „stratégiai autonómiájának” megőrzésében, biztonsági környezete stabilitásának fenntartásában, illetve szükség esetén helyreállításában.
- 2013-ra megmutatkoztak Európa cselekvőképességének korlátai a politikai szándék (Szíria), a politikai szolidaritás (Mali, Líbia, Közép-afrikai Köztársaság) és a katonai képesség (Líbia) terén egyaránt, ami rövidtávon az EU és a NATO európai pillére válságkezelési (és stabilizációs, illetve erőketítő) képességének hitelességét, hosszú távon pedig a még meglévő képességek, eszközrendszerek, a hadiipari potenciál leépülését, elvesztését jelenthette.
- A kulcsfontosságú tényező ebben a folyamatban az volt, hogy miközben az európai védelmi együttműködést ösztönző külső tényezők (válságkezelési feladatok és egyidejűleg csökkenő források) nyilvánvalóan jelen voltak, s azokkal mind a politikai, mind a katonai elit tisztában volt, a rövid távú szükségletek és érdekek szinte minden

¹⁰⁶ Robert Gates: *The Security and Defense Agenda (Future of NATO)*. Brüsszel, 2011. június 10. [online], Elérhető: <http://archive.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581> [2017. 01. 13.]

esetben felülírták a közép- és hosszú távú tervezéshez és képességfejlesztéshez szükséges lépéseket.¹⁰⁷

- Ugyanakkor kétségtelen pozitívumnak volt tekinthető, hogy az egy évtizednyi háborúskodás Afganisztánban (és a részvétel további „válságkezelő és stabilizációs” műveletekben, mint például Irakban) az európai haderők számára is fontos műveleti (harci) tapasztalatot jelentett, haditechnikai fejlesztéseket eredményezett, valóban növelte interoperabilitásukat és bővítette partnereik körét – amikre egyéb esetben nem valószínű, hogy (ilyen mértékben legalábbis) sor került volna. Ezek a műveletek azonban döntően az Egyesült Államok határozott politikai nyomására haladtak ebben a mederben – és amikor ez a hajtóerő eltűnt, ezek a folyamatok is lelassultak vagy leálltak, mert az európai nagyhatalmaktól hiányzott az európai szinten „kritikus tömeget” előidéző szándék, a középhatalmak és kisállamok pedig nem voltak képesek és többségükben nem is akartak ebben az irányban továbblépni 2014 előtt.

II.2. A gazdasági válság hatása: a védelmi kiadások trendjei globális és regionális kontextusban

A 2008-2013 közötti időszak védelmi kiadásait és középtávú trendjeit a Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) adatbázisának adatai alapján vizsgálom.¹⁰⁸ Az intézet 2013. áprilisi, a védelmi kiadások trendjeire vonatkozó elemzése alapján már jól láthatóvá vált

¹⁰⁷ Jan Techau: *Why Good Arguments Won't Save European Defense*. Carnegie Europe, 2013. 11. 19. [online], Elérhető: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53641> [2017. 01. 13.]

¹⁰⁸ A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet a védelmi kiadások hosszú távú trendjeinek követésére 172 országra vonatkozó, nyílt forrásokra építő komplex adatbázist (SIPRI Database on Military Expenditure. Elérhető: <http://milexdata.sipri.org/>) hozott létre. Az adatbázisa egyedülálló módon biztosít stratégiai szintű áttekintést és tájékoztató pontot a katonai kiadások trendjeinek elemzése terén. Az adatok elsődleges forrásai a nemzeti kormányok által közölt hivatalos adatok: költségvetési dokumentumok, stratégiai dokumentumok, a védelmi és pénzügyminisztériumok, valamint állami költségvetési szervek közleményei, nemzetközi szervezeteknek (ENSZ, EBESZ), valamint közvetlenül a SIPRI-nek szolgáltatott adatok. Ezek hitelességét az elemzők csak abban az esetben kérdőjelezzik meg, ha meggyőző eltérő forrást találnak, amely így erre alapot ad. A másodlagos források pedig a primer adatok forrását pontosan és hitelesen azonosító áttekintő források, nemzetközi statisztikák, mint a NATO által rendszeresen publikált, a tagállamok védelmi kiadásaira vonatkozó statisztikák vagy a Nemzetközi Valutaalap (IMF) Statisztikai Évkönyve. Hasonló forrásnak tekintik az Európa Évkönyvet és az Economist Intelligence Unit által készített ország-jelentéseket. A források harmadik, speciális körét képezik a releváns folyóiratok és hírek. Abban az esetben, ha a hivatalos források hiányosak, vagy nem hitelt érdemlőek, az egyéb járulékos források, például az állami költségvetés tételeinek elemzése és a lehetőségekhez mért empirikus ellenőrzése alapján készítenek becsléseket. (Kína és Oroszország esetében külön módszertant alkalmaznak a hiányosságok kiküszöbölésére, míg Izrael és az Egyesült Arab Emírátságok esetében a nyilvánosságra hozott teljes adatsor becslésen alapul.) Az adatbázis használatának előnye, hogy többféle bontásban is közli az évtizedeken átívelő adatsorokat, többek között standard dollár-árfolyamra átszámítva, ami nemcsak idősoros vizsgálatot tesz lehetővé, hanem a trendek egyes országok közötti összehasonlító vizsgálatát is. Bővebben lásd: Csiki Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. *SVKK Elemzések*, 2012/8. [online], Elérhető: http://hkk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf [2017. 01. 13.]

a 2008 óta zajló gazdasági válság nemzetközi hatása. 2012-ben (az elemzés tárgyidőszakában) ugyanis nemcsak a globális védelmi kiadások összege csökkent, hanem a regionális trendek változása is folytatódott.¹⁰⁹ Az adatbázis alapján láthatóvá vált, hogy a világ védelmi célú kiadásainak összesített értéke 2012-ben reálértéken elérte az 1,75 billió dollárt, ami az előző évhez képest 0,5 százalékos csökkenést jelent (ezzel még mindig meghaladva a hidegháború idején látott egykori legmagasabb szintet.)¹¹⁰ Az 1998 óta először tapasztalt csökkenést a globális védelmi kiadásokban elsősorban az Egyesült Államokban, Nyugat- és Közép-Európában végrehajtott jelentős kiadáscsökkentés okozta. Ezeket ugyanakkor nagymértékben ellensúlyozta az Ázsiában, Kelet-Európában a Közel-Keleten és Észak-Afrikában, valamint a világ más régióiban tapasztalt védelmi költségvetés-növekedés. Az Egyesült Államok mögött a második legnagyobb összeget Kína fordította védelmi célokra, 7,8%-kal (11,5 milliárd dollárral) növelve kiadásait, míg a harmadik helyen Oroszország 16%-kal (12,3 milliárd dollárral) bővítette védelmi költségvetését 2012-ben.

2012-ben az Egyesült Államok részesedése a világ védelmi kiadásaiból 40% alá csökkent – a hidegháború óta először.¹¹¹ A 2011-ben kezdődő csökkenő trend 2012-ben folytatódott, amint az amerikai védelmi költségvetés 6%-kal csökkent 682 milliárd dollárra. A védelmi költségvetés elsősorban a csökkenő műveleti kiadásokat tükrözte, ami a 2011-es pénzügyi év 159 milliárd dollárnyi tételéről 2012-ben 115 milliárd dollárra csökkent, 2013-ra pedig 87 milliárd dollárra tervezték a költségvetési törvény tervezetében. További megtakarítást eredményezett a 2011-es Költségvetési Törvényben (Budget Control Act) rögzített zárolás 15 milliárd dolláros tétele, amit a szövetségi költségvetés kiegyensúlyozatlansága miatt kellett életbe léptetni. A gazdasági válság hatására korábban kilátásba helyezett igen kemény megszorítások 2013-ban kezdtek realizálódni, és a következő években átlagosan évi 10 százalékos forráscsökkenést prognosztizáltak.¹¹²

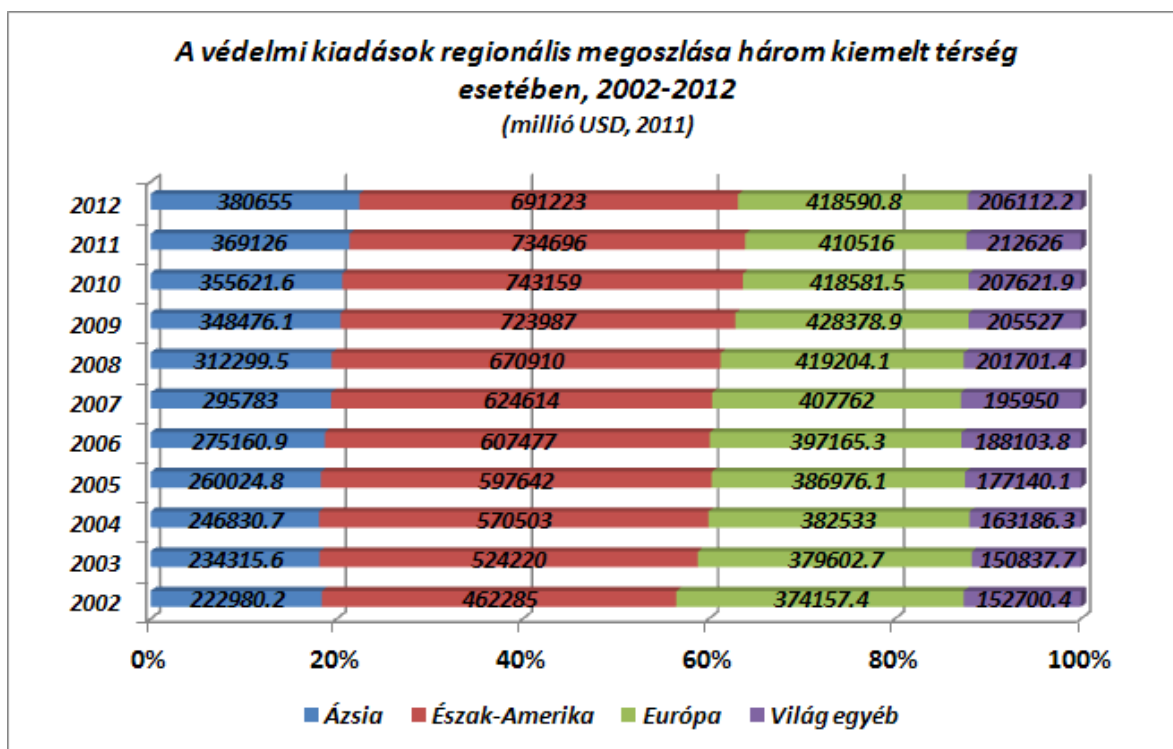
¹⁰⁹ World military spending falls, but China, Russia's spending rises, says SIPRI. SIPRI, 2013. 04. 15. [online], Elérhető: <https://www.sipri.org/media/press-release/2013/world-military-spending-falls-china-russias-spending-rises-says-sipri> [2017. 01. 13.]

¹¹⁰ A SIPRI Military Expenditures Database alapján, minden adat konstans 2011-es USD árfolyamon értendő.

¹¹¹ A SIPRI definíciója a „védelmi kiadások” terén magában foglalja funkcionálisan a fegyveres erők – beleértve a békefenntartó erőket is – költségeit, a védelmi minisztériumok és védelmi profilú kormányügynökségek költségvetését, a félkatonai erők kiképzésének, fenntartásának költségeit, a katonai célú úrprogramokat. Ez költségvetési tételként az alábbiakat jelenti: a személyi kiadásokat, szociális és egészségügyi ellátást, műveleteket, fenntartást, beszerzést, kutatás-fejlesztést, infrastrukturális beruházásokat, valamint a katonai segélyezést (donor országok esetében). A SIPRI nem veszi figyelembe a polgári védelmi költségvetést és a korábbi katonai tevékenységek következményeinek kezelési költségeit (háborús veteránok ellátását, demobilizációs költségeket, fegyverzetmegsemmisítést). *SIPRI Database on Military Expenditure*. Elérhető: <http://milexdata.sipri.org/> [2017. 01. 13.]

¹¹² Bővebben lásd: Csiki Tamás, Molnár Ferenc, Varga Gergely: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatása Európára és Magyarországra. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 96-110. o.

E trendekből az is fokozatosan kirajzolódni látszott, hogy miközben 2008 óta a NATO és az Európai Unió 31 tagállamából 18 csökkentette védelmi kiadásait reálértéken 10 százalékot meghaladó mértékben, a transzatlanti térség mellett Ázsia országai azok, akik egyre nagyobb részt tesznek ki a globális védelmi ráfordításokból – sőt, a „Nyugattal” szemben Ázsiában a kiadások növekedése a válság ellenére is töretlen maradt. (2. Ábra)

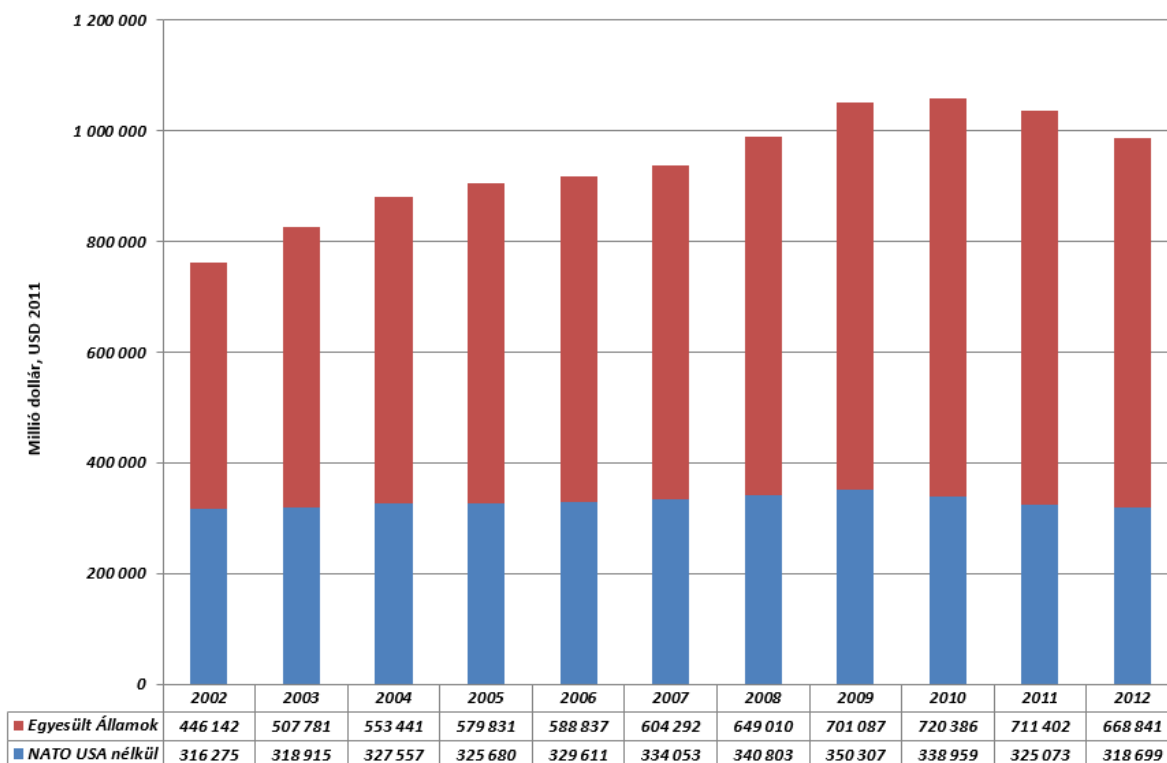

2. Ábra: A világ védelmi kiadási trendjeinek regionális dinamikája három kiemelt régió esetében, 2002-2012 között (konstans 2011-es USD árfolyamon)¹¹³

II. 3. A védelmi kiadások trendjei a NATO-ban és Európában

Az európai regionális és szubregionális trendeket elemezve jól látható, hogy az évek óta hangoztatott amerikai kritika, miszerint a transzatlanti térség két NATO-pillére (az amerikai és az európai) között nem valósul meg az arányos és kiegyensúlyozott teherviselés, teljes mértékben helytálló. (3. Ábra)

¹¹³ Forrás: SIPRI Military Expenditures Database, 2013. áprilisi adatok

3. Ábra: A NATO-n belüli tehermegosztás 2002-2012 között (konstans 2011-es USD árfolyamon)¹¹⁴

Miközben az elmúlt két évtizedben a NATO feladatainak köre kibővült, megnöttek a műveleti terhek, a védelmi kiadások trendjei alapján azt láthatjuk, hogy miközben a szövetség egészének védelmi kiadásai 2002-2012 között 29,5 százalékkal nőttek, az Egyesült Államok arányaiban 2002-ben ezek 58,5%-át, 2012-ben pedig már 67,7%-át állta. Reálértéken számolva a többi tagállam összességében a 2009-es csúcsidezőszakban is csak 350,3 milliárd dollárt, míg az Egyesült Államok ennek kétszeresét, 701,1 milliárd dollárt fordított védelmi kiadásokra. Miközben az Egyesült Államok védelmi kiadásai 2002-2012 között védelmi költségvetését reálértéken 49,9%-kal növelte, a többi tagállam összességében is csupán 4,1%-kal.¹¹⁵

Európában a védelmi kiadások drasztikus csökkentésének oka valamennyi vizsgált ország esetében a nemzeti eladósodottság csökkentésének és a költségvetési egyensúly helyreállításának szándéka volt – a kialakult gazdasági válság közepette. Ha összevetünk egy a gazdasági válság előtti évet (2006) és egy olyan évet, amikor a legtöbb európai állam már

¹¹⁴ Forrás: *SIPRI Military Expenditures Database*, 2013. áprilisi adatok

¹¹⁵ Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az Egyesült Államok globális érdekekkel, globális szövetségi rendszerrel és az ezeket védeni képes eszközrendszerrel rendelkező superhatalom, az egyetlen ilyen a maga nemében. Ehhez képest még a NATO európai nagyhatalmai is nagyságrendileg kisebb erőt képviselnek, nem beszélve a kis tagállamokról. A katonai célú amerikai kiadások mértéke ezeket a NATO-n túlmutató érdekeket és az amerikai nemzetközi szerepvállalás eltérő dimenzióját (így például az afganisztáni és iraki háborúk hatását) is tükrözi.

kilábalt a recesszióból (2012) jól megfigyelhető az a trend, ami a NATO-tagállamok eladósodottságában volt tapasztalható összességében és szubregionális szinten is. Ezek közül kiemelkedik a kelet-közép-európai régió, ahol egyrészt az államadósság drasztikus mértékben nőtt (+92%), másrészt a védelmi kiadások a szövetségen belüli legmagasabb arányban (-23,1%) csökkentek (lásd az 1. Táblázatot).¹¹⁶

	Az államadósság változása	A védelmi kiadások változása
NATO-28	+71,69%	-9,75%
NATO Európa	+74,00%	-11,80%
NATO Nyugat-Európa	+77,00%	-0,50%
NATO Kelet-Közép-Európa	+92,00%	-23,10%
NATO Dél-Európa és Balkán	+65,00%	-14,00%

1. Táblázat: A NATO-tagállamok államadósságának és védelmi kiadásainak változása a válságot megelőző időszakhoz képest (2006-2012)¹¹⁷

Emellett azt is megállapíthatjuk, hogy a NATO által informálisan megfogalmazott ajánlásnak, miszerint a tagállamok nemzeti össztermékük legalább 2%-át fordítsák védelmi célra, a SIPRI adatbázisa alapján 2012-ben csupán négy európai tagállam – Nagy-Britannia (2,3%), Franciaország (2,3%), Törökország (2,5%) és Görögország (2,5%) – teljesítette.

További tanulságos következtetésekre juthatunk, ha a Center for Strategic and International Studies elemzése¹¹⁸ alapján a védelmi kiadások megoszlását, szerkezetét vizsgáljuk Európában.¹¹⁹ Eszerint a 2001-2011 közötti évtizedben a védelmi kiadások Európa 37 államában összesítve éves átlagban 1,8%-kal csökkentek, miközben az egy katonára fordított kiadás a 2001-es 76.700 euróról 2011-ben 100.800 euróra emelkedett (éves átlagban +2,8%). Ezen belül a legnagyobb növekedést 2002-2003-ban (az afganisztáni és iraki műveletek hatására) tapasztalhattuk (+12,9%), amit 2007-ig éves átlagban 3-5%-os növekedés követett,

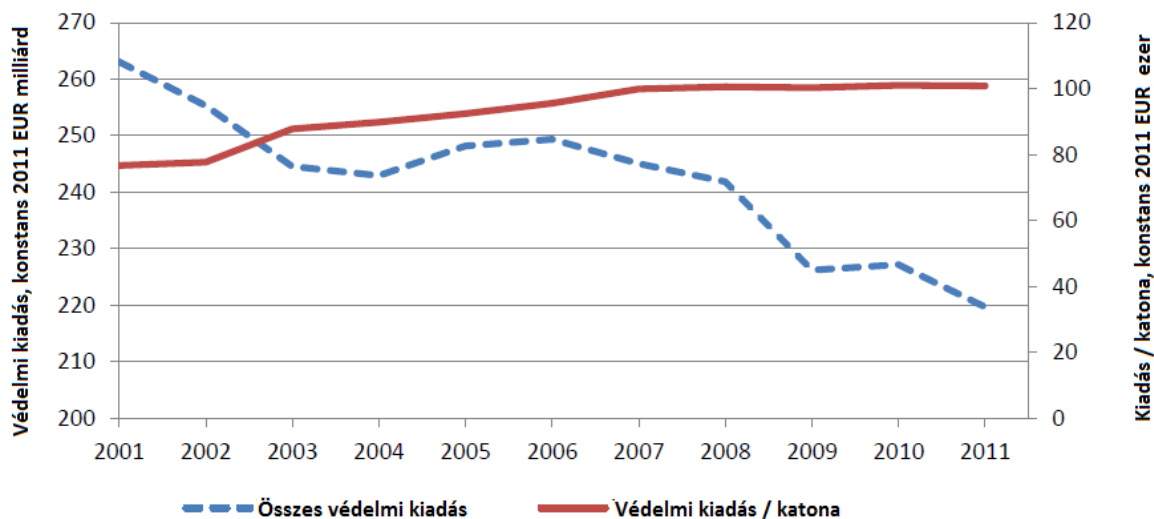
¹¹⁶ Érdeemes megjegyeznünk, hogy Dél-Európa leginkább eladósodott országainak esetében (Görögország, Portugália, Olaszország) a kimutatás a változás arányát és nem az eladósodottság abszolút értékét jelzi.

¹¹⁷ Az adatok forrása: *IMF World Economic Outlook Database*, és *SIPRI Military Expenditures Database*, 2013. áprilisi adatok

¹¹⁸ David J. Berteau – Guy Ben-Ari (szerk.): *European Defense Trends 2012: Budgets, Regulatory Frameworks and the Industrial Base*. CSIS, Washington D.C., 2012. december. [online] Elérhető: http://csis.org/files/publication/121212_Berteau_EuroDefenseTrends2012_Web.pdf [2017. 01. 13.]

¹¹⁹ Bár az elemzés megállapításai 37 európai állam vizsgálatán alapulnak 2011-gyel bezárólag, adatgyűjtési és – elemzési módszertana pedig eltérő – így a SIPRI által közölt adatoknak egy az egyben nem feleltethetők meg –, a számunkra fontos trendeket jól érzékeltetik.

majd 2007 óta körülbelül 1000 eurós kilengéssel 100.000 euró körül stagnált. A vizsgált évtizedben 37 állam közül 28 esetében nőtt az egy katonára fordított források összege (lásd a 4. Ábrát).¹²⁰

4. Ábra: 37 európai állam összesített védelmi kiadásainak és egy katonára eső védelmi kiadásainak trendjei, 2001-2011 (konstans 2011-es euró árfolyamon)¹²¹

Az egy katonára eső kiadások terén tapasztalt növekedés természetesen nagymértékben annak az eredménye, hogy egyidejűleg az európai fegyveres erők létszáma jelentős mértékben csökkent: az aktív szolgálatot ellátó katonák száma a 2001-es 3,4 millióról 2011-re 2,2 millióra csökkent (-35,6%), ami meghaladta a védelmi kiadások utóbbi években tapasztalt csökkenésének mértékét is.¹²² Csupán 2009-2011 között mintegy 160.000 katonát szereltek le Európa haderőiben.

A védelmi költségvetési források funkcionális bontása¹²³ – Hadfelszerelés, Személyi kiadások, Fenntartás-üzemeltetés/Egyéb, Infrastrukturális fejlesztések, Kutatás-fejlesztés – alapján azt láthatjuk, hogy reálértéken minden költségvetési kategória összesített értéke csökkent (lásd a 2. Táblázatot).

¹²⁰ Berteau – Ben-Ari: i.m., 1-2. o.

¹²¹ A bal oldali tengelyen a védelmi kiadások (millió euró), a jobb oldali tengelyen az egy katonára eső védelmi kiadások (ezer euró). Berteau – Ben-Ari: i.m., 4. o.

¹²² Berteau – Ben-Ari: i.m., 3. o. Módszertan: 58-60. o.

¹²³ A vizsgálat a rendelkezésre álló töredékes források (hiányos és eltérő összetételű adatsorok) következtében szintén nem teszi lehetővé az egységes és teljes körű kimutatás készítését. Így a CSIS elemzése 15 európai állam összesített adatai alapján állapította meg a bemutatott trendeket, amelyek így a teljes európai védelmi kiadások 90,2%-át teszik ki a „személyi, műveleti, infrastrukturális és egyéb” kategóriákban, valamint „kutatás-fejlesztés” kategória 84,5%-át fedik le. Véleményünk szerint a trendek érzékeltetésére ez az adatmennyiség már elegendő.

A legjelentősebb mértékben éppen a kutatás-fejlesztésre szánt kiadások csökkentek (évente 7,9% százalékot), holott az európai államok helyzeti előnyéből kiindulva ma még a kutatás-fejlesztés lehet az a terület, ahol többnemzeti együttműködésben felvehetik a versenyt a világ többi régiójának szereplőivel; ráadásul ez lenne az a terület, ahol a technológiai előny elvesztése ellen tenni lehetne. Így 2000-2010 között az európai kutatás-fejlesztési kiadások reálértéken 12,9 milliárd euróról 6,7 milliárd euróval (52,2%) csökkentek 6,2 milliárd euróra. A gazdasági válság hatása abban is mérhető volt, hogy az évtized második felében a csökkenés üteme kétszerese volt az előző időszakénak.

A leglassabb ütemben a hadfelszerelés és a fenntartás-üzemeltetés költségei csökkentek, éves átlagban 1,5 százalékkal, illetve 0,6 százalékkal, összességében pedig 14,2 illetve 29,9 százalékkal. Ez a hadfelszerelés tekintetében figyelemre méltó volt, ugyanis az Egyesült Államok esetében a tapasztalat azt mutatta, hogy ezt a területet aránytalanul nagy elvonások érték. Ugyanakkor a 2010-2011-es 4,3 milliárd eurós hirtelen csökkenés azt is jelezte, hogy az egyébként is valamelyest fokozódó mértékű forráselvonás a hadfelszerelések beszerzésétől most már Európában is erősödni fog. (2001-2005 között éves átlagban 1,2%-os, majd 2006-2011 között évi 1,9%-os csökkenést tapasztalhattunk.)

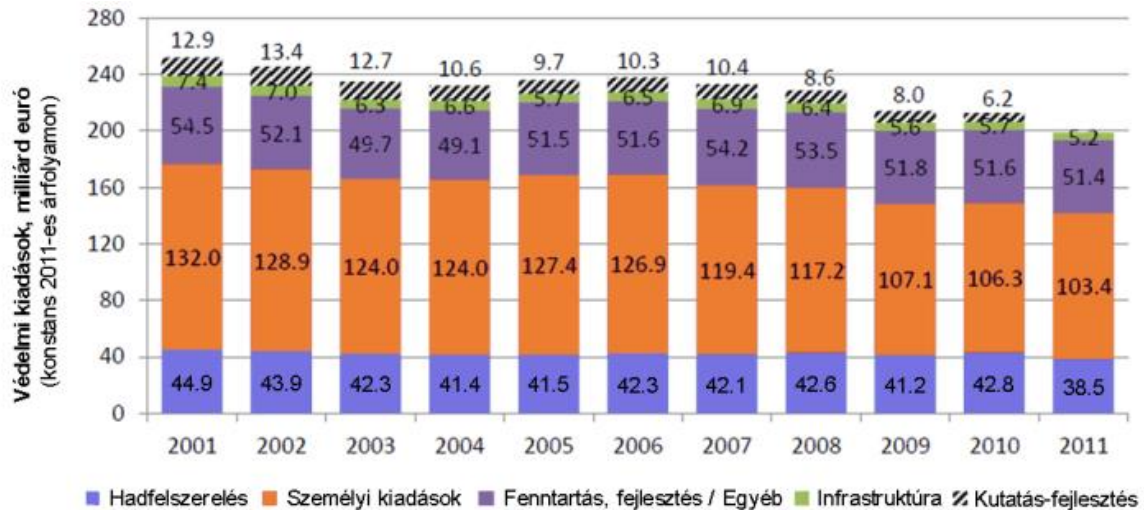
	2000-2011				2001-2010
	Had-felszerelés	Személyi kiadások	Fenntartás-üzemeltetés / Egyéb	Infra-strukturális fejlesztések	Kutatás-fejlesztés
Átlagos éves változás 11 évre vetítve	-1,5%	-2,4%	-3,5%	-0,6%	-7,9%
A változás abszolút értéke (millió euró 2011-es árfolyamon)	-6,395	-28,638	-2,210	-3,062	-6,734
A változás aránya (százalék)	-14,2%	-21,7%	-29,9%	-5,6%	-52,2%

2. Táblázat: 37 európai államban a védelmi költségvetési források változása 2000-2011 között, funkcionális bontásban¹²⁴

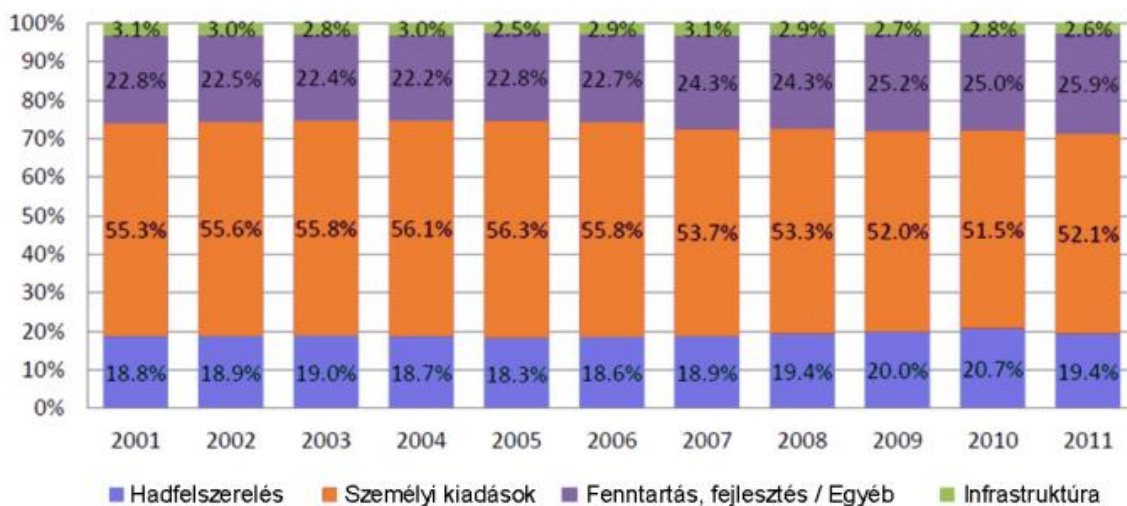
A legjelentősebb kiadási tételt a személyi kiadások jelentették, amely a haderőlétszám és a költségvetési források egyidejű csökkenésével abszolút értékben is a legnagyobb

¹²⁴ Berteau – Ben-Ari: i.m., 5. o.

mértékben csökkent: a 2000-es 132 milliárd euróról 2011-re 103,4 milliárd euróra (-21,7%). Azonban a legnagyobb abszolút értékű csökkenés (28,6 milliárd euró) ellenére a személyi kiadások terén volt a legkisebb a csökkenés mértéke (éves átlagban 2,4%), bár itt is érezhető volt a válság hatása. (5. Ábra) Míg 2001-2007 között éves átlagban 1,7%-kal csökkent a személyi kiadások teljes összege, addig 2007-2011 között már évi 4,0%-os ütemben, végül a védelmi kiadások 51-52%-a körül stabilizálva a személyi kiadások védelmi költségvetésen belüli arányát. (6. Ábra)¹²⁵

5. Ábra: Az európai védelmi kiadások funkcionális megoszlása reálértéken 2001-2011 között (konstans 2011-es USD árfolyamon)¹²⁶

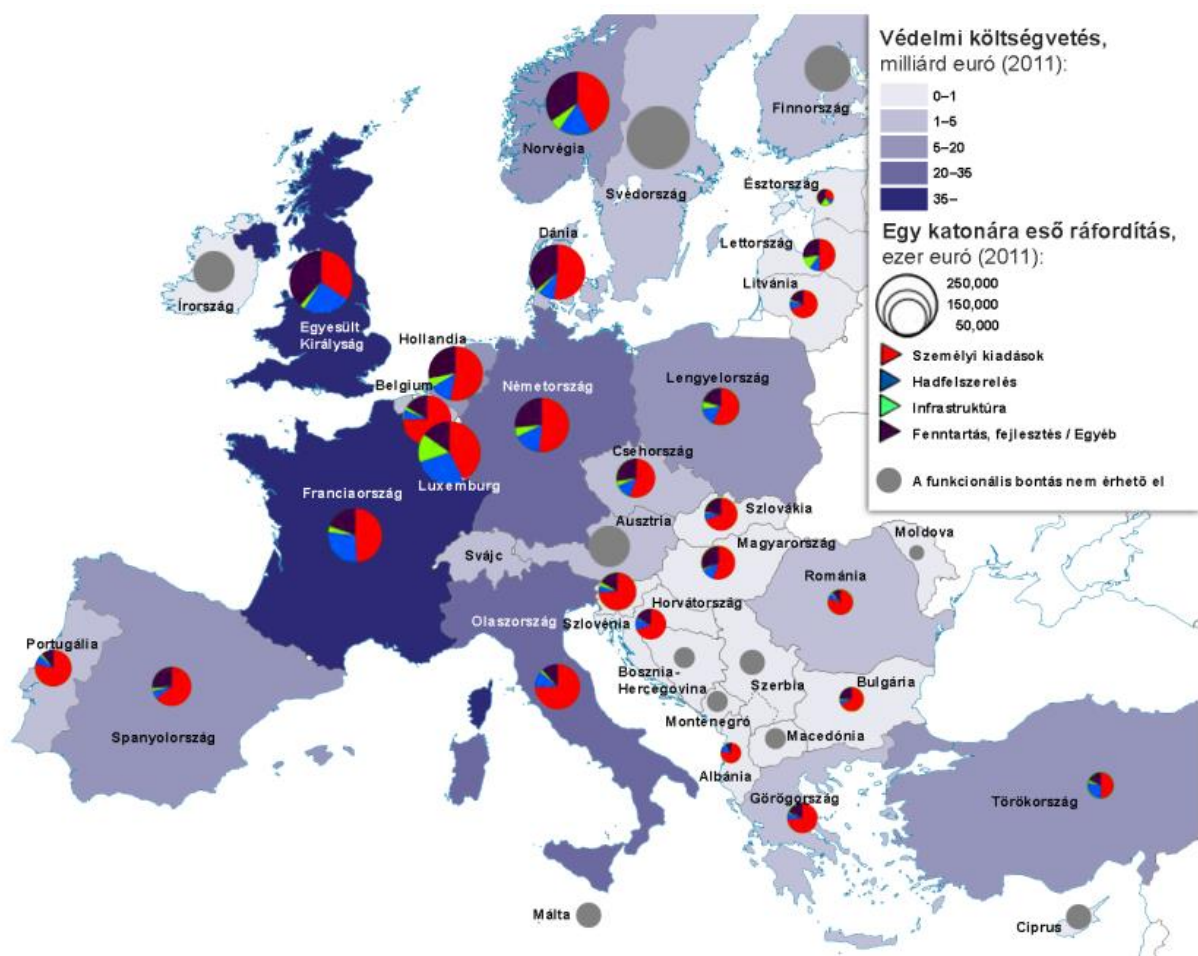
6. Ábra: Az európai védelmi kiadások funkcionális megoszlása a teljes védelmi költségvetésen belül a NATO költségvetés-kategóriái szerint 2001-2011 között (százalék)¹²⁷

¹²⁵ Uo.

¹²⁶ Berteau – Ben-Ari: i.m., 4. o.

¹²⁷ Berteau – Ben-Ari: i.m., 6. o.

A védelmi kiadások belső arányaira vonatkozóan látható a védelmi tervezési prioritások egyfajta hangsúlyeltolódása a tízéves trendben: bár nem sikerült igazán közel kerülni a személyi – fenntartási/működtetési – fejlesztés tételek 40:30:30 százalékos „egészségesnek tartott” belső arányához, mind a fenntartási/működtetési, mind a fejlesztési kiadások emelkedtek. (7. Ábra) Figyelmeztető jel lehet azonban, hogy 2011-ben a fejlesztésre szánt források aránya már csökkenni kezdett, mégpedig gyors ütemben (egy év alatt 1,3%-ot a korábban kilenc év alatt elért 1,9%-os növekedésből). Tekintettel arra, hogy az adatok a legfejlettebb európai országok védelmi kiadásaira vonatkoztak, elképzelhető, hogy a szűkösebb védelmi költségvetéssel rendelkező országok esetében ezek az arányok még kevésbé voltak kedvezőek.

7. Ábra: A védelmi kiadások nagyságrendje és belső arányai Európában, 2011-ben¹²⁸

Ami az egyes országok védelmi költségvetését illeti, a CSIS által vizsgált 37 országból 22 esetében tapasztaltak csökkenést, amelyek közül csupán három (Spanyolország, Belgium és

¹²⁸ Berteau – Ben-Ari: i.m., 3. o.

Hollandia) esetében volt enyhe (éves átlagban 0,0-0,5%) a csökkenés mértéke, a többi esetben jelentősebb csökkentésekre került sor. A legsúlyosabban Macedóniát, Törökországot és Szerbiát érintette a válság (ahol az éves csökkenés átlaga 9-11% között mozgott, míg Románia és Görögország esetében 6-8 százalékos között). A három legnagyobb költségvetéssel rendelkező ország – az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország – esetében a csökkenés éves átlaga 2001-2011 között 1,0%, 1,4%, illetve 3,3% volt. Ezzel szemben néhány országban a védelmi költségvetés emelkedő trendjét figyelték meg az elemzők: Németország és Norvégia évente 0,3%-kal, Albánia, Észtország és Finnország évi 4-6 százalékkal volt képes növelni védelmi célú kiadásait.¹²⁹

Érdekes megfigyelni, hogy az „európai nagyk” (Franciaország és Németország) esetében milyen belső átrendeződés kezdődött meg a válság hatására: úgy tűnik, a személyi kiadásoktól a hadfelszerelési beszerzésekhez csoportosították át forrásokat, ami tudatos döntést sejtet annak érdekében, hogy a források csökkenése ellenére „megvédjék” a modernizációs folyamatokat. Ezért láthatjuk azt, hogy a személyi kiadások arányosan nagyobb mértékben csökkentek, míg a hadfelszerelésre fordított források nagyobb mértékben nőttek, mint azt az egyébként általánosan csökkenő költségvetés belső dinamikája indokolná.

A fent jelzett védelmi költségvetési trendek jól jelzik a transzatlanti-térség államai esetében a stratégiai folyamatok átfogó, hangsúlyos változását. Miközben a hidegháborút követő csökkenést az ezredfordulót követően ismét jelentős növekedés követte, és a „nyugati haderők” elsőbbsége műveleti képességek, haditechnikai felszereltség, modernizációs és fejlesztési potenciál, valamint professzionalizmus tekintetében látszólag megkérdőjelezhetlenné vált, a felszín alatt az állami költségvetési rendszerek strukturális aránytalanságaiból adódóan az európai védelempolitika stratégiai célkitűzéseit destabilizáló folyamatok zajlottak. A „korábban Európában soha nem látott béke és stabilitás” évei azt eredményezték, hogy (néhány ország kivételével) a védelmi szféra „maradékellví” finanszírozása vált mérvadóvá. Egyrészt az állami adósságállomány növelése átfogóan negatívan érintette a védelmi szféra finanszírozhatóságát, másrészt a koherens, közös, összehangolt stratégiai tervezés hiánya megőrizte a párhuzamosságok, a gazdasági hatékonyságot nélkülöző katonai fejlesztések kialakult gyakorlatát.

Ennek következtében, amikor 2008-ban a hitelválság előbb pénzügyi, majd gazdasági válságba csapott át, nem állt rendelkezésre semmilyen állami eszköz, amivel a védelmi szféra forrásigényeit fenn lehetett volna tartani. Történt mindez ráadásul egy olyan időszakban,

¹²⁹ Berteau – Ben-Ari: i.m., 7-8. o.

amikor az afganisztáni, iraki, majd líbiai műveletek hatására egyre jobban megmutatkozott, hogy az európai (NATO) haderők modernizációja nem a szükséges úton halad, sőt sok országban egyáltalán nem áll összhangban a stratégiai ambíciószint a valós katonai képességekkel, és emiatt ezek a haderők kényszerhelyzetbe kerültek. Egyrészt elfogadhatták, hogy fegyveres erők kizárólag területvédelmi célokra alkalmasak, és lemondhattak az érdemi szövetséges műveleti szerepvállalásról (válságkezelés, békefenntartás, stabilizációs műveletek), amit igen problémás lett volna legitimálni az elvárt szerepvállalás és szövetségi szolidaritás tükrében. Másrészt megkísérelhették éppen ebben a forráshiányos környezetben orvosolni a hiányosságokat, és mind szervezetileg, mind haditechnikai eszközök, illetve a haderő-alkalmazás elvei és gyakorlata tekintetében modernizálni fegyveres erőiket és túllépni azokon a korlátozó tényezőkön, amelyek a jelenlegi helyzetet előidézték.

II.4. A védelmi költségvetés-csökkentés hatása a NATO európai tagállamainak védelmi képességeire

A bemutatott trendek és az európai államok stratégiai tervezési folyamatai alapján reálisan számolhattunk a fokozódó forráshiánnyal és a tagállamok csökkenő védelmi költségvetésével középtávon is. A 2008-2013 között végrehajtott, a védelmi szférát sújtó jelentős forráselvonás célja minden esetben az volt, hogy a tagállamok képesek legyenek kiegyensúlyozni költségvetésüket, és csökkenteni államadósságukat. A csökkentés ráadásul érdemi szövetségi szintű koordináció nélkül történt, a nemzeti haderők sajátos preferenciái és lehetőségei mentén – ezért a szakértők mind a NATO,¹³⁰ mind az Európai Unió részéről¹³¹ arra figyelmeztettek, hogy tagállamaik rövid időn belül kritikus katonai képességeket veszítenek el. Emellett a líbiai válságkezelés tapasztalatai arra is figyelmeztettek, hogy a katonai képességek mellett a politikai akarat hiánya is megnehezítheti az eredményes/hatékony fellépést.

Az európai államok így megkezdett „védelmi reformjai” döntően költségcsökkentést, haderőcsökkentést, egyes haditechnikai eszközrendszerek (akár fegyvernemi szintű) részleges vagy teljes felszámolását, beszerzési és modernizációs programok elhalasztását, elnyújtását jelentették. A mennyiségi csökkentésnek azonban kétségtelenül minőségi – hadműveletek

¹³⁰ F. Stephen Larrabee – Stuart E. Johnson – Peter A. Wilson et al.: *NATO and the Challenges of Austerity*. RAND, Santa Monica, CA, 2012. [online] Elérhető: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2012/RAND_MG1196.pdf [2017. 01. 14.]

¹³¹ James Rogers – Andrea Gilli: *Enabling the Future. European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU ISS, Brüsszel, 2013. [online] Elérhető: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Report_16.pdf [2017. 01. 14.]

végrehajtási képességét alapvetően meghatározó – következményeivel is számolnunk kellett, amelyek kapcsán az alábbi tényezőket azonosíthatjuk:

- A válságkezelő műveletekben telepíthető európai szárazföldi erők lényegesen kisebbek – dandár és zászlóalj erejű harccsoportok, nem pedig hadtest és hadosztály erejű erők – lesznek.
- Tekintettel arra, hogy az Egyesült Államok deklarálta kisebb szerepet kíván vállalni Európa és a szomszédos régiók biztonságának fenntartásában és az itt kialakuló válságok kezelésében, nagyobb teher hárul az európai államokra, melyek telepíthető műveleti képességei adott esetben erős korlátokkal szembesülhetnek. Amennyiben a brit és francia erőket egy a Földközi-tenger medencéjében kialakult válság köti le, nem lesz elegendő szabad katonai kapacitás arra, hogy egy párhuzamos műveletet hajtsanak végre az európai erők Afrika Szarvánál, a Perzsa-öböl térségében, vagy Afrikában – és ez fordítva is igaz.
- A korábban is említett „stratégiai fáradtság” következtében nem valószínű, hogy az európai erők egyhamar hajlandóak vagy képesek lennének egy olyan nagyarányú, elhúzódo stabilizációs / felkelés elleni műveletben részt venni, mint Afganisztánban, vagy több dandár erőt telepíteni valamely békefenntartó vagy békekikényszerítő műveletbe.

A folyamatok mélyére tekintve és a stratégiai távlatban valószínűsíthető következmények tekintetében azonban ennél átfogóbb következtetéseket is megfogalmazhattunk 2013-ban – amint azt az EU Stratégiai Kutatóintézetének munkatársai is tették, akik kiemelték, hogy bár Európa államai az elmúlt húsz évben komoly eredményeket értek el haderőik fejlesztése terén,¹³² viszont továbbra is megoldatlan strukturális problémák akadályozzák a védelmi szféra hatékony működését és a katonai képességek egységes fejlesztését.¹³³

Ennek oka először is az volt, hogy alapvető aránytalanság mutatkozott a személyi kiadásokra fordított források terén (mint az korábban is láthattuk): az európai haderők átlagosan védelmi kiadásaik 55 százalékát fordították bérekre, juttatásokra és nyugdíjakra, míg ez az arány az Egyesült Államokban mintegy 30% körül mozgott.

¹³² A legtöbb állam áttért az önkéntességen alapuló professzionális haderőmodellre, és jelentősen csökkentette a fegyveres erők létszámát; előrelépés történt a hidegháborús haditechnikai eszközök lecserélése és a haderők átfegyverzése, technológiai modernizálása terén; átalakult a katonai gondolkodás a haderő-alkalmazás elveit és gyakorlatát illetően, kialakítva az összhaderőnemi válságkezelő és stabilizációs műveletek doktrínáit, a különleges műveleti erők alkalmazása és a felkelés ellenes műveletek tekintetében egyaránt.

¹³³ Rogers – Gilli: i.m., 5-12. o.

Másodszor, az európai haderőkben bizonyos – ilyen formában nem szükséges – képességek túlzottan nagy arányban vannak jelen, miközben más – nélkülözhetetlen – képességek többnyire vagy teljes egészében hiányoznak: az európai fegyveres erők a szükségesnél jóval nagyobb számban rendelkeznek harmadik és negyedik generációs vadászrepülőgépekkel és páncélozott harcjárművekkel, nem beszélve a közel 5000 nehéz harckocsiról.¹³⁴ Ehhez képest hiányokat látunk a stratégiai tengeri és légi szállítási képesség, a harcászati szállítógépek, a légi utántöltés, a katonai egészségügyi ellátás, a vezetés-irányítási és kommunikációs, valamint hírszerző, felderítési, megfigyelési, célmegjelölő képességek, vagy a precíziós lőszerterén.

Harmadszor, az európai hadiipar továbbra is erősen fragmentált mint a keresleti, mind a kínálati oldalon: 2006 és 2010 között a többnemzeti együttműködésben végrehajtott beszerzések soha nem tudták meghaladni az összesített védelmi kiadások 26 százalékát. Éppen ellenkezőleg: több esetben, amikor közös képességfejlesztés történt, a nem megfelelően előkészített folyamat vagy valamely fél következetlen magatartása miatt a költségek növekedtek, a teljesítés csúszott, vagy technológiai problémák merültek fel. A sokszoros termelői kapacitás kiemelkedő a hajógyártás és a szárazföldi páncélosok gyártása terén.

Negyedszer, a kutatás-fejlesztésre fordított források Európában erősen korlátozottak – sőt, a válság hatására ismét csökkenni kezdtek. 2006-2010 között a kutatás-fejlesztésre fordított források aránya ötről négy százalékra csökkent – amelyen belül a többnemzeti keretben zajló fejlesztések aránya 26 százalékról 19 százalékra csökkent.

Végül, de nem utolsó sorban, a nemzeti haderők közötti együttműködésből eredő koordináció és integráció összességében erősen korlátozott minden téren a kutatás-fejlesztéstől a beszerzésen, a logisztikától a haderőtervezésig. Ennek oka a nemzeti szuverenitáshoz kapcsolódó különböző félelmek (munkahelyek védelme), a kellő politikai támogatás hiánya, a megfelelő jogi keretek hiánya és a bürokratikus ügyintézés lassúsága volt.

Éppen ezért Christian Mölling már 2011-ben a következő prognózist állította fel:¹³⁵

- 3-5 éven belül „bonszaj-hadseregek” alakulnak ki: a korábbi haderők létszámukban, struktúrájukban és így képességeiket illetően is csökkennek. A nagyobb államok – Franciaország, Németország, Nagy-Britannia – képesek lehetnek valamilyen formában fenntartani teljes spektrumú haderőiket, de csak olyan áron, hogy azok telepíthetősége

¹³⁴ Tomás Valasek: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*. Centre for European Reform, Brüsszel, 2011, 1-3. o.

¹³⁵ Christian Mölling: *Europe without Defence*. SWP Comments No. 38., SWP, Berlin, 2011. [online] Elérhető: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf [2017. 01. 14.], 3-4. o.

és / vagy fenntarthatósága csökkenni fog. A kisebb államok esetében teljes képességcsoportok tűnhetnek el, és ennek következtében nem csupán a nemzeti haderők képességspektrumában lesznek „lyukak”, hanem a szövetségesi együttműködésben tervezett összhaderónemi műveletek végrehajtása is nehezebbé válik, mert megnő a távolság az egyes nemzeti haderők között.

- 5-8 éven belül megkezdődik a védelmi ipar Európán belüli hanyatlása: ha a jelenlegi finanszírozási trendek fennmaradnak, nem valószínűsíthető, hogy az európai államok rövid időn belül nagyarányú védelmi ipari / haditechnikai reformprogramokba kezdenek, ezért – mint azt több példa is mutatja a következő alfejezetben – a versenyképes európai hadiipari vállalatok igyekeznek majd megjelenni az Európán kívüli piacokon. Ez egyértelműen az Európán kívüli szereplőktől való függőséget fogja növelni.
- 8-12 éven belül Európa elveszítheti az a technológiai előnyt, amit ma még a fejlődő országokkal szemben többé-kevésbé őriz: a kutatás-fejlesztési források csökkenésével fokozatosan leépül az európai védelmi ipari kapacitás egy része, míg a fennmaradó rész nem biztos, hogy meg tudja őrizni a kontinens „stratégiai autonómiát” a haditechnikai eszközök kifejlesztése és beszerzése terén.

E folyamatoknak az európai államok műveleti képességeire gyakorolt hatását az amerikai RAND kutatóintézet a NATO vonatkozásában öt elképzelhető műveleti forgatókönyv alapján a következőképpen értékelte:¹³⁶

- A NATO kollektív védelmi feladatai:
 - o A Washingtoni Szerződés 5. cikkelye értelmében végrehajtott területvédelmi feladatokat – a Balti államok, Lengyelország és Románia által továbbra is érzékelt potenciális, legalább tíz év távlatában jelentkező hagyományos orosz katonai fenyegetést tekintve – Kelet-Közép-Európa államai az európai szövetséges erők támogatásával, illetve súlyos válság esetén további amerikai erőknek (például a Perzsa-öböl térségéből) Európába telepítésével lennének képesek megoldani. Bár a Balti államoknak nem lesz jelentős önvédelmi képessége, Lengyelország a kontinens egyik legerősebb szárazföldi erejét igyekszik megőrizni a következő évtizedben is (lásd lejjebb). Az európai NATO-tagállamok közül gyorsan mozgósítható, komoly katonai erővel Németország, Franciaország és Nagy-Britannia rendelkezik majd, amelyeket az

¹³⁶ Larrabee, Johnson, Wilson et al., i.m. 75-92. o.

Európában állomásozó amerikai szárazföldi, tengerészeti és légerő egységei egészítenének ki. A RAND elemzőinek értékelése szerint összességében ez a katonai erő elégséges ahhoz, hogy elrettentsen valamely agressziót – kiegészítve azzal, hogy hagyományos műveletek végrehajtásához Oroszországnak Ukrajna és / vagy Fehéroroszország együttműködésére is szüksége lenne, illetve, hogy bármilyen orosz csapatmozgást az európai erők kellően korán észlelnének.

- A NATO tagállamai ellen irányuló valamely nem hagyományos fenyegetés – terrortámadás, ballisztikus rakéta-támadás, kibertámadás – ellenében a szövetség hagyományos erőinek kevesebb szerep jutna. A katonai erő szerepe kétséges lenne abból kifolyólag is, hogy a tagállamok között megosztottság tapasztalható a tekintetben, hogy mit tekintenek agressziónak (Franciaország például új Fehér Könyvében egy nagyarányú kibertámadást az ország elleni agressziónak minősít), és egy támadóval szemben milyen ellenintézkedést / ellentámadást tekint szükségesnek, elfogadhatónak. A RAND elemzői szerint elsősorban a harci támogató-kiszolgáló (például műszaki, vegyivédelmi) erőkre hárulhatnak ilyen támadások esetén feladat – mégpedig a mentésben és helyreállításban. Mivel a források csökkentése több esetben ezeknek a képességeknek a gyengítésével jár, különösen a nagyobb NATO-tagállamoknál, ahol a harcoló erőket igyekeznek megóvni, szükséges ezek fenntartása és elérhetővé tétele a szövetségben belül más tagállamok részéről.
 - A NATO ellen irányuló nukleáris fenyegetés – az iráni atomprogram és lehetséges további proliferáció a Közel-Keleten – megjelenése esetén egyrészt szükség lesz az európai tagállamok nukleáris elrettentő képességének fenntartására (ami stratégiai cél, de a modernizáció megvalósításáról érdemi döntés még nem született), másrészt meg kell teremteni az európai rakétavédelmi képességeket. Jelenleg és a következő években csak a NATO keretében a térségbe telepített amerikai hadszíntéri rakétavédelmi rendszere lehet támaszkodni, mert az európai légvédelmi, elhárító, illetve felderítő, megfigyelő, célmegjelölő képességek fejlesztése igen lassan halad.
- Válságkezelő műveletek:
- Egy Európával szomszédos térségben kitörő válság kezelésére közepes méretű válságkezelő művelet végrehajtására nyílna lehetőség. Erre a jelenleg látható védelmi átalakítások nyomán csupán négy ország – Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és Németország – lesz képes, amit esetleg spanyol és

török erők támogathatnak a válság jellegétől és földrajzi elhelyezkedésétől függően. A négy európai „nagy” körülbelül 3-6 dandárt és a kapcsolódó haditengerészeti és légierő komponenseket lenne képes telepíteni (bár az automatikus német részvétellel például egy földközi-tengeri művelet esetében a líbiai tapasztalatok alapján szkeptikusak az elemzők). Ugyanakkor a líbiai műveletek tapasztalatai rámutattak azokra a kritikus képességhiányokra, amelyekkel még a legfejlettebb európai haderőknek is számolni kell – bár ezek pótlására vagy megteremtésére a NATO több közös fejlesztésre, beszerzésre épülő programot is indított „okos védelmi” mechanizmusának segítségével.¹³⁷ Összességében a RAND elemzői úgy értékelnek, hogy egy „líbiai típusú” válságkezelő művelet lehet a felső határa annak, hogy az európai tagállamok a Földközi-tenger térségében válságkezelő műveletet folytassanak (bár ez esetben szárazföldi erők telepítésére, alkalmazására nem került sor).

- Erőketítő művelet végrehajtása egy Európa közvetlen szomszédságánál távolabb fekvő térségben (például a Perzsa-öbölben): az európai NATO-tagállamok közül legfeljebb Franciaország és Nagy-Britannia lenne képes arra, hogy maximum egy vagy két dandár erőt telepítsen távoli térségekbe – abban az esetben, ha ott amerikai bázisokra (és például a Perzsa-öböl hadszíntéri rakétavédelmi képességeire) támaszkodhat. Az nem valószínű, hogy akár a francia, akár a brit haditengerészeti erők hajlandóak lennének egy magas fenyegetettségű térségbe települni az erők amerikai oltalmazása nélkül. Európa többi állama ilyen képességekkel nem fog rendelkezni, és a brit és francia képesség is jelentős mértékben függ a felek stratégiai együttműködésének részeként kialakított repülőgép-hordozó fejlesztési program sikerétől (vagy kudarcától).
- Stratégiai távolságban kisméretű hagyományos erőkkel végrehajtott művelet (például békefenntartás Afrikában): Várhatóan valamely kalózkodás elleni műveletben való részvételre a francia, brit, német és olasz haditengerészet mellett spanyol, holland és svéd hajóegységek is képesek lesznek (például az

¹³⁷ Érdemes megjegyezni, hogy az egyik meghatározó programmal, a Szövetségi Felszínellenőrzési Rendszerrel (Allied Ground Surveillance – AGS) kapcsolatban több komoly nehézség is felmerült. Bár 2007-ben (tehát a líbiai műveleteket jóval megelőzően) kezdődtek a tárgyalások a szövetség felszínellenőrzési képességének kialakításáról, a benne foglalt eszközök számát egyre csökkentették, majd 2011-ben Kanada és Dánia is kiszállt a programból, míg a francia fél addig nem kíván forrásokat biztosítani a fejlesztéshez, amíg nem látja igazoltnak a rendszer hatékonyságát és működőképességét megosztott szövetségi képesség formában.

Ádeni-öböl térségében). Ugyanakkor a szub-szaharai térségben hagyományos békefenntartó műveletet csak a francia és a brit erők lennének képesek önállóan végrehajtani – dandár erejű légi szállítású erők telepítésével. A többi európai állam csak egy másik keretnemzet által vezetett elhúzódó művelet támogatásában vehetne részt.

- Stratégiai távolságban különleges műveleti erőkkel végrehajtott művelet (például terrorizmus ellenes vagy felkelés ellenes művelet bárhol a világon): Az elmúlt évtizedben számos európai tagállamok tett szert jelentős tapasztalatra a különleges műveleti erők alkalmazása terén, így ma zászlóalj méretű erőkig bezárólag tudnak egyes államok különleges erőket telepíteni akár távoli térségekbe.

Összefoglalva: a válság hatásait látva valószínűsíthető volt, hogy a következő években az európai NATO-tagállamok arra lehetnek képesek, hogy a klasszikus területvédelmi feladatok ellátása mellett dandár erejű hagyományos erőket telepítsenek válságkezelő műveletekbe – melyek földrajzi határa a Földközi-tenger térsége. Ezen túlmenően csak francia és brit erők lesznek képesek önállóan műveleteket vezetni – de ezek is csak bizonyos korlátok között. Az európai államok haditengerészeti erői is jelentős mértékben fognak csökkenni, ezért összességében egy „líbiai típusú” művelet végrehajtása lehet a felső határa az európai képességnek. A különböző térségekben egyidejűleg kirobbanó válságok kezelése pedig akár problémát is okozhat.

II.5. Az európai államok reakciói a forrásszűkösségre

A 2008 óta tartó gazdasági válság hatására Európa államai rövid időn belül arra kényszerültek, hogy újragondolják stratégiai elképzeléseiket: a forráshiány megnehezítette a folyamatban lévő műveletek követelményeinek teljesítését, a beszerzési programok végrehajtását, éppúgy, mint a következő évekre vonatkozó tervezést. Hovatovább, a korábbi évek forrásfelhasználásának strukturálisan rögzült alacsony hatékonysága, felhalmozott forráshiányai és egyes programok csúszásai rövid időn belül párosultak a forráscsökkentés kényszerével és stratégiai reformokat kényszerítettek ki.

Ezek a „reformok” a korábban meghatározott stratégiai célkitűzések újraértékelését, módosítását, a végrehajtás módjának átgondolását jelentették, és alapjukat a „kevesebb pénzből kevesebbet” elv képezte. A nemzetgazdaságok eladósodottsága következtében ugyanis a védelmi szektortól elvont források nem tették lehetővé a korábbi nemzetközi ambíciószint

fenntartását, így tudatosan döntöttek a kisebb haderőstruktúrák, az alacsonyabb műveleti ambíciók, a személyi állomány számának és az eszközök mennyiségének csökkentése mellett. Annak érdekében, hogy a védelmi költségvetések korábban jelzett csökkenését a gyakorlatban kezelni tudják, az európai államok esetében a reakciók széles skáláját láthattuk annak függvényében, hogy milyen mértékben volt szükség gyors, azonnal megvalósuló megtakarításokra, vagy ezzel szemben volt-e lehetőség átgondolt, közép- és hosszú távra is tervezhető új stratégiai tervek kialakítására. Abban bíztak, hogy rövidtávon a gyorsan végrehajtható intézkedések – így a bérek és juttatások csökkentése –, középtávon a leépítések és a műveleti szerepvállalás csökkentése, hosszú távon pedig a strukturális átalakítások, a haderő-fejlesztési és modernizációs programok átalakítása, visszafogása hozhatja meg a kívánt pénzügyi eredményt, így például:¹³⁸

1) A személyi juttatások csökkentése:

Görögországban 2012-ben 14,7 százalékkal csökkentették a fegyveres erők állományának bérét, *Spanyolországban* 5 százalékkal, míg *Nagy-Britanniában* befagyasztották a béreket és csökkentették a különböző juttatásokat.

2) Állománycsökkentés:

- a. A fegyveres erők civil állományának csökkentése: *Olaszországban* a civil állomány létszámának 2024-ig 10.000 fővel történő csökkentéséről döntöttek; *Németországban* 75.000-ről 55.000-re csökkent a civil beosztások száma, ebből a Védelmi Minisztériumra 1500 fő esett. *Nagy-Britannia* 28.000 fővel csökkentette a fegyveres erők civil alkalmazottainak számát 2011-2014 között, amelyből 3.000 a Védelmi Minisztériumot terhelte.
- b. Az aktív katonai állomány létszámának csökkentése: *Olaszország* 34.000 fővel tervezte csökkenti katonáinak létszámát 2024-ig; *Franciaország* 34.000 fővel csökkenti a haderőt 2019-ig; *Németországban* Bundeswehr-reform eredeti célkitűzései szerint a 2011-es 210.000 főről összesen 185.000 főre (ebből 170.000 hivatásos és szerződéses állomány, 12.500 szerződéses önkéntes és 2.500 tartalékos állomány) csökkentik a haderő létszámát. *Nagy-Britannia* 30 százalékkal, 102.000-ről 82.000-re csökkenti a szárazföldi erők létszámát 2018-ig.

¹³⁸ A The Military Balance 2012 és 2013 alapján. International Institute for Strategic Studies: The Military Balance 2012. Routledge, London, 2012. 71-87. o. International Institute for Strategic Studies: The Military Balance 2013. Routledge, London, 2013. 89-111. o.

- c. A katonai állomány belső arányainak megváltoztatása: *Olaszországban* a 20%-os állománycsökkentés aránya a tiszti, főtiszti állomány körében 30%-os.
- 3) A műveleti szerepvállalás csökkentése:
- Spanyolország* a libanoni ENSZ-művelet keretében állomásozó erőinek 50%-os csökkentéséről döntött 2012 végétől, és felmerült az Afganisztánban állomásozó spanyol erők felgyorsított kivonása is. *Franciaország* Elefántcsontparton csökkentette ENSZ műveleti részvételét. *Görögországban* 24,9 százalékkal csökkentették a műveleti kiadásokat.
- 4) A haditechnikai eszközök számának csökkentése:
- a. Egyes haderőnemekre, fegyvernemekre fókuszáltnak: az *olasz* haditengerészet 26-28 hajóegységet vont ki a hadrendből öt év alatt, a szárazföldi erők jelentős számú páncélozott harcjárművet és helikoptert; a *brit* haditengerészet kivonta az HMS Ark Royal repülőgép-hordozót, az HMS Turbulent nukleáris meghajtású tengeralattjárót, valamint három rombolót. *Hollandia és Dánia* teljes harcokcsi-állományuk felszámolásáról döntött, miközben Dánia kivonta a hadrendből tengeralattjáróit és megszüntette szárazföldi légvédelmi egységeit is. Nagy-Britannia Challenger-2 nehéz harcokcsijainak 40%-át kivonta a hadrendből.
 - b. A haderő teljes spektrumában: a *német* fegyveres erők a nehéz haditechnikai eszközök 20-30%-os csökkentésével számoltak 2013-ban.
- 5) A létesítmények számának csökkentése:
- Olaszországban* a katonai bázisok harmadának bezárásáról döntöttek a következő évekre vonatkozóan; *Németországban* 31 bázist zártak be a haderőcsökkentés részeként. A *brit* Haditengerészetnél döntés született arról, hogy valamennyi tengeralattjárójukat egyetlen bázison, Faslane-ben állomásoztatják 2017-től.
- 6) A haditechnikai eszközbeszerzések és modernizációs programok módosítása:
- a. Esedékes beszerzésekről szóló döntések elhalasztása: *Németországban* a teljes Eurofighter flotta beszerzésére vonatkozó döntést halogatták hosszasan a költségvetési döntések függvényében; *Nagy-Britannia* a – négy Vanguard osztályú, nukleáris robbanófejet hordozó Trident-rakétákkal felszerelt tengeralattjáró formájában fenntartott – nukleáris elrettentő képességének modernizációjára vonatkozó döntést késleltette addig „amíg a folyamatban lévő átalakítás nyomán stabilizálódik a fegyveres erők helyzete és anyagi háttere.” (A Trident Programról a 2015-ös parlamenti választások után sem született

megnyugtató döntés.) *Dánia* az F-16-os vadászrepülőgépeinek kivonás utáni pótlásáról szóló döntést halasztotta el.

- b. A megkötött beszerzési és modernizációs megállapodások végrehajtásának késleltetése/átütemezése: *Spanyolország* 15 darab Typhoon repülőgép 2012-2014 között esedékes szállítását 2015-re toltta ki, *Franciaország* pedig késleltette Mirage 2000D flottájának modernizációját és a szárazföldi erők modernizációs programjának egyes elemeit.
 - c. A megkötött beszerzési megállapodások mennyiségi csökkentése: *Olaszország* a 2002-ben a Lockheed Martintól megrendelt 131 darab F-35 repülőgép mennyiségét 90-re csökkentette, 2010-ben pedig a beszerzés alatt álló Eurofighterok számát 121-ről 96-ra. *Nagy-Britannia* a korábban tervezett 22 Chinook helikopter helyett csak 14-et vásárolt, a leszállításra kerülő Eurofighter és F-35 Joint Strike Fighter vadászrepülőgépek száma pedig folyamatosan csökkent (az Eurofighter esetében a kezdeti 260-ról indulva 1998-ban még 232 darabról volt szó, 2013-ban már csak 160-ról; a JFS esetében az eredeti 150 helyett 2013-ban 138-ról). *Franciaország* kevesebb új helikoptert, A400M nehéz szállító repülőgépet és harckocsit vásárolt.
 - d. A megkötött beszerzési megállapodások felmondása: *Portugália* 2012-ben törölte a General Dynamics European Land Systemstől korábban rendelt Pandur II páncélozott harcjárművekre vonatkozó megrendelését.
- 7) A nemzetközi képességfejlesztési programokban való részvétel átalakítása:
- a. A részvétel felfüggesztése: *Portugália* 2012-ben felfüggesztette részvételét az NH90 helikopterfejlesztési programban, egyúttal törölte korábbi, 10 helikopterre szóló megrendelését.
 - b. A részvétel kibővítése: *Svédország* és *Norvégia* 24 darab FH-77 BW L52 Archer önjáró tüzérségi eszköz közös fejlesztése által takarított meg 40 millió euró nagyságrendben fejlesztési költségeket.
- 8) A nemzetközi ambíciószint csökkentése:
- a. A fegyveres erők feladatainak körét illetően: *Németország* esetében tudatos döntés született arról, hogy a haderő lehetséges feladatainak szélesebb körét lehetővé tevő haderőszerkezetet (a feladatok teljes spektrumára), és minél több harcoló képességet őriznek meg.
 - b. Az erők telepíthetőségének földrajzi fókuszát illetően: *Franciaország* esetében a 2013-as Fehér Könyv Afrika atlanti-óceáni partvidékétől az Indiai-óceán

térségéig terjedő övezetet jelölte meg az Európán kívüli francia érdekszférának, a Közel-Keletről újra a Száhel-övezetre helyezve a hangsúlyt a katonai erő lehetséges alkalmazása tekintetében.

- c. A reagálási képességet illetően: *Franciaország* a 2008-as műveleti ambíciószintjét – melynek értelmében képesnek kell lennie 30.000 fő egyidejű telepítésére tengerentúli válságkezelő műveletekben, 10.000 főt belföldi műveletre, míg 5.000 főt készenlétben tartva – jelentősen csökkentette. Jelenleg a cél három, kisméretű válságkezelő műveletben való részvétel biztosítása maximum 7.000 fővel, vagy egy nagyméretű harci műveletben való részvétel maximum 15.000 fővel. További cél egy 2.300 fős összhaderőnemi gyorsreagálású (hét napon belül telepíthető) erő kialakítása. *Németország* a válságkezelő műveletekben telepíthető erőket 5.000 fő fenntartható telepítésében határozta meg azzal, hogy a fegyveres erőknek képesnek kell lenniük két szárazföldi és egy tengeri művelet keretnemzeteként szolgálni. A Haditengerészet maximum 1000 főt, a Légierő egy Összhaderőnemi Légierő Komponens-parancsokságot kíván biztosítani 6 hónap időtartamra, napi 350 bevetés kapacitással. *Nagy-Britannia* 20-30 százalékkal csökkentette műveletekben telepíthető erőinek méretét, és döntötte az addig Németországban állomásoztatott erőinek hazatelepítéséről.
- d. Az erők műveleti fenntarthatóságának idejét illetően: *Németországban* a széles haderőspektrum megőrzéséért cserébe a válságkezelő műveletekben egyidejűleg telepíthető erők méretét (a korábbi 14.000 helyett maximum 10.000 fő) és fenntarthatóságának időtartamát (maximum hat hónap) is csökkentették.

9) A haderő-szerkezet átalakítása:

Németországban a műveleti erőket a továbbiakban dandár alapon szervezik: a fennmaradó két gépesített hadosztály mindegyike 3-3 dandárból fog állni. Az így kialakított hat dandár felszereltsége hasonló jellegű és erejű lesz, logisztikai, műszaki és felderítő zászlóaljak támogatásával. A dandárok harcoló erejét legalább 2-2 zászlóalj erő fogja biztosítani, az így kialakított „csereszabatos” egységek pedig képesek lesznek közvetlenül váltani egymást műveletekben. A német haderőben a sorállomány megszüntetésével és így a polgári szolgálatot vállalók „kiesésével” átalakul a tartalékos állomány szerepe is. *Nagy-Britanniában* a szárazföldi erők 20%-os csökkentésének megfelelően öt gyalogsági zászlóaljat, két gépesített ezredet, valamint tüzérségi, műszaki és

logisztikai egységeket szüntetnek meg. A fennmaradó erők harcoló képességét a „Reagáló Erők” („Reaction Force”) három páncélozott gyalogsági dandárra épülő hadosztálya és a Légierő egy dandárja adja majd, a támogató erőket („Adaptable Force”) reguláris és tartalékos gyalogsági és könnyű gépesített ezredek, összességében 7 könnyű összefegyvernemi dandár erőben. A tartalékos állomány műveleti támogató képességének növelése érdekében a Honi Erők („Territorial Army”) állományát a csökkentésekkel párhuzamosan 30.000 főre növelve megkétszerezik.

10) Teljes haderőmodell-váltás:

Németország esetében – az európai államokhoz képest viszonylag későn – a gazdasági válság hatására érett meg a politikai döntés a teljes haderőmodell-váltásról és a sorállományú haderő megszüntetéséről (a sorkötelezettség felfüggesztéséről). *Olaszországban* a válság előtt történt meg a sorállományú haderőről professzionális haderőre történő átállás, azonban a végrehajtást átalakította a jelentős forráselvonás.

A fentiekén túlmenően a nemzeti hadiipari komplexumok működőképességének, termelési potenciáljának megóvása (és a további gazdasági károk elkerülése) érdekében a haditechnika terén versenyképes termékeket előállítani képes országok – elsősorban a „nagyok”, azaz Franciaország, Nagy-Britannia és Németország – bővíteni kezdték nemzetközi partnereik körét, hogy ezáltal biztosítsák azokat a megrendeléseket és bevételeket, amelyektől a hazai haderőcsökkentések és forrásszűkösség miatt ezek a vállalatok és beszállítóik elesnek. Ez magában foglalhatta egyes gyártókapacitások külföldre telepítését, külföldi beszállítók bevonását a hazai termelési folyamatokba, vagy akár közös fejlesztés és technológia transzfer-megállapodásokat, annak érdekében, hogy a hazai magasan fejlett technológiai szakértelem fennmaradjon.

A brit BAE Systems például Brazíliában nyert el egy hajógyártási megrendelést olyan formában, hogy nyolcból három hajót maga gyárt le Nagy-Britanniában, a további öt hajó gyártásához pedig technológiai támogatást biztosít brazil cégeknek. Hasonlóképpen, a brit kormány és a BAE Systems közös fejlesztésében készülő új Type-26 Global Combat Ship fejlesztési költségeinek megosztása érdekében számos potenciális partnerrel tárgyalásokba bocsátkoztak. A brit flottafejlesztési program egyik elemét, amely négy utántöltő hajó építéséről szól, úgy nyerte el a Daewoo Shipbuilding and Marine Engineering vállalat, hogy a

hajókat brit tervek alapján, de Dél-Koreában építik – a hajók számos kulcsfontosságú részét pedig brit beszállítók biztosítják.

A nemzeti hadiipari gyártási potenciál fenntartására jó példa volt a francia Védelmi Minisztérium azon döntése, hogy 2011-2013 között évi 11 Rafale repülőgépet vesz a Dassault vállalattól, ami lehetővé tette a gyártó sor fenntartását.

Ugyanez Németország esetében a fegyverexport korábbi paradigmáinak átértékelésével is járt, így kerülhet sor nehéz haditechnikai eszközök eladására válságrégiókba és emberi jogilag vitatott helyzetben lévő kormányok számára is, amit korábban elvből elutasított a német politikai elit. 2012-ben 270 Leopárd-2A7 harckocsi Szaúd-Arábiának történő értékesítéséről született döntés, 2013-ban pedig Indonéziának 100 használt Leopárd-2 és további páncélozott eszközök, valamint lőszer eladásáról – de szó volt 200 harckocsi Katarnak és Eurofighter vadászrepülőgépek Indiának történő eladásáról is.

II.6. Haderő-átalakítások az európai szövetségesek körében

Mint láthattuk, a gazdasági válság messzemenő következményekkel járt az európai államok, köztük Magyarország NATO-szövetségei körében. Míg a nagyobb és közepes államok rövidtávon is átlagosan 10-15 százalékkal csökkentették védelmi kiadásaikat, addig a kisebb államok esetében nem volt ritka a 20 százalékot meghaladó csökkenés sem.¹³⁹ Bár fent röviden áttekintettük, milyen jellegű „válaszokat” adtak az európai államok a válság által kikényszerített „reformcsomagok” részeként, érdemes közelebbről is megvizsgálnunk, hogy a forráshiány hatására hogyan és milyen irányban változott egyes meghatározó szereplők stratégiai gondolkodása és tervezése. Ezért a következőkben hét jelentős szövetséges állam, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Spanyolország, Hollandia és Lengyelország által 2008 után elkezdett (általában jelenleg is végrehajtás alatt álló) „védelmi reformjainak” főbb célkitűzéseit és eredményeit értékelem.

E haderő-átalakítások tekintetében előzetesen is ki kell emelnünk két fontos jellemzőt: egyrészt ezek nem jelentették az európai államok stratégiai kultúrájának – azaz a biztonságról alkotott kép, az érzékelt fenyegetések, a transzatlanti együttműködésbe vetett hit és az ezekre

¹³⁹ Lettország például 21 százalékkal csökkentette védelmi kiadásait 2009-ben, míg Litvánia 36 százalékkal 2010-ben. Ehhez képest Görögország 18 százalékot csökkentett 2010-ben, majd további 19 százalékot 2011-ben; Írország 2010-ben, Csehország pedig 2011-ben csökkentette védelmi költségvetését 10 százalékkal, Románia pedig 2010-ben 13 százalékkal. Clara Marina O'Donnell (Szerk.): *The Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members. Brookings Analysis Paper*, 2012. július. [online] Elérhető: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/military-spending-nato-odonnell-pdf.pdf> [2017. 01. 14.], 6-7. o.

épülő védelempolitika – megváltozását. Ami a szűkös források által okozott kényszer következtében megváltozott, az az európai államok csökkenő nemzetközi ambíciószintje volt: annak elfogadása, hogy „kevesebből kevesebbet” – kevesebb forrásból korlátozottabb katonai képességeket – tudnak biztosítani. Másrészt a védelmi szférában 2008 után tapasztalható csökkentési folyamatok eltértek a hidegháború után tapasztaltaktól, ugyanis mennyiségi helyett jelentős minőségi csökkentésnek is tanúi lehettünk. Míg a hidegháborút követően a teljes képességspektrum megtartásának jelszavával a legtöbb európai haderő igyekezett megőrizni minden fegyvernemi képességét, és csak a haderőszerkezet méretét, a személyi állomány és haditechnikai eszközök mennyiségét csökkentették – azaz „kisebb, de teljes spektrumú nemzeti haderőket” hoztak létre (akár kevésbé hatékony formában „üzemeltetve” egyes fegyvernemeket) –, a 2008-as válságot követően egyes fegyvernemek teljes felszámolását is láthattuk még a nagyobb országok esetében is. Ennek oka az volt, hogy a prioritizálás odáig jutott, hogy nem arról kellett döntenie a védelmi képességek tervezése során, hogy mely terület kapjon több, és melyik kevesebb forrást a fejlesztésekhez, hanem arról, hogy mely képesség maradjon fenn, mely képesség az, amelyet ténylegesen meg kívánnak tartani. Mind a NATO-n belüli, mind az európai védelempolitika elmúlt évtizede azt sugallja, hogy az így keletkező képességhiányokat az együttműködés – közös képességfejlesztés, és a képességek megosztása, többnemzeti keretek között zajló alkalmazása – tudja bizonyos mértékben pótolni, ez azonban politikai, szakpolitikai, gazdasági kompromisszumokkal jár.

Nagy-Britannia¹⁴⁰

A 2010-es brit Stratégiai Biztonsági és Védelmi Felülvizsgálat és az ennek eredményeképpen elfogadott Nemzeti Biztonság Stratégia¹⁴¹ az ország elmúlt évtizedeinek legjelentősebb haderő-átalakítását indította be, ugyanis egyértelművé vált, hogy a brit fegyveres erők működtetési mechanizmusai és gazdasági háttere a korábbi formában fenntarthatatlan. Az ennek „előmozdítására” bejelentett reálértékű 8 százalékos védelmi költségvetés-csökkentés a következő négy évre, majd a következő kormány által 2012-ben kidolgozott 2020-ra kialakítandó haderőmodell („Army 2020”) jelentősen csökkenti a brit haderő képességeit.¹⁴²

¹⁴⁰ O’Donnell, i.m., 10-14. o. és Larrabee – Johnson – Wilson et al., 6-18. o.

¹⁴¹ Bővebben lásd még: Molnár Ferenc: *Kockázatok, stratégiák és a gazdasági válság*. SVKK Elemzések, 2012/13. [online] Elérhető: http://nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_13.pdf [2017. 01. 15.]

¹⁴² A brit haderőreform terveit a 2015-ös megismételt stratégiai és védelmi felülvizsgálatkor egyes elemeiben módosították. Az itt közölt információk azért relevánsak, mert ezek voltak a gazdasági válság hatásainak ellensúlyozására megfelelőnek vélt lépések 2010-ben.

A védelmi kiadáscsökkentés és a haderő-átalakítás kezdetekor a tervezők két célt tartottak szem előtt: egyrészt a NATO afganisztáni műveleteinek 2014-ig tartó megfelelő támogatását, melynek érdekében rövidtávon egyes képességek feláldozására is készek voltak; másrészt hosszútávon a brit fegyveres erők képességprofiljának 2020-tól kezdődő helyreállítása érdekében a következő évtized védelmi kiadásainak kiegyensúlyozását. Ez feltételezte, hogy a brit haderő az Afganisztánt követő években nem vesz részt nagyarányú műveletekben – kivéve súlyos válsághelyzetben. A kijelölt csökkentések átfogóan az alábbi területeket érintették:

- A fegyveres erők állományának teljes csökkentése mintegy 55.000 főt tesz ki: 28.000 fővel csökken a civil alkalmazottak száma, 20.000-rel a szárazföldi erők, 2.700-zal a Légierő, 4.000-rel a Haditengerészet létszáma.
- A haderőszerkezet változása azt jelenti, hogy megszüntetnek öt gyalogsági zászlóaljat, két gépesített ezredet, valamint tüzérségi, műszaki és logisztikai egységeket. A fennmaradó erők harcoló képességét a „Reagáló Erők” („Reaction Force”) három (ebből egy gyorsreagálású) páncélozott gyalogsági dandárra épülő hadosztálya és a Légierő (szintén gyorsreagálású) 16. Légiszállítású Rohamdandárja, illetve a 3. Tengerészgyalogos Dandár adja majd. A támogató erőket („Adaptable Force”) reguláris és tartalékos gyalogsági és könnyű gépesített ezredek, összességében hét könnyű összefegyvernemi dandár (mintegy 30.000 fő) erőben biztosítják, amelyek eltérő készenlétben állnak rendelkezésre. A tartalékos állomány műveleti támogató képességének növelése érdekében a Honi Erők („Territorial Army”) állományát a csökkentésekkel párhuzamosan 30.000 főre növelve megkétszerezik. Ezzel párhuzamosan a Németországban állomásoztatott brit erőket (mintegy 20.000 főt) is hazatelepítik. A Szárazföldi Erők eszközei tekintetében 140 Challenger-2 harckocsi és nehéztüzérségi eszközök kivonásáról döntöttek.
- A Légierő vonatkozásában szóba került az Eurofighter Typhoon és Panavia Tornado GR4 flotta jelentős csökkentése, 210 repülőgépről 100 alá. Az afganisztáni műveletek végével a Védelmi Minisztérium tervei között szerepel a Sentinel R Mk1 légi felderítő, és a Nimrod MRA Mk2 tengeri felderítő repülőgépek kivonása, valamint a teljes Harrier GR9 vadászrepülőgép flotta kivonása a hadrendből. A felderítő gépek kivonása azért jelent problémát, mert – a líbiai műveletek tapasztalatai által is előtérbe helyezett – képességhiányt fog eredményezni egy olyan területen, amit 2014-ig (a tervezett Boeing RC-135-ösök megérkezéséig) a korábbi tervek szerint sem akartak megerősíteni. A Harrierek kivonása pedig az egyetlen olyan géptípus eltűnését jelenti, amely képes felszállni a brit repülőgép-hordozókról addig, amíg az F-35 Joint Strike Fighterek meg

nem érkeznek a következő évtizedben. Ez a brit-francia stratégiai együttműködésnek is érzékeny kockázati tényezője.

- A Haditengerészet hajóegységeinek számát is jelentős csökkentések ér(het)ik: az HMS Ark Royal repülőgép-hordozó kivonását követően az HMS Illustrious marad az egyetlen szolgálatban lévő hordozó (2014-ig), a tervezett két hordozó sorsa pedig kétséges, az egyiket valószínűleg meg sem építik. A rombolók és fregattok száma eddig 23-ról 19-re csökkent – de felmerült további, 12-re történő csökkentés terve is. Ezzel nagymértékben csökken nemcsak a brit haditengerészeti jelenlét, hanem az erőketvitési képesség is – 2020 előtt e képességhiány pótlására biztosan nem nyílik lehetőség a brit-francia együttműködésen kívül, amelynek értelmében a brit erők is a Charles de Gaulle hordozóra támaszkodhatnak. A tengerészgyalogos erők szinte teljesen megszűntek – bár az HMS Ocean helikopter-hordozót és a 3. Tengerészgyalogos Dandárt sikerült egyelőre megmenteni.
- A csökkentésekkel összhangban a műveleti ambíciószint úgy módosult, hogy a haderő képes legyen végrehajtani (1) egy elhúzódo stabilizációs műveletet, legfeljebb 6.500 főt telepítve; (2) két nem elhúzódo műveletet 2.000 illetve 1.000 fővel; (3) három nem elhúzódo műveletet kisebb erőkkel; (4) egy nagyméretű műveletet korlátozott ideig maximum 30.000 katona telepítésével (a 2003-ban Irakba telepített erők 2/3-a).

Összességében tehát, miközben a brit haderő továbbra is meg kívánja őrizni teljes feladatspektrumú jellegét, a következő évtizedben meghatározó képességhiányokkal is számolnia kell, és a műveletek teljes intenzitás-spektrumát csak korlátozottan tudja majd végrehajtani: az 1991-ben vagy 2003-ban látott nagyarányú műveleti alkalmazás az új haderőstruktúrával és csökkentett képességekkel már nem lesz elképzelhető. Legfeljebb dandár erejű harccsoportot telepíteni képes, magas intenzitású harcoló műveletet korlátozott ideig megvívni képes haderővé válik 2020-ra.

*Franciaország*¹⁴³

Franciaország megvárta a 2012-es elnökválasztás eredményét a stratégiai tervezési folyamat frissítésével, így a többi európai országhoz képest később kezdett haderejének átalakításába. Ez egybeesett azzal a szándékkal, hogy a francia fegyveres erők a lehető legtávolabbi és legnagyobb mértékben megőrizzék teljes képességspektrumukat – miközben már

¹⁴³ *Livre Blanc sur la Défense et la Sécurité Nationale.* [online] Elérhető: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/206186/2286591/file/Livre-blanc-sur-la-Defense-et-la-Securite-nationale%202013.pdf> [2017. 01. 15.]

2012-ben is egyszerre három műveletben (Elefántcsontpart, Líbia, Afganisztán) teljesítettek jelentős műveleti szerepet.¹⁴⁴ Végül azonban a gazdasági folyamatok Párizsban is kikényszerítették a változást, melynek irányát a 2013 áprilisában elfogadott új Fehér Könyv jelezte. Eszerint a 2014-2019-es időszakra vonatkozó Védelmi Költségvetés-tervezési Törvény a GDP 1,76%-ára csökkentette a védelmi költségvetés összegét, és 2-3 évre 31,4 millió euró szinten fagyasztotta be azt.

- A forráscsökkenés a fegyveres erők létszámának csökkenését is magával vonta, ami már a 2008-as Fehér Könyvben is szerepelt: a 2013-as 280.000 fős haderő 2019-ig összesen 34.000 (2015-ig 10.000, később további 24.000) fővel csökken a tervek értelmében. A csökkentés ugyanakkor nem jár együtt jelentős szerkezetváltással a fegyveres erők körében.
- A Szárazföldi Erők 66.000 főt tesznek majd ki, hét összhaderőnemi dandár erőben (két harci, három többcélú és két könnyű dandár), 200 nehéz és 250 közepes harckocsival, 115 szállító helikopterrel, 140 felderítő és harci helikopterrel és mintegy 30 taktikai drónnal.
- A Légierő harcászati szállító kapacitását és a felderítési, hírszerzési, megfigyelő és kommunikációs képességeket is erősíteni kívánták: 50 szállító repülőgép, 12 légi utántöltő repülőgép és 12 hadszíntéri felderítő drón, valamint ismeretlen számú könnyű felderítő repülőgép beszerzését tervezték. A forrásszűkösséget a Légierőnél az jelezte, hogy a Rafale és Mirage 2000-D vadászrepülőgépek számát 225-re, míg az Airbus A400M repülőgép-beszerzés tervezett darabszámát 70-ről 50-re csökkentették.
- A Haditengerészet súlypontja a tervek szerint a stratégiai kék vízi (óceáni) flottára fog esni, többek között négy nukleáris meghajtású, ballisztikus rakéta-hordozó tengeralattjáróval, hat nukleáris meghajtású támadó tengeralattjáróval, a Charles de Gaulle repülőgép-hordozóval, három partraszállító és helikopter-hordozó hajóval, valamint 15 fregattal. Mivel a haderőnemi modernizációs programok az előző évtizedben kezdődtek és általában a képességfejlesztés végén járnak, ezen a téren nem kellett átfogó csökkentésekre számítani, és a francia erők várhatóan megfelelő erőkivetítő képességet őriznek meg következő évtizedre is. A megtakarításokat viszont jelzi, hogy 11 helyett csak 8 új többcélú fregattot állítanak hadrendbe, és a támadó tengeralattjárók modernizációs programját is elnyújtják.

¹⁴⁴ Ez később bővült Malival és a Közép-afrikai Köztársasággal, ami átstrukturálta a francia válságkezelő tevékenység földrajzi fókuszát és az erők megoszlását.

- Franciaország a 2008-as műveleti ambíciószintjét – melynek értelmében képesnek kell lennie 30.000 fő egyidejű telepítésére tengerentúli válságkezelő műveletekben, 10.000 főt belföldi műveletre, míg 5.000 főt készenlétben tartva – jelentősen csökkentette 2013-ra. Azóta a cél három, kisméretű válságkezelő műveletben való részvétel biztosítása maximum 7.000 fővel, valamint a támogató haditengerészeti és kiszolgáló erőkkel és 12 repülőgéppel, vagy egy nagyméretű harci műveletben való részvétel maximum 15.000 fővel, a támogató haditengerészeti és kiszolgáló erőkkel és 45 repülőgéppel. További cél egy 2.300 fős összhaderónemi gyorsreagálású (hét napon belül 3000 kilométer távolságban telepíthető) erő kialakítása.

Összességében a francia haderő még a gazdasági válság ellenére is a britnél jelentősebb erőketítő és műveleti képességeket igyekezett megőrizni a következő évtizedre, és rendszerben tartott eszközeivel szemben mérsékelt lesz a modernizációs igény, így a csökkenő költségvetésből is képesek lesznek forrásokat szentelni a képességspektrum fejlesztésére.

Németország¹⁴⁵

Németország hajtotta végre az európai nagyhatalmak közül a legátfogóbb és legmélyebb haderő-átalakítást a válság közepette, ami jellegéből adódóan kiérdemli a „reform” jelzőt, hiszen a Bundeswehr haderőmodellt váltott. A második világháború óta fenntartott sorállományú haderőről önkéntes professzionális haderőre tért át 2011-től. Ezt a lépést a gazdasági válság hatásai annyiban mindenképpen befolyásolták, hogy a reform kezdőlökése ez esetben is egy jelentős megtakarítási kötelezettség kiszabása volt a kormány részéről – 8,3 milliárd eurós forráselvonás 2014-ig –, ami egyben a haderő méretének csökkentését is elkerülhetetlenné tette. A teljes spektrumú haderő megőrzése vagy a fenntartható műveleti képességek közötti dilemmában Németország tudatosan az előző mellett döntött, azaz igyekezett megőrizni a magas intenzitású műveletek végrehajtáshoz (is) szükséges képességeket, de csökkentette nemzetközi ambíciószintjét.

- A haderőmodell-váltás és létszámcsökkentés nyomán a fegyveres erők létszáma a 2011-es 210.000 főről összesen 185.000 főre csökkent, 31 katonai bázist pedig bezártak. Így 2015-re a Szárazföldi Erők 37.700, a Légierő 22.700, a Haditengerészet 13.400, az Összhaderónemi Logisztikai Szolgálat 38.800, az Egészségügyi Szolgálat pedig 14.500 főt foglal magában, amit 34.000 kiképzés alatt álló katona és a Védelmi Minisztérium

¹⁴⁵ Csiki Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye. In: Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, V. évf., 2012/3. szám, 49-70. o.; Lásd még: O'Donnell, 15-18. o.; Larrabee – Johnson – Wilson et al., 28-35. o.

1600 katonai beosztásban szolgáló munkatársa, valamint 5-15.000 fő önkéntes egészít ki. Emellett 76.000-ról 55.000-re csökkent a civil alkalmazottak száma.

- A Szárazföldi Erőknél hajtották végre a legjelentősebb átalakítást mind a haderőszervezet, mind a személyi állomány és a haditechnikai eszközpark terén. Az új szervezet két hadosztály szintű parancsnokságot, hat dandárt és egy újonnan felállításra kerülő Gyorsreagálású Parancsnokságot foglal magában. A Gyorsreagálású Parancsnokság egy ejtőernyős és egy könnyű gyalogsági ezredre, egy harci helikopter ezredre (Tiger helikopterekkel) és két szállító helikopter ezredre (NH90 helikopterekkel) épül. A harckocsi századok száma 18-ról 16-ra csökken, a páncélos gyalogsági századok száma viszont 24-ről 27-re, a könnyű gyalogsági századok száma 37-ről 42-re nő. A Szárazföldi Erők kötelékében működő Tiger helikopterek száma 60-ról 40-re csökken, és kivonnak a hadrendből 60 Marder gyalogsági harcjárművet, számos légvédelmi és tüzérségi üteget, valamint 125 Leopárd-2 harckocsit. A tervezett 410 Puma páncélozott szállító harcjárműből is legalább hatvannal kevesebbet vesznek.¹⁴⁶
- A Légierőnél is csak kisebb létszámcsökkentés várható, de az eszközparkot itt is csökkenteni fogják: 15 Transall harcászati szállítógépet még azelőtt kivonnak, hogy megérkeznének az A-400M szállító repülőgépek (melyek száma 47-re csökken a korábban tervezett 73-ról). Már határidő előtt kivontak száz Tornádó vadászrepülőgépet (85 maradt), miközben az Eurofighter vadászrepülőgépek második legyártott szériáját nem a Légierő kapja, hanem értékesíteni kívánják (Indiával tárgyalnak), így a tervezet 180 helyett csak 137 áll majd rendelkezésre, és csökkentik az Eurofighterre beszerzendő rakéta-fegyverrendszerek mennyiségét. Ugyancsak kevesebb Tiger támadó helikoptert (122 helyett 80-at)
- A Haditengerészet műveleti képességei a személyi állomány kismértékű várható csökkenése ellenére nem csökkennek komolyabban, mert az elmúlt években folyamatos volt az átalakulás és ma már a szervezeti racionalizálás – több bázis bezárása, parancsnoki elemek összevonása – zajlik. A haditechnikai modernizáció terén jobban érezhető a forrásszűkösség: az utolsó Type 206A tengeralattjárókat például már 2010-ben kivonták a hadrendből – helyettük pedig a tervezett nyolc Type 212A tengeralattjárókból csak hatot állítottak rendszerbe.

¹⁴⁶ 2014 óta a német haderő-átalakítási elképzeléseket is több tekintetben módosították, így például a páncélos erők (Leopárd-2 harckocsik) modernizációjáról és számuk szinten tartásáról, ami az orosz kihívás kapcsán ismét megerősödött európai területvédelmi célokat tükrözi.

- A műveleti ambíciószintet 5.000 fő fenntartható, összességében pedig 10.000 fő egyidejű telepítésében határozták meg, ami ugyan csökkentés a korábbi 14.000 fős követelményhez képest – azt azonban soha nem sikerült teljesíteni. A jelenlegi cél az, hogy a fegyveres erők képesek legyenek két szárazföldi és egy tengeri művelet keretnemzeteként szolgálni. A Haditengerészet maximum 1000 főt, a Légierő egy Összhaderőnemi Légierő Komponens-parancsokságot kíván biztosítani 6 hónap időtartamra, napi 350 bevetés kapacitással. A műveleti erőket dandár alapon szervezik: a fennmaradó két gépesített hadosztály mindegyike 3-3 dandárból fog állni. Az így kialakított hat dandár felszereltsége hasonló jellegű és erejű lesz, logisztikai, műszaki és felderítő zászlóaljok támogatásával. A dandárok harcoló erejét legalább 2-2 zászlóalj erő fogja biztosítani, az így kialakított „csereszabatos” egységek pedig képesek lesznek közvetlenül váltani egymást műveletekben.

Összességében Németország kisebb műveleti ambíciókkal és képességekkel rendelkezik, mint Franciaország vagy Nagy-Britannia, de a haderő-átalakítás célja nem csupán a költségcsökkentés volt, hanem a fenntarthatóság növelése is. A 2013-at megelőző évek tapasztalata az volt, hogy átlagosan 8.000 főt képesek is voltak nemzetközi műveletekben tartani – a szövetséges államok kétélyeit sokkal inkább a politikai elkötelezettség terén láthattuk (Líbia esetében), ugyanis a német lakosság nem támogatja a fegyveres erők Európa földrajzi határain kívüli alkalmazását még válságkezelő műveletekben sem.

Olaszország¹⁴⁷

A Földközi-tenger térségének hagyományosan legerősebb haditengerészeti erejével rendelkező Olaszország még a 2008-as válságot megelőzően, 2006-ban hajtott végre átfogó haderőreformot. Azóta a fegyveres erők a gazdasági válság által eredményezett fokozott forráshiány következtében a képességek megőrzését próbálták biztosítani. Az olasz „válasz” a forráshiányra kezdetben sajátos volt: mivel a fegyveres erők tagjait szigorú munkavállalói törvények védik, a személyi állomány leépítése problémás – ezért nem is került sor jelentős csökkentésre 2006-2010 között. Mivel a teljes képességspektrumot meg kívánták őrizni mind a válságkezelő műveletekhez történő hozzájárulás, mind a modernizációs programok végrehajtása terén, az elmúlt években a kiképzés, fenntartás és műveletek kárára voltak el forrásokat, azaz az olasz haderő elkezdte felélni tartalékait, és csökkenteni kezdte az erők készenlétét, rendelkezésre állását.

¹⁴⁷ Larrabee – Johnson – Wilson et al., 36-45. o.

- A sorállományú haderőről a professzionális haderőre történő áttérés nem járt jelentős létszámcsökkenéssel és a haderő-szervezet változásával: 2005-2010 között csupán 6.500 fővel csökkent a fegyveres erők létszáma, 185.200 főre. Ugyanakkor 2006-ban 13 százalékkal, majd 2009-ben 6 százalékkal, 2011-ben újabb 10 százalékkal csökkent az olasz védelmi költségvetés. A két tényező együttesen azt eredményezte, hogy a védelmi kiadások aránytalanul nagy részét, 70%-át tették ki a személyi kiadások, és a további forráscsökkentés már az alapvető műveleti képességeket, illetve fejlesztési, beszerzési programokat is veszélybe sodorta volna. Ezért 2010 óta a jogszabályváltoztatásokat követően megkezdődött a személyi állomány csökkentése is. Már 2012-ig is jelentős csökkentést hajtottak végre, 141.000 főre csökkentve a fegyveres erők létszámát; 2024-ig pedig a katonai állomány további 34.000 fővel, a civil állomány 10.000 fővel történő csökkentését tervezik. Ezek a lépések azonban rövidtávon nem voltak képesek ellensúlyozni a mély gazdasági válság hatásait. A forráshiány miatt ugyancsak tervezték, hogy a légénységi állomány körében végrehajtott 20%-os csökkentéshez képest a tiszti, főtisztai állomány körében nagyobb, 30%-os állománycsökkentést hajtanak végre, illetve a katonai bázisok harmadát bezárják.
- A Légierőnél vegyes tendenciákat tapasztalhattunk: miközben egyes területeken csökkentések, illetve a beszerzési és modernizációs programok elnyújtása történt, bizonyos programokat igyekeztek megvédeni. Ide tartoztak az újonnan létrehozandó és a hiánypótló képességek: a katonai kutató-mentő helikopter program, a forgószárnyas program, és a taktikai UAV-k beszerzése. Mivel a kiöregedő F-104 Starfighter helyett rendszeresítésre kerülő Eurofighter érkezése csúszott, 34 darab F-16 Fighting Falcon vadászrepülőt lízingeltek az Egyesült Államoktól. Bár a szerződés eredetileg csak 2010-ig szólt, csak a Cerviában állomásozó gépekről mondtak le 2010-ben, a Trapaniban állomásozó repülőgépek 2012-ig maradtak. Egyben azt is bejelentették 2010-ben, hogy az Eurofighterek számát 121-ről 96-ra csökkentik, ezzel 2 milliárd eurót megtakarítva a költségvetés más fejlesztési tételei számára. A Légierő három vadászrepülő-bázisának (Piacenza, Cervia, Trapani) és egy helikopter bázisának (Brindisi) bezárásáról is döntöttek, valamint körülbelül 14 civil-katonai közös felhasználású repülőtér átadását tervezték polgári célokra. Ez összhangban áll azzal a lépéssel is, hogy a haderőnem légierő-állományát 390-ről 310-re csökkentik. Magyarország számára is fontos lépés volt, hogy Olaszország kilépett a NATO C-17-es Stratégiai Légi Szállítási Programjából (SAC).

- A Haditengerészet esetében 3-4 kísérő romboló és fregatt hadrendből történő kivonásáról döntöttek (a korábbi 16-ból), és a 2012-ben kiöregedett Breguet tengeri járőr repülőgép pótlására nincsenek tervek. Sokkal súlyosabb probléma volt a forráselvonás a kiképzés és felkészítés területétől: kevesebb gyakorló órát biztosítottak, kevés üzemanyagot, tartalék alkatrészt szereztek be, így drasztikusan csökkent az eszközök üzemeltetési ideje.
- A fegyveres erők hivatalos műveleti ambíciósintje két közepes és egy alacsony intenzitású műveletben, vagy három alacsony intenzitású műveletben való egyidejű részvétel. Ugyancsak cél egy kisméretű szárazföldi műveleti erő telepítése és fenntartása 6 hónapig magas intenzitású harci műveletben. Míg Irakban még 12.000 katonával vettek részt a műveletben, a líbiai beavatkozást megelőzően az olasz fegyveres erők két alacsony intenzitású – Koszovó és Libanon – és egy közepes intenzitású – Afganisztán – műveletben vettek részt. A RAND szakértőinek értékelése szerint Olaszország még így is képes lenne egy repülőgép-hordozóval és számos hajóegységgel támogatott expedíciós erő kiküldésére nemcsak a Földközi-tenger medencéjében, hanem akár a Perzsa-öböl térségében is – ehhez azonban jelentős felkészülési időre lenne szüksége. Az évek óta magas műveleti igénybevétel és a csökkenő felkészültség és tartalékok miatt a műveleti ambíciók terén is visszafogottságot, egyben a műveleti tempó csökkenését láthattuk 2013-ra. (Így például már 2011-ben csökkent az olasz műveleti részvétel Libanonban.)
- A fegyveres erők műveleti képességét elsősorban az befolyásolta negatívan, hogy miközben a 2006-os haderőreformkor azt a célt határozták meg, hogy a védelmi költségvetés 25 százalékát a kiképzés, műveleti felkészítés és a fenntartás feladataira fordítsák, ez soha nem teljesült, sőt a 2008-as követő évek forráselvonását döntően e terület kárára hajtották végre. (A tervezet akkor a személyi kiadások 50%-on, a kutatás-fejlesztés és beszerzés 25%-on tartását is tartalmazta – utóbbi a csökkentések ellenére többé-kevésbé teljesült 2012-ig.) A kiképzésre fordított összeg 2006-2011 között 69%-kal csökkent, és komoly kiképzést csak azok az alakulatok kaptak, amelyeket válságkezelő műveletbe küldtek. Az afganisztáni műveleti követelményeknek egyes fegyvernemek kárára tudtak megfelelni az olasz erők: a harckocsikat gyakorlatilag tartalékos állományba helyezték, személyzetüket pedig más feladatokra alkalmazták.

Olaszországot egy átfogó haderő-reform végrehajtási szakaszában érte a gazdasági válság, melynek során kiemelt cél volt a modernizációs programok folytatása és a fejlesztési költségvetés megvédése a csökkentésektől – miközben 2010-ig megoldatlan kényszer volt a

személyi állomány és haderőstruktúra megőrzése. Ezt csak a műveleti készenlét, felkészítés és kiképzés rovására tudták biztosítani. Miközben a haderő-fejlesztési programok valóban relatíve kisebb elvonást éltek át, végül nem lehetett tovább halasztani a személyi állomány jelentős csökkentését, és egyre inkább megkérdőjeleződik az erők felkészültsége és az eszközök rendelkezésre állása is.

Spanyolország¹⁴⁸

Ahogy a gazdasági válság is jobban sújtotta Spanyolországot a legtöbb európai államnál, a védelmi szektor is nagyarányú forráselvonás alanya volt a válság éveiben. Miközben 2005-2008 között 14 százalékkal nőtt a védelmi költségvetés, utána három alkalommal – 2009-ben 3%, 2010-ben 6,2%, 2012-ben 13% – csökkentették a védelmi kiadásokat, ami egyaránt érintette a fegyveres erők létszámát és a beszerzési programokat. Bár a hivatalos kommunikáció szerint továbbra is meg kívánták őrizni a haderő teljes képességspektrumát, láthatóan megkezdődött a differenciálódás a válságkezelő és a területvédelmi erők között. A létszámcsökkentés célja az volt, hogy az így felszabaduló forrásokkal meg tudják menteni a legjelentősebb beszerzési és modernizációs programokat. Ennek további módszere az eddig 15 évre tervezett beszerzések 20 éves időtartamra történő kitolása, azaz a pénzügyi terhek arányosabb elosztása volt.

- 2009-2010-ben a fegyveres erők alkalmazásában állók létszámát 14 százalékkal, majd 2011-2012-ben 7 százalékkal csökkentették, összességében több mint 20.000 fővel csökkentve a katonák létszámát (bár a második leépítési hullám többségét az adminisztratív állomány viselte). Egyúttal a katonák fizetését is csökkentették 5 százalékkal. A leépítési hullám után a fegyveres erők teljes létszáma 128.000, a haderő létszáma 83.000 fő körül mozog. A Nemzetőrség (Guardia Civil) ezen felül 73.000 főből áll.
- A Szárazföldi Erők esetében hangsúlyozottan az erők műveleti képességét igyekeztek megőrizni, miközben a területvédelmi erők kiképzését, felkészítését csökkentették. Az eszközbeszerzések is elsősorban a műveleti követelmények kielégítését – az erők mozgékonyságának növelését és védelmük erősítését – szolgálják: a közelmúltban szereztek be 646 BMR-600 páncélozott szállítójárművet és 342 VEC felderítő járművet, majd 2011-ben hagyták jóvá 76 darab Iveco Lince könnyű többcélú jármű, valamint 20

¹⁴⁸ Larrabee – Johnson – Wilson et al., 45-51. o.

aknak ellen is védelmet nyújtó BAE Systems Nyala RG-31 páncélozott szállítójármű beszerzését.

- A Légierőt jelentősen megterhelte az A-400M szállító repülőgépek hadrendbe állításának csúszása, ami miatt a rendszerben lévő eszközök üzemidejét kellett meghosszabbítani. A modernizációs programok közül az Eurofighter szembesült a legnagyobb elvonással (a 14 repülőgépből álló harmadik megrendelt csomagot törölték), miközben az Afganisztánban szolgáló spanyol csapatok számára kulcsfontosságú Tiger helikopterek modernizációját végrehajtották, és nem mondtak le 67 darab F-18 Hornet, 20 darab F-5 vadászrepülőgép, 12 darab C-130 közepes és 6 darab CN-235M könnyű teherszállító gép modernizációjáról.
- A Haditengerészet erőit egyetlen parancsnokság alá rendelték – azonban összességében meghatározó, hogy a flotta semmilyen modernizációs programmal nem rendelkezik, így a haderő-átalakítás és forráselvonás prognosztizálható legnagyobb vesztesévé válhat.
- A fegyveres erők formális ambíciószintjére vonatkozóan csak annyi látott napvilágot, hogy nem kívánták csökkenteni a NATO rendelkezésére álló erőket. A spanyol nemzetközi szerepvállalás fontos meghatározója, hogy annak kiadásai nem a Védelmi Minisztériumot, hanem a központi költségvetést terhelik. A fennálló forrásszűkösség hatására azonban így is csökkent a spanyol szerepvállalás a Balkánon, és a libanoni ENSZ-művelet keretében állomásozó erők 50%-os csökkentéséről is döntöttek 2012 végétől, valamint – a hivatalos nyilatkozatok ellenére – felmerült az Afganisztánban állomásozó spanyol erők felgyorsított kivonása is.

Összességében a spanyol fegyveres erők jelentős csökkentést szenvedtek el források, létszám és az erők rendelkezésre állása terén. A válság hatásait ellensúlyozó intézkedések arra koncentráltak, hogy a NATO-n belüli műveleti szerepvállalást ne kelljen csökkenteni, az afganisztáni műveleti erők mozgékonyágát és védelmét fokozzák, miközben a fegyveres erők fő modernizációs programjait se vágják meg teljes körűen. Ennek eredménye az erők rendelkezésre állásának, a kiképzés általános szintjének csökkenése lett. Spanyolország így kisebb erőket, és csak hosszabb felkészülési idővel képes műveletekben telepíteni.

Hollandia¹⁴⁹

Az ezredfordulót követően Hollandia az ország méretéhez képest jelentős szerepet vállalt a NATO válságkezelő műveleteiben, és olyan katonai képességekkel járult hozzá a

¹⁴⁹ Larrabee – Johnson – Wilson et al., 52-58. o.

szövetség képességspektrumához, amelyek egyébként részképességek, vagy kis mennyiségben elérhető eszközök voltak. A válság hatására végrehajtott csökkentések azonban mélyre hatóak, és több ilyen képesség – például tengerészeti felderítő repülőgépek, aknaszedő hajók – megszüntetését is eredményezték. A 2010-ben bejelentett haderő-átalakítás keretében a védelmi költségvetés 13 százalékos és a fegyveres erők állományának közel 16.000 fős csökkentéséről döntöttek 2015-ig. A modernizációs programok súlypontja – egyes képességek megszüntetése ellenére – a műveleti képességek fokozása, például hálózat-centrikus hadviselést lehetővé tevő fegyverrendszerek beszerzésével, vagy UAV-k rendszerbe állításával. A tervek szerint 2015, az állami költségvetés tervezett egyensúlyba hozása és az államadósság csökkentésének időszaka után ideális esetben a válság hatására csökkentett képességek újbóli megerősítése következne.

- A Szárazföldi Erők létszáma 5000 fővel – arányaiban 21,5%-kal – csökkent, és csökkent a harcoló képessége és telepíthetősége. A 2011-ben kiadott Fehér Könyv az ország teljes harckocsizó állományának – két harckocsi zászlóalj – felszámolásáról és az összes harckocsi (60 darab Leopard 2A6) eladásáról rendelkezett, miközben a gépesített lövész zászlóaljak száma is hatról négyre csökken. A forráshiány a kiképzést is meggyengítette: kevesebb jármű állt rendelkezésre kiképzésre és felkészítésre.
- A Légierőt érintette a legsúlyosabb forráselvonás a modernizációs programok terén: elhalasztották a Patriot légvédelmi rendszerek modernizációját és egy Patriot üteget deaktiváltak; a Cougar helikopterek modernizációjából pedig kihagyták a motorok felújítását, aminek következtében azok nem alkalmazhatóak forró égővi környezetben – ami ugyancsak fontos hiányképesség (volt) a NATO-n belül. Jelentősen csökkennek a légi szállítási képességek: miközben 2014-ig kivonták mind a 17 AS 53 U2 Cougar szállító helikoptert, új Chinook CH-47F és NH90 helikopterek csak akkor érkeznek, ha forrást tudnak rá biztosítani. Az egyetlen DC-10 szállító repülőgép üzemideje 2013-ban futott ki, és pótlását nem tervezték; viszont megtartották a KDC-10 légi utántöltő és a négy darab C-130 szállító repülőgépet. A vadászrepülőgépek számának nagyarányú, 218-ról 87-re történő csökkentéséről is döntöttek – és bár a kormány fenntartotta elkötelezettségét a Joint Strike Fighter program mellett, a beszerzéseket elhalasztották. Törölték 6 darab AH-64D támadó helikopter beszerzését is.
- A Haditengerészet állománya a haderőnemek közül egyedülként növekedett – 9.800-ról 10.000 főre –, de a hajóegységek száma és a hadrendben tartott eszközök mennyisége csökkent. A tengeri ellátó hajók 2014-ben érték üzemidejük végére, és a tervekben nem szerepelt pótlásuk 2015 előtt (utána pedig csak a források

függvényében); és a korábban megszüntetett aknaszedő képesség újbóli létrehozását is tovább késleltették. A csökkentésekkel egyidejűleg sok haditechnikai eszközt újra kívántak értékesíteni, így például számos fregattot, két gyártás alatt álló Holland osztályú parti őrhajót (a készülő négyből) és 21 felújított F-16 vadászpilóta nélküli repülőgépet.

- A holland fegyveres erők nemzetközi ambíciószintje dandár méretű erők és két vadászpilóta nélküli repülő század, illetve egy haditengerészeti harci kötelék telepítése és fenntartása magas intenzitású műveletben legfeljebb egy évig. Ezzel egyidejűleg biztosítani kell három zászlóalj méretű harci köteléket (vagy ezek haditengerészeti és légierő megfelelőjét) elhúzódó alacsony intenzitású műveletekre, a különleges műveleti erőknek pedig rendelkezésre kell állni mentési és terrorizmus elleni műveletekre. A végrehajtott és tervezett csökkentések több területen jelentős mértékben korlátozzák a fegyveres erők telepíthetőségét és fenntartását, valamint megszüntetnek egyes műveleti résképességeket – és egyes földrajzi térségekben, például a Közel-Keleten és Dél-Ázsiában nem lesznek bevethetőek. Az afganisztáni holland katonai szerepvállalás gyakorlatilag 2010-ben véget ért, de folytatódott a rendőrök kiképzése Kunduzban. Az azonban már ekkor látható volt, hogy a légi szállítású lövész zászlóaljak, harctámogató és logisztikai egységek, valamint a fegyveres erőket alkatrészekkel ellátó és kiszolgáló vállalatok erősen túlterheltek. Ezt súlyosbította, hogy 2008 óta kevesebb forrást fordítottak fenntartásra és pótalkatrészekre.

Összességében Hollandia kisebb erőkivetítési kapacitással rendelkezik Európán kívül, különösképpen az erők partközeli telepítése, védelme terén valamely konfliktusban. (Bár azt a líbiai NATO-művelet is bizonyította, hogy ezekre a képességekre a NATO-nak is szüksége van – ennek ellenére kivonták a fenti eszközöket a holland fegyveres erők állományából.) A jelenlegi csökkentési tervek alapján az volt látható, hogy a szándék megvolt a csökkentési pálya megváltoztatására és a további elvonások elkerülésére – ez azonban a gazdasági helyzet függvényében bizonytalan volt, ezért addig is a haderő fennmaradó képességének stabilizálása maradt a reális cél.

Lengyelország¹⁵⁰

A közép-európai térségből 1999-es csatlakozása óta Lengyelország vállalja a legnagyobb szerepet a NATO-ban, és azon maréknyi ország közé tartozik, amelyek a gazdasági

¹⁵⁰ Larrabee – Johnson – Wilson et al., 59-70. o.

válság idején is meg tudták tartani haderejük képességeit – sőt a lengyel védelmi költségvetés még növekedett is az elmúlt években. Miközben Olaszországhoz hasonlóan még a válság előtt történt haderőmodell-váltás (2008-ban szüntették meg a sorállományú haderőt és álltak át az önkéntes, professzionális haderőre), a végrehajtás esetükben lényegesen hatékonyabban zajlott, és mivel az ország a gazdasági válságban is jobb teljesítményt ért el a legtöbb európai országnál, a haderőreformhoz szükséges forrásokat is tudták biztosítani. A NATO-csatlakozást követő évtizedben a haderő létszáma így 180.000-ról mintegy 100.000-re csökkent, és 2009-ben ambiciózus modernizációs programot fogadtak el, hogy az elavult szovjet haditechnikát is lecseréljék, és növeljék a fegyveres erők interoperabilitását, telepíthetőségét és fenntarthatóságát.

- Az újjászervezett haderőben 2013-ban így 47.000-en a Szárazföldi Erőknél, 7700-an a Haditengerészetnél, 17.000-en a Légierőnél, és további 24.600-an más egységeknél szolgáltak – a haderőt 20.000 tartalékos támogatja. Megerősítették a különleges erőket is – 1.500-ról mintegy 3.500 főre – kiképzésüket pedig olyan szintre fejlesztették, hogy „teljes interoperabilitást” érjenek el az amerikai különleges erők partnereként 2014-ig.
- A Szárazföldi Erőknél a haderőmodell-váltásból eredő létszámcsökkenés eredményeként egy hadosztály-parancsnokságot (1. Gépesített Hadosztály-parancsnokság) megszüntettek, és egységeit a három fennmaradó parancsnokság alá rendelték; a 6. Légiharc Dandárt átszervezték és egy légi szállítású dandárt hoztak létre belőle, hogy növeljék mozgékonyágát. A tüzérség eszközeit három tüzérezredbe szervezték. 2012 januárjában alakították ki a Szárazföldi Erők Repülő Dandárját, ahová több helikopter századot és egy UAV századot vontak össze. A modernizációs programok keretében 48 Patria páncélozott járművet és 26 darab harctámogató feladatokat ellátó helikoptert szereztek be – miközben jelentős számban vontak ki elavult haditechnikát, például több tucat Su-22 bombázót és több száz T-72 harckocsit.
- Mind a Légierő, mind a Haditengerészet jelentős „átfegyverzés” előtt állt, amelyre a források függvényében kerül sor. A haderőnemek közül a Haditengerészet állt a legrosszabbul a modernizáció terén, amire csak az afganisztáni szerepvállalás végével fordíthattak nagyobb figyelmet.
- A lengyel haderő műveleti ambíciószintje titkosított, így arra csak következtetni lehet. A RAND szakértői 4000 fő körülire tették a telepíthető és fenntartható lengyel erők létszámát, ami valamivel több, mint Németországnak a fele. A cél az volt, hogy 2015-2016-ra ezt két dandár erejű harccsoportra emeljék, egyenként 2.500-3.000 fő erővel, amellyel képesek részt venni magas intenzitású szárazföldi műveletekben, miközben két

zászlóaljat alacsony intenzitású műveletekben képesek telepíteni. Az erők túlterheltségét jelezte, hogy az afganisztáni kötelezettségek fenntartása érdekében visszavonták a lengyel erőket az ENSZ szíriai (UNDOF), libanoni (UNIFIL) és csádi (MINURCAT) műveleteiből is.

Összességében a 2009-ben megkezdett haderőreform – melynek célkitűzései a professzionalizáció, a szervezeti reform és a modernizáció voltak – az európai gazdasági válság ellenére is jó úton haladt, és az előző évtized jelentős műveleti tapasztalatai, valamint a következetesen szinten tartott védelmi költségvetés alapján a műveleti képességek több területen valóban erősödtek. A szervezeti átalakítást követően a helyzet stabilizálása volt a következő a cél, majd a műveleti képességek jelentősebb bővítése – bár akkor még voltak olyan területek (harcokszízió erők, haditengerészet), ahol a 2018-ig szóló fejlesztési tervek nem szolgáltak iránymutatással (ez az orosz-ukrán konfliktus hatására megváltozott). Lengyelország nemzetközi szerepvállalásával kapcsolatban a tapasztalatok alapján mind a politikai hajlandóság, mind a katonai képesség rendelkezésre állt a cselekvéshez, elsősorban a NATO keretein belül.

II.7. A gazdasági válság hatásainak összegzése

A 2008 óta tartó pénzügyi és gazdasági válság az egész világon érezhető mélyreható hatását a védelmi szférában. Miközben általánosságban elmondható, hogy 2008-at követően globálisan csökkentek a védelmi célú kiadások, az egyes régiókat eltérően érintette a válság, és voltak olyan országok – Kelet-Ázsia országai, a Közel-Kelet és Észak-Afrika országai, valamint Oroszország –, ahol a stratégiai viszonyok helyi dinamikájához és konfliktusaihoz igazodva a védelemre és a katonai képességek fokozására fordított kiadások növekvő pályán maradtak. Magyarország számára meghatározó, hogy a globális erőegyensúly-eltolódás a 21. században elkezdődött, és a gazdasági válság hatására felgyorsuló folyamatában minden tekintetben – biztonsága, gazdasági fejlődése, politikai érdekérvényesítési lehetőségei terén – Európához, az Európai Unióhoz és a NATO-hoz kötődik.

Mint arra a fejezetben rámutattam, az európai államok külső eladósodottsága és strukturális költségvetési hiánya összefüggést mutat a védelmi kiadások csökkentésének mértékével. Az Európai Bizottság 2011-es elemzése még a megszorító intézkedések akár 2030-ig is elhúzódó hatásával számolt, az egyes európai államok fiskális fegyelmétől függően (ezen, mint a következő fejezetben látni fogjuk, egyes európai szubrégiókban az orosz kihívás

változtatott).¹⁵¹ Az ismertetett trendek és egyes esetek vizsgálata alapján a kelet-közép-európai, így a magyar védelempolitika tervezésekor ezért azt kellett kiindulópontnak tekinteni 2014 előtt, hogy elsődleges szövetségeseink és partnereink a következő évtizedben is nemzetgazdaságaik pénzügyi stabilitásának megteremtését és a termelés növekvő pályára állítását tekintik majd prioritásnak, és a forrásszűkösség éveiben a védelmi szféra többnyire alulfinanszírozott lesz, tehát elhúzódó „válságkezelésre” lehet számítani.

Ezzel szemben az Európával szomszédos régiók biztonsági környezet-értékelése alapján továbbra is olyan regionális válságok fennmaradására vagy kiújulására számíthatunk, mint az arab tavasz dinamikus – és váratlan – változásai, amelyek szükségessé tehetik Európa államainak válságkezelő beavatkozását. (Ez retrospektív akkor is helytálló, ha az újjáéledő orosz nagyhatalmi törekvéseket és annak katonai eszközeit és az ezek nyomán érzékelt fenyegetést nem is vesszük figyelembe – mint ahogy a grúz-orosz háború tanulságai ellenére Európa országai lényegében nem is vették figyelembe). Eközben ugyanis Európán belül egy történelmi léptékben biztonságos és stabil stratégiai környezet előnyeit élveztük, hagyományos katonai agresszió fenyegetését néhány kelet-közép-európai államon kívül az európai társadalmak nem érzékelték, ezért a védelmi kérdések általában a kormányok politikai programjának végén szerepeltek, és ennek megfelelően a gazdasági kényszer mellett a belpolitikai érdekek is a védelmi költségvetések csökkentése irányába hatottak. Ez a „biztonsági olló” – a fenyegetések széles spektruma, szemben a szűkülő forrásokkal – azt a kényszert erősítette, hogy Európa, illetve szélesebb értelemben a transzatlanti közösség államai hatékonyabban tartsák fenn és fejlesszék haderőiket, szorosabbra fűzzék az együttműködést, és így biztosítsák nem csupán a területvédelemhez, hanem az érdekvédelemhez is szükséges katonai eszközöket, képességeket.

Mint láthattuk, az európai államok „védelempolitikai válságkezelő lépései” 2008-2013 között széles palettán mozogtak az ad hoc létszám- és eszközcsökkentéstől a modernizációs programok módosításán át egészen az átfogó haderő-átalakításig. A közös elem – néhány kivételtől eltekintve – a csökkentés: a források, a képességek és az ambíciószint csökkentése. Az addig tapasztalt haderő- és képességcsökkentések Magyarország szövetségeseinek katonai műveletekben való részvételi képességére is hatással voltak, kiemelten az alábbi szempontokból:

¹⁵¹ Christian Mölling – Sophie-Charlotte Brune: *The Impact of the Financial Crisis on European Defence*. European Parliament, Brussels, 2011. [online] Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201106/20110623ATT22404/20110623ATT22404EN.pdf>, [2017. 01. 15.] 34. o.

- Jellemző volt a nemzetközi ambíciószint csökkentése egy vagy több dimenzió mentén: a lehetséges műveletek földrajzi határait, klimatikus környezetét, intenzitását, a telepített erők méretét, fenntarthatóságát és a műveletben ellátott feladatokat illetően. A nagy európai szövetségesek műveleti képessége legfeljebb egy „Líbia típusú” művelet, vagy alacsonyabb intenzitású műveletek végrehajtását teszi lehetővé – de olyan méretű katonai erőt, mint például a 2003-as iraki háború esetén, ma már egy európai állam sem lenne képes telepíteni és fenntartani magas intenzitású műveletben. E kisebb erőkön belül a magyar szerepvállalás relatív „értéke” nőhet, különösképpen akkor, ha olyan hozzáadott képességeket jelent, amelyek a szövetségesek körében korlátozottan érhetőek el.
- Az európai haderők döntően a Földközi-tenger térségére korlátozzák válságkezelő ambícióikat, amit feltételes műveleti környezetként a Perzsa-öböl térsége, a Közel-Kelet, Észak-Afrika, és Franciaország esetében a szubszaharai Afrika egészíti ki, az előbbieket egyértelmű amerikai együttműködéssel. Ez a földrajzi fókusz meghatározza azt is, hogy a Magyar Honvédség erőit potenciálisan mely térségekben alkalmazhatják szövetséges műveletekben – amire a kiképzés, felkészítés és a haditechnikai eszközök fejlesztése, modernizációja vagy beszerzése során figyelemmel kell lenni.
- A válságkezelő műveletekben telepíthető európai szárazföldi erők lényegesen kisebbé – dandár és zászlóalj erejű harccsoportokká, nem pedig hadtest és hadosztály erejű erökké – váltak, és a moduláris felépítésű haderők jobb lehetőségekkel rendelkeznek, hogy a különböző feladatkora leginkább alkalmas összetételű haderőelemeket rugalmasan állítsák össze egy-egy műveletbe. A kisebb nemzetközi erőkbe a magyar alegységeket is könnyebb integrálni, amennyiben a Magyar Honvédség moduláris felépítése interoperábilis, a nemzetközi erőkkel minden szempontból – műveleti elvek és gyakorlat, kommunikáció, technikai eszközök és logisztika – képes együttműködni. Egyúttal a műveleti erők telepítése és rotációja is egyszerűbben megoldható.
- A forrásszűkösség hatására sok esetben megkezdődött a nemzeti haderőkön belüli egyértelmű differenciálódás és egy – a nagyobb államok esetében dandár, a kisebbek esetében zászlóalj méretű – válságkezelésre alkalmas telepíthető, fenntartható erő minőségi elkülönülése a területvédelmi erőktől. Bár funkcionálisan korábban is megvalósult, hogy a legjobban felszerelt, kiképzett erők vettek részt a nemzetközi műveletekben, az európai haderő-átalakítások során ez deklarált elemmé vált. A gyakorlatban ez azt is jelentette, hogy a kiképzés, felkészítés, eszközbeszerzés,

modernizáció is ezekre az alegységekre, egységekre koncentrált, míg a területvédelmi feladatokat a fegyveres erők többi része „maradékelyv” alapján látta el, és látja el ma is. A differenciálódás „felső szegmensét” a különleges műveleti erők képezik, amelyeket szintén prioritásként fejlesztenek – a nagy államok a szükséges felderítő, hírszerző, megfigyelő, célmegjelölő, és hálózat-centrikus kommunikációs képességekkel és eszközökkel ellátva. A Magyar Honvédség szempontjából is fontos, hogy felderítő és különleges műveleti erői – amelyek ezáltal harci tapasztalatra is szert tehetnek – képesek legyenek követni ezt a trendet, és részt vegyenek a nemzetközi műveletekben.

Kelet-Közép-Európa államai és köztük Magyarország szempontjából mindezek a tendenciák azért bírnak fontos tanulsággal, mert miközben a RAND elemzői szerint a NATO valamely klasszikus, kollektív területvédelmi művelet megvívásának képességét nem veszíti el, a nemzetközi válságkezelő műveletekben való részvétel nem csupán katonai, hanem politikai értékkel is bír a szövetség tagállamai esetében. (Ezt Afganisztán esetében többnyire pozitív, Líbia esetében több szövetséges esetében negatív példaként láthattuk.) A kis államok – mint például Magyarország – a NATO-n belüli arányos teherviselést és szövetségesi szolidaritást tudják azzal demonstrálni, ha érdemben hozzájárulnak a fenti műveletekhez, azaz (kül)politikai tőkét kovácsolnak a katonai szerepvállalásból, amennyiben gazdasági helyzetük azt nem teszi lehetővé, hogy a NATO ajánlásainak maradéktalanul eleget tegyenek a védelmi ráfordítások terén. (Mint azt a következő, a 2014 utáni fejleményeket feldolgozó fejezetben látni fogjuk, a szövetséges államok területvédelmi és reagáló képessége is komoly fejlesztést igényelt az újabb, ezúttal keleti irányú kihívás miatt. Ebben kiemelt szerepet kaptak a kelet-közép-európai államok és fegyveres erőik.)

A gazdasági válság hatásai kapcsán különösen kényes a térségünkhöz hasonlóan szűk mozgástérrel rendelkező kis országok helyzete, ugyanis:

- a nagy országokhoz képest korlátozottabb erőforrásokkal rendelkeznek, ennél fogva védelmi költségvetésük arányaiban is kisebb;
- a kutatás és fejlesztés területén jelentős alulfinanszírozottság figyelhető meg, ugyanis a kiadások nagy részét a személyi kiadásokra, a műveletekre, valamint a fenntartásra fordítják;
- a hidegháború időszakából örökölt, döntően orosz haditechnikai eszközpark elavult, ráadásul nem NATO-kompatibilis, sok esetben pedig ezek teljes cseréje vált szükségessé;
- a modern technológiák ára, valamint a rendszerbe állítás költsége folyamatosan növekszik, amelyet egy kis ország egyedül nem tud biztosítani;

- a kis országok nemzetközi ambíciósintje alacsonyabb, ezért prioritizált képességeik eltérnek a nagyobb államokétól; ugyanakkor, ha nem fejlesztik a szövetségi szinten szükséges képességeket, akkor nem tesznek eleget kötelezettségeiknek (ugyanis a kollektív védelemhez hozzájárulni képes haderő fenntartása nem valósul meg).

Így annak érdekében, hogy Magyarország reagálni tudjon a forrásszűkösségre és a modernizációs kényszerekre, megtartva érdemi képességekkel rendelkező haderejét, lehetősége nyílt a más kisállamokkal folytatott együttműködés bővítésére és mélyítésére, például az értekezés tárgyát képező szubregionális közép-európai keretekben. Az így megalapozott többnemzeti együttműködés ugyanis – ahogy arra Budai Ádám is rámutatott a NATO Smart Defense kezdeményezéseivel kapcsolatban –, több előnnyel is járhat a kis államok számára:¹⁵²

- növeli az adott állam láthatóságát, ezáltal diplomáciai érdekérvényesítő-képességét;
- demonstrálja és erősíti a szövetségen belüli szolidaritást;
- növeli a tagállamok közti interoperabilitást, azaz a műveleti területen a képességek, eszközök és egységek megosztását és használatát;
- hozzáférést biztosít az olyan technológiákhoz, amelyek kifejlesztését egy kisebb állam nem engedhetné meg magának;
- egyes részterületen saját technológiai hozzájárulást biztosít a humán tőke, a képzett szakember-állomány felhasználásával, amely bizonyos mértékig kompenzálhatja az anyagi erőforrások hiányosságait.

Az értekezés harmadik fejezete azt vizsgálja meg, hogy milyen külső, a védelempolitikai együttműködést ösztönző tényező – a fenyegetettség-percepció változása – járult még hozzá 2014-2016 között a többnemzeti védelmi együttműködési törekvések felélénküléséhez térségünkben; majd a negyedik fejezet az együttműködés belső feltételrendszerét értékeli.

¹⁵² Bővebben lásd: Budai Ádám: Magyarország regionális érdekérvényesítési lehetőségei a Smart Defence koncepció keretében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 101-116. o.

III. Válaszlépések az új kihívásokra és a forrásszűkösségre, 2014-2016

Az értekezés első kutatási célja azon külső tényezők azonosítása, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között. Miután az előző fejezet a 2008-2013 közötti időszak európai forrásszűkösségét és annak hatásait elemezte, a következőkben azt vizsgálom meg, hogy külső tényezőként a szubrégió államainak közvetlen biztonsági környezete és ebből eredően katonai fenyegetettség-percepciója miként változott meg 2014-2016 között, és az új kihívásra adott válaszok hogyan járultak hozzá a többnemzeti védelmi együttműködési törekvések felélénküléséhez térségünkben.

Európa 2008-tól általánosságban is romló biztonsági környezetében 2014-től tapasztalhattunk drasztikus változást, amikor új kihívások és fenyegetések jelentek meg: a keleti stratégiai irányból Oroszország Ukrajnával szembeni agressziója, délről-délkeletről az „Iszlám Állam” és a terrorizmus, illetve a tömeges migráció megerősítették az európai társadalmak fenyegetettség-érzetét, Kelet-Közép-Európa legtöbb országában pedig a katonai fenyegetettség-érzetet is megteremtették. Bár több kihívás is érintette ebben az időszakban az értekezésben vizsgált országokat,¹⁵³ ezek többsége nem katonai jellegű volt, és nem is igényelt katonai válaszokat – így például a migráció kezelése vagy az európai terrortámadásokkal szembeni védelem, illetve a megelőzés feladatai.

Ezekhez képest az orosz nagyhatalmi törekvések, amelyekhez – a 2008-as grúz-orosz háborút¹⁵⁴ követően már második alkalommal – a katonai erő használata is társult, új helyzetet teremtettek Kelet-Közép-Európa több országa számára, közülük is kiemelten a Baltikum és Lengyelország, kisebb mértékben Románia és Bulgária számára. A Krím-félsziget orosz

¹⁵³ Röviden érdemes jelezni, hogy 2014 óta Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is jól látható volt egyes fenyegetések és az azokhoz kapcsolódó fenyegetettség-percepció „eltávolodása”, azaz egyik oldalról egy racionálisan értékelhető és ennek megfelelően kezelhető kihívás (terrorfenyegetettség Szlovákiában, migrációs nyomás Lengyelországban), másik oldalról az ezt jelentősen felnagyító, biztonságiasító politikai, társadalmi és médiadiskurzus. Lásd: Tóth Péter: A terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára. *SVKK Nézőpontok*, 2016/1. [online] Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-1_.original.pdf [2017. 01. 30.], 2-3. o.

¹⁵⁴ A 2008. 08. 7-16 közötti grúz-orosz háború Grúzia katonai vereségével, valamint Abházia és Dél-Oszétia de facto elszakadásával járt. A két szakadár területet önálló entitásként csupán Oroszország és néhány szövetségese (Venezuela, Nicaragua) ismerte el, ugyanakkor az elszakadást számos állam és nemzetközi szervezet, így a NATO is elítélte. A háború nyomán 2009 tavaszáig felfüggesztették a NATO – Oroszország Tanács munkáját, azaz a diplomáciai kapcsolatokat (azonban a katonai együttműködés egyes területeken folytatódott). Ebben az időszakban Grúzia mellett a NATO európai rakétavédelmi rendszerének kiépítése jelentette a legfontosabb vitás kérdést, ugyanis az iráni nukleáris és rakétafejlesztési programok elleni védelmet képező rendszerben Oroszország olyan potenciált lát, amely saját nukleáris csapásmérő képességét csökkentheti, ezért a kezdetektől ellenezte azt. Bővebben lásd: Tóth Péter: A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, I. évf., 2008/9. szám, 66-75. o., Tóth Péter: A grúz-orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 17-35. o.

annektálása és a szeparatista konfliktus kirobbantása és életben tartása Kelet-Ukrajnában¹⁵⁵ egyértelműen rávilágított a térség államai számára, hogy az orosz stratégiai célokban – melyeket egyébként Rác Andrásal egyetértésben¹⁵⁶ offenzív eszközökkel megvalósított defenzív stratégiának tartok – a nemzetközi jogi normák és kötelezettségek nem bírnak visszatartó erővel, a kis államok számára pedig a nagyhatalmi garanciák sem jelenthetnek abszolút és feltétlen védelmet.¹⁵⁷ Ennek hatására a térség több államában is a lakosság fenyegetettség-percepciója Oroszországgal kapcsolatban – elsősorban a történelmi tapasztalatok nyomán – kikényszerítette a határozott válaszlépéseket, immár katonai téren (is).

Ennek megfelelően a fejezet csupán e potenciális katonai fenyegetéssel¹⁵⁸ foglalkozik, mert az értekezés tárgyát képező védelmi együttműködési törekvések olyan katonai képességfejlesztés céljával zajlottak, illetve zajlanak, amelyek nem puha biztonsági kihívásokra adnak válaszokat. Ezt pedig a védelmi lehetőségek és képességek megerősítésében alapvető szerepet játszó NATO intézkedéseit szem előtt tartva teszem meg, ugyanis ezek adták a nemzeti

¹⁵⁵ A 2013 őszi belpolitikai konfliktus, a Viktor Janukovics elnök elleni ellenzéki fellépés (az EuroMaidan mozgalom) és a kormány biztonsági szerveinek erőszakos reakciója nyomán 2014 februárjában erőszakkal övezett kormányváltásra került sor Ukrajnában, Janukovics elnök pedig elhagyta az országot. 2014. február 26-án felségjel nélküli katonák jelentek meg a Krím-félszigeten, előbb átvették a hatalmat, majd orosz etnikai szeparatizmust hirdető rövid függetlenségi színjátékot követően március 18-án Oroszország annektálta a Krímet. Hamarosan szeparatista fegyveresek jelentek meg a kelet-ukrajnai Donyeckben és Luhanszkban is, és harcot kezdtek az ukrán kormányerőkkel. 2014. április 27-én kikiáltották a Luhanszki Népköztársaság és a Donyecki Népköztársaság függetlenségét, amit Oroszország kivételével senki nem ismert el, az új ukrán kormányzat pedig „terrorellenes” műveletek keretében igyekezett felszámolni azokat. A szeparatisták visszaszorulása miatt augusztus 22-25 között orosz reguláris erők is beavatkoztak a harcokba, „megnyitották” az orosz-ukrán határt, ahonnan így katonai erők és haditechnikai eszközök is szabadon bejuthattak Kelet-Ukrajnába, megfordítva a harcok menetét és stabilizálva a két szeparatista entitás helyzetét. A konfliktus nyomán ismét felfüggesztették a NATO – Oroszország Tanács munkáját, ezúttal szinte minden politikai és katonai területen, csupán egy diplomáciai csatornát hagyva nyitva a kapcsolattartásra. Bővebben lásd: Tálás Péter: Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/5. szám, 111-123. o.

¹⁵⁶ Nyilas Gergely: Háborúunk idén Oroszországgal? Index.hu, [2017. 01. 26.] Elérhető: http://index.hu/belfold/2017/01/26/haboruunk_iden_orosorszaggal/ [2017. 01. 30.]

¹⁵⁷ A fejezet arra kíván rávilágítani, hogy a kelet-közép-európai államok percepciója milyen volt Oroszország szándékaival és katonai képességeivel kapcsolatban 2014-2016 között, és nem azt vitatja, vagy amellett érvel, hogy Oroszország valóban konfliktusra törekedne-e nyugati határai mentén valamely NATO-tagállammal. Alapvető minőségi különbségnek tekintjük azt, hogy Ukrajnának (vagy korábban Grúziának) milyen védelmi lehetőségei voltak, illetve, hogy egy NATO-tagállam a szövetség kollektív védelmének (esetleg az EU védelmi klauzulája) keretében milyen védelmet lenne képes felmutatni.

¹⁵⁸ Nem elfeledve, hogy az orosz kihívás jellege egyáltalán nem szorítkozik a katonai szférára. Annak „hibrid” jellegéről, illetve az ezzel szemben megerősített elrettentési és védelmi intézkedésekről (ún. cross-domain deterrence), valamint az európai államok ellenálló képességének (resilience) megerősítéséről lásd például: Rác András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. *KKI Tanulmányok*, 2014/1., Külgazdasági és Külügyi Intézet, Budapest, 2014; András Rác: *Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, 2015; Heather A. Conley – James Mina – Ruslan Stefanov – Martin Vladimirov: *The Kremlin Playbook – Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*. Center for Strategic & International Studies, Washington D.C., 2016; Erik Gratzke – Jon Lindsay: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*. University of California, San Diego, 2014; Pál Dunay – Ralf Roloff: *Hybrid Threats and Strengthening Resilience on Europe's Eastern Flanks. Marshall Center Security Insights*, 2017/16., George C. Marshall Center, Garmisch-Partenkirchen, 2017. A nem katonai dimenziókkal azonban ennek ellenére nem foglalkozik az értekezés, mert ezek nem katonai képességfejlesztési kérdések.

és szubregionális képességfejlesztési törekvések fő hajtó erejét és keretét is, melyekre ugyancsak kitérek.

Végül, de nem utolsó sorban 2014-re a romló biztonsági környezet mellett gazdasági vonatkozásban a recesszióból való kilábalás is megteremtette annak lehetőségét, hogy a legtöbb európai államban előbb fokozatosan megállítsák a védelemre fordított források csökkenését, majd növelni kezdjék azokat – ami 2016-ra egy évtizede először eredményezett forrásnövekedést a védelmi szférában, potenciális előre lépési lehetőséget teremtve a többnemzeti együttműködési programok számára is.

III.1. A stratégiai kontextus

A 2014-2016 közötti időszak Kelet-Közép-Európa számára meghatározó védelempolitikai fejleményeiről jó képet alkothatunk két NATO-csúcstalálkozó, a newporti (2014. 09. 04-05.)¹⁵⁹ és a varsói (2016. 07. 08-09.)¹⁶⁰ döntései (lásd lejjebb), és e döntések végrehajtása tükrében. Ezek szolgáltak ugyanis keretként a térségben az elrettentő és reagáló képesség, a kollektív védelmi mechanizmus biztonsági garanciái, valamint a többnemzeti jelenlét megerősítéséhez, a képességfejlesztés katalizátoraként, illetve a védelmi kiadásnövelés ösztönzőjeként (jelentős amerikai szerepvállalással).¹⁶¹ Ebben a két évben azonban többről is szó volt: a közös reagálási képesség, a kollektív védelem hitelessége volt a tét:

- Politikai értelemben a NATO-tagállamok egységének megőrzése és hiteles demonstrálása volt a fő kérdés, azaz hogy a keleti és déli stratégiai irányokban tapasztalható kihívások és fenyegetések elleni fellépésben tudnak-e olyan egyidejű vagy fokozatos intézkedéseket kialakítani, amelyeket minden tagállam konszenzussal hajlandó elfogadni? E tekintetben négy elkülönülő álláspontot láthattunk a varsói csúcstalálkozót megelőzően: a kelet-közép-európai és skandináv tagállamok a walesi

¹⁵⁹ Bővebben lásd: Szenes Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. In: *Hadtudomány*, XXIV. évf., 2014/3-4. szám, 3-21. o.; Csiki Tamás – Tóth Péter – Varga Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozásának napirendje és értékelése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 112-128. o.

¹⁶⁰ Bővebben lásd: Tóth Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IX. évf., 2016/2. szám, 97-101. o.

¹⁶¹ Mindezek mellett a Földközi-tenger és a Közel-Kelet térségében gyökerező kihívásokra adandó válaszok és a NATO folyamatban lévő műveletei, a partnerkapcsolatok széleskörű megújítása, Montenegró NATO-csatlakozása, a kibervédelmi politika továbbfejlesztése és a Brexit hatásának első szövetségi reakciói is a találkozó napirendjén szerepeltek. Mivel az értekezés a kelet-közép-európai államok szempontjából érinti a varsói csúcstalálkozót, annak programjából is csak a térség számára fontos elemeket vizsgálom. A déli stratégiai irányból – a Földközi-tenger térségéből és a Közel-Keletről – eredő kihívásokat, mint például az „Iszlám Állam” által generált instabilitás és a terrorizmus kérdéseit, vagy a NATO-bővítést, partnerkapcsolatait – mint előzőleg is említettem – nem tárgyalom, és csak azokra a jellemzőkre és folyamatokra koncentrálok, amelyek térségünk biztonságát és védelmi képességeit, azok fejlesztését közvetlenül határozzák meg.

döntések végrehajtását és a védelmi és elrettentési képességek Oroszországgal szembeni további megerősítését várták a csúcstalálkozótól; a déli tagállamok azt hangsúlyozták, hogy a szövetség nem köteleződik el csupán egyetlen irányban (kelet felé), hanem reagálnia kell a Földközi-tenger térségéből és a Közel-Keletről eredő nem katonai kihívásokra is. A „három európai nagy”, Nagy-Britannia, Franciaország és Németország a két csoport álláspontjának közelítésén dolgozott – e szerepüket pedig a 2016. június 23-i brit „Brexit” népszavazás sem változtatta meg. Eközben az Egyesült Államok konszenzusteremtő szerepe mellett igyekezett rábírni az európai szövetségeseket, hogy tegyenek komolyabb erőfeszítést saját védelmi képességeik megerősítése érdekében.

- Katonai értelemben a kollektív védelem és elrettentés megerősítéséhez szükséges képességek rendelkezésre állása, a szinte azonnali reagáló képesség igazolása volt a hitelesség kulcskérdése – különösképpen a Baltikumban és Kelet-Közép-Európában. A walesi csúcstalálkozó óta Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia és Bulgária jelentősen fokozta nemzeti erőfeszítéseit reagáló és védelmi képességeinek megerősítése terén, a NATO pedig mind nagyszámú hadgyakorlattal, mind a keleti tagállamokba előre telepített erőkkel hozzájárult a katonai elrettentés megerősítéséhez.
- Gazdasági értelemben pedig azáltal kellett hitelesen fellépni, hogy az európai államok valóban rendelkezésre bocsájtsák azokat a pénzügyi forrásokat védelmi kiadásaik Newportban vállalt megemeléséhez, amelyekből a fenti katonai képességeket, az egységes politikai fellépés eszközeit biztosítani lehet rövid, közép és hosszú távon egyaránt. Tekintettel arra, hogy több évnyi általánosan csökkenő tendenciát követően számos tagállamot nyílt bírálat ért, hogy biztonságfogyasztóként élvezi a szövetség előnyeit, 2014-ben a tagállamok politikai kötelezettséget vállaltak védelmi kiadásaik növelésére – és e vállalás teljesítésének mérlege a varsói találkozó egyik érzékeny kérdése volt.

Mint hangsúlyoztam, a fenti lépések célját és értékét nem „hidegháborús készülődés” és nem is „küszöbön álló orosz agresszió” határozza meg, hanem az a határvonal, amely a kollektív védelem hiteles működőképessége vagy kudarca között húzódik – amit pedig nemcsak nagyméretű katonai konfliktusban, hanem olyan kisméretű vagy alacsony intenzitású konfliktusban is próbára lehet tenni, amelyet potenciálisan Oroszország a Baltikumban elő tudna idézni. A reagáló képesség javítása és a kelet-közép-európai elrettentő jelenlét fokozása annak az esélyét csökkenti, hogy olyan helyzet állhasson elő, amikor valamely potenciális helyi konfliktus (zavargás, felkelés, azonosítatlan fegyveres csoportok megjelenése)

kezeléséhez az egyes nemzetállamok korlátozott védelmi képességei nem lennének elegendők, a NATO pedig nem lenne képes kollektívan fellépni védelmükben, a stabilitás helyreállításában. Ez elvben előállhatna mind katonai értelemben (a megfelelő erők hiánya, az erők beérkezésének lassúsága vagy akadályoztatása), mind politikai értelemben (lassú szövetségi döntéshozatal vagy a konszenzus hiánya) – melyek közül bármelyik a NATO kollektív védelmének hitelességét vonhatná kétségbe, és a transzatlanti szövetség politikai alapjait megrengető válságba sodorhatná a NATO-t anélkül, hogy komoly katonai konfrontációra kerülne sor. Ez volt a Newport és Varsó között eltelt két év intézkedéseinek a legfőbb kérdése.

A következő alfejezet áttekinti azokat a sebezhetőségeket, amelyekre 2014 és 2016 között reagálni kellett, kiemelve a kelet- és közép-európai biztonsági környezet változását és a térség államainak katonai fenyegetettség-percepcióját.

III. 2. A sebezhetőségek percepciója

A Krím-félszigeten és Kelet-Ukrajnában végrehajtott orosz agresszióra adott katonai – védelempolitikai válasz¹⁶² 2014-ben döntően két NATO-intézkedéscsomagban öltött testet:¹⁶³ biztosítási és készenléti (adaptációs) intézkedésekben.¹⁶⁴ A biztosítási intézkedések célja az volt, hogy megnövelt szövetséges katonai jelenléttel megerősítsék a kelet-közép-európai tagállamok, elsősorban a baltiak biztonságát; a készenléti intézkedések pedig a NATO reagáló képességét fokozták. Utóbbi részeként jött létre a Nagyon Magas Készenléti Összhaderőnemi Erő (*Very High Readiness Joint Task Force* – VJTF); megnövelték a NATO Reagáló Erők létszámát 13.000-ról 40.000 főre; NATO parancsnoki törzselemeket (*NATO Force Integration Unit* – NFIU) alakítottak ki 8 kelet-közép-európai országban; emelték a térség parancsnoki elemeinek számát és készenléti szintjét; előretolt készleteket és hadfelszerelést telepítettek; valamint javítottak a szövetség logisztikai, illetve a tagállamok mobilizációs és együttműködési képességén.

Miközben a szövetség és tagállamai ezen intézkedések végrehajtásán dolgoztak, azt is értékelték, hogy Oroszország 2014 óta tapasztalt agresszívabb fellépése (Krím, Kelet-Ukrajna),

¹⁶² Az Európai Unió politikai-gazdasági válaszát a több fordulóban életbe léptetett szankciók jelentették. Bővebben lásd: *Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések*, [online], Európai Tanács, 2017. Elérhető: <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/ukraine-crisis/> [2017. 01. 30.]

¹⁶³ Bővebben lásd: Szenes: Új bor a régi palackban? i.m.; Csiki – Tólas – Varga: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje... i.m.

¹⁶⁴ Forrás: *NATO's Readiness Action Plan*, [online], NATO, 2016. február. Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_02/20160205_1602-factsheet-rap-en.pdf [2017. 01. 30.]

külpolitikai asszertivitása (a szíriai beavatkozás), a NATO-t ellenséggként azonosító új katonai és nemzeti biztonsági doktrínái,¹⁶⁵ provokatív katonai lépései (a NATO-légtér ismételt megsértései (8. Ábra), intenzív – köztük nukleáris csapásmérő – hadgyakorlatok (9. Ábra)),¹⁶⁶ a megnövelt orosz védelmi költségvetés és a mélyreható haderő-modernizáció¹⁶⁷ összességében milyen mértékben jelenthetnek valós fenyegetést a NATO-ra nézve, mely térségekben, és milyen jelleggel?

A térség államainak fenyegetettség-percepcióját alapvető mértékben meghatározta, hogy nagy politikai és média publicitást kaptak azok az értékelések, miszerint az orosz fegyveres erők – az ország nyugati katonai körzetében összevont erők és végrehajtott hadgyakorlatok jellegét figyelembe véve – képesek (lennének) egy nagyszabású fegyveres konfliktus megvívására Kelet-Európában, ahol – bár az orosz haderő jelentős technikai és létszámbeli hátrányban van a NATO egyesített haderejéhez képest –, a NATO kelet-európai tagországai önmagukban nem képviselnek masszív elrettentést és védelmet egy potenciális orosz agresszió esetére, a hagyományos NATO erőközpontoktól pedig jelentős távolságra helyezkednek el (10. Ábra).¹⁶⁸

¹⁶⁵ Bővebben lásd: Kiss Annamária: Az új orosz katonai doktrínáról, *SVKK Elemzések*, 2015/4., [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2015-4-az-uj-orosz-katonai-doktrinarol-kiss-a.original.pdf [2017. 01. 30.]; Jack Farchy: *Putin names NATO among threats in new Russian strategy*, [online], Ft.com, 2016. 01. 02. Elérhető: <https://www.ft.com/content/6e8e787e-b15f-11e5-b147-e5e5bba42e51#axzz4DkTZsJ9p> [2017. 01. 30.]

¹⁶⁶ 2013 óta finn, svéd és lengyel „célpontok” ellen hajtottak végre szimulált támadást orosz hadgyakorlatok során. Roland Oliphant: *Russia 'simulated nuclear strike against Sweden' NATO admits*, [online], Telegraph.co.uk, 2016. 02. 04. Elérhető: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12139943/Russia-simulated-a-nuclear-strike-against-Sweden-Nato-admits.html> [2017. 01. 30.]

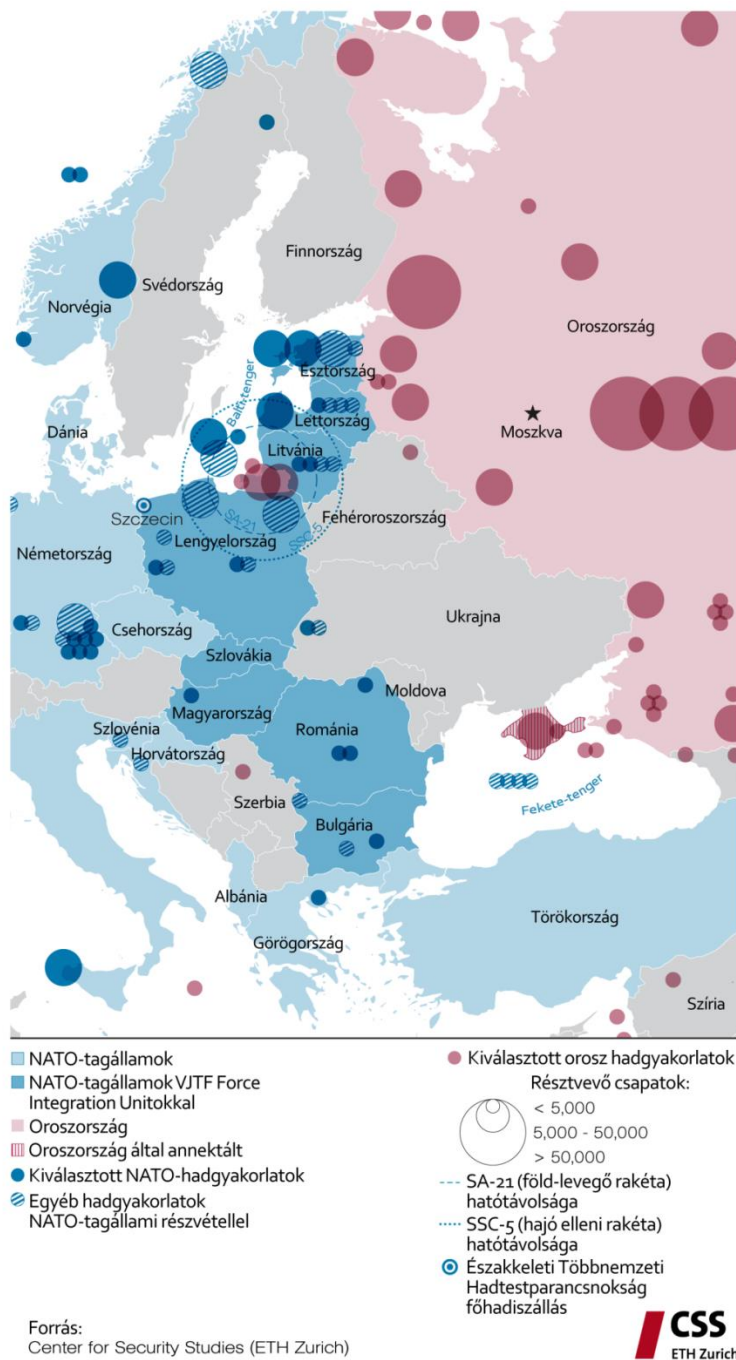
¹⁶⁷ Az igen ambiciózus középtávú modernizációs programok 364 milliárd eurót biztosítanak a fegyveres erők fejlesztésére 2020-ig, aminek keretében a hagyományos katonai eszközök 70%-át, a nukleáris arzenál egészét modernizálnák. A 2016-os orosz védelmi költségvetésre vonatkozó becslés 40,88 milliárd euró (összehasonlításképpen: a német védelmi költségvetés 2016-ban 34,2 milliárd, a francia 32 milliárd euró). Az alacsony kőolajárból és nemzetközi szankciókból eredő komoly gazdasági problémák következtében ez 5 százalékkal alacsonyabb, mint a 2015-ös védelmi kiadás, és az orosz nemzet össztermék 4%-át teszi ki. Kalev Stoicescu – Henrik Praks: *Strengthening the Strategic Balance in the Baltic Sea Area*, [online], ICDS Report, 2016. március, Elérhető: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Kalev_Stoicescu_Henrik_Praks_-_Strengthening_the_Strategic_Balance_in_the_Baltic_Sea_Area.pdf [2017. 01. 30.] 14-20. o.; Alessandro Marrone – Olivier De France – Daniele Fattibene (szerk.): *Defense budgets and cooperation in Europe: Developments, trends and drivers*, [online], Istituto Affari Internazionali, 2016. január, Elérhető: http://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/02/pma_report.pdf [2017. 01. 30.]

¹⁶⁸ Jójárt Krisztián: Az orosz nyugati katonai körzet katonai potenciálja, *SVKK Nézőpontok*, 2016/6. [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-6-az-orosz-nyugati-katonai-korzet-katon.original.pdf [2017. 01. 30.] 1. o.

8. Ábra: A NATO-tagállamok légtérvédelmét számos alkalommal „tesztelő” orosz repülőegységek típusai és repülési útvonalai¹⁶⁹

¹⁶⁹ David Cenciotti: *The most interesting close encounters between NATO and Russian planes since 2013 in one infographic*, [online], De Volkskrant / The Aviationist, 2015. 05. 21. Elérhető: <https://theaviationist.com/2015/05/21/infographic-dangerous-close-encounters-nato-russia/> [2017. 01. 30.]

9. Ábra: Orosz, NATO szövetségi és NATO-részvétellel folytatott többnemzeti hadgyakorlatok Európa keleti felében 2016-ban¹⁷⁰

¹⁷⁰ Oliver Thränert – Martin Zapfe (szerk.): *Strategic Trends 2016. Key Developments in Global Affairs*, CSS ETH Zurich, Zürich, 2016, 13. o.

NATO-erők a Baltikumban:

1. Gépkocsizó Lovászdandár (2000); Könnyű Lovászdandár (4000)
2. Gépesített Lovászsorozat (150); 4 Eurofighter Typhoon vadászpilóta
3. Könnyű Lovászdandár (4000)
4. Gépesített Lovászsorozat (150)
5. Gépesített Lovászsorozat (150); 4 F-16 Falcon vadászpilóta
6. Gépesített Lovászdandár (4000); Gépkocsizó Lovászdandár (2000)

Orosz erők Kalinyingrádban:

1. 336. Tengerészgyalogos Dandár (2500)
2. 79. Gépkocsizó Lovászdandár (4500)
3. 7. Gépkocsizó Lovászerred (2000)
4. 152. Rakétadandár (500)
5. 25. Rakétaerred
6. 244. Tüzérdandár (1000)

Orosz erők Kelet-Európában:

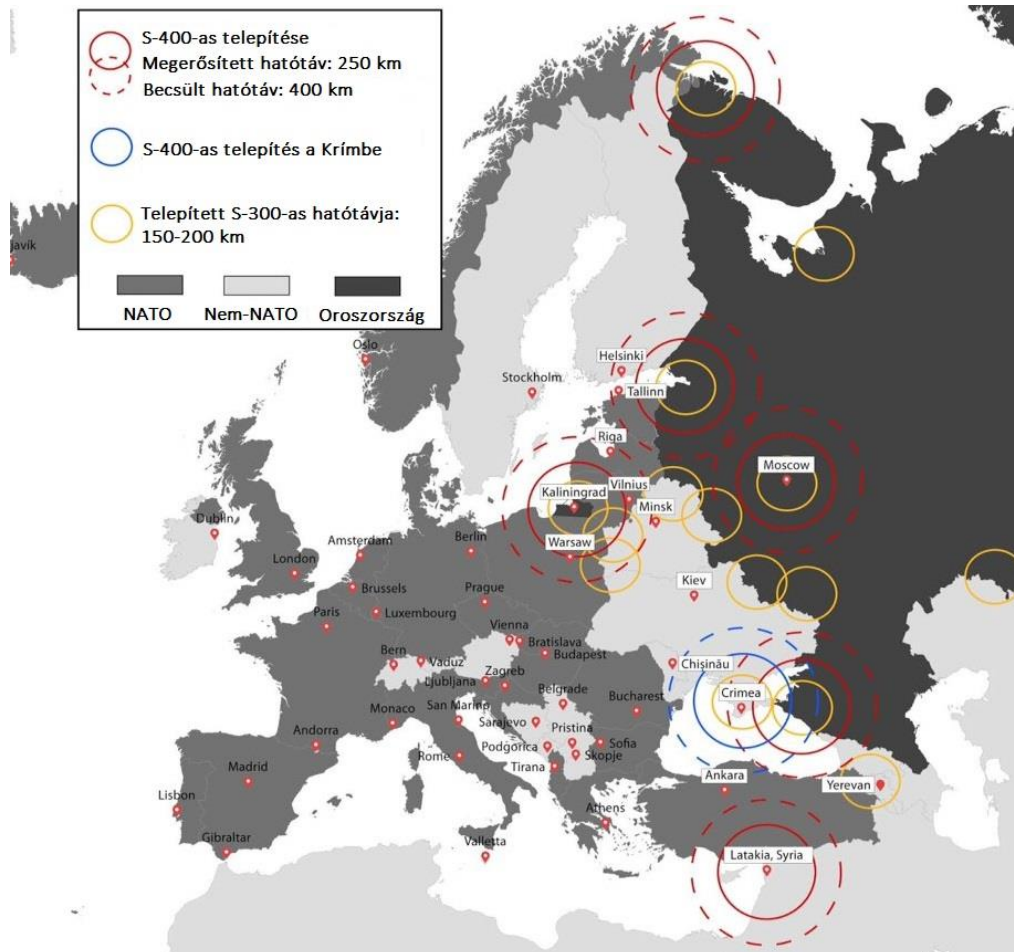
8. 138. Gépkocsizó Lovászdandár (4500)
9. 9. Tüzérdandár (1000); 26. Rakétadandár (500)
10. 76. Légideszant Rohamhadosztály (5500); 2. Különleges rendeltetésű (Szpecnaz) Dandár (1500); 25. Gépkocsizó Lovászdandár (4500)
11. 15. Csapatrepülő Dandár (1500)
12. 549. Légítámaszpont (1500)
13. 79. Rakétatüzér Dandár
14. 378. Légítámaszpont (1500)
15. 448. Rakétadandár (500)
16. 4. Páncéloshadosztály (6500); 2. Gépkocsizó Lovászhadosztály (8500); 27. Gépkocsizó Lovászdandár (4500); 45. Különleges rendeltetésű (Szpecnaz) Légideszant dandár (1500)
17. 106. Légideszant Hadosztály (5500)
18. 98. Légideszant Hadosztály (5500)
19. 16. Különleges rendeltetésű (Szpecnaz) dandár (1500); 45. Tüzérdandár (1000)

10. Ábra: A Kelet-Európában állomásozó orosz és a Baltikumban állomásozó NATO erők 2016 őszén¹⁷¹

A közvetlen katonai jelenlét túl azt is kockázatként érzékelték a térség államai, hogy Litvánia és Lengyelország közös határszakasza, melyet nyugatról a kalinyingrádi körzet, keletről Fehéroroszország határol, egy keskeny, könnyen elzárható földszívsáv (az ún. „szuvalki hasadék”), amelyen keresztül egy esetleges katonai konfliktus során a NATO szárazföldi erői megérkezhetnének a Baltikumba. A Szovjetunió felbomlásakor Kalinyingrád térsége orosz fennhatóság alatt maradt, így ez az exklávé a mai napig orosz katonai erők bázisául is szolgál, ami miatt mind a Balti-tengeren, mind a balti államokban és Lengyelországban kockázatként

¹⁷¹ Az ábra és adatok forrása: Wesley Clark – Jüri Luik – Egon Ramms – Richard Schirreff: *Closing NATO's Baltic Gap*, [online], ICDS, 2016. május Elérhető: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf [2017. 01. 30.] 11. o.

tekintenek rá. Beszámolók alapján a térség Európa legmilitarizáltabb területének tekinthető. Egy NATO tisztségviselő összegzése szerint Oroszország „több ezer katonát, köztük gépesített és tengerészgyalogos dandárokot, harci repülőgépeket, modern, nagy hatótávolságú légvédelmi rendszereket és több száz páncélozott harcjárművet” állomásoztat a körzetben.¹⁷²

11. Ábra: Az orosz területmegtagadó képesség elemei Kelet-Európában 2016 tavaszán¹⁷³

A RAND kutatóközpont elemzői vizsgálták a Baltikumban állomásozó nemzeti haderők képességeit, és többek között arra a következtetésre jutottak, hogy a szuvalki hasadék lezárásával még a mobilizálható szövetséges és NATO-erők sem jutnának el időben a Baltikumba.¹⁷⁴ Ez az orosz ún. terület-megtagadó (*anti-access/area denial – A2/AD*)

¹⁷² Tony Wesolowsky: *Kaliningrad, Moscow's Military Trump Card*, [online], Rferl.org, 2015. 02. 19. Elérhető: <https://www.rferl.org/a/kaliningrad-russia-nato-west-strategic/27079655.html> [2017. 01. 30.]

¹⁷³ Az ábra forrása: Sz.n.: *Russian anti-access and area denial (A2/AD) range: August 2016*, [online], Understandingwar.org, 2016. Elérhető: http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20A2AD%20AUGUST%202016_1.pdf [2017. 01. 30.]

¹⁷⁴ David A. Shlapak, Michael W. Johnson: *Reinforcing deterrence on NATO's Eastern Flank*, RAND, 2016. [online], Elérhető: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf [2017. 01. 30.] A tanulmány kritikáját lásd: Michael Kofman: *Fixing NATO Deterrence in the East*

képességek miatt van így, amelyek olyan katonai erők és haditechnikai eszközök, amelyek egy konfliktus esetén képesek lennének akadályozni a NATO erők szabad mozgását egyes térségekben, így kiemelten a Baltikumban (11. Ábra). Ilyen eszközök az S-300-as és S-400-as légvédelmi rakétakomplexumok, amelyek hatótávolságukon belül képesek hatékony támadást indítani a NATO repülőerők ellen. 2014 decemberében és 2015 márciusában a NATO előzetes értesítése nélkül tartottak hadgyakorlatokat a körzetben, és jelentések szerint telepítették a közepes hatótávolságú, nukleáris töltet hordozására is alkalmas Iszkander rakétarendszert, amely így nem csupán a balti fővárosokat és Varsót, de Németország egyes területeit is eléri.¹⁷⁵

A 2008-as grúz-orosz háború óta fokozódó ütemben zajló orosz haderőreform egyik kiemelt célja volt a fegyveres erők stratégiai mobilitásának és telepíthetőségének fokozása, azaz akár nagylétszámú erők gyors mozgósítása és áttelepítése nagy földrajzi távolságban is. Ennek elősegítésére Oroszország 2013 óta több olyan nagyszabású, előre be nem jelentett hadgyakorlatot hajtott végre, amely alkalmanként több tízezer, olykor százezernél is több katonát mozgatót meg. Ez, amellet, hogy a katonai műveleti képességek tesztelésének, tökéletesítésének és demonstrálásának az eszköze, szembe megy az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló (ún. CFE) Szerződésben rögzített előzetes bejelentési kötelezettséggel, aminek fontos stabilizáló és bizalomerősítő szerepe volt, amikor 1990-ben elfogadták. (Azonban több vitás kérdés rendezetlensége – így a szerződés NATO-tagállamok általi ratifikációjának késleltetése, az orosz katonai erők Grúziából és Moldovából történő kivonásához kötő feltétel nem teljesülése – nyomán Oroszország 2007 óta egyoldalúan felfüggesztette részvételét a szerződésben, illetve 2015-től a CFE konzultatív csoport munkájában sem vesz részt.)¹⁷⁶

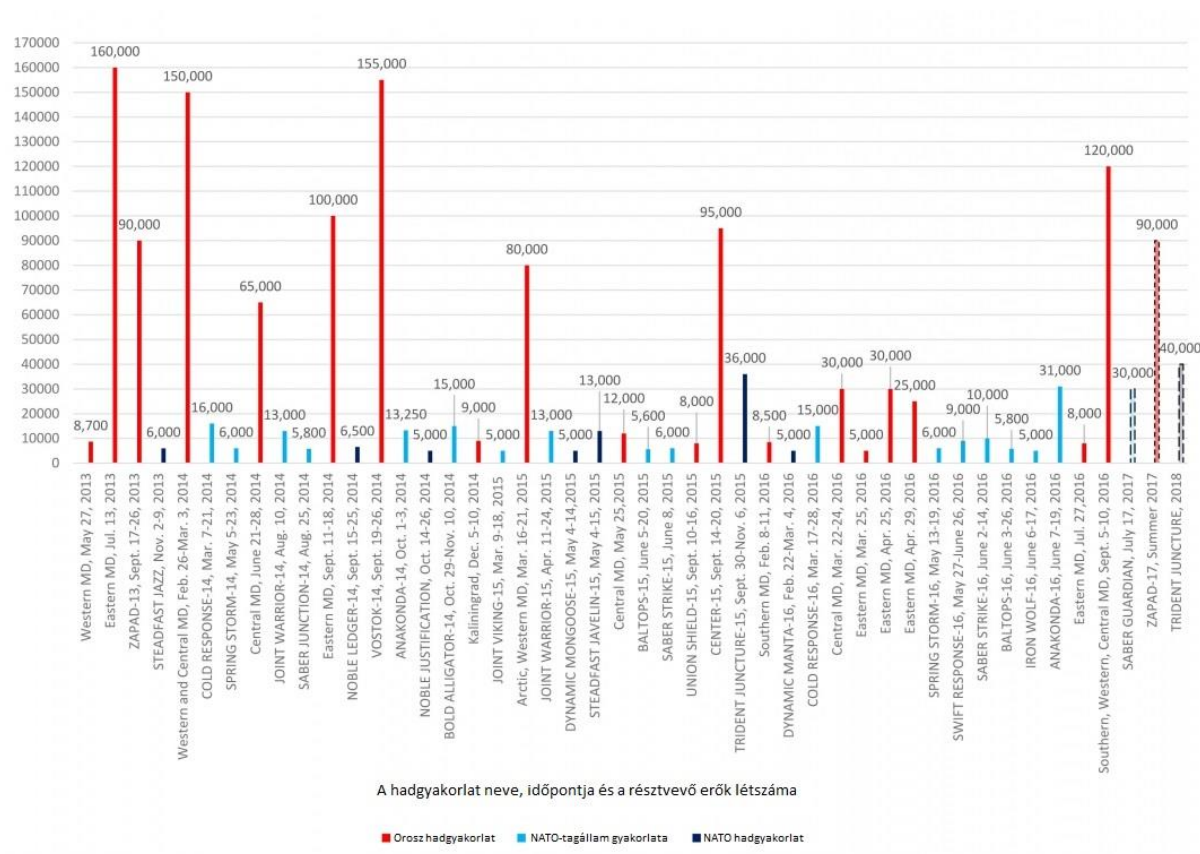
2013-ban és 2014-ben gyakorivá váltak az orosz hadgyakorlatok Kelet-Európában: 6 gyakorlat 65.000-155.000 fő közötti volt, ezek közül négy 100.000 fő fölötti résztvevői létszámmal került megrendezésre, illetve voltak olyan „rögtönzött” gyorsreagálású hadgyakorlat elemek, amelyek 50.000 katonát mozgattak meg. 2015-2016-ban volt három ilyen nagyméretű gyakorlat az ország nyugati és középső katonai körzeteiben, ami mellett további három gyakorlatban 25-30.000 katona vett részt.

or: *How I Stopped Worrying and Love NATO's Crushing Defeat by Russia*, Warontherocks, 2016. 05. 12. [online], Elérhető: <https://warontherocks.com/2016/05/fixing-nato-deterrence-in-the-east-or-how-i-learned-to-stop-worrying-and-love-natos-crushing-defeat-by-russia/> [2017. 01. 30.].

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Kingston Reif: *Russia Completes CFE Treaty Suspension*, Armscontrol.org, 2015. április, [online], Elérhető: https://www.armscontrol.org/ACT/2015_04/News-Briefs/Russia-Completes-CFE-Treaty-Suspension [2017. 01. 30.]

A létszámában és aktivitásában is jelentősen megnőtt orosz hadgyakorlatokra és az ukrainai orosz agresszióra reagálva a NATO – erős kelet-közép-európai támogatással – már 2015-ben fokozta hadgyakorlatait: a Steadfast Javelin-15 (2015. május), majd a Trident Juncture-15 (2015. szeptember-november) 13.000, illetve 36.000 fővel a szövetségnek a hidegháború vége óta végrehajtott legnagyobb hadgyakorlatai voltak. Ezek mérete azonban jelentősen elmarad az orosz hadgyakorlatokétól (12. Ábra).

12. Ábra: A NATO-tagállamok és Oroszország által rendezett hadgyakorlatok 2013-2016 között, és a bejelentett nagyméretű hadgyakorlatok 2017-2018-ban¹⁷⁷

Moszkva a regionális hatalmi egyensúlyon túl az elmúlt évek tapasztalatai alapján az erők mozgatójának gyorsaságában is előnyt élvez, és az orosz katonai vezetés mennyiségi és minőségi hátrányát igyekszik aszimmetrikus képességeivel, valamint a konvencionális és nukleáris háború közti határvonal szándékos elmosásával kompenzálni.¹⁷⁸ Az orosz katonai stratégiai kommunikációban újból megjelent a taktikai nukleáris fegyverek használatának

¹⁷⁷ Az ábra forrása: Ian Brzezinski – Nicholas Varangis: *The NATO-Russia Exercise Gap... Then, Now, & 2017*, Atlanticcouncil.org, 2016. 10. 25. [online], Elérhető: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/the-nato-russia-exercise-gap-then-now-2017> [2017. 01. 30.]

¹⁷⁸ Clark – Luik – Ramms – Schirreff: *Closing NATO's Baltic Gap*, i.m., 13. és 16. o.

lehetősége egy fegyveres konfliktus eszkalációs szakaszában „eszkalálni a de-eszkalációhoz” jelszóval. Ez elvben azt jelentené, hogy a NATO-val szemben olyan helyzetben, amikor a hagyományos erőkkel Oroszország nem tud győzelmet kivívni, taktikai nukleáris fegyvereket vethetne be. (Ez egyébként védelmi forgatókönyv lehetne, mert nukleáris fegyverrel támadó háborút egy nagyhatalom sem vívna nukleáris válaszcsapásmérő képességgel rendelkező ellenséggel szemben.) A taktikai nukleáris fegyverhasználatra csak két válasz lenne adható a NATO részéről: a hagyományos konfliktus feladása, vagy a nukleáris eszkaláció. Előbbi vereséget, utóbbi – akár totális – nukleáris háborút eredményezne, aminek kockázatát, a kölcsönösen biztosított megsemmisítés lehetőségét vélhetően senki nem vállalná. A korábbi „gyakorlat” az volt, hogy taktikai nukleáris fegyverek használatával nem terveztek az eszkalációs kockázat miatt, és amennyiben egy országnak nincsenek agresszív céljai, hadászati fegyvereit illetően is deklarálhatja az első csapásról való lemondást („*no first use*”), azaz tömegpusztító fegyvert csak védelmi céllal és létfenyegetés fennállása esetén vetne be. A taktikai nukleáris fegyverek használatának felelevenítése a stratégiai diskurzusban és a használat határvonalaának elmosása azzal a céllal történik, hogy bizonytalanságot teremtsen, és olyan alacsonyabb szintű konfliktusokban is felvesse a nukleáris eszkaláció esélyét, mint egy „Krím-típusú” megszállás vagy kelet-ukrajnai destabilizáció – ez az üzenet pedig a balti államoknak és a NATO kollektív védelmi mechanizmusának szól. Nem véletlen, hogy a balti államok ezt „nukleáris zsarolásnak” és a kisebb államok megfélemlítését célzó gyakorlatnak tekintik.

A balti államok fenyegetettségérzete¹⁷⁹ a 2015-ös ukrajnai események hatására erősödött fel látványosan. Ennek több oka is van:

- Észtország, Lettország és Litvánia 1991-ben váltak függetlenné a felbomló Szovjetuniótól, azonban az orosz kötődés több szempontból fennmaradt. Az orosz nemzeti kisebbség részaránya Lettországban 26,2%, Észtországban 24,8% (sőt, az orosz határ közelében fekvő észtországi Narva térségében a lakosság 96%-a orosz anyanyelvű). Mivel a Krímben és Kelet-Ukrajnában is a helyi orosz kisebbség érdekeire hivatkozva alakult ki konfliktus, és az állampolgárság, nyelvi jogok és egyes szimbolikus intézkedések (szovjet háborús emlékművek eltávolítása) nyomán már a Baltikumban is tapasztalhattunk érdekkonfliktusokat, a baltiak pedig tartanak tőle,

¹⁷⁹ Bővebben lásd: Sandra Kaziukonyte: The Baltics: Security environment and practical responses to the security challenges stemming from the crisis in Ukraine. *CSDS Viewpoints*, 2016/7. [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/csds-viewpoints-2016-7-the-baltics-security-environment-and-practical-responses-to-the-security-s-kaziukonyte.original.pdf [2017. 01. 30.]

hogy ez esetükben is alapot szolgáltathat destabilizáló tevékenységre, „hibrid” konfliktusra, ami akár eszkalálódhatna is.

- Mint arra Sandra Kaziukonyte is rámutatott, a balti államok biztonságérzetének gyengülése 2007-ben kezdődött, a tallinni szovjet emlékmű áthelyezése kapcsán kitört zavargásokkal, melyeket az orosz kormány által támogatott helyi orosz kisebbség táplált. Az észtek és orosz nemzetiségűek ugyanis teljesen eltérően értékelték azt a tervet, hogy az úgynevezett „Bronz harcos” szobrát Tallinn központjából egy, a város szélén található katonai temetőbe helyezték át. Az észtek számára ez a szobor a szovjet elnyomás jelképévé vált, míg az orosz kisebbség – és maga Oroszország – a szovjet háborús hősök előtti tisztelgésnek és a náci Németország feletti második világháborús győzelem ünneplésének tekintette.¹⁸⁰ Ugyanazzal a nappal kezdődően, amikor a Bronz harcos miatti zavargások kitörték, Észtországot három hétig tartó kibertámadás érte – amely az első ilyen jellegű eset volt európai ország ellen. Általános vélekedés szerint a támadások Oroszországból indultak,¹⁸¹ bár azt nem lehetett megállapítani, hogy ez az orosz kormány jóváhagyásával történt-e, hiszen az orosz kormány tagadta, hogy része lett volna az akcióban. A támadások 2007. április 25-től május 4-ig tartottak, és számos internetes oldal – köztük az észtek elnöki hivatal és a parlament, szinte az összes minisztérium, több országos politikai párt, a hat legnagyobb észtek hírtárhálója közül három, és a két legnagyobb észtek bank honlapja – vált elérhetetlenné. 2008 júniusában, három nappal azután, hogy a litván parlament elfogadta az orosz szimbólumok tilalmáról szóló törvényt, hasonló támadás érte Litvániát is.¹⁸² Az Észtországot elleni támadásokhoz hasonló módszereket alkalmazó támadás célpontja ezúttal több mint háromszáz internetes oldal volt.¹⁸³ A destabilizáció és a helyi kisebbségek „használata” Ukrajnában joggal keltett aggodalmat a Baltikumban.
- Tekintettel arra, hogy területe, népessége, gazdasági és katonai ereje tekintetében mindhárom balti ország „kis államnak” számít, függetlenségük elnyerését követően gyorsan arra a pályára léptek, ami az orosz érdekszférából az európai integrációs szervezetek felé vitte őket, és 2004-ben mind az Európai Unió, mind a NATO tagságát

¹⁸⁰ Sarah Jacqueline Scott: *Conflicting Conceptions of Security in NATO: The Baltic Stance on Tactical Nuclear Weapons Reductions and its Impact on Alliance Cohesion and Strategy*, University of Ottawa, Ottawa, 2014. [online], Elérhető: <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/31493/1/SCOTT,%20Sarah%2020145.pdf> [2017. 01. 30.], 48. o.

¹⁸¹ Paul Belkin – Derek E. Mix – Steven Woehrel: *NATO: Response to the Crisis in Ukraine and Security Concerns in Central and Eastern Europe*, Congressional Research Service, 2014. [online], Elérhető: <https://fas.org/sgp/crs/row/R43478.pdf> [2017. 01. 30.], 10. o.

¹⁸² Scott, i.m., 48. o.

¹⁸³ Kaziukonyte, i.m., 2. o.

elnyerték. Az országok geostratégiai helyzete ugyan jelentősen megváltozott, hiszen így a világ vezető gazdasági, politikai és katonai szövetségi rendszereinek egyenjogú tagjaivá váltak, ennek megfelelő jogokkal és kötelezettségekkel – például a NATO kollektív védelmének előnyeivel –, azonban földrajzi elhelyezkedésük ettől még nem változott: közös határral rendelkeznek Oroszországgal, és fővárosaik is csupán 200-275 kilométerre fekszenek a határtól; területüknek így nincs elhúzódó védelmet lehetővé tevő stratégiai mélysége.

- Gazdasági értelemben pedig ki kell emelni energiatfüggőségüket: Észtország, Lettország és Litvánia is szinte teljén mértékben kitétt az orosz energiaszállításnak, ugyanis Oroszország szállítja a kőolaj 90 és földgáz 100%-át. Ez részben a Baltikum nyersanyag-szegénysége, részben a szovjet korszakból örökölt kőolaj- és földgázellátási hálózat miatt van így, mert ezek továbbra is Oroszországhoz és nem az európai szövetségekhez kapcsolódik.¹⁸⁴

Mindezzel összhangban a 2014-es newporti csúcsot követő NATO-értékelések a potenciális fenyegetés jellegére vonatkozóan elsősorban a balti államok sebezhetőségére világítottak rá, és a térségben Lengyelország is ehhez kapcsolódóan hangoztatta kollektív védelmi igényeit. A legnagyobb visszhangot az a fent említett RAND tanulmány¹⁸⁵ kapta, amely háborús szimulációkkal modellezte, hogy milyen jellegű hagyományos konfliktus alakulhat ki a NATO és Oroszország között a Baltikumban, és annak az erők akkori mérlege alapján milyen kimenetele lehet. A 2014 nyara és 2015 februárja között végzett háborús szimulációk arra mutattak rá, hogy amennyiben hagyományos erőkkel megvívott konfliktusra került volna sor, a Kelet-Európában mozgósítható orosz erők bármely forgatókönyv szerint legfeljebb 60 órán belül képesek lettek volna elérni az észt és/vagy lett fővárosokat, Tallinnt és Rigát anélkül, hogy azt az észt és lett védelmi erők meg tudták volna akadályozni, vagy a NATO szövetségesek részéről a hathatós segítség megérkezhetett volna.

Egy ilyen lehetőség kockázata az, hogy kész helyzet és csupa kedvezőtlen döntési lehetőség elé állítaná a szövetséget: ellentámadást indíthat hagyományos erőkkel a területek visszafoglalására, aminek várhatóan komoly veszteségei és magas eszkalációs potenciálja

¹⁸⁴ Bővebben: Agnia Grigas: *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*, Chathamhouse.org, 2012. 08. 01. [online], Elérhető: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_grigas.pdf [2017. 01. 30.]

¹⁸⁵ Shlapak – Johnson: i.m.

A tanulmányban plasztikusan bemutatott fenyegetés reális értékelését Rác András részéről lásd: Stier Gábor: Hatvan óra alatt az oroszoké lenne a Baltikum? In: *Magyar Nemzet*, 2017. 03. 16.

lenne; maga a NATO eszkalálhatja a konfliktust nukleáris csapásméréssel fenyegetve, amint az a hidegháború időszakában képes volt elrettenteni az egykori Szovjetuniót a konfrontációtól; vagy elismerheti – legalább ideiglenesen – a vereséget, ami nem csupán a balti államok lakossága számára jelent szomorú következményeket, hanem magának a kollektív védelemnek a kudarca lenne, ami alapjaiban rengetné meg a NATO-t. A potenciális konfliktus kérdését – bár nem tekintjük közvetlen fenyegetésnek, de mivel nem zárható ki, nem is tekinthetünk el tőle – azért kellett rendkívül racionálisan értelmezni és értékelni, mert a Krímben és Kelet-Ukrajnában látott destabilizáló „hibrid háború” eszközei valós teszt elé állíthatnák a NATO-t: képes-e politikailag egységesen fellépni, katonailag hatékonyan reagálni, ha arra van szükség?

„Amit a NATO tesz, az közvetlen válaszadás az orosz agresszióra Ukrajnában, ugyanis a kihívás elhúzódó jellege miatt megfelelő válaszokat kell adnunk rá. Ugyanakkor, amit teszünk, az védelmi jellegű és célú, arányos, és összhangban áll nemzetközi szerződéses kötelezettségeinkkel. A NATO nem keresi a konfrontációt Oroszországgal, sem egy új hidegháborúban nem érdekelt, ezért fenntartjuk a konstruktív párbeszéd lehetőségét is. Nem gondoljuk, hogy ellentmondás feszülne az erős védelem, a kiszámítható és határozott viselkedés között, amit a NATO tanúsít, és aközött, hogy ezzel egyidejűleg az átláthatóság erősítését, a kockázatcsökkentés és a párbeszéd lehetőségét keressük – mert azt látjuk, hogy a NATO keleti határainál megnövelt katonai jelenlét növeli a nem szándékos incidensek és balesetek kockázatát is – összegezte a helyzettel kapcsolatos szövetségi álláspontot Jens Stoltenberg, a NATO főtitkára 2016 májusában.”¹⁸⁶

A newporti és varsói csúcstalálkozók közötti időszakban a Baltikum potenciális sebezhetősége jelentette a NATO egésze és Kelet-Közép-Európa államai számára a legfontosabb védelempolitikai kérdést, amelyre stratégiai szintű választ kellett adni. Ez két szinten történt meg: egyrészt ki kellett alakítani azokat a reagáló és védelmi képességeket, amelyek egy felmerülő provokációra, destabilizációs kísérletre, véletlen balesetet követő eszkalációra választ képesek adni, másrészt meg kellett erősíteni azt az elrettentő erőt, amivel a NATO hagyományos, területvédelmi koncepciója Kelet-Közép-Európában bír. Mindkét esetben a többnemzeti együttműködés fokozása volt a tagállamok válasza mind a térségen belül (szubregionálisan), mind szélesebb értelemben (regionálisan Európában és a transzatlanti dimenzióban egyaránt).

¹⁸⁶ Joint press conference with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of Romania Klaus Iohannis, Nato, 2016. 05. 12. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_130675.htm? [2017. 01. 30.]

III. 3. Kelet-közép-európai szempontok

A fent bemutatott sebezhetőségek alapvetően meghatározták a közép-európai államok többségének biztonságfelfogását, ennek következtében pedig a 2014-2016 közötti védelempolitikai törekvéseiket, céljaikat. Bár a 2008-as grúz-orosz háború is komoly jel volt, szempontjukból az ukrajnai orosz agresszió volt az, amely széleskörűen újjáélesztette a régió biztonságával kapcsolatos, komoly történelmi gyökerekkel bíró aggodalmakat. 2014 decemberében a Varsói Védelmi Dialógus (*Warsaw Defense Dialogue*) keretében védelempolitikai szakértők vitatták meg azokat és kérdéseket, amelyekre mindenképpen válaszokat vártak a következő hónapok során.

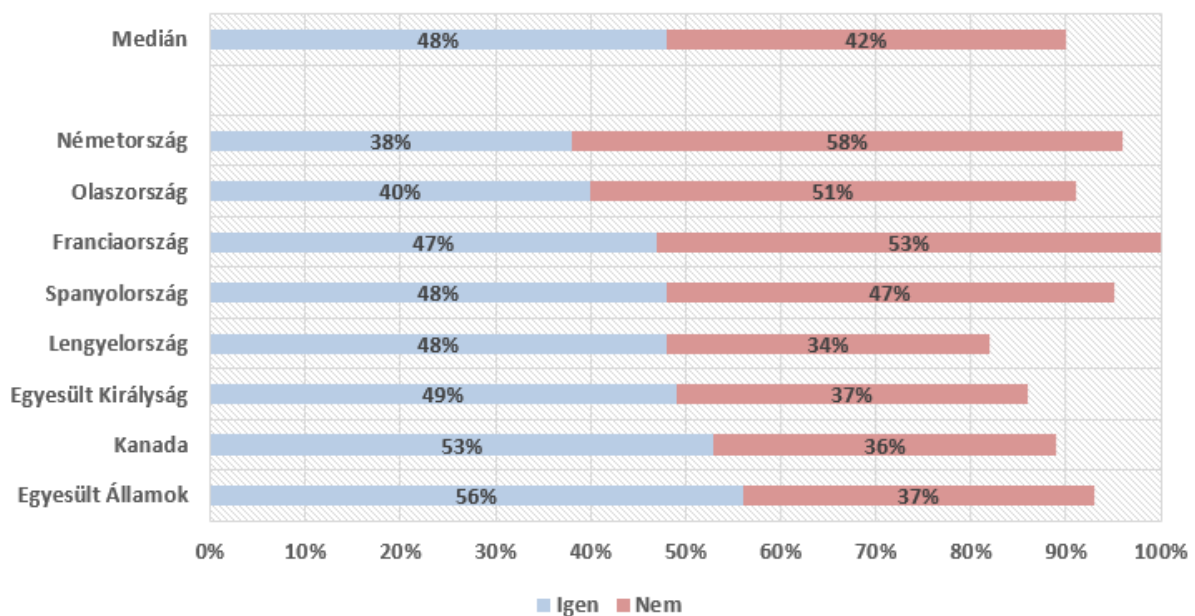
A Varsói Védelmi Dialógus résztvevői három olyan dilemmát azonosítottak, amelyek kifejezetten Kelet-Közép-Európa biztonságfelfogásában bírnak meghatározó erővel:¹⁸⁷

- Az első „*a megszegett ígéret*ek” dilemmája, azaz a történelmi tapasztalat, hogy a térség egyes államait szövetségeseik többször is cserbenhagyták. Ezzel kapcsolatban érezhető egyfajta bizonytalanság a NATO kollektív védelmi mechanizmusával kapcsolatban is, ami a térségben valamennyi NATO-tagállam biztonságának egyik alappillére. Nem szükségszerű a biztonsági garanciák teljes kudarcát feltételezni, viszont a kollektív védelem egyes elemeinek – a döntéshozatal lassúsága, a politikai akarat vagy a katonai képességek – elégtelensége is alapvető problémákat okozhat.
- A második „*a Nyugat periferiája*” dilemma, mely szerint a kelet-közép-európai államok még most is úgy érzékelhetik, hogy a „rég

¹⁸⁷ Robert Kupiecki – Andrew A. Michta (szerk.): *Transatlantic Relations in a Changing European Security Environment. Warsaw Defense Dialogue Papers I.*, [online], Center for Strategic and International Studies, Warsaw / Washington D.C., 2015. Elérhető: http://www.mon.gov.pl/d/plicki/rozne/2015/05/Henenow_Final.pdf [2017. 01. 30.] 105-106. o.

magasabb szintű geostratégiai játszmában alku tárgyát képezhetik, amennyiben az Egyesült Államok minden áron ki akar egyezni Oroszországgal, még akkor is, ha ehhez saját értékrendjének kell ellent mondania.

Érdekes támpontot adhat e kételyek mérlegeléséhez a PEW közvélemény-kutatása, amely 2016 tavaszán arra kérdezett rá 8 NATO-tagállamban, hogy szükség esetén teljesítené-e a lakosság a kollektív védelemből származó kötelességet, egy megtámadott szövetséges megvédését? Látható, hogy közel fele-fele arányban lennének hajlandók erre, vagy utasítanak el, és a legerősebb tagállam, az Egyesült Államok esetében is csak 56% a szövetségesi szolidaritást támogatók aránya, míg Kelet-Közép-Európában a lengyel válaszadók 48%-a állna készen a kollektív védelmi kötelezettségnek eleget tenni (lásd a 13. Ábrát).

13. Ábra: „Amennyiben Oroszország fegyveres konfliktusba keveredne valamelyik NATO-tagállammal, véleménye szerint országunknak fegyveres segítséget kellene-e nyújtania a szövetséges ország megvédése érdekében?”¹⁸⁸

A Varsói Védelmi Dialógus azokra a konfliktusos forgatókönyvekre is felhívta a figyelmet, amelyektől a kelet-középe-európai államok tartanak.¹⁸⁹ A „nyílt konfliktus” forgatókönyv olyan orosz agressziót jelentene, mihez az orosz haderő nagyarányú gyakorlatai hiteles alapot adnának: egy vagy több balti állam tömeges, hagyományos erőkkel történő megtámadását. Ezt követően vagy nukleáris fenyegetéssel, vagy tényleges nukleáris csapással

¹⁸⁸ Danielle Cuddington: *Support for NATO is Widespread Among Member Nations*, PEW Research, 2016. 07. 06. [online], Elérhető: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/06/support-for-nato-is-widespread-among-member-nations/> [2017. 01. 30.]

¹⁸⁹ Kupiecki – Michta: *Transatlantic Relations...* i.m., 114-115. o.

(a korábban említett „eszkalálni a de-eszkalációhoz” lépéssel) megakadályoznák a NATO választ. A panelbeszélgetés során abban egyetértettek a felszólalók, hogy ez rendkívül nehéz helyzet elé állítaná a szövetséget, ugyanakkor bekövetkezésének valószínűségét rendkívül alacsonynak ítélték.

A „*Donbass forgatókönyv*” a Krímben látottak megismétlését jelentené félkatonai erőkkel és felségjel nélküli beszivárgó fegyveresekkel (akik a Krímben „kis zöld emberekként” szerepeltek a nemzetközi médiában és politikában). Ennek alapja minden esetben orosz etnikai kötődésű lakosság lehet, akik egyébként szimpatizálnak Oroszországgal, ezért nem reagálnak erős, széleskörű helyi ellenállással a megjelenő orosz erőkre. Ilyen események történhetnének a balti államokban vagy a Fekete-tenger térségében, leginkább Moldovában, ahol 1991 óta is állomásoznak orosz fegyveres erők (az 1990-ben „elszakadt”, de a nemzetközi közösség által el nem ismert Dnyeszter Menti Köztársaság területén). Ilyen eseményeknek a varsói dialógus résztvevői nagy kockázatot és közepes valószínűséget tulajdonítottak.

A „*zavargás forgatókönyv*” ugyancsak orosz lakosságú térségekben válhatna valóra, aminek a szakértők magas valószínűséget tulajdonítottak, hiszen erre Oroszország már ugyancsak tett kísérletet a Baltikumban. Bármilyen zavargás kirobbantása kisebb kockázattal járna Gagauziában vagy Transznisztriaiban, mert minőségileg más egy nem NATO-tagállam területén destabilizálni az államhatalmat.

A „*kiberforgatókönyv*” olyan eseményeket takar, mint amit Észtországban 2007-ben már láthattunk: banki, közigazgatási, informatikai szolgáltatások, honlapok, médiaportálok túlterheléses támadását, aminek bármikor komoly esélye lehet, ugyanakkor kockázata alacsony egy fegyveres konfliktushoz képest.

Ezeket többféle, a nem szándékos eszkaláció esélyét magában rejtő „*provokációs forgatókönyv*” egészíti ki, amire a Fekete-tenger és Balti-tenger térségében számos példát láttunk, amikor az orosz repülőek körbepültk és tesztelték a szövetség légtérvédelmét, vagy haditengerészeti erőkkel megsértették felségvizeiket.

A térség egyes államainak érdekeiről és céljairól képet alkothatunk a „NATO Summit in Warsaw – Challenges and Expectations” címmel 2016. április 5-én Berlinben megrendezett szakértői rendezvényen elhangzottak alapján (ahol a szerző a magyar álláspontot mutatta be).¹⁹⁰

¹⁹⁰ A lengyel kezdeményezésű „V4+” NATO szemináriumra 2016. április 5-én került sor a Cseh Köztársaság berlini Nagykövetségén. A rendezvény célja az volt, hogy a varsói csúcstalálkozót megelőzően a NATO keleti és közép-európai tagállamainak álláspontját független szakértők mutassák be és értékeljék. Az előadók norvég, litván, észt, lengyel, cseh, szlovák és magyar biztonságpolitikai kutatóintézetek szakértői voltak. Mivel az értekezés vizsgálatának földrajzi fókuszja Norvégiára nem terjed ki, a Skandináv nézőpont itt nem szerepel.

Litvánia a keleti, illetve déli stratégiai irányokban megjelenő kihívások kapcsán azokat alapvetően eltérő természetűnek látja, melyekből értelemszerűen Oroszország bír az ország számára meghatározó jelentőséggel. Oroszország a Krím annexiójával és Kelet-Ukrajna destabilizálásával megbontotta a hidegháború utáni európai biztonsági architektúrát, Kalinyingrádba és az orosz nyugati katonai körzetbe komoly katonai erőket telepített, és célzott propagandával igyekszik destabilizálni azokat a posztszovjet államokat, amelyekben jelentős létszámú orosz kisebbség él.

Ennek hatására Litvánia 2015-ben újfent növelte védelmi kiadásait (az előző évhez képest 30%-kal), amely 2018-ra eléri majd a GDP 2%-át. Újra bevezették a részleges sorkötelezettséget, és hadrendbe állítanak egy második gyorsreagálású dandárt a megfelelő modern haditechnikai eszközökkel felszerelve. Az ország védelmi képességeinek megerősítése érdekében fel kell készülnie hibrid háborús forgatókönyvekre, többszörös stratégiai válaszadási lehetőségeket kell kialakítania, és biztosítania kell, hogy egy katonai vagy destabilizáló konfliktus esetén lehetséges maradjon a támogató erők gyors beérkezése.

Észtország hasonlóképpen úgy véli, hogy Oroszország az euro-atlanti integrációs szervezetek felbomlásán munkálkodik, megpróbálja visszaállítani dominanciáját szomszédjai felett, valamint megváltoztatni az európai biztonsági architektúrát. Oroszország asszertivitását „hosszú távú stratégiai kihívásként” értékeli, amely képes „stratégiai meglepetéseket” okozni, és amelyet a politikai és katonai tervezésben is figyelembe kell venni. Az észt álláspont egyértelmű abban a kérdésben, hogy a politikai párbeszédet csak azután lehet csak folytatni Oroszországgal, hogy a szövetség megerősítette védelmi és elrettentő képességét.

Oroszország a Baltikumban katonai téren változtatta meg a regionális erőegyensúlyt, ahol képes lehet arra, hogy tesztelje a NATO védelmi és reagáló képességét. Ez a regionális egyensúlyvesztés a NATO belső stratégiai egyensúlyát is veszélyezteti. Az észt álláspont szerint az orosz fenyegetés ellenében hiteles és erős, készenlétben álló elrettentő képességet kell felmutatnia a szövetségnek a térségben. Ez katonai értelemben nem csupán – egy hipotetikus konfliktus esetén – az erősítések küldésének képességét kell, hogy jelentse, hanem egyrésztől NATO-erők előretolt jelenlétét (amely nem szimbolikus, hanem valós erő, légi és haditengerészeti komponenssel együtt), másrésztől a szövetséges területmegtagadó képességelemek megerősítését. A harckész erők telepítése a térségben, az előretoltan állomásoztatott haditechnikai eszközök és készletek, valamint a kalinyingrádi orosz területmegtagadó képességek semlegesítésére alkalmas erők a szövetséges katonai tervezés részévé kell, hogy váljanak. Politikai értelemben pedig a többnemzeti jelenlét megerősítése által

olyan politikai fétet kell létrehozni, amely az eskaláció lehetőségének kiszélesítésével erősebb elrettentési és védelmi képességet teremt.

Lengyelország álláspontja szerint Oroszország rendszerszintű, átfogó és hosszú távú kihívást jelent a NATO számára – bár egy olyan gyengülő regionális hatalomról beszélünk, amelynek gazdasága és politikai rendszere is nehézségekkel küzd, emiatt elnyomó, paranoid vonásokat is mutat, és félelemből is cselekszik. E belső nehézségek miatt a rendszer stabilizálásának eszköze a „közös ellenség”, a Nyugat elleni összefogás és fellépés, ami egyúttal a belső problémákról is eltereli a figyelmet. Oroszország célja a hidegháború utáni biztonsági architektúra megváltoztatása, a posztszovjet országok feletti gazdasági és politikai befolyás kiterjesztése, a nagyhatalmi szerep visszaszerzése. Ennek érdekében a NATO és az Európai Unió egységének megbontásán dolgozik, mert azokat megosztottnak és gyengének látja. E célja érdekében nem katonai eszközöket (propaganda, kémkedés, korrupció) és katonai eszközöket (a katonai erő használatának képessége és az arra való hajlandóság Ukrajnában és Szíriában) is felhasznál. Mivel a Baltikumban a katonai erőegyensúly az orosz fél felé billen, a térség csábító lehet arra, hogy Oroszország tesztelje a NATO politikai és katonai egységét és képességeit. Ez jól látható volt az orosz katonai provokációkban (légierő és haditengerészeti incidensek, hadgyakorlatok, melyekben Varsó elleni nukleáris csapás forgatókönyve is szerepelt).

A lengyel válasz ezekre a kihívásokra nemzeti szinten már a 2008-as grúz-orosz háborút követően megszületett: a védelmi kiadásokat a nemzeti össztermék 2%-ára emelték, és a fegyveres erők nagyarányú modernizációjába kezdtek – a szárazföldi és légvédelmi erők a védelmi, a nagy hatótávolságú rakétafegyverek és tengeralattjárók az elrettentő képességet erősítették. Regionális szinten fokozták a többnemzeti együttműködést mind a Skandináv és Balti államokkal, mind a Visegrádi Négyekkel, valamint kétoldalúan Németországgal és az Egyesült Államokkal.

A Newportban elfogadott Készenléti Akcióterv továbbvitelére Varsóban kínálkozott lehetőség, ami a szövetség erőinek rotációs, előretolt jelenlétének kialakítását jelentette. Ebben lengyel szándék szerint nemcsak amerikai erők, hanem a nagy európai szövetségesek, például Németország is, részt kell, hogy vállaljanak – és a célját Lengyelország el is érte. Ezt a megnövelt létszámú NATO Reagáló Erők, a VJTF teljes műveleti képessége és a térségben végrehajtott nemzetközi hadgyakorlatok támasztják alá.

A lengyel szakértői és politikai elit úgy tekintett a varsói csúcstalálkozóra, hogy az nem a newporti intézkedések lezárását jelenti, hanem Varsóban a NATO hosszú távú adaptációját kell elindítani, amelybe beletartozik az elrettentő és védelmi erők képességeinek és alkalmazásának áttekintése és újraértékelése, a NATO parancsnoki struktúra esetlegesen

szükséges módosításai (például az Északkeleti Többnemzeti Hadtestparancsnokság – HQ MNC NE – esetében), hadosztály szintű vagy erősebb reagáló erők biztosítása, valamint a NATO közös infrastruktúra-fejlesztési forrásainak növelése. A szövetség elrettentő képességeinek koherenciáját az biztosíthatja, ha az európai tagállamok több forrást biztosítanak a katonai képességek fejlesztésére, modernizációjára, valamint egységes, átfogó stratégiai válaszokat alakítanak ki Oroszország irányában katonai, politikai, gazdasági téren egyaránt.

Csehország is amellet foglalt állást, hogy newporti döntések végrehajtását követően a varsói Stratégiai Adaptációs Kezdeményezés teremtheti meg a szövetség szükséges elrettentő és védelmi képességeit, aminek feltétele, hogy az európai tagállamok is biztonságteremtőként és ne biztonságfogyasztóként legyenek a NATO tagjai. Ennek megfelelően Csehország azt vállalta, hogy 2020-ig a nemzeti össztermék 1,4%-áig emeli védelmi kiadásait. Oroszország vonatkozásában a kapcsolatok normalizálása csak a Minszki Megállapodásban foglaltak teljes végrehajtását követően nyílik lehetőség, jelenleg pedig a védelmi és elrettentő képesség megerősítésén kell dolgozni a tagállamoknak. Ennek során a keleti és déli stratégiai irányból érzékelt fenyegetésekre egyaránt reagálni kell, részben a többnemzeti együttműködés fokozásával – az Északkeleti Többnemzeti Hadtestparancsnokság és a Délkeleti Többnemzeti Hadosztály – HQ MND SE – fejlesztésével, cseh részről a német együttműködés megerősítésével a Keretnemzet Koncepción belül és 2019-ben a német vezetésű EU Harccsoportban való részvétellel –, részben a keleti tagállamokba telepített infrastruktúra és vezetési elemek fejlesztésével, és a közép-európai térségben a szövetségi és többnemzeti hadgyakorlatok fenntartásával.

Szlovákia sokkal óvatosabb, Oroszország irányában kevésbé konfrontatív álláspontot képviselt Varsó előtt – akkor is, amikor ezzel szövetségeseiből kritikát váltott ki. Magyarország után Szlovákia is csak a tárgyalások második körében, 8 kelet-közép-európai NATO-tagállam közül utolsóként döntött a NATO vezetés-irányítási törzselem (NFIU) 2017-ben történő létrehozásáról az országban. Az NFIU jelentőségét az adja, hogy amennyiben valamilyen konfliktusra kerülne sor a térségben, ezek koordinálják a gyorsreagálású NATO-erők beérkezését a térségbe, illetve segítik együttműködésüket a nemzeti haderőkkel.

A szlovák védelmi szektor csak a közelmúltban mozdult meg a védelmi képességek fejlesztése érdekében (a 2016 tavaszi választások nyomán az új védelmi miniszter a korábbi vezérkari főnök-helyettes lett); a NATO számára 2010-re felajánlott gépesített dandár fejlesztése még ma sem teljes. Newport óta az erők telepíthetőségén és a szövetséges erők szabad mozgását lehetővé tévő jogi szabályzókon, a nemzeti ellenálló képesség megerősítésén

dolgoztak, és döntés született az első nagy fegyverrendszerek beszerzéséről (például Black Hawk helikopterek az Egyesült Államoktól).

Magyarország a csúcstalálkozó előtt és alatt is a „360 fokos” védelem erősítésének szükségességét helyezte előtérbe, egyensúlyt tartva a keletről és délről érkező kihívások kezelése között. Ezt geopolitikai helyzete – a Balkán felőli nyitottsága – és a 2015-ös migrációs- és menekültválság tapasztalatai készítették, még akkor is, ha a migrációs nyomás kezelése nem katonai feladat. A magyar kormány a déli kihívásokat, komplex jellegűknél fogva, sokkal nehezebben kezelhetőnek ítélte.

A NATO belső kohéziójának és kiegyensúlyozottságának megőrzése érdekében Magyarország szolidáris maradt a kelet-közép-európai tagállamokkal. Éppen ezért fontos lépésnek tartotta a kollektív védelmet megerősítő intézkedéseket, melyek hangsúlyozottan csak védelmi céllal történhetnek, az eszkaláció és fegyverkezési verseny elkerülésével. Így a magyar álláspont a folyamatos rotációs jelenlétet támogatta a térségben, ahol az erők méreténél is fontosabb szempont, hogy minél több tagország vegyen részt azokban, ugyanis ez biztosítja leginkább a NATO politikai kohézióját. Az erők méretét illetően egyrészt fontos, hogy ne csak jelképes erőket telepítsenek, ugyanakkor hosszútávon fenntartható legyen a jelenlét, ne gerjesszen a későbbiekben politikai vitát a szövetségesek között, és ne kényszerüljenek annak pénzügyi okokból történő csökkentésére.

A walesi vállalások és varsói célkitűzések – majd döntések – megvalósítását Magyarország a honvédelmi kiadások növelésével támasztja alá. Az 1046/2012 (II. 29.) kormányhatározat biztosította 2015-ig a nominális költségvetés szinten tartását, majd a támogatási főösszeg évenkénti 0,1 százalékpontos GDP arányos emelését 2022-ig, ami 1,4%-os GDP arány elérését tenné lehetővé. Ezt 2016 júniusában a varsói csúcstalálkozó előtt további vállalással egészítették ki: a 0,1 százalékpontos tendencia 2026-ig történő meghosszabbításával, a nemzeti össztermék 1,8%-áig.¹⁹¹

Mivel a térségben közepes és kisméretű országok találhatóak, melyek közül többnek védelmi képességei igen korlátozottak, természetesnek gondolhatjuk, hogy ezek nem csupán a NATO-n belül a földrajzilag távol lévő nagyobb tagállamokkal, hanem közvetlen környezetükben egymással is igyekeznek szorosra fűzni a védelempolitikai együttműködést. Ezzel a céllal 2015 novemberében 9 kelet-közép-európai állam államfői és a NATO főtitkár-helyettese, Alexander Vershbow Bukarestben találkoztak, hogy a regionális biztonsági helyzetről, elsősorban a Baltikum, Kelet-Európa és a Fekete-tenger térségében Oroszország

¹⁹¹ Zord Gábor: Magyar ígéret a varsói NATO-csúcsra, In: *Magyar Nemzet*, 2016. 06. 08.

által jelentett fenyegetésről tanácskozzanak.¹⁹² A varsói csúcstalálkozót előkészítő politikai egyeztetési folyamat részét képezte annak a felmérése is, hogy képesek-e kialakítani olyan átfogó, szoros regionális védelmi együttműködést, amely a Balti-tengertől a Fekete-tengerig reagáló képességet biztosít Oroszországgal szemben.¹⁹³ Azonban mivel Magyarország és Szlovákia kevéssé támogatja a konfrontatív politikát Oroszországgal, a baltiak és Lengyelország pedig az ellenpóluson kifejezetten harcias hangot ütnek meg, jelenleg ilyen egységet nem látunk – sőt, ez a kérdés a visegrádi négyek sokat hangoztatott egységfrontjában is egy mély töréspontot jelent.

A 2014-2016 közötti reakciókat látva azt mondhatjuk, hogy a kelet-közép-európai államok érdekeit a szövetségi környezetben az egyes döntések előkészítésekor messzemenően figyelembe vették, az elfogadott intézkedések – különösképpen az előretolt rotációs jelenlét és a szövetségi reagáló képesség növelése – komoly garanciákat szolgáltatnak a térség tagállamainak védelmi kétélyeire. Ennek megvalósítását és a stratégiai adaptáció folyamatát a politikai akarat mellett az erőforrások rendelkezésre állása fogja meghatározni a következő években.

III. 4. Válaszok az orosz kihívásra

A 2014-ben kezdődött védelempolitikai adaptációs folyamat első szakaszát a NATO varsói csúcstalálkozója zárta le, ahol a tagállamok állam- és kormányfői mérleget készítettek, hogy mennyivel javult a NATO reagáló képessége, mennyiben erősítették meg a keleti tagállamok védelmét és a szövetség elrettentő képességét, valamint milyen mértékben teljesítik az egyes tagállamok a védelmi kiadások növelése és a haditechnikai modernizáció terén tett vállalásokat?¹⁹⁴ A csúcstalálkozó politikai programja három kulcsszó, a hitelesség, a szolidaritás és a koherencia körül kristályosodott ki, melyek gyakorlati aspektusait Varsóban a kollektív védelem megerősítése, az európai rotációs és előretolt amerikai jelenlét biztosítása, a folyamatban lévő műveletek továbbvitele, a NATO bővítésének következő lépései, a partnerkapcsolatok erősítése és a Brexit népszavazásra adott reakciók jelentették. Az

¹⁹² Martin M. Sobczyk: NATO's Eastern Members Plan November Summit to Demand Increased Security. In: *The Wall Street Journal*, 2015. 08. 17. [online], Elérhető: <https://www.wsj.com/articles/natos-eastern-members-plan-november-summit-to-demand-increased-security-1439815700> [2017. 01. 30.]

¹⁹³ Ez az ún. „intermarum koncepció”, amely a két tenger közötti térségben fekvő országok szoros együttműködését jelöli.

¹⁹⁴ Az ezzel párhuzamosan zajló amerikai lépésekről – European Reassurance Initiative, Operation Atlantic Resolve – lásd: Etl Alex: Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének alakulása az Ázsia felé fordulás tükrében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VIII. évf., 2015/4. szám, 43-55. o., 51-54. o.; és Etl Alex: Az elrettentés látszata: az Operation Atlantic Resolve. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IX. évf., 2016/3. szám, 75-85. o.

eredmények közül Kelet-Közép-Európára vonatkozóan az alábbiakat szükséges kiemelniük „A transzatlanti biztonságról szóló nyilatkozat”¹⁹⁵ és a csúcstalálkozó Zárónyilatkozata¹⁹⁶ alapján, melyek egyaránt rögzítik és alátámasztják a NATO biztonsági környezetében beállt negatív változásokat és az ezekre adott válaszokat.¹⁹⁷

- Az Oroszország jelentette kihívásra reagálva döntés született a kelet-közép-európai térségben a szövetség erőinek előretolt, rotációs jelenléttel történő megerősítéséről négy többnemzeti zászlóalj-harccsoport (összesen mintegy 4000 katona és haditechnikai eszközeik) telepítésével a három balti állam és Lengyelország területén. A többnemzeti jelleget az adja, hogy a harccsoportokat egy-egy nagy tagállam vezeti, és többen is részt vesznek bennük kisebb alegységekkel. Így amerikai vezetéssel Lengyelországba (Orzysz) brit és román erők; Litvániába (Rukla) német vezetéssel a Benelux-államok, Norvégia, Horvátország és Franciaország katonái; Lettországra (Adazi) kanadai vezetéssel albán, szlovák, olasz és lengyel csapatok; Észtországba (Tapa) pedig brit vezetéssel francia és dán katonák települnek fokozatosan 2017-től.¹⁹⁸ Az elrettentés „erejét” nem a katonai erő nagysága, hanem minősége (többnemzeti jellege), a reakció gyorsasága (a jelenlétből adódóan képes egy válság elmélyülésének megakadályozására), a válasz rugalmassága (hiteles kollektív védelmi mechanizmusok léte) adja. A többnemzeti jelenlét a négy államban azt is biztosítja, hogy amennyiben valamilyen válsághelyzet áll elő, a NATO teljes egyetértést követelő, így időigényes konszenzusos döntéshozatalát megelőzően az egyes államok saját szuverén hatáskörükben dönthetnek erőik alkalmazásáról. Így bár NATO-erőkként települnek a Baltikumra és Lengyelországba, amennyiben alkalmazásukra szükség lesz, már a brüsszeli döntést megelőzően a tagállamok fővárosai tudnak reagálni az adott helyzetre (akár úgy is, ha nem kapják meg minden NATO-tagállam támogatását).
- A NATO reagáló képességének fokozására a VJTF létszámának 5.000-ról 15.000-re, a második lépcsőben cselekvő gyorsreagáló NATO Reagáló Erők (NATO Response

¹⁹⁵ *Warsaw Declaration on Transatlantic Security*, NATO, 2016. 07. 09. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133168.htm [2017. 01. 30.]

¹⁹⁶ *Warsaw Summit Communiqué*, NATO, 2016. 07. 09. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [2017. 01. 30.]

¹⁹⁷ Az eredmények összefoglalóját magyarul lásd: Tóth Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről, i.m.

¹⁹⁸ A csapattelepítések esetében fontos kiemelni, hogy azok nem állandóan telepített, hanem folyamatosan rotáló erők, ami tételelesen nem eredményezi az 1997-es NATO – Oroszország Alapokmány megszegését, amely tiltja a szövetség erőinek vagy infrastruktúrájának kelet-közép-európai állandó telepítését. Lásd: NATO – Russia Founding Act, NATO, 2009. 10. 12. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm [2017. 01. 30.]

Force – NRF) 40.000 főre történő növeléséről is döntöttek, valamint elfogadták a VJTF 7 keretnemzetének¹⁹⁹ 2022-ig esedékes rotációját.

- Az elfogadott dokumentumok tükrözik a NATO 2014 óta fenntartott álláspontját, miszerint Oroszország kihívást intéz a hidegháború után kialakult európai biztonsági rendszer ellenében, és katonai erővel megsértette Ukrajna területi integritását, a nemzetközi jog normáit megszegve annektálta a Krímet, és háborút folytat Kelet-Ukrajnában a helyi szeparatista erők támogatásával. Szintén hatással van az európai biztonsági környezetre Oroszország szíriai beavatkozása és a provokatív akciók az orosz légierő és haditengerészet részéről.²⁰⁰
- Varsóban bejelentették a NATO és Oroszország kapcsolataiban ugyancsak vitatott, az elmúlt 8 év során az iráni potenciális fenyegetés ellenében létrehozott rakétavédelmi rendszer készenléti állapotát (initial operational capability). A rakétavédelmi rendszer szárazföldi elemei Németországban (parancsnoki központ – Rammstein), Romániában (Aegis elhárító rakétarendszer – Deveselu), Lengyelországban (Aegis elhárító rakétarendszer – Redzikowo) és Törökországban (korai előrejelző radar – Kürecik) találhatóak – valamennyi NATO parancsnokság alatt.²⁰¹

III.5. A védelmi kiadások trendváltozása?

Az értekezés második fejezete részleteiben vizsgálta az állami költségvetési rendszerek strukturális aránytalanságaiból adódóan az európai védelempolitika stratégiai célkitűzéseit destabilizáló, a „maradékellvű” finanszírozásra épülő folyamatokat. Rámutatott ennek következményeire is akkor, amikor 2008-at követően a hitelválság előbb pénzügyi, majd gazdasági válságba csapott át, és nem állt rendelkezésre semmilyen állami eszköz, amivel a védelmi szféra forrásigényeit fenn lehetett volna tartani. Emiatt az európai államok kényszerhelyzetbe kerültek. Egyrészt elfogadhatták, hogy fegyveres erőik kizárólag területvédelmi célokra alkalmasak, és lemondhattak az érdemi szövetséges műveleti szerepvállalásról (válságkezelés, békefenntartás, stabilizációs műveletek), amit igen problémás

¹⁹⁹ A VJTF moduláris felépítésű, egy ún. keretnemzet adja a vezetés-irányítási törzset és az erők jelentős részét, míg a kisebb tagállamok biztosítják a különböző rendeltetésű és speciális erőket. A hét keretnemzet az Egyesült Királyság, Franciaország, Lengyelország, Olaszország, Németország, Spanyolország és Törökország.

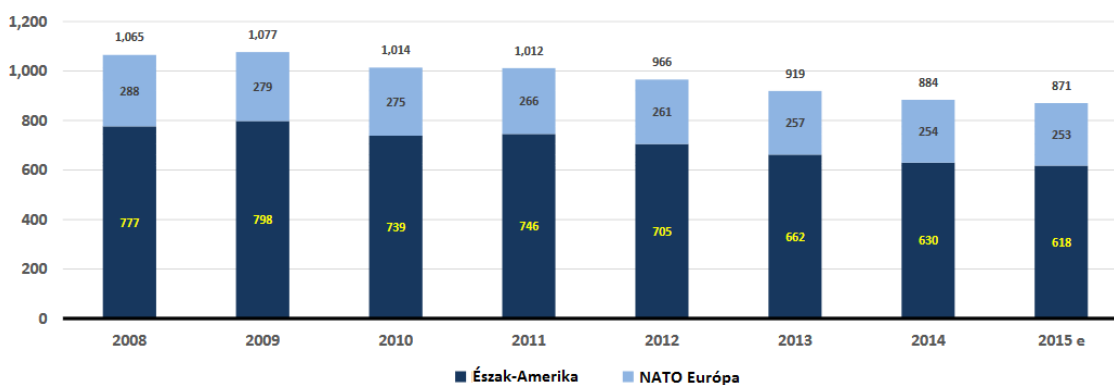
²⁰⁰ Ugyanakkor mindvégig, így Varsóban is hangsúlyozták az állam- és kormányfők, hogy készek a diplomáciai csatornákat használva a politikai párbeszédre, amennyiben Oroszország felhagy e tevékenységekkel és visszatér a nemzetközi jogi normák adta keretek közé. A párbeszéd fenntartása a véletlen incidensek eszkalációjának megakadályozását is szolgálja.

²⁰¹ Bővebben lásd: *NATO Ballistic Missile Defence. Fact Sheet*, NATO, 2016. július. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-bmd-en.pdf [2017. 01. 30.]

lett volna legitimálni az elvárt szerepvállalás és szövetségi szolidaritás tükrében. Másrésről megkísérelhették éppen ebben a forráshiányos környezetben orvosolni a hiányosságokat, és mind szervezeten, mind haditechnikai eszközök, illetve a haderő-alkalmazás elvei és gyakorlata tekintetében modernizálni fegyveres erőiket és túllépni azokon a korlátozó tényezőkön, amelyek a jelenlegi helyzetet előidézték.

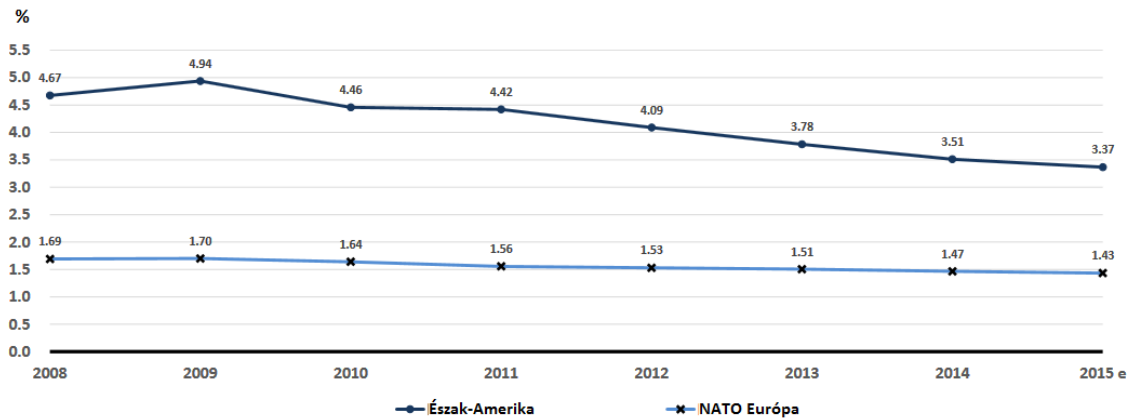
2014 óta azonban jelentős változás állt be Európa, még inkább Kelet-Közép-Európa biztonsági környezetében, és a térség számos állama igyekezett megragadni ezt az alkalmat arra, hogy sokáig halogatott haderőreformjaikat megvalósítsák és modernizációs céljaikat elérjék, sok esetben jól látható módon már többnemzeti keretben. A védelmi kiadások csökkenő trendjének megállítása és a kollektív védelmi képességek megerősítéséhez szükséges források biztosítása már a 2014-es newporti NATO-csúcstalálkozón is kulcskérdés volt, aminek hatására a tagállamok politikai kötelezettséget vállaltak honvédelmi költségvetéseik növelésére.

Ez azért is volt szükségszerű, mert a védelmi kiadások 2008 óta tartó elapadása mind nominálértéken, mind a nemzeti össztermék arányában folyamatosan zajlott, és ez a negatív trend akkor is fennmaradt, amikor a gazdaság újra erősödni, a nemzeti össztermék nőni kezdett – sőt éppen ezzel ellentétesen a védelmi kiadások tovább csökkentek, az „olló” tovább nyílt (lásd a 14., 15., 16. Ábrát).

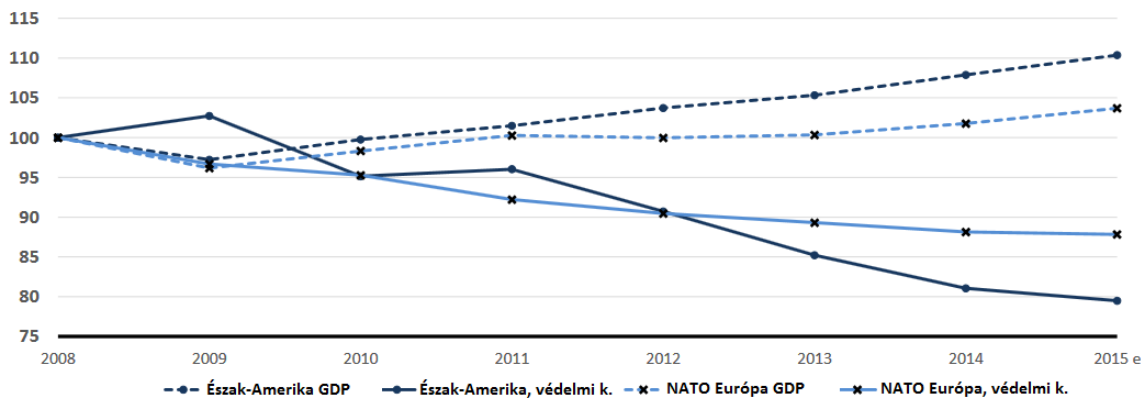

14. Ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadásai 2008-2015 között (Milliárd dollár, konstans, 2010-es árfolyamon. A 2015-ös adat becslés.)²⁰²

²⁰² Forrás: *Defense Expenditures of NATO Countries (2008-2015)*. NATO, 2016. 01. 28. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf [2017. 01. 30.], 2. o.

15. Ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadásai a nemzeti össztermék arányában 2008-2015 között (2010-es konstans dollár árfolyamon. A 2015-ös adat becslés.)²⁰³

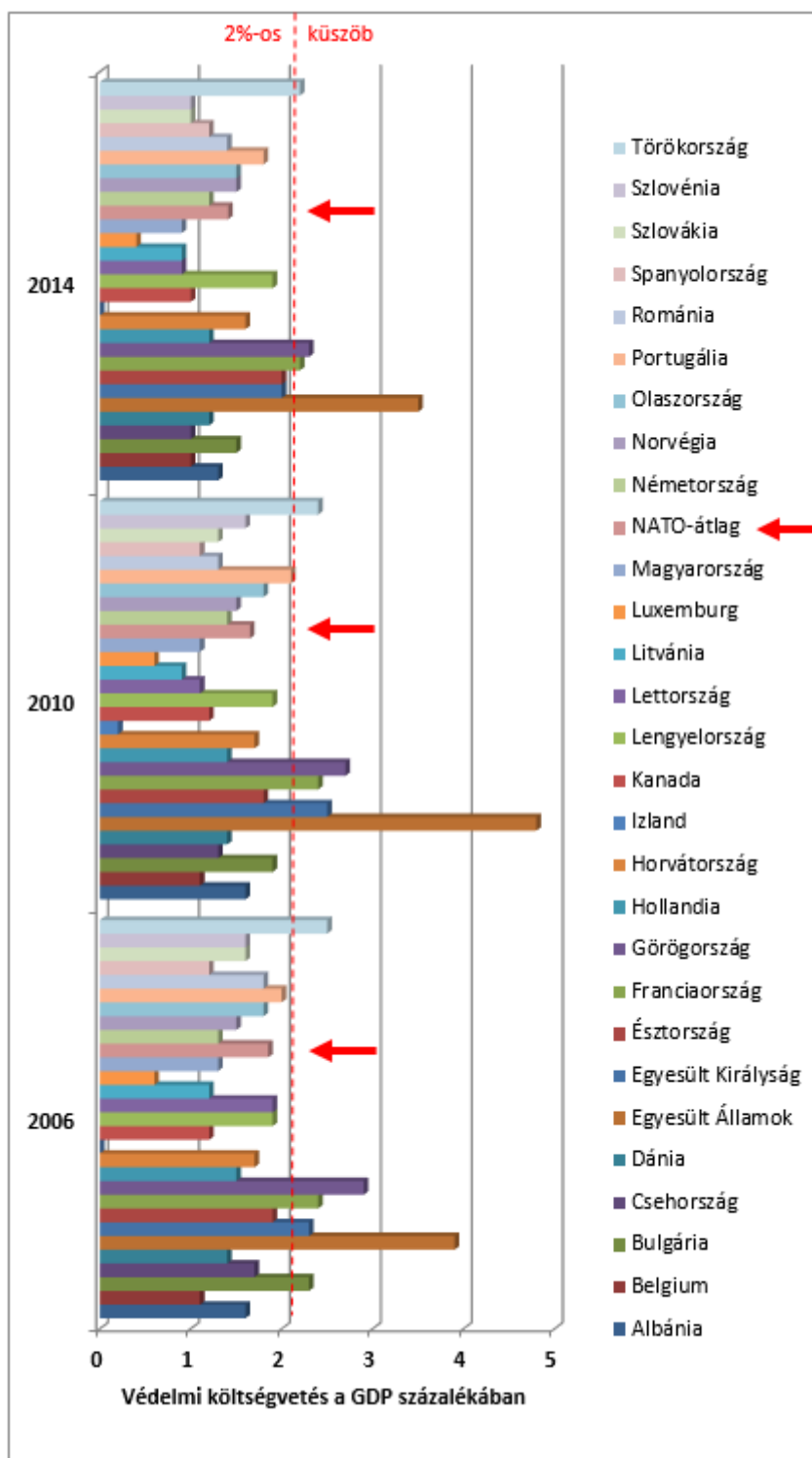

16. Ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadási trendjei a 2008-2015 közötti időszakban, a 2008-as bázisához (100%) viszonyítva (2010-es dollár árfolyamon. A 2015-ös adat becslés.)²⁰⁴

Miközben a hidegháború időszakában a védelmi kiadásokra vonatkozó politikai – nem kötelező érvényű – elvárás a nemzeti össztermék (GDP) 3 százalékát jelentette, 2006-ban pedig a NATO-tagállamok 2%-os formális ajánlást is megfogalmaztak, egészen 2016-ig folyamatosan csökkenő trendet látunk, és bár 2009 óta folyamatosak voltak a politikai felszólítások a csökkentés megállítására, ez látványos kudarcot vallott addig, amíg olyan katonai fenyegetettséget nem érzekeltek egyes országok, országcsoportok, amelyre a képességfejlesztés volt a válasz (ilyennek értékelem az előző alfejezetekben bemutatott orosz kihívást). A szövetség átlagában 2006-ban a nemzeti össztermék 1,85%-át, 2010-ben 1,65%-át, 2014-ben pedig 1,41%-át költötték védelmi célra (17. Ábra).

²⁰³ Uo.

²⁰⁴ Uo.

17. Ábra: A nemzeti védelmi kiadások és azok szövetségi szintű átlaga a nemzeti össztermékhez viszonyítva a NATO-n belül, 2006-ban, 2010-ben és 2014-ben²⁰⁵

Az európai nagyhatalmak esetében is évek óta érvényesült a csökkenő tendencia, aminek kapcsán a nehéz gazdasági helyzetben lévő Olaszország és Spanyolország esetében

²⁰⁵ Forrás: *Defense Expenditures of NATO Countries (2008-2015)*, i.m. 6. o.

továbbra sem láthatunk változást. Azonban a valamivel szilárdabb francia és brit, valamint a prosperáló német gazdaság rendelkezik azokkal a pluszforrásokkal, amelyeket a védelemre lehet, avagy kell fordítani. Hármójuk esetében a biztonsági kihívások, elsősorban a radikális iszlamizmus és az ebből eredő terrorizmus fenyegetése lépéskényszert teremtett, aminek már láthatók első hatásai.²⁰⁶

Az átfogó középtávú trendeket vizsgálva a 2015-ig látott folyamatokban 2016-ban a változás jeleit fedezhettük fel. Bár arra nincs garancia, hogy a csökkenés trendje tartósan megfordul, 2016-ban számos európai állam esetében már növekedést láttunk, és a következő évekre növekedést prognosztizáló nyilatkozatokat is hallhattunk, ami összhangban van a romló biztonsági környezetre adandó válaszokhoz szükséges nagyobb forrásigénnyel. Az Európai Védelmi Ügynökség által megbízott kutatóintézeti konzorcium 31 ország esetében vizsgálta meg a védelmi kiadások helyzetét, akik úgy találták, hogy 2016-ban 8,3%-os növekedés volt tapasztalható – regionális különbségekkel.²⁰⁷

A becslések szerint a vizsgált 31 európai országból 4 kivételével – Olaszország, Görögország, Luxemburg és Svédország – 2016-ban mindegyik növelni tervezte védelmi kiadásait. (Olaszország szinten tartja, Görögország államadósága miatt nem tudja növelni, Luxemburnak egyébként is elenyésző a védelmi költségvetése, Svédország pedig 2017-től kezdi növelni katonai költségvetését.) Európa egyes térségeit tekintve Kelet-Közép-Európában²⁰⁸ 19,9%-kal, Délkelet-Európában²⁰⁹ 9,2%-kal, Nyugat-Európában²¹⁰ 2,7%-kal nőttek a védelmi kiadások. Ez azt jelenti, hogy az európai védelempolitika meghatározó országai, szakítva több éves gyakorlatukkal, növelést terveztek.

Ha azt vizsgáljuk, hogy perspektivikusan mit eredményezhet a változás, amennyiben trenddé fejlődik, akkor három forgatókönyv rajzolható fel:²¹¹

²⁰⁶ A 2015-ös párizsi terrortámadások hatására módosították a francia többéves katonai költségvetésről szóló törvényt, és a 2014-2019 közötti időszakra 3,8 milliárd euróval megnövelték a rendelkezésre álló összeget, így a 2016-os 31,4 milliárd euróról 2019-re 34,02 milliárd euróra fog nőni. Németország védelmi költségvetése 2015-2019 között 6,2%-kal, azaz 8 millió euróval 34,2 milliárd euróra fog nőni. Nagy-Britannia a 2015-ös Stratégiai Védelmi és Biztonsági Felülvizsgálat (Strategic Defense and Security Review) eredményeképpen a következő tíz évre 12 milliárd fonttal tervezi növelni védelmi költségvetését (bár ez a Brexit hatásainak függvényében könnyen változhat.) Forrás: Marrone – De France – Fattibene, i.m., 17. és 19. o.

²⁰⁷ Forrás: Marrone – De France – Fattibene, i.m., 9. o.

²⁰⁸ A tanulmány az alábbi országokat sorolta ebbe a térségbe: Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország és Szlovákia.

²⁰⁹ A tanulmány az alábbi országokat sorolta ebbe a térségbe: Bulgária, Ciprus, Görögország, Horvátország, Románia, Szerbia és Szlovénia.

²¹⁰ A tanulmány az alábbi országokat sorolta ebbe a térségbe: Ausztria, Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Olaszország, Málta, Németország, Portugália, Spanyolország, Svájc.

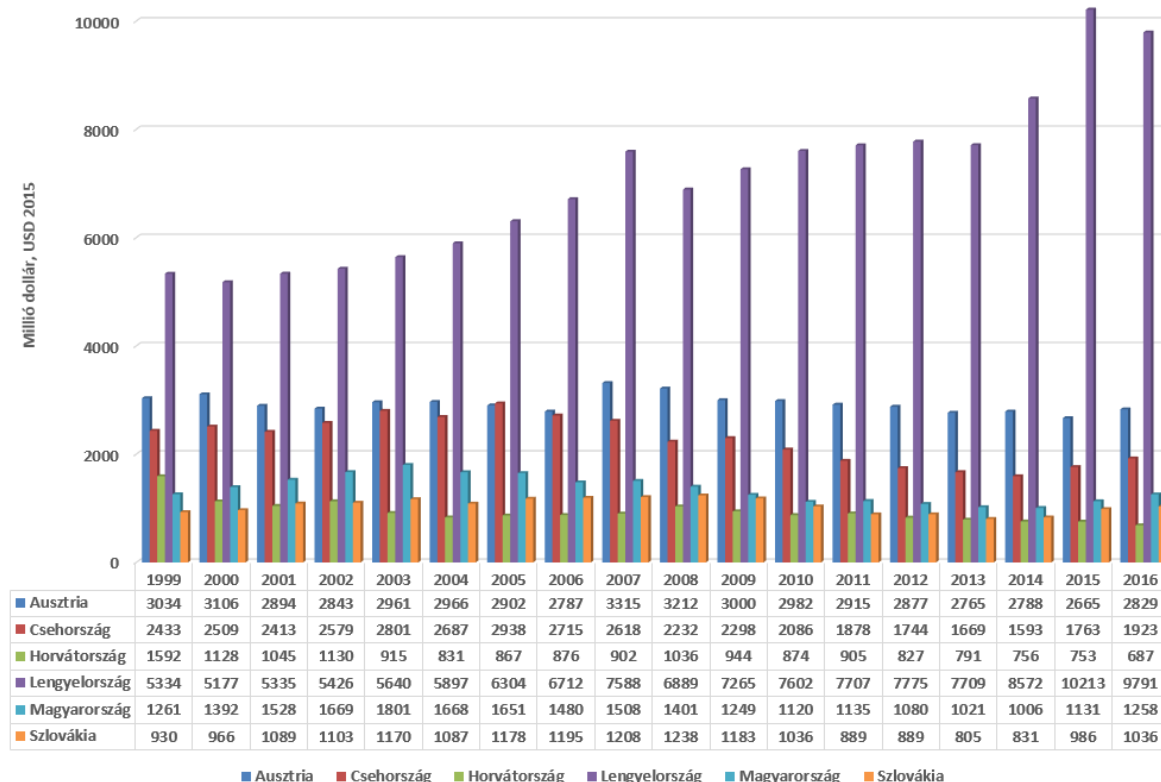
²¹¹ Marrone – De France – Fattibene, i.m., 10. o.

1. A „*status quo*” forgatókönyv szerint a biztonsági környezetnek azon kihívásai, amik most reagálásra készítették az európai államokat, nem lesznek olyan átfogó, mély hatással Európa biztonságára, hogy valódi trendfordulót előidézve az európai államok közép- és hosszútávon is több forrást fordítsanak a védelemre. Ezt táplálja a gyenge gazdasági teljesítmény, az európai közvélemény „fáradtsága” a válságkezelő műveleteket illetően, illetve a kihívások közvetett, nem katonai jellege (terrorizmus, migráció, instabilitás) – kivéve Oroszországot. Bár több európai társadalom számára ez kényelmes megoldásnak tűnik, azonban a külső kihívások koránt sem biztos, hogy ezt lehetővé teszik.
2. A „*politikai válasz*” forgatókönyv szerint az európai államok úgy értékelik, hogy a biztonsági környezet kihívásai negatívan érintik hosszú távú stratégiai érdekeiket, és ennek hatására igyekeznek megállítani a védelmi kiadások csökkenését. Mindez azonban csak korlátozott eredményt hozna, ami sokkal inkább politikai állásfoglalásokban ölthet testet, mint komoly védelmi reformokban, azaz nem fogja érdemben erősíteni védelmi képességeiket. Ebben az esetben a védelmi kiadások 2016-ban látott növelése nem válik trendfordítóvá, inkább csak eseti, időszakos jellegű.
3. A „*gyökeres változás*” forgatókönyv szerint a biztonsági környezet jelentős romlása és az érzékelt kihívások olyan választ idéznek elő az európai államokban, amely nem csupán politikai lépéseket eredményez, hanem a társadalom támogatásával a biztonság és védelem feladatainak felértékeléséhez, az ehhez szükséges források megnöveléséhez vezet. E tendenciózusan megnövelt források már elegendők lehetnek átfogó haderőreformokhoz, a védelmi képességek modernizációjához is, amely által Európa újfent képesség válik biztonsági környezetének alakítására.

Az értekezésben vizsgált hat ország tekintetében is többnyire (Horvátország kivételével) pozitív jeleket láthattunk. A Marrone, De France és Fattibene által említett áttekintő adatok szerint Ausztria 2016-ra 1,718 milliárd eurós katonai, illetve 2,072 milliárd eurós teljes védelmi költségvetést fogadott el, amit 2019-ig 92,84 millió euróval terveznek növelni. Csehország 1,4%-kal növelte védelmi kiadásait 2015-höz képest (46,1 milliárd cseh koronára), a newporti csúcstalálkozón pedig azt vállalta, hogy 2020-ig fokozatosan a nemzeti össztermék 1,4%-ára fogja növelni. Horvátország 4,023 milliárd kunát tervezett védelmi célokra fordítani, ami 372 millió kunás (8,46%) csökkentés 2015-höz képest. Magyarország 2016-ban 22%-kal, 299 milliárd forintra növelte honvédelmi költségvetését, 2022-ig pedig a GDP 1,39%-ára, 2026-ig 1,79%-ára tervezi tovább növelni. A lengyel védelmi kiadások 2016-ban 35,9 milliárd zlotyra

nőttek az előző évi 33 milliárdról, továbbra is meghaladva a nemzeti össztermék 2%-át. 2015-ben Szlovákia is megállította a kiadáscsökkenést, 1,002 milliárdról 1,057, majd 2016-ban 1,105 milliárd dollárra növelve védelmi költségvetését. A most a GDP 1%-a körüli összeget 2020-ra 1,6%-ra tervezik növelni.²¹²

Amennyiben a hosszabb távú trendeket vesszük figyelembe, akkor Lengyelország kivételével mindenhol jól látható a 2008/2009-es töréspont, illetve Horvátország kivételével a 2014/2015-ös emelkedő tendencia – valamint az, hogy Lengyelország a vizsgált időszak végére a többi ország kiadásainak többszörösét (3,5-14-szeresét) költötte védelemre (18. Ábra).

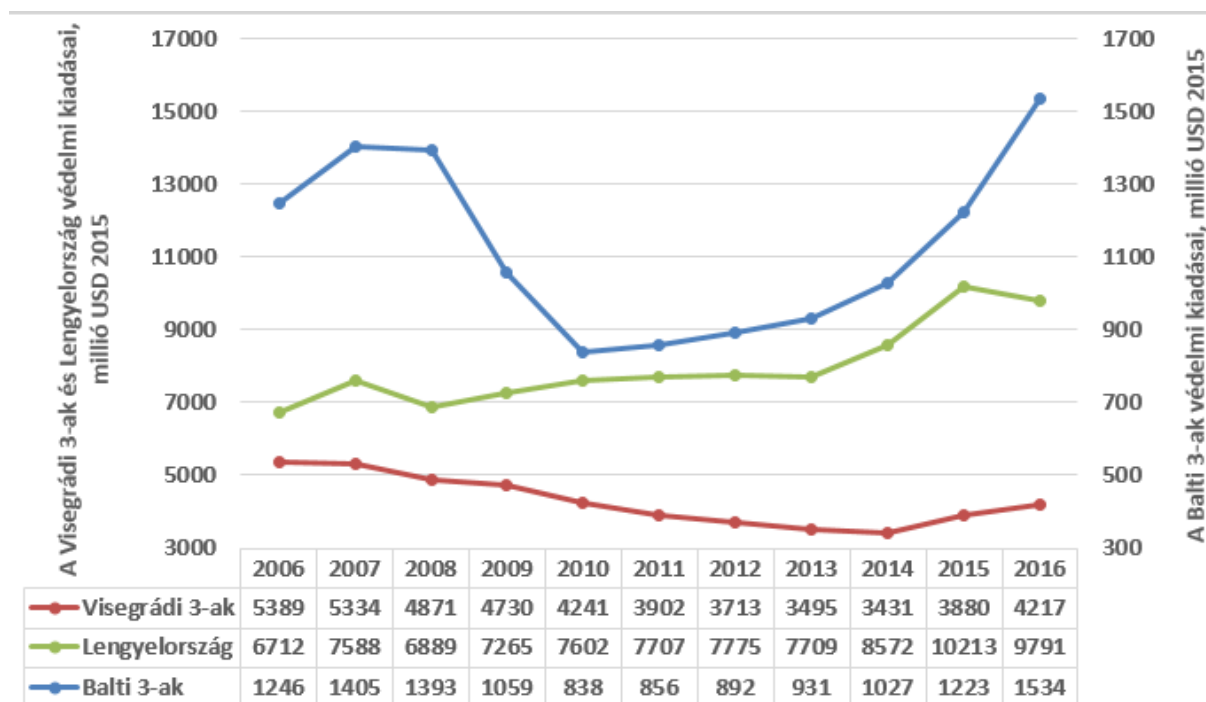
18. Ábra: Az értekezésben vizsgált hat ország védelmi kiadási trendjei 1999-2016 között (millió dollár, 2015-ös dollár árfolyamon)²¹³

A szubrégióon belüli két, a védelmi együttműködésben strukturált eredményeket is felmutató országcsoportot közelebbről szemügyre véve még látványosabb differenciálódást láthatunk (19. Ábra). Egyrészt a három Balti állam (jobb tengely, kék jelölő) esetében 2008-2010-ben a gazdasági válság hatására az éles törést (-39,8%) a védelmi kiadásokban, majd 2011-2013 között lassú (+8,8%), 2014-2016 között pedig lendületes (+49%) növekedést.

²¹² Az adatok forrása: Marrone – De France – Fattibene, i.m., 11-12. illetve 16 és 18. o.

²¹³ Az adatok forrása: SIPRI Military Expenditures Database 2017

Másrészről a Visegrádi 3-ak – Csehország, Magyarország és Szlovákia – esetében 2006-2014 között folyamatos csökkenést (összesen -36,3%), amiben a 2008-as (-8,7%) és 2010-es (-10,3%) védelmi költségvetések jelentették a mélypontokat. Végül e trendekkel ellentétesen változtak a haderejét modernizáló Lengyelország védelmi kiadásai, ahol 2008-2015 között +48,3%-kal nőtt a védelmi költségvetés (minden esetben nominálértéken számolva).

19. Ábra: A Visegrádi 3-ak, Lengyelország és a Balti 3-ak védelmi kiadási trendjei 2006-2016 között (millió dollár, 2015-ös dollár árfolyamon)²¹⁴

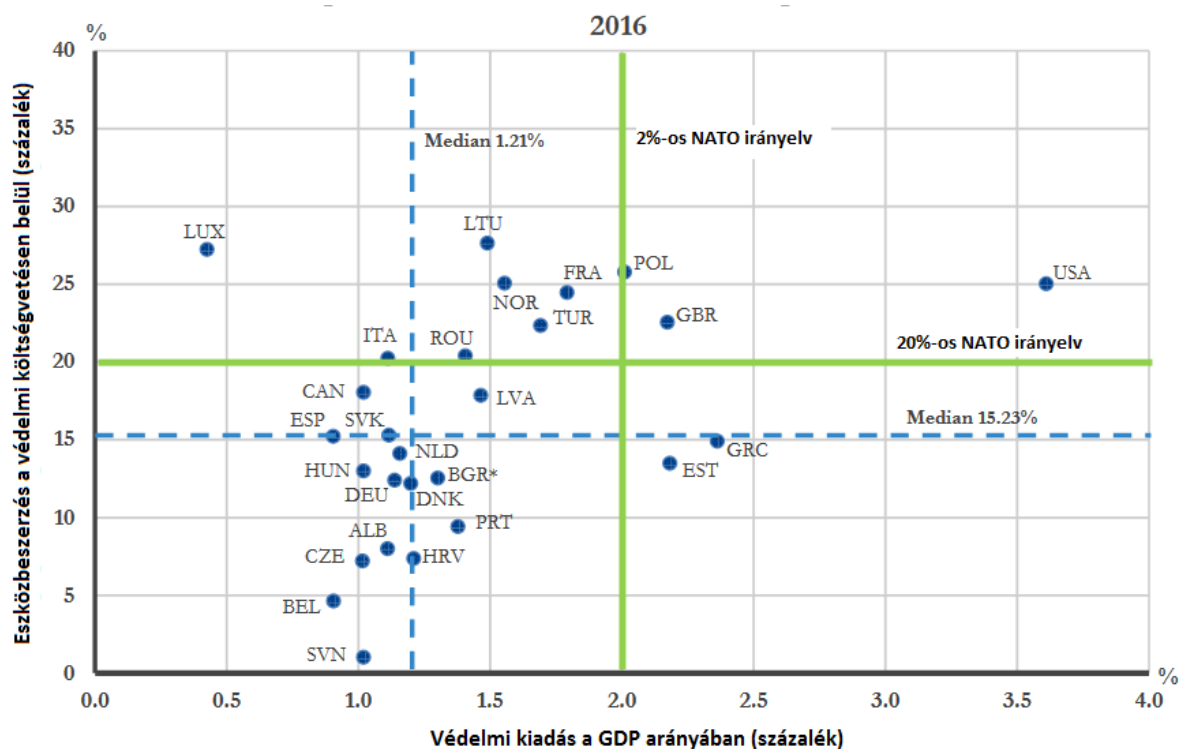
A képet tovább árnyalhatjuk azzal, ha kiemeljük a legfontosabb költségvetési területeket, amelyre a védelmi költségvetést ezek az országok – és szövetségeseik – költik, és összevetjük azokat a modernizációs követelményekkel. Ez esetben a NATO egységes adatszolgáltatása alapján komparatív szemlélettel azt láthatjuk (miközben a nem tagállam Ausztriára vonatkozó összevethető adatokkal nem rendelkezünk), hogy a NATO-tagállamok általában, a kelet-közép-európai államok pedig egyedileg sem teljesítenek jól ezeken a területeken. Bár mind a newporti csúcstalálkozón elfogadott Transzatlanti Nyilatkozat,²¹⁵ mind a Zárónyilatkozat²¹⁶ egyaránt rögzíti a védelmi kiadások növelésének szükségességét, sőt

²¹⁴ Az adatok forrása: *SIPRI Military Expenditures Database 2017*

²¹⁵ *Wales Declaration on the Transatlantic Bond*, NATO, 2014. 09. 05. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112985.htm [2017. 01. 30.]

²¹⁶ *Wales Summit Declaration*, NATO, 2014. 09. 05. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm [2017. 01. 30.]

utóbbi 14. pontja azt is pontosan meghatározza, hogy ezen belül a védelmi kiadások 20%-át nagy fegyverrendszerek beszerzésére és kutatás-fejlesztésre, azaz technológiai modernizációra szükséges fordítani, még 2016-ban is csak kevés állam volt képes ennek megfelelni – a kelet-közép-európai államok közül pedig egyedül Lengyelország (20. Ábra).

20. Ábra: A NATO két költségvetési irányelve és a tagállamok teljesítménye 2016-ban²¹⁷

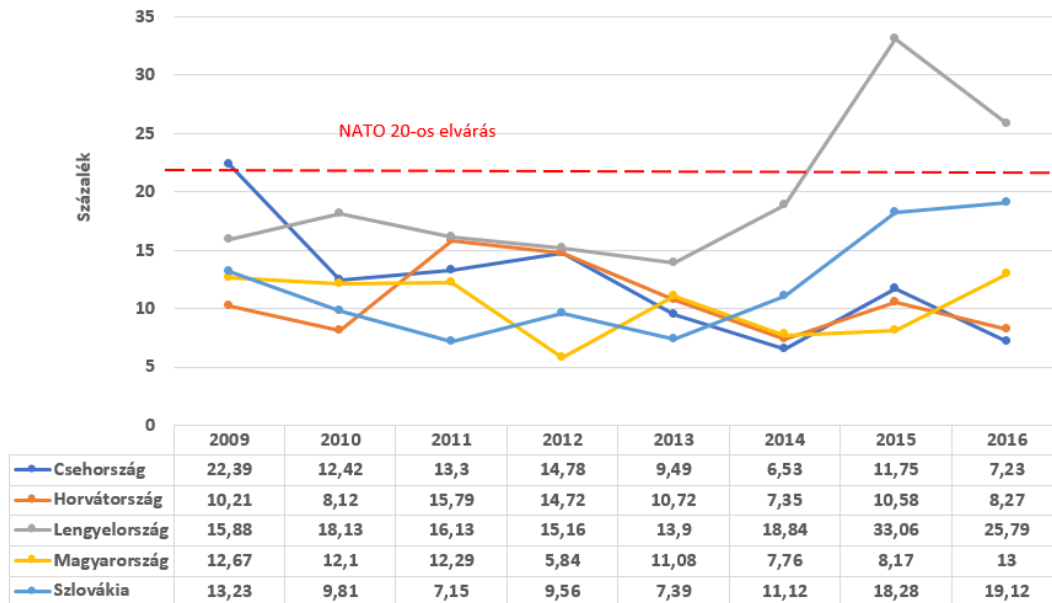
Utóbbinak többnyire csak a komoly hadiiparral rendelkező nagy tagállamok – az Egyesült Államok (25,03%), Franciaország (24,48%), Nagy-Britannia (22,56%), Olaszország (20,24%) és Törökország (22,35%) – felelnek meg, akik rendszeresen nagyobb összeget fordítanak katonai eszközbeszerzésre és katonai célú kutatás-fejlesztésre. 2016-ban azonban már olyanokat is láthattunk már a listán, amelyek átfogó modernizációba kezdtek – Litvánia (27,65%), Norvégia (25,08%), Lengyelország (25,79%), Románia (20,4%) –.²¹⁸

Az értekezés vizsgált államai esetében a védelmi költségvetés felhasználási területei alapján két jellemzőt azonosíthatunk: egyrészt, a nagy fegyverrendszerek beszerzésére, a modernizációra és a védelmi kutatás-fejlesztésre a gazdasági válság óta csak Lengyelország

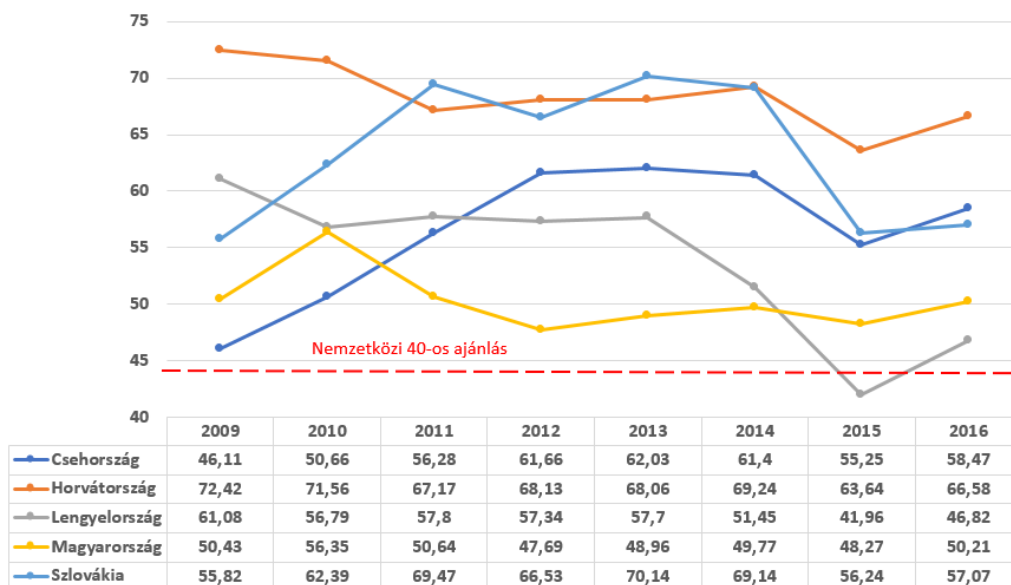
²¹⁷ Az ábra forrása: *Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, NATO, 2017. 03. 13. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_170313-pr2017-045.pdf [2017. 05. 20.], 2. o.

²¹⁸ Az adatok forrása: *Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, 12. o.

költött – 2014 óta – 20%-nál többet, míg Szlovákia esetében láthatunk valamelyest javulást 2015-2016-ban (21. Ábra). Másrészt minden állam esetében kiugróan magas a személyi kiadások aránya, ami valóban beszűkíti a modernizációs lehetőségeket. (22. Ábra)²¹⁹

21. Ábra: A vizsgált államok beszerzési kiadásainak trendjei a védelmi költségvetésen belül 2009-2016 között

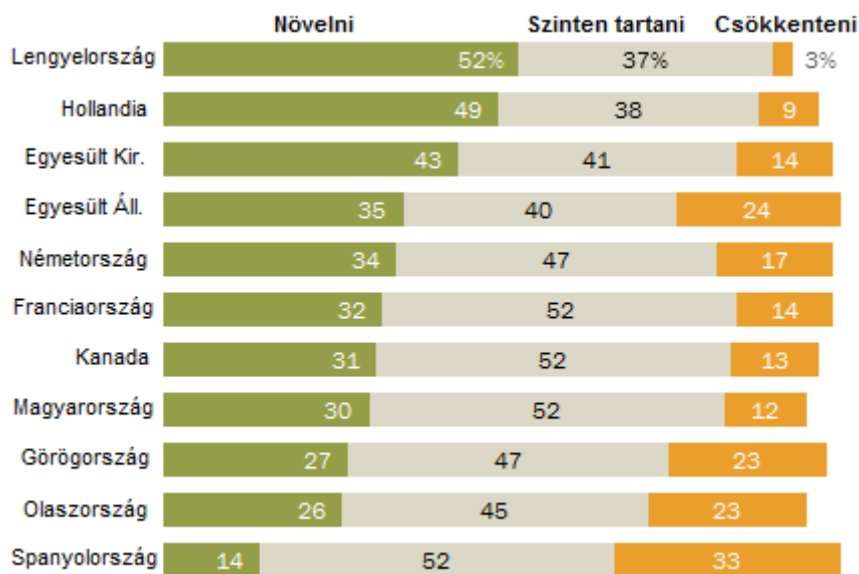

22. Ábra: A vizsgált államok személyi kiadásainak trendjei a védelmi költségvetésen belül 2009-2016 között

Végül, de nem utolsó sorban fontos szempont, hogy a változó biztonsági kihívásokat érzékelve az egyes államok lakossága hogyan vélekedik a költségvetési források elosztásáról,

²¹⁹ Mindkét ábra esetében az adatok forrása: *Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, 12. o.

és támogatja-e pluszforrások átcsoportosítását a védelmi és haderőmodernizációs feladatok ellátására? A PEW kutatóintézet 2016 tavaszán elvégzett közvélemény-kutatása a fenyegetettség-percepció, a nagyobb nemzetközi szerepvállalás és az ehhez kapcsolódó kihívások, illetve a fennálló gazdasági problémák hatásainak keresztmetszetében visszafogott lakossági támogatást mutatott ki. A kelet-közép-európai térségből a lengyel lakosság az orosz kihívásra reagálva határozottan támogatta a katonai költségvetés növelését, míg a magyar válaszadóknak 30%-a értett ezzel egyet, a többség pedig a szinten tartás mellett állt ki. (23. Ábra)

23. Ábra: „Ön szerint mit kellene tennünk a nemzeti védelmi költségvetéssel: megnövelni, szinten tartani vagy csökkenteni?”²²⁰

III.6. A többnemzeti együttműködést ösztönző külső tényezők és hatásaik összegzése

Az értekezés II. és III. fejezete azokat a külső tényezőket vizsgálta, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között. Ennek során számos példával alátámasztva egyrészt amellet érveltem, hogy a 2008-as gazdasági válság hatásai széleskörűek és mélyek voltak, és mind az egyes államok nemzetközi ambíciószintjének, mind katonai képesség spektrumának és cselekvőképességének a csökkenését eredményezték. Ennek ellensúlyozására kínált egy lehetőséget a többnemzeti védelmi együttműködés, amely létrejöhet a költségek csökkentése céljával funkcionálisan (például a közös kiképzés, hadgyakorlatok, logisztikai feladatok ellátása során), illetve a

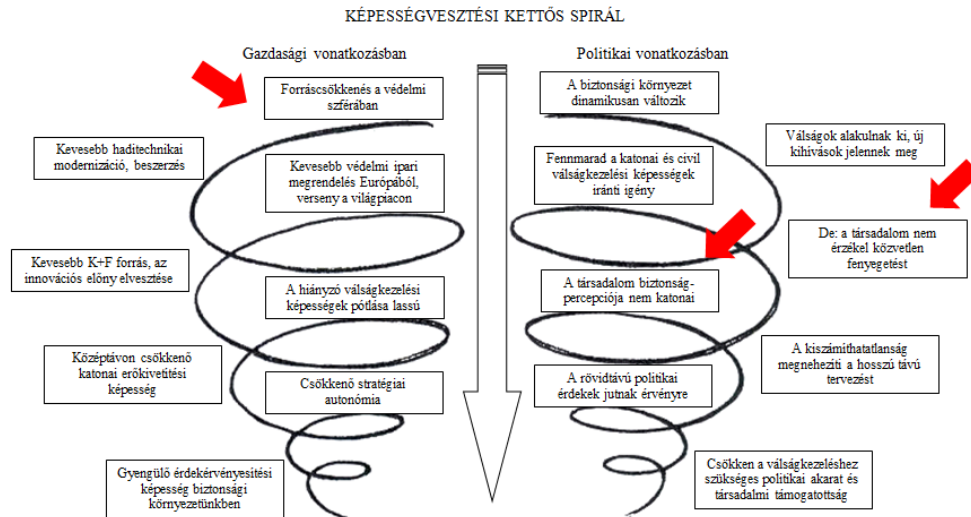
²²⁰ Cuddington, i.m.

haderóstruktúrák hiányainak pótlása és a képességek harmonizációja céljával strukturálisan (közös haderó-elemek, közös beszerzési programok, és védelmi kutatás-fejlesztési együttműködés létrehozásával). A komolyabb előrelépés lehetőségét azonban nem a politikai felhívások, hanem a gazdasági helyzet javulása teremtette meg, így a stabilabb háttér nyomán 2014 óta számos európai államnak lehetősége nyílt a védelmi kiadások növelésére.

Másrészt, mint arra a jelen fejezet részletesen kitért, Oroszország visszatérően megfogalmazott és megvalósított nagyhatalmi szerepe, aminek a katonai erő Európán belüli alkalmazása is részét képezte, 2014 óta megváltoztatta Kelet-Közép-Európa számos országának fenyegetettség-percepcióját. Ez pedig mind nemzetállami szinten, mind multilaterális keretek között védelempolitikai válaszlépéseket eredményezett.

2014-2016 között a térségben egyrészt ki kellett alakítani azokat a reagáló és védelmi képességeket, amelyek egy felmerülő provokációra, destabilizációs kísérletre, véletlen balesetet követő eszkalációra választ képesek adni, másrészt meg kellett erősíteni azt az elrettentő erőt, amivel a NATO hagyományos, területvédelmi koncepciója Kelet-Közép-Európában bír. Mindkét esetben a többnemzeti együttműködés fokozása volt a tagállamok válasza mind a térségen belül (szubregionálisan), mind szélesebb értelemben (regionálisan Európában és a transzatlanti dimenzióban egyaránt).

Az értekezés elméleti keretrendszerének felvázolásakor ezeket a folyamatokat tartottam szem előtt, amikor a „képességvesztési kettős spirál” néven összefoglalt „tünetegyüttesel” írtam le az európai védelempolitika gazdasági és politikai vonatkozású problémáit, amelyekben a forrásszűkösség és a nem katonai fenyegetettség-percepció akadályozzák az érdemi védelempolitikai válaszok megfogalmazását. Mivel 2014 óta ezekben változás állt be (24. Ábra), az államok lépéskényszerbe kerültek, és ez a többnemzeti együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez is vezetett.

24. Ábra: A „képeségvesztési kettős spirál” (2008-2014) és lehetséges megtörési pontjai napjaink biztonsági környezetében (2016)²²¹

Marrone, De France és Fattibene 2016-ban a védelmi együttműködési kezdeményezések trendjeit vizsgálták 31 európai országban, összesen 39 kezdeményezést, amelyek vizsgálata alapján öt főbb jellemzőt azonosítottak:²²²

1. A leggyakoribb együttműködési forma – a többség (22) esetben – a kétoldalú együttműködés volt, míg 9 kevés szereplős (azaz az értekezés tárgyát is képező minilaterális), 8 pedig multilaterális kezdeményezés volt. Így például lengyel – svéd kétoldalú védelmi együttműködési megállapodás született, aminek nyomán a Saab és a Lengyel Katonai Repülőgépgyár (PZL) megegyezett a lengyel MiG-29-esek modernizációjáról. A brit-francia stratégiai megállapodás (Lancaster House Treaties) több területen is együttműködést eredményezett, így a haditengerészet, a nukleáris kísérleti programok és a különleges erők terén is.
2. A minilaterális együttműködési keretek már létező kapcsolatok alapján fejlődtek tovább, míg a kétoldalúak általában új területeken vagy partnerek között alakultak ki.
3. Az együttműködések során a részes államok többnyire a szomszédjaikkal preferálták az együttműködést (16 eset a 39-ből), ugyanakkor a nem szomszédos államokkal kialakított együttműködés sem volt ritka (14 eset). A német-holland együttműködés egy újabb eleme például a holland Leopard 2A6 harckocsik modernizálása, tovább fejlesztése; míg az olasz és finn védelmi minisztériumok, valami védelmi ipari

²²¹ A képeségvesztési kettős spirál „megtörésének” lehetőségeiről lásd: Csiki Tamás: Breaking the Dual Spiral of Diminishing Capabilities. In: *Panorama of the Global Security Environment 2015-2016*. CENAA, Bratislava, 2016, 101-111. o.

²²² Marrone – De France – Fattibene, i.m., 4-5. o.

szövetségek is egyetértési nyilatkozatokat írtak alá a közös technológiai fejlesztési igények feltárásáról.

4. Németország a védelmi együttműködési kezdeményezések jelentős részében (a 39-ből 11 esetben) játszik szerepet, komoly hajtóerőként, sokszor vezetőként. Ilyen az Ausztriával, Lengyelországgal és Svájcjal aláírt Leopard harckocsi-modernizációról szóló megállapodások. Emellett az Egyesült Államok 6 európai együttműködési programban vesz részt.
5. A kelet-közép-európai és délkelet-európai államok tovább folytatják a szovjet-orosz haditechnikától való függőségük felszámolását (2 eset): Szlovákia például Sikorsky UH-60M helikopterekkel helyettesíti kiöregedett Mi-17-eseit.

Mindezek alapján az értekezés következő fejezete előbb a második kutatási célt szem előtt tartva a visegrádi államok védelempolitikai együttműködését és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést vizsgálja meg, és értékeli azok eredményeit, majd elhelyezi azokat a többnemzeti védelmi együttműködések rendszerében, intenzitási skáláján. Végül a hét részes ország stratégiai kultúrája és a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések tapasztalatai alapján mérlegeli, hogy a vizsgált országok mennyiben rendelkeznek a sikeres védelmi együttműködés előfeltételeivel?

IV. Többszemzeti védelmi együttműködési törekvések Kelet-Közép-Európában, 2008-2016

Az értekezés eddigi fejezetei a biztonsági környezet értékelése és a stratégiai folyamatok elemzése által azokat a külső tényezőket azonosították és vizsgálták, amelyek hozzájárultak a többszemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések intenzívebbé válásához Európában 2008-2016 között. A IV. fejezet előbb a visegrádi államok védelempolitikai együttműködését és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést vizsgálja meg, és értékeli azok eredményeit. Ennek során a hipotézis második elemét képező állítást, mely szerint a két védelmi együttműködési kezdeményezés eredménye korlátozott maradt, a harmadik kutatási céllal összhangban vizsgálom. Eszerint a két kezdeményezést a többszemzeti védelmi együttműködési formák (képessegek megosztása – képessegek csoportosítása – csoportosítás beszerzésen keresztül – szerep- és feladatmegosztás) intenzitási skáláján helyezem el, rámutatva, hogy jelenleg milyen mélységű együttműködés mellett kötelezték el magukat az államok és milyen továbblépési lehetőségek nyílnak számukra?

Ezt követően a negyedik kutatási célkitűzés nyomán Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia stratégiai kultúráját vizsgálja és hasonlítja össze, hogy azonosítsa, a többszemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen a hét vizsgált ország védelempolitikai gondolkodásában? Emellett az értekezés hipotézisének harmadik állítását vizsgálom, mely szerint a két vizsgált együttműködési kezdeményezés hét részes állama körében jelenleg nem azonosíthatók azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik. Tekintettel arra, hogy az értekezés a magyar hadtudományi gondolkodást is gazdagítani kívánja, külön esettanulmányként értékelem a magyar érdekeket a szubregionális védelmi együttműködési lehetőségek terén – egyúttal a hatodik kutatási célt is megvalósítva.

A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (CEDC) – kezdetben még Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal néven²²³ – 2010 októberétől, a visegrádi négyek (V4) védelempolitikai együttműködése 2011 januárjától aktivizálódott, majd a következő években eltérő pályán mozogtak: a CEDC 2013-ig ad hoc informális egyeztetési

²²³ Ferenc Molnár – Tamás Csiki: *Seminar on Central European Solutions for Pooling and Sharing of Capabilities*. Hungarian Ministry of Defence – Institute for Strategic and Defense Studies, Budapest, 2010. 10. 25-26.; Csiki Tamás – Németh Bence: Multinational development of military capabilities: Recommendations for the Central European Roundtable for Defense Cooperation. *European Geostrategy, Long Post*, 2012/6., [online], 2012. 06. 13. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2012/06/multinational-development-military-capabilities/> [2017. 01. 12.]

felület maradt az érintett hat ország között, majd az addig kialakított együttműködési programokat életben tartva a védelempolitikai kezdeményezéseket illetően lényegében eltűnt a szakpolitikai életből és a migrációkezelés és határellenőrzési együttműködés koordinációjának adott fórumot. Eközben a V4-ek elmélyítették és strukturálták együttműködésüket, aminek csúcsa eleddig a közös EU harccsoport létrehozása volt 2016-ban.

IV.1. Visegrádi Négyek

A visegrádi országok politikai együttműködése 1991-ig nyúlik vissza, melynek célja akkor még a rendszerváltozás után a teljes szuverenitásukat visszanyert országok kölcsönös stabilizálása és demokratizálása,²²⁴ néhány évvel később pedig európai, euro-atlanti integrációjának előre mozdítása volt.²²⁵ Bár eredetileg az EU-csatlakozás tűnt a könnyebben elérhető, így elsődleges célnak, a visegrádi államok felkészülése a tagságra politikai-gazdasági téren lassabban haladt, mint a NATO-csatlakozás folyamata, amit a geopolitikai helyzet (a délszláv válság) is segített. Így Csehország, Lengyelország és Magyarország 1999-ben NATO-tag lett, majd 2004-ben mind a négy állam csatlakozott az Európai Unióhoz, Szlovákia pedig a NATO-hoz – ezzel a V4-ek integrációja teljessé vált.²²⁶

1999-ben fogalmazták meg először az összehangolt külpolitikai együttműködést, a „visegrádi regionális profil” kialakítását célként,²²⁷ és megtartották a V4-ek védelmi minisztereinek első találkozáját (Przemysl, Lengyelország); 2001-ben a civil társadalmi, kulturális kapcsolatok erősítése céljából létrehozták a Visegrádi Alapot (International Visegrad

²²⁴ Az öt célkitűzés: (1) a teljes függetlenség, demokrácia és szabadság helyreállítása; (2) a totalitárius rendszer maradványainak felszámolása; (3) a parlamenti demokrácia, a modern jogállam, az emberi jogok és a szabadság fejlesztése; (4) a korszerű szabadpiaci gazdaság létrehozása; (5) a teljes bekapcsolódás az európai politikai, gazdasági, biztonsági és jogalkotási rendszerbe. Lásd: *Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration*. Visegrád, 1999. 02. 15. [online] Elérhető: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19910215-1.pdf> [2017. 04. 10.]

²²⁵ 1993-ban a gazdasági integrációs törekvések segítésére fogadták el a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodást (CEFTA), 1994-ben csatlakoztak a PfP-hez, és már hivatalos célként fogalmazták meg a NATO-csatlakozást.

²²⁶ Az együttműködés fejlődéséről összefoglaló jelleggel lásd: Martin Dangerfield: V4: A New Brand for Europe? Ten years of post-accession regional cooperation in Central Europe. In: *Poznan University of Economics Review*, XIV. évf., 2014/4. szám, 71-90. o.

²²⁷ *Contents of the Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers's Summit Bratislava on 14th May 1999*. Pozsony, 1999. 05. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> [2017. 04. 10.]

Fund); 2002-ben pedig már a V4+ formációban a külső partnerekkel kialakított strukturált együttműködést is felvették a célok közé.²²⁸

Az együttműködést a sikeres NATO- és EU-integrációt követően 2004-ben (Kromeréz, Csehország) szélesítették ki a „hagyományos” kulturális, oktatási, civil társadalmi és határokon átívelő együttműködésen túlmenően infrastrukturális, környezeti, terrorizmus-ellenes, katasztrófavédelmi, munka- és szociális ügyi, fejlesztéspolitikai és védelmi ipari területekre.²²⁹ Ezeknek már az EU-tagság és az annak következményeként haladó jogi-intézményi harmonizáció adott keretet és perspektivikusan lehetőséget kínált a közös érdekérvényesítésre az EU-n belül. A négy ország miniszterelnökei kifejezték támogatásukat az EU Közös Kül- és Biztonságpolitikája és Szomszédságpolitikája iránt; kinyilvánították támogatásukat az euro-atlanti integrációs szervezetek további bővítését és a további tagjelölt, illetve partnerállamokat illetően; valamint törekvésüket a biztonság- és védelempolitikai kihívásokkal kapcsolatos fellépés V4 keretben történő összehangolására az EU-n és a NATO-n belül egyaránt.

Az V4 együttműködés 20. évfordulója alkalmából kiadott Pozsonyi Nyilatkozat²³⁰ 2011-ben megerősítette az európai integrációs kapcsolatok jelentőségét és ezen belül a V4-ek összehangolt fellépésének szükségességét a versenyképesség, az energiabiztonság növelése, az infrastruktúra-fejlesztés terén. Reagálva az EU belső és az euro-atlanti térség külső környezetének válságaira, kifejezték együttműködési szándékukat mind az euro-atlanti kapcsolatok erősítését, mind a stabilitás kiterjesztését illetően. Ebben az évben fogalmazódott meg konkrétan a V4 EU Harccsoport²³¹ létrehozásának célja a levocai védelmi miniszteri

²²⁸ *Annex to the Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers's Summit Bratislava on 14th May 1999.* Pozsony, 2002. 06. 29. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of> [2017. 04. 10.]

²²⁹ *Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrad Group countries after their Accession to the European Union.* Kromeréz, 2004. 05. 12. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=35> [2017. 04. 10.]

²³⁰ *Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 20th Anniversary of the Visegrad Group.* Pozsony, 2011. 02. 15. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> [2017. 04. 10.]

²³¹ A V4 Harccsoportról lásd: Michal Paulech – Jana Urbanovská: *Visegrad Four Battlegroup. Meaning and Progress.* In: *Obrana a Strategie*, XIV. évf., 2014/2. szám, 49-60. o.; Milan Suplata: *The Visegrad Battlegroup: Building New Capabilities for the Region. Globsec Policy Brief*, 2013. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013. [online] Elérhető: <http://www.globsec.org/globsec2013/uploads/documents/GPB/GPB5%20-%20THE%20VISEGRAD%20BATTLEGROUP%20-%20BUILDING%20NEW%20CAPABILITIES%20FOR%20THE%20REGION.pdf> [2017. 04. 10.]; Barbora Bodnárová: *Visegrad Four Battle Group 2016: Run-up to Visegrad Four NATO Response Force 2020? CENAA Policy Papers, 2013/6.* Center for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013. [online] Elérhető: <http://cenaa.org/wp-content/uploads/2013/06/PP-6-2013-Visegrad-four-Battle-Group-2016-Run-up-to-Visegrad-four-NATO-Response-Force-2020.pdf> [2017. 04. 10.]; Wojciech Lorenz: *EU Battle Group. A Chance for Breakthrough in Visegrad 4 Cooperation? PISM Bulletin No. 39.* Polish Institute of International Affairs, Warsaw, 2013. [online] Elérhető: https://www.pism.pl/files/?id_plik=13381 [2017. 04. 10.]; Tomás Weiss: *Visegrad Battlegroup: A Flagship that Should not Substitute for Real Defence Cooperation.* V4 Revue, 2012. 06.

találkozón (2011. 05. 12.), amit azután 2013. március 6-án Varsóban pecsételték meg hivatalosan is.

Ezt a szándékot mélyítették el a védelmi együttműködés területén több lépésben 2012-2014 között.²³² Első lépésként a NATO keretében megerősíteni kívánt védelmi együttműködés támogatásáról fogadtak el közös nyilatkozatot a védelmi- és külügyminiszterek a chicagói csúcstalálkozót megelőzően.²³³ Ekkor konkrét tagállami felajánlásokat és védelmi hozzájárulást helyeztek kilátásba a légi irányítók kiképzése, az ABV-védelem, a helikopter pilótaképzés, a logisztika, a katonai egészségügy, a rögtönzött robbanóeszközök elleni védelem stb. tekintetében. Mint azt a következő alfejezet során látni fogjuk, ezek többnyire ugyanazok a területek, amelyek képességfejlesztéséről szélesebb közép-európai keretben is egyeztettek.

Röviddel később a védelmi miniszterek közös nyilatkozatban²³⁴ erősítették meg az együttműködés programját, amivel a NATO melletti elkötelezettségüket, illetve a NATO képességfejlesztési programok – Összekapcsolt Haderők Kezdeményezés (CFI), Okos Védelem – támogatását kívánták demonstrálni. Itt ismét megerősítették a képességfejlesztés azon hét területét, ahol a V4-ek aktívan hozzá kívántak járulni a közös erőfeszítésekhez. Ezt egy évvel később ez Európai Unió Közös kül- és biztonságpolitikáját támogató nyilatkozatok²³⁵ követték.²³⁶

04. [online] Elérhető: <http://visegradrevue.eu/visegrad-battlegroup-a-flagship-that-should-not-substitute-for-real-defence-cooperation/> [2017. 04. 10.]

²³² Ebben az időszakban jelentősen kibővült az innovatív gondolkodású szakpolitikai elemzések köre. Lásd például: Tomas Valásek: *Prospects for Deeper Visegrád Collaboration*. Centre for European Reform, 2012. 08. 01. [online] Elérhető: <http://www.cer.org.uk/in-the-press/prospects-deeper-visegr%C3%A1d-defence-collaboration> [2017. 04. 10.]; Szöllősi Tibor: The future of Visegrád group military cooperation. In: *Hadtudományi Szemle*, 2013/2. szám, VI. évf., 194-198. o.; Robert Kupiecki: Visegrád Defense Cooperation: From Mutual Support to Strengthening NATO and the EU. A Polish Perspective. *CEPA Report No. 35*. Center for European Policy Affairs, Washington D.C., 2013. [online] Elérhető: <http://cepa.org/sites/default/files/documents/CEPA%20Report%20No.%2035,%20Visegrad%20Defense%20Cooperation.pdf> [2017. 04. 10.]; Milan Suplata (szerk.): *DAV4 II Expert Group Report on Visegrad Defence Collaboration. From Battlegroup to Permanent Structures*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013; Balogh István: The Short-Term Future and the Methodology of Visegrád Defence Cooperation. In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013, 25-38. o.; Budai Ádám: Magyarország regionális érdekérvényesítési lehetőségei a Smart Defence-koncepció keretében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 101-116. o.; Marian Majer (szerk.): *DAV4 III Expert Group Report: From Bullets to Supersonics: V4 on the Brink of Industrial Cooperation*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2015.

²³³ *Responsibility for a Strong NATO*. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the> [2017. 04. 10.]

²³⁴ *Joint Communiqué of the Ministers of Defence of the Visegrad Group*. Litomerice, 2012. 05. 04. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-communicue-of-the> [2017. 04. 10.]

²³⁵ *Cooperation in Developing Capabilities, Solidarity in Sharing Responsibilities*. Varsó, 2013. 03. 06. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013-03-06-mio-v4-fra> [2017. 04. 10.]; *For a More Effective and Stronger Common Security and Defence Policy*. Pozsony, 2013. 04. 18. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-mfas-globsec> [2017. 04. 10.]

²³⁶ A számos nyilatkozatot annak is köszönhetjük, hogy a V4-ek felismerték a láthatóság szerepét a politikai érdekérvényesítésben, és ebben az időszakban tudatosan dolgoztak azon, hogy „egységes blokként” jelenjenek

2013 őszén döntöttek a kidolgozásukról,²³⁷ majd 2014 márciusában fogadták el a felek azokat a dokumentumokat,²³⁸ amelyek védelempolitikai együttműködésük keretét képezik a következő évtizedre, egyben kijelölték a kooperáció strukturális mélyítésének területeit és a védelmi tervezés összehangolásának közös mechanizmusait is. A hosszú távú koncepció a képességfejlesztés, a beszerzési és védelmi ipari együttműködés, a többnemzeti katonai egységek létrehozása és a határokon átívelő tevékenységek fokozása, valamint a közös képzés, kiképzés és hadgyakorlatok köré építette a V4 védelmi együttműködés vízióját. A védelmi tervezés gyakorlati összehangolása érdekében létrehozták a szükséges magas (V4 Planning Group) és munkacsoport (Working Teams) szintű testületeket, és kialakították a rendszeres találkozók gyakorlatát, kölcsönösen megismerték egymás képességfejlesztési terveit. A hosszú távú koncepció az alábbi területeket jelölte ki a védelmi együttműködés alapjának.²³⁹

1. V4 EU Harccsoport
2. Védelmi tervezési együttműködés
3. Közös kiképzés és hadgyakorlatok
4. Közös védelmi beszerzések és hadiipari együttműködés
5. Katonai oktatás
6. Közös légtérelenőrzés
7. A V4-ek álláspontjainak összehangolása és közös képviselő
8. Közös kommunikációs stratégia

Végül a 2015-ös szlovák elnökség számára feladatnak szabták a kijelölt területekre a védelmi együttműködés gyakorlati megvalósítását lehetővé tevő Akcióterv és egy közös V4

meg. 2014-ig, az ukrán válságig és az erősebb lengyel-orosz politikai konfrontációig – mint az az értekezés harmadik fejezete is bemutatta – ennek nemvolt akadálya, 2015 után azonban kevésbé látványos a legfelsőbb szintű politikai koordináció a védelmi képességek terén, és a puhább, egyben szimbolikusabb területekre, a migráció és a terrorizmus elleni fellépésre helyeződött át a hangsúly.

²³⁷ *Joint Statement of the Visegrad Group Heads of Government On Strengthening the V4 Security and Defence Cooperation*. Budapest, 2013. 10. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/budapest-joint-statement-140929> [2017. 04. 10.]

²³⁸ *Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening their Defence Cooperation*. Visegrád, 2014. 03. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014-03-14-ltv> [2017. 04. 10.]; *Framework for Enhanced Visegrad Defence Planning Cooperation*. Visegrád, 2014. 03. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/dpc-annex> [2017. 04. 10.]

²³⁹ Ezek tartalmát, a 2016-ig elért eredményeket, illetve a lehetőségeket és akadályokat Szenes Zoltán tekinti át részletesen: Szenes: *Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (1)*, i.m., 11-18. o. és Szenes: *Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (2)*, i.m., 3-13. o. Mivel az értekezés a stratégiai szintre koncentrálna, a gyakorlati megvalósítás „taktikai” részleteit itt nem vizsgálom.

Kiképzési Stratégia elfogadását.²⁴⁰ A védelmi tervezési koordinációs munka nyomán azonosították azt az öt területet,²⁴¹ amelyek eredménnyel kecsegtetnek a felek számára, ezek:

1. Kiképzés és hadgyakorlatok
2. Közös Logisztikai Kiképző Csoport²⁴²
3. Atom-, Biológiai és Vegyivédelem
4. Előretolt repülésirányítók²⁴³ képzése
5. Különleges műveleti erők taktikai kiképzése

Ugyancsak azonosították azt a védelmi ipari fejlesztési projektet, amely közös érdeklődésre tart számot, amely egy többcélú szárazföldi harcjármű platform (Advanced Ground Combat Vehicle) lenne.²⁴⁴

2015 második felétől, mikor a NATO reagáló és kollektív védelmi képességeinek megerősítése miatt a térségben a védelmi együttműködés elsődleges terepévé a NATO vált, a V4 együttműködésben is sokkal hangsúlyosabban jelent meg az a törekvés, hogy a négy állam közös lépései a kollektív erőfeszítéseket is támogassák. Érthető módon ez a balti államok fenyegetettség-percepciójához közel álló lengyel védelempolitika céljaihoz is jól illeszkedett, és a gyakorlati együttműködés eredményeit illetően nőtt a lengyel szerep.

Az EU Harccsoport 2015 novemberi minősítő hadgyakorlatával²⁴⁵ elért műveleti képesség, majd 2016 első félévének sikeres – és a Harccsoport bevetését nem igénylő – készenléti időszak után a tárgyalások súlypontja áttevődött a kiképzési-hadgyakorlati tevékenységre, illetve annak tisztázására, hogy a közös erőfeszítések hogyan tudják a jövőben támogatni az EU és NATO keretében zajló folyamatokat.²⁴⁶ Így lényegében döntés született a Harccsoport 2019-es újbóli aktivizálásáról, és zajlik az egyeztetés annak állandó struktúrává fejlesztéséről is, ami – elvben – felajánlható lehetne mindkét szervezet gyorsreagáló képességei

²⁴⁰ *Budapest Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the New Opening in V4 Defence Cooperation*. Budapest, 2015. 06. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/budapest-declaration-of> [2017. 04. 10.]

²⁴¹ *Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence*. Tomášov, 2015. 04. 23. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-communication-of-the> [2017. 04. 10.]

²⁴² Joint Logistics Support Group

²⁴³ Joint Terminal Attack Controllers

²⁴⁴ *Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence*. i.m.

²⁴⁵ Common Challenge, 2015. 11. 14-20. Krakó (vezetési törzsgyakorlat) és Drawsko Pomorskie (csapagyakorlat).

²⁴⁶ Szenes Zoltán rávilágított arra, hogy a Harccsoport felállítása milyen komoly erőfeszítést igényelt a tagországoktól, és a közösen összeállított 3700 fős erő mellett a krakkói hadműveleti parancsnokság létrehozása és működtetése is erősíti a közös cselekvési képességet, minőségében is mélyíti a V4 együttműködést. Szenes: *Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (I)*., i.m., 13. o.

közé, ha a tagállamok képesek ezt a kapacitást egyéb kötelezettségeik és nemzeti feladataik mellett egyidejűleg is fenntartani.²⁴⁷

Az állandó moduláris erő²⁴⁸ felállításával kapcsolatos tervek ütemezése szorosan illeszkedik a regionális lengyel védelempolitikai vállalásokhoz (így az informális lengyel vezető szerephez a V4-en belül): 2016-2020 között az EU Harccsoport újbóli készenléte (2019 második félév) és a lengyel vezetésű VJTF (2020) részeként számítanának a közös hozzájárulásra, majd 2021-2025 között alakítanának ki közös dandárszintű parancsnokságot, és hosszú távon, 2026-2030 között lenne elképzelhető a strukturált állandó V4 haderőkomponens kialakítása (vagy csak „félálló”, illetve hozzárendelt (affiliált) formában, mint az olasz-magyar-szlovén Többnemzeti Szárazföldi Kötelék esetében).²⁴⁹

Az együttműködés rövid- és középtávú feladatait a 2017 februári védelmi miniszteri találkozón²⁵⁰ határozták meg,²⁵¹ és ezeket illetően is érzékelhető a magasabb szintű, elsősorban NATO, kisebb mértékben EU védelmi törekvésekbe történő szorosabb integráció szándéka. Mivel Lengyelországnak kiemelten fontos a newporti készenléti, majd varsói adaptációs intézkedéscsomag végrehajtása, a másik három országnak pedig a szolidáris és megbízható szövetségesi szerepvállalás demonstrálása, a Kelet-Közép-Európában 2015 óta megerősített rotációs NATO-jelenlét lehetőséget, egyben kötelezettséget is jelent, a tagállamok által egyénileg biztosított hozzájárulásokat²⁵² is a V4 égisze alatt folytatott együttműködés eredményeként igyekeznek feltüntetni, illetve azokat valóban össze is hangolni. Ez az EU Harccsoport permanenssége, illetve a V4-ek közös VJTF-hozzájárulása által is kijelölt út.

Az értekezés harmadik kutatási célja alapján, amely a védelmi együttműködési formák elméleti osztályozásával azt mérlegeli, hogy a visegrádi négyek milyen mélységű védelmi együttműködést voltak képesek kialakítani, a lehetséges formák közül (képessegek megosztása

²⁴⁷ A 2014-2015-ös szlovák elnökség összefoglalóját lásd: *Report of the Slovak presidency of the Visegrad Group, July 2014 – June 2015*. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/annual-report-sk-v4-pres> [2017. 04. 10.], 10-11. o. A 2015-2016-os cseh elnökségről lásd: *Annual Report of the Czech V4 Presidency 2015-2016*. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/annual-report-of-the> [2017. 04. 10.]

²⁴⁸ A strukturális együttműködés kérdéseiről bővebben lásd: Milan Suplata (szerk.): *DAV4 II Expert Group Report*, i.m. Marek Madej: *Visegrad Group Defense Co-operation: What Added Value for European Capabilities? Nordika Programme Note, 2013/19.*, Foundation pour la Recherche Stratégique, 2013. június. [online] Elérhető: <https://www.files.ethz.ch/isn/166134/201319.pdf> [2017. 04. 10.]

²⁴⁹ Szenes: *Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (1).*, i.m., 15. o.

²⁵⁰ Bár ez formálisan már az értekezés által vizsgált időszakon kívül esett, a V4 védelmi együttműködés értékelése szempontjából fontos előremutató döntések születtek, ezek ezért jelzésértékkel szerepelnek itt.

²⁵¹ *Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence. Niepolomice*, 2017. 02. 02. [online] <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-communique-of-the> Elérhető: [2017. 04. 10.]

²⁵² 2017-ben például a NATO előretolt jelenlétét erősítendő negyedéves rotációval előbb cseh erők települnek Litvániába, majd szlovák csapatok Lettországra, magyarok Észtországba, végül lengyelek Lettországra.

– képességek csoportosítása – csoportosítás beszerzésen keresztül – szerep- és feladatmegosztás) esetükben a képességek megosztása és a képességek csoportosítása az a két „szint”, amelyet eddig elértek. A többnemzeti képzés, kiképzés és hadgyakorlatok során így a kormányok megtartják a többnemzeti hozzájáruláshoz hozzáadott részük feletti nemzeti kontrollt, de ennek során az együttműködés kevésbé költséghatékony, mert a költségek is őket terhelik a szerepvállalás arányában. Alapszinten ez a képességek megosztása, amelyek nemzeti haderőstruktúrán és képességeken alapulnak, és nincsenek külön nemzetközi mechanizmusba, integrált struktúrába szervezve. Ennél magasabb szintű a V4 EU Harccsoportba szervezett együttműködés, amely egy szinttel intenzívebb, a „képességek csoportosítása” kategóriába esik. Ebben az esetben a nemzeti képességeket egy struktúrába szervezik, amely saját többnemzeti parancsnoksággal rendelkezik, de a részt vevő államok által biztosított katonai alakulatok az államok saját fennhatóságában maradnak. A képesség feletti irányítás így továbbra is nemzeti hatáskörben marad, de az integrált és koordinált tervezés csökkenti a személyi és logisztikai költségeket.

Az értekezés hipotézisének második eleme, mely szerint a visegrádi együttműködés eredménye korlátozott maradt, mindennek fényében a visegrádi együttműködésre vonatkozóan igazoltnak tekinthető, mert a vizsgált időszakban a V4-ek nem jutottak el a közös beszerzéseikig, vagy a szuverenitásmegosztással járó szerep- és feladatmegosztásig. Mint azt a hosszú távú tervek mutatják, perspektivikusan erre lehetőség nyílhat – azonban mint arra a stratégiai kultúrák értékelése rá fog mutatni, ehhez még komoly akadályokat kell áthidalni.

IV. 2. A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés²⁵³

A Kezdeményezés háttere a 2009 novemberében Bécsben lefolytatott magyar – osztrák kétoldalú védelempolitikai tárgyalásokra nyúlik vissza, ahol Siklósi Péter védelempolitikáért és védelmi tervezését felelős helyettes államtitkár és Johann Pucher vezérőrnagy, az osztrák védelempolitikai igazgató vetették fel egy szélesebb körű közép-európai védelempolitikai egyeztetési fórum kialakításának lehetőségét. Ezt 2010 májusában ugyancsak Bécsben hat ország – Ausztria, Csehország, Horvátország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia – szakértőinek részvételével egy a közép-európai védelmi együttműködési lehetőségeket vizsgáló

²⁵³ Az alfejezet Csiki Tamás – Németh Bence – Tóth Péter: *A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán* c. tanulmányának felhasználásával készült; a vonatkozó részek közzétele, illetve feldolgozása az értekezésben a társszerzők jóváhagyásával, engedélyével történt.

konferencia, majd 2010 októberében Budapesten a képességek csoportosításával és megosztásával foglalkozó szakértői szeminárium követte.²⁵⁴

A hat ország védelempolitikai igazgatói első alkalommal 2011 januárjában, az EU védelempolitikai igazgatóinak budapesti informális találkozásán gyűltek össze megvitatni a védelmi együttműködés elmélyítésének lehetőségeit. Az egyeztetések alkalmával már felhasználták a korábbi sikeres többnemzeti együttműködések kialakításának egyes tapasztalatait is. Leszögezték, hogy az együttműködésnek praktikusnak és rugalmasnak kell lennie, tehát a részt vevő országok *à la carte* válogathatnak a felmerülő együttműködési kezdeményezésekből, amelyekben nem kötelező részt vennie egyszerre mindenkinek. Egyetértettek abban is, hogy költséges bürokratikus struktúra helyett kerekasztal formájában fogják megvitatni a felmerült kérdéseket, a szakértők pedig workshopokon igyekeznek majd megtalálni a gyakorlati megoldásokat.

A védelempolitikai igazgatók megállapodtak arról, hogy felméri, milyen potenciális képességek esetében tudnának együttműködni, amit a hat ország védelmi minisztériumai 2011 első felében meg is tettek – majd ez a lista folyamatosan változott az aktuális nemzeti preferenciák szerint. Ezután az ígéretesnek tűnő képességterületeken egyes országok vezető nemzeti szerepet vállaltak és előzetes vitaanyagokat készítettek, amelyeket a védelempolitikai igazgatók meg is vitattak. Ha két vagy több állam meg tudott állapodni az adott területen való együttműködésben, a szakértők workshopokon elemezték annak megvalósíthatóságát. Több témában, főleg két- és háromoldalú formációban, de egyes esetekben ennél többoldalú tárgyalások folytak a hat kelet-közép-európai ország között a következő témákról:

1. Az atom-, biológiai és vegyi (ABV) védelem területén Csehország vezetésével zajlottak a szakértői megbeszélések az együttműködés lehetséges témáiról és módjairól. Előrelépést sikerült elérni a biológiai védelem, az ABV-védelmi információk cseréje és megosztása, valamint a kiképzés-felkészítés terén történő együttműködési lehetőségek feltérképezése terén. 2013-ban közös programok indultak.
2. Az osztrák – horvát különleges műveleti kiképzésről a két ország készített ún. gondolatébresztő (food for thought) anyagot, és ezen elindulva mélyítették tovább bilaterális alapon az együttműködésüket.
3. Csehország gondolatébresztő anyagot készített a regionális logisztikai együttműködésben rejlő lehetőségekről, amely később a csehországi székhelyű Többnemzeti

²⁵⁴ Molnár – Csiki, i.m. 4. o.

- Logisztikai Koordinációs Központ bázisán valósult meg, regionális választ adva egy NATO-elvárásra, az úgynevezett egyesített logisztikai támogató csoportok felállítására.
4. Az improvizált robbanó eszközök elleni (C-IED) területen is – amely magyar vezetésű – készült egy food for thought anyag, valamint két szakértői szintű megbeszélésre is sor került, ahol számos együttműködési lehetőséget tártak fel a résztvevők.
 5. Az afganisztáni műveletek idején aktív cseh–horvát–magyar légi tanácsadó csoportok felkészítése a kerekasztal tárgyalásainak köszönhetően részben közösen történt. Csehország és Horvátország együtt biztosított egy légi tanácsadó csoportot Afganisztánban, míg Magyarország saját csoportot küldött. A három ország légi tanácsadó csoportjainak felkészítése közösen zajlott a Többnemzeti Helikopter Kezdeményezés biztosította forrásokat felhasználva.
 6. Bár az osztrák–magyar műveleti együttműködés a bosznia-hercegovinai EUFOR Althea-művelet kapcsán nem képességfejlesztési terület, de mégis a kerekasztal üléseinek köszönhetően mélyült el és bontakozott ki a két ország között.

A gyakorlati együttműködés mellett nagyon fontos eleme volt a kerekasztalnak a politikai együttműködés is. A hat ország védelempolitikai igazgatói ugyanis rendszeresen találkoztak egymással az EU-, NATO- és V4-es ülések alkalmával, ahol megvitatták elképzeléseiket az európai szintű védelempolitikai és védelmi tervezési kérdésekről is.

A forrásszűkösség éveiben ez a rugalmas együttműködési forma hasznosabbnak és hatékonyabbnak tűnt, mint a visegrádi együttműködés katonai dimenziója, mert bár a V4-ek döntöttek a közös EU Harccsoport létrehozásáról 2016-ra, azonban V4 keretben más jelentősebb, a közös kiképzés és gyakorlatok mélységét meghaladó katonai együttműködés nem alakult ki. Ezzel szemben a kerekasztal olyan kötetlenebb fórumot biztosított a hat részt vevő országnak, ahol felvethették a potenciális együttműködési területeket, s amelyekhez igény szerint az csatlakozhatott, aki számára az valóban fontos és perspektivikus lehetőség volt. Ez az együttműködés tehát a gyakorlati problémákra keresett megoldást, rugalmas módon. Emellett a feleket nem érintette az a V4 esetén előírt „kényszer”, miszerint ahhoz, hogy együttműködés legyen egy programból, mind a négy országnak hozzá kell járulnia. Végül fontos szempont volt az is, hogy az erőforrásokat és a haderő létszámát tekintve a hat részt vevő ország közül egyik sem emelkedett ki a többi közül oly mértékben, mint a V4-ben Lengyelország, így mindenkinek egyforma súlya volt.

Mindezek alapján a sikeres együttműködés fokozása és az akadályok elkerülésének elősegítése érdekében már 2013-ban a következő ajánlásokat fogalmaztuk meg kollégáimmal:²⁵⁵

1. A főbb haditechnikai beszerzésekkel kapcsolatos koordináció. A hat közép-európai ország csak abban az esetben várhat valóban jelentős költséghatékonyságot az együttműködéstől, ha minimális szinten koordinálják beszerzéseiket, és legalább a beszerzések egyik szempontjaként figyelembe veszik, hogy milyen haditechnikai eszközökkel rendelkezik a többi részt vevő állam. Ugyanis, ha a beszerzéseknél lehetőleg olyan eszközt vásárolnak, mint amilyennel egy vagy több másik együttműködő ország is rendelkezik, akkor erre már alapozható közös kiképzés, gyakorlat és műveleti alkalmazás.
2. Személyes kapcsolatok bővítése és megerősítése minden szinten. A gondolkodásmódot közép- és hosszú távon azzal lehet megváltoztatni, ha a '90-es évek eredményes bizalomnövelő programjainak példájából tanulva közös képzések, gyakorlatok alkalmával erősítjük a közép-európai politikai vezetők, katonák és szakértők közötti szemléletbeli hasonlóságokat, és megerősítjük a személyes kapcsolatokat. Az ilyen jellegű személyes kapcsolatok fontosságára utalva, a francia–brit védelmi együttműködés kapcsán a brit védelmi minisztérium egyik tisztviselője jegyezte meg, hogy „itt mindenkinek van egy haverja Washingtonban; azt kell elérnünk, hogy mindenkinek legyen egy haverja Párizsban is.”²⁵⁶ Hasonló megközelítést kell követnie a hat együttműködő közép-európai országnak, mivel a személyes kapcsolatok, a másik fél látásmódjának, munkakultúrájának ismerete nagymértékben megkönnyíti az együttműködést.
3. A Pooling and Sharing együttműködések gyakorlatából leszűrhető újszerű megközelítés elmélyítése a képességfejlesztésről folytatott gondolkodásban. Mivel az államok azért működnek együtt, hogy olyan előnyöket realizáljanak, amelyek egyénileg elérhetetlenek lennének számukra, a képességfejlesztés kérdését is a kölcsönös, relatív előnyök prizmáján keresztül érdemes szemlélniük. Így a hagyományos, az abszolút hasznot nemzeti szinten elérni kívánó gondolkodásmódot fel kell váltania a többnemzeti képességfejlesztést a védelem területén kiegészítő, szükséges komponensként kezelő és minden érintett félnek „hasznot termelő” megközelítésnek. A többnemzeti

²⁵⁵ Csiki – Németh – Tálás, i.m., 131-132. o.

²⁵⁶ Ben Jones: Franco-British military cooperation? *Occasional Paper* 88, EUISS, Brüsszel, 2011, 34. o.

képességfejlesztés ugyanis nem a rövid távú tűzoltás eszköze, hanem a közép- és hosszú távú megoldás fontos része lehet – ha élnek vele.

4. Az eredmények célirányos kommunikációja. Annak érdekében, hogy a politikai elkötelezettség ne kormányciklusokhoz kapcsolódjon, hanem valós társadalmi támogatottságon nyugodjon, nemcsak a problémákat, hanem a sikereket is be kell mutatnia a társadalmi véleményalkotást erősen formáló médiának és politikai kommunikációnak. Emellett fontos, hogy a kerekasztal eredményeiről a nemzetközi sajtó is tudomást szerezzen.
5. Az eddigi együttműködések áttekintése és az erőforrások átcsoportosítása. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a formális keretbe öntött együttműködések nem minden esetben funkcionálnak hatékonyan vagy érik el azt a célt, amelyre létrehozták őket. Éppen ezért ésszerű a korábbi együttműködési formák felülvizsgálata és az erőforrások más csoportosításban, akár a potenciálisan jobban működő közép-európai kezdeményezések keretében történő felhasználása. Ehhez a jelenben azonosítható és közép- és hosszú távon megjelenő, több országot érintő hiányképessegek azonosítása, azok tudatos, célzott, összehangolt, közös fejlesztése (pl. regionális légtérrendészet, pilótaképzés, logisztikai együttműködés stb.) is szükséges.

A fent összefoglalt biztató kezdet és első eredmények nyomán azonban nem bontakozott ki sem szélesebb (újabb területeket felölelő), sem mélyebb (strukturált) együttműködés a felek között. Ennek több okát is feltételezhetjük, így az együttműködést kezdeményező szakapparátus kifáradását és személycseréit, azaz a szakpolitikai támogatás gyengülését; a magas szintű politikai támogatás megszerzésének hiányát (hiszen, szemben például a V4-ekkel, miniszterelnöki szintre ezt a kezdeményezést nem sikerült „feltranszformálni” a hat részes ország esetében); valamint a prioritások változását a három visegrádi ország körében, akik párhuzamosan a nagyobb láthatóságot, politikai hasznot és vélhetően képességnövekedést ígérő V4 EU Harccsoport projektre fókuszáltak humán és anyagi erőforrásaikat.

A visegrádi együttműködéshez mérve azt is felvethetjük, hogy a CEDC olyan kelet-közép-európai együttműködési keretet jelentett, amiből Lengyelországot „kihagyták” – azonban a vezető szerep felvállalása és az egyes kezdeményezések mögött szükséges kritikus tömeg (politikai támogatás és pénz) nélkül ezek a projektek szükségszerűen ad hoc jellegűek és csak korlátozottak lehettek.²⁵⁷

²⁵⁷ Annak jól látható jelét láthattuk 2015-ben, hogy regionális kezdeményező készség továbbra is fennállt, hiszen a cseh és szlovák miniszterelnök, valamint az osztrák kancellár slavkovi találkozójukon (2015. 01. 29.) egy új formátumú együttműködési kezdeményezést jelentettek be – ennek azonban nem védelmi, hanem EU-politikai és

Ha a védelmi együttműködési formák elméleti osztályozását szem előtt tartva azt kívánjuk mérlegelni, hogy a CEDC milyen mélységű együttműködést eredményezett, akkor egyértelműen ez az a „bevezető” szint, amire megfelelő politikai akarattal a mélyebb együttműködés épülhet, azaz a (növekvő intenzitási sorrendben) lehetséges formák közül (képessegek megosztása – képessegek csoportosítása – csoportosítás beszerzésen keresztül – szerep- és feladatmegosztás) a fent összegzett formák a „képessegek megosztása” kategóriába esnek, azaz céljuk olyan közös képessegek létrehozása, amelyek nemzeti haderőstruktúrára és képessegeken alapulnak, és nincsenek külön nemzetközi mechanizmusba, integrált struktúrába szervezve. Ezekben az esetekben az irányítás a nemzeteknél maradt, de a költségek is őket terhelték a szerepvállalás arányában. Költségmegtakarítást a többnemzeti képzés, kiképzés és fenntartás koordinációja, logisztikai háttérének egyszerűsítése, illetve a hatékonyságnövelés érdekében végrehajtott információcsere eredményez(het)ett. Így az értekezés hipotézisének második eleme, mely szerint a visegrádi együttműködés eredménye korlátozott maradt, a CEDC-re vonatkozóan is igazoltnak tekinthető.

IV.3. A vizsgált államok stratégiai kultúrájának összevetése

Az értekezésnek szintén célja komparatív szemlélettel felmérni, hogy a többnemzeti védelmi együttműködés belső tényezőként milyen mértékben van jelen a hét vizsgált ország védelempolitikai gondolkodásában. Ennek egyik eszköze az országok stratégiai kultúrájának összehasonlítása, amely – mint azt az elméleti keretrendszer részletesen bemutatta – négy tényezőcsoportról biztosít információt:

- *Nemzetközi ambíciószint:* az ország önmeghatározása és cselekvési szándéka a nemzetközi közösségben a passzív közömböségtől a nemzetközi vezető szerep között húzódó spektrumon. A nemzetközi együttműködés szempontjából a hasonló nemzetközi ambíciószint azért meghatározó, mert egy kis ország, gyenge hatalmi képessegekkel kevésbé hajlandó (és képes) aktív nemzetközi szerepet vállalni, és ez az aktivitás is erősen korlátozott, míg egy középhatalom vagy nagyhatalom más szinten és fókusszal határozza meg mindezt. Másként megfogalmazva: ha nagyon eltér az egyes államok elképzelése arról, hogy mennyire akarják aktívan maguk is alakítani biztonsági

gazdasági (infrastrukturális, energetikai) dimenziója van. Bár védelempolitikai téren nem jelent konkurenciát a kezdeményezés, lengyel részről nem okozott osztatlan lelkesedést. Lásd: Jakub Groszkowski: The Slavkov Declaration. A new format of regional cooperation. *OSW Analyses*, 2015. 02. 04. [online] Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-04/slavkov-declaration-a-new-format-regional-cooperation> [2017. 02. 20.]

környezetüket, akkor az aktívak és a passzívak nem tudnak kialakítani olyan közös nevezőt, amely mentén erőiket akár műveleti, akár strukturális tekintetben integrálni akarnák, mert azok alkalmazásában nem fognak tudni egyetérteni, amikor szükség lesz / alkalom nyílik rá.

- *Külpolitikai orientáció*: az ország formálisan vagy informálisan kialakított külpolitikai preferenciája az európai (EU) – transzatlanti (NATO) kontinuum mentén, egyes bi- vagy multilaterális kapcsolatokban, az Egyesült Nemzetek Szervezetének irányában, valamint az ezekhez rendelt külkapcsolati eszközöket illetően. A külpolitikai orientáció azért meghatározó a többnemzeti együttműködési formák kialakításakor, mert az egyes nemzetközi szervezetek melletti elköteleződés, illetve több szervezeti tagság esetén az ezek közötti hangsúly azt is meghatározza, hogy egy ország legnagyobb eséllyel mely szövetségeseivel vesz részt közös akciókban (a diplomáciai-politikaitól a gazdaságin át a katonaiig). Bizonyos esetekben pedig ez nem csupán esély, hanem kötelezettség: a NATO kollektív védelmi mechanizmusa nem csupán ajánlás vagy lehetőség a közös védelemben való részvételre, hanem e célra a tagállamok (felajánlott) erőinek aktívan készülni kell. Olyan esetben, amikor bármely okból egymással párhuzamosan merül fel cselekvési igény több szervezet részéről, a „választás” azt is meghatározza, hogy mely partnerek és szövetséges államok maradhatnak aktív támogatás nélkül. Így például a deklaráltan semleges államok máshogy viselkednek, mint egyes szövetségek, integrációs szervezetek tagjai.
- *A katonai erő használata*: a civil és katonai eszközök szerepe az ország által érzékelt fenyegetésekre adott válaszokban, a civil eszközök vagy a katonai erő elsőbbsége, a két eszközcsoport használatának arányai, oka, körülményei és célja, (össz)kormányzati megvalósítása. A fenti két tényező alapján, illetve azokat kiegészítve alapvető tényező, hogy egy ország hogyan tekint a katonai erő alkalmazására: az aktív érdekérvényesítés egyik eszközeként a sok közül, vagy végső eszközként kizárólag önvédelmi célból. Természetesen a két véglet között húzódó spektrum lényegesen árnyaltabb, és éppen ezért az ezredforduló nemzetközi műveleti tapasztalatai (Afganisztán) megmutatták, hogy még egy szövetségi rendszeren belül is előfordul, hogy egyes harci feladatokhoz különbözőképpen állnak a nemzeti haderők – vagy az azokat irányító politikusok. Hasonlóképpen, egyes országok veszteségpercepciója eltérő lehet attól függően, hogy gyakran használnak katonai erőt harci feladatokra, aminek elfogadott velejárója a humán veszteség, vagy kerülnek a harci feladatokat, és a ritkán előforduló halálesetekre a társadalom érzékenyen reagál. Akár funkcionális (műveleti), akár strukturális

(szervezeti) az együttműködés, a közös cselekvés megköveteli, hogy a részes haderők (és a részes államok társadalmi) egyformán elfogadják a lehetséges veszteségeket. Ez különösen fontos és érzékeny szervezeti integráció esetében, amikor egyes nemzeti alegységek más nemzeti parancsnokság alá kerülnek.

- *A kül- és biztonságpolitikai döntéshozatal:* az ország döntéshozatalát meghatározó formális és informális folyamatok, főbb szereplők, hatáskörök és funkciók, valamint a végrehajtás rugalmassága és a demokratikus ellenőrzés eszközei, lehetőségei. Az egyes együttműködő felek döntéshozatali folyamatainak, így a nemzetközi szerepvállalást szabályozó kereteknek az együttműködés szempontjából ugyancsak alapvető szerepe lehet, mert a közös reagáló képességet meghatározza, hogy milyen gyorsan és milyen feltételekkel (mandátummal, esetleges nemzeti korlátozásokkal) lehet aktivizálni, ezen belül pedig a többnemzeti erők hogyan támogatják egymást. Ezért volt szükséges a NATO- és EU-csatlakozás kapcsán minden új tagállam esetében a nemzeti szabályozásba beépíteni a válságreagáló műveletekhez szükséges gyorsabb reakcióidőt lehetővé tevő gyakorlatokat, ami általában a parlamenti többségtől a kormány kezébe helyezte a döntést – legalábbis a műveletek megkezdését; a parlament utólagos kontrollja és jóváhagyása mellett. Hasonlóképpen, az erők NATO-területen belüli mozgását kellett – jogilag is – zökkenőmentessé tenni 2014 után annak érdekében, hogy a kelet-közép-európai tagállamok területvédelme, a NATO elrettentése és kollektív védelme visszanyerje hitelességét.

A hét vizsgált ország közül hat stratégiai kultúráját azonos szempontrendszer alapján vizsgálta az elméleti keretrendszerben már említett *The Transformation of Security Culture* projekt, ezért ennek megfelelően ezeket az így összeállt tanulmánykötet alapján összegzem. Horvátország nem volt része a nemzetközi kutatásnak, és specifikusan a horvát stratégiai kultúrára vonatkozó szakirodalmi forrás sem érhető el magyar, angol vagy német nyelven, így annak jellemzőit magam írom körül a rendelkezésre álló stratégiai dokumentumok és másodlagos források alapján.

IV.3.1. Ausztria²⁵⁸

Az osztrák stratégiai kultúra történelmi meghatározottsága a XX. században a többi kelet-közép-európai államhoz képest valamivel stabilabb háttérre tekinthet vissza, mivel az osztrák semlegesség az 1955-ös Államszerződés óta garantált. Egyben az állam Alkotmánya is rögzíti, hogy Ausztria nem csatlakozhat katonai szövetséghez, és területén nem állomásozhatnak külföldi csapatok. Ebből ered az ország sajátos „állandó semlegesség” koncepciója, amely bizonyos mértékig ellentmondásban áll az ENSZ-tagságból származtatott kötelezettségeivel. Az ország fegyveres erői ugyanis rövidebb ideig, hogy 1955-ben csatlakoztak az ENSZ-hez, 1960-tól bekapcsolódtak az ENSZ békeműveletekhez (1960-1963 Kongó, 1964 Ciprus). Így az osztrák katonai semlegesség nagyon aktív, az ENSZ békefenntartáshoz kötődő külpolitikai aktivitást is jelent.

Az ország EU-csatlakozása (1995), majd hamarosan az EU Közös Biztonság- és Védelempolitikájának kialakítása már megkérdőjelezte e semlegességet annyiban, hogy az EU válságkezelő műveletekben való részvételt ugyancsak beemelték az osztrák fegyveres erők feladatai közé. Mint azt Arnold Kammel kiemeli, a Csatlakozási Szerződés aláírásakor az újonnan csatlakozóknak közös nyilatkozatban kellett elfogadnia azt, hogy készek teljes körűen részt venni a Közös Biztonság- és Védelempolitikában.²⁵⁹ Ehhez az osztrák Alkotmány módosítására volt szükség: az EU Közös Biztonság- és Védelempolitikájában való részvétel lehetőségét, beleértve a petersbergi feladatok teljes körét, valamint válságkezelő és béketeremtő műveleteket is, az Alkotmány 23f cikkelyébe iktatták. Erre a kötelezettségre Ausztria úgy tekint, mint amely hozzájárul ahhoz, hogy az ország az EU magállamainak, legfontosabb hozzájárulóinak (nettó befizetőinek), és politikaformálóinak körében maradjon, azaz biztonságteremtő és aktív hozzájáruló magatartást mutat. Az EU képességfejlesztési törekvéseiben két Harccsoport hozzájárulójaként is részt vett (2011 első felében holland – német – finn – litván – osztrák, 2012 második felében német – cseh – osztrák).

1995-ben a NATO Békepartnerség programjához (PfP) való csatlakozással a semlegesség képe tovább gyengült. 2002-től az osztrák fegyveres erők részt vettek a nemzetközi közösség afganisztáni stabilizáció erőfeszítésében és konkrétan a NATO ISAF műveletében és az afgán rendőri erők kiképzésében is. A 2013-as osztrák Nemzeti Biztonsági Stratégia megerősítette, hogy Ausztria kész hozzájárulni a nem 5-cikkely szerinti

²⁵⁸ Arnold H. Kammel: Austria. In: Biehl – Giegerich – Jonas: *Strategic Cultures in Europe...*, i.m., 19-29. o. alapján

²⁵⁹ Kammel, i.m., 20. o.

(válságkezelő) NATO-műveletekhez. Ugyanakkor egyértelmű, hogy a NATO-tagságot jelenleg sem az ország lakossága, sem politikai vezetése nem tekinti célnak.

Az osztrák kül- és biztonságpolitika elsődleges fókuszát Közép- és Délkelet-Európa jelenti, szélesebb értelemben (például műveleti szerepvállalás tekintetében) magában foglalva a Fekete-tenger térségét, a teljes Duna-régiót, a Kaukázus térségét, a Közel-Keletet és Afrika nagy részét is. 1960, az első osztrák nemzetközi szerepvállalás óta több, mint 90.000 katona vett részt békeműveletben, amelyek az elmúlt két évtizedben döntően a Nyugat-Balkánra (Bosznia-Hercegovina, Koszovó) és a Közel-Keletre (Szíria, Golán-fennsík, Libanon) koncentráltak.

A fegyveres erők alkalmazásával kapcsolatban a lakosság általános támogatását élvezik a humanitárius, békefenntartó és megfigyelő missziók, azonban a katonai erő használatára végső esetként tekintenek és egyoldalúan nem tekintik elfogadhatónak. Az erők nemzetközi alkalmazásának ambíciószintje 2 zászlóalj és azok támogató elemei korlátlan ideig történő telepítéssel alacsony vagy közepes intenzitású stabilizációs vagy újjáépítési műveletben. Ezen kívül egy dandár törzset 30 napos készenléttel harckész állapotban is biztosítani kívánnak, egy évig fenntartható időtartamra magas intenzitású műveletben – ami már kevésbé van összhangban a semlegesség koncepciójával, azonban egyes válságkezelő műveletek (erők szétválasztása) szükségessé tehetik. A még le nem zárult haderő-átalakítás eredményeképpen formálisan 1500 fős nemzetközi ambíciószintet kíván tartani az ország. Érdeemes megjegyezni, hogy az osztrák fegyveres erőket általában nemzeti korlátozások nélkül telepítik, még válságkezelő és harci feladatokat magukban foglaló műveletekbe is.

A katonai erő külföldi alkalmazásáról a kormány és a Parlament Felsőháza konszenzussal kell, hogy döntsön, sürgős esetben azonban elég a kormány és a szövetségi kancellár egyetértésével hozott döntés, amit a Felsőház 2 héten belül megvétózhat. A kiképzésen, hadgyakorlatokon való részvételről a védelmi miniszter saját hatáskörében dönthet. Ez összhangban áll a többi EU- és a NATO-tagállamok gyakorlatával, ami így lehetővé teszi a gyors reagálást és rugalmas együttműködést.

IV.3.2. Csehország²⁶⁰

A cseh stratégiai kultúra modern kori gyökereit a Bársonyos Forradalomig visszavezetve a posztkommunista átalakulás teremtette meg, aminek központi eleme volt, hogy Csehország modern, nyugat-európai, demokratikus országgént azonosítja magát. A cseh

²⁶⁰ Jan Jires: Czech Republic. In: Biehl – Giegerich – Jonas: *Strategic Cultures in Europe...*, i.m., 69-83. o. alapján

államisággal egyidős történelmi tapasztalatok köréből a modern stratégiai kultúra „magját” pedig a „kisállamiság”, a geopolitikai kiszolgáltatottság, sebezhetőség, az európai nagyhatalmakkal szembeni bizalmatlanság, valamint a függetlenség és szuverenitás védelme, a katonai erő használatával szembeni ellenérzés jelenti, melyeket a XX. századi tapasztalatok is csak megerősítettek és a hidegháború vége sem okozott bennük változást.

Az ország nemzetközi irányultságát tekintve a politikai elitben hagyományosan négy irányzat van jelen: „internacionalisták”, „atlantisták”, „kontinentalisták” és „autonomisták”. Jan Jires értékelése szerint²⁶¹ többnyire Európa és az Egyesült Államok felé kialakított kapcsolatok egyensúlyát támogató internacionalisták dominálnak, míg a NATO-t előtérbe állító, az Európai Unióval szemben bizalmatlan „atlantisták”, illetve az éppen fordítva érvelő „kontinentalisták” epizódszerepeket szoktak kapni, míg a cseh védelmi törekvések nemzeti önerőn alapuló biztosítását kívánó „autonomisták” csak marginálisan vannak jelen a cseh kül- és biztonságpolitika alakításában. Mivel a hidegháború végét követő évtizedben a NATO- és EU-csatlakozás tűnt a legkevésbé kockázatos útnak, miközben jelentősen erősítették az ország biztonságát, így az „internacionalisták” a két célt elválaszthatatlannak, elérésüket elkerülhetetlennek tekintették – és 2004-re meg is valósították. Ugyanakkor az eltérő megközelítések olykor ellentmondásos helyzetet eredményeznek a kormányzaton belül, mint azt például az orosz kihívás kapcsán láthattuk.²⁶²

A cseh biztonságfelfogás a biztonságot oszthatatlannak tekinti, előtérbe helyezi annak nemzetközi dimenzióját (és annak hatását a nemzeti biztonságra), aminek nyomán az ország aktív nemzetközi válságkezelő szerepet kíván vállalni. Az euroatlanti térség biztonságától így el nem választható cseh biztonság(politika) az integrációs szervezetek nemzetközi szerepvállalásával is azonosul és válságkezelő műveleteikben aktív. A szövetséges államok „területen kívüli” műveleteiben az 1990-es évek óta aktív (Kuvait, Irak, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Macedónia, Afganisztán). Miközben politikai szinten az EU és a NATO egyenlően fontos szereppel bíró intézmények, és Csehország kifejezetten támogatja a

²⁶¹ Jires, i.m., 71. o.

²⁶² 2015-ben Milos Zeman államelnök egyértelműen oroszbarát álláspontot vett fel; Lubomir Zaoralek külügyminiszter az egyik lehangosabb kritikusa volt Oroszországnak, aki az ukrainai orosz agressziót a németek 1938-as Csehszlovákiával szembeni politikájához hasonlította; Jan Mladek ipari és kereskedelmi miniszter a gazdasági megfontolásokat hangoztatta és az együttműködést szorgalmazta; Bohuslav Sobotka kormányfő pedig igyekezett kettős álláspontot képviselni és Brüsszelben a gazdasági szankciók megtartása és a NATO kelet-közép-európai előretolt jelenléte mellett állt ki, de közben Prágában igyekezett összefogni a kormányzatot. Lásd: Jakub Groszkowszki: Czech Dilemmas over Russia and NATO. *OSW Analyses*, 2015. 04. 01. [online], Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-04-01/czech-dilemmas-over-russia-and-nato> [2017. 04. 10.]

két szervezet közötti stratégiai partnerséget, a gyakorlatban látható, hogy a NATO felé billen a cseh védelempolitikai hozzájárulás és szerepvállalás.

A cseh műveleti szerepvállalás csúcsa meghaladta a 3000 főt (2003-ban), túlnyomórészt (90% feletti arányban) a NATO műveleteiben, később ez 1500-2000 fő közé csökkent. A cseh haderő nemzetközi ambíciószintje egyidejűleg egy dandár harccsoport telepítése maximum hat hónapra; egy zászlóalj harccsoport telepítése folyamatosan, féléves rotációval; egy század erejű harccsoport telepítése folyamatosan, féléves rotációval; és két zászlóalj harccsoport készenlétben állása a NATO Reagáló Erők számára (amikor a dandár-harccsoport nem vesz részt műveletben). A tapasztalatok azt mutatták, hogy a válságkezelő, stabilizációs műveletekbe általában nemzeti korlátozások nélkül, azaz minden feladatra nyitott mandátummal telepítik az erőket – a gyakorlatban azonban preferálják a nem harci műveleteket, és a magas intenzitású szerepvállalást korlátozza a telepítés helyszíne, az erők kis létszáma, fegyverzete stb. Az ország erőforrásaihoz képest nagyobb létszámú műveleti szerepvállalás célja a minél magasabb fokú integráció a NATO-szövetségesekkel, valamint a cseh elkötelezettség és biztonságteremtő hozzájárulás demonstrálása a szövetség irányában, különösképpen a NATO-csatlakozás óta folyamatosan csökkenő védelmi költségvetési trendre tekintettel.

A fegyveres erők külföldi alkalmazásához és külföldi csapatok Csehországban állomásoztatásához a Parlament mindkét házának többségi jóváhagyása szükséges – azonban a kormánynak joga van 60 napra a Parlament előzetes jóváhagyása nélkül is katonai erőt külföldön alkalmazni. A Parlamentnek bármikor joga van e döntést megvívni, illetve a 60 nap lejárta után parlamenti támogatás után nem folytatható a művelet. Az Alkotmány rendelkezései valamelyest korlátozzák a külföldi katonai szerepvállalást, amennyiben három esetben teszi azt lehetővé (43. cikkely): (1) kollektív védelmi vagy nemzetközi szerződésből származó kötelezettség miatt; (2) valamely nemzetközi szervezet keretein belül a célország beleegyezésével; (3) katasztrófa-segítségnyújtás esetében. A második eset elsősorban a NATO-műveletek tekintetében ébreszthetett volna alkotmányjogi kételyeket (Afganisztán; a koszovói és líbiai beavatkozásokban katonai erővel a csehek nem vettek részt) – ezt azonban formálisan soha senki nem hangoztatta. A nemzetközi válságkezelési hozzájárulást a cseh stratégiai kultúrában az átfogó és oszthatatlan biztonságértelmezésből származó külpolitikai kötelezettségnek tekintik.

IV.3.3. Horvátország²⁶³

A függetlenségét 1999-ben elnyerő Horvátország – mely sajnos nem szerepelt a jelent alfejezet alapját képező 2013-as kutatásban, stratégiai kultúrájáról pedig átfogó kutatási eredményt nem találtam a szakirodalomban – a Nyugat-Balkán stabilizálását, illetve a nacionalista álláspontot képviselő Franjo Tudjman államfő halálát követően lépett határozottan az euro-atlanti integráció útjára. Ehhez szükséges volt a délszláv válságban vállalt horvát szerep meghaladása, a felelősség vállalása, majd az euro-atlanti értékrend, így az emberi és kisebbségi jogok garantálása. Bár a XX. századi történelmi tapasztalatok, valamint a délszláv válság tanulságai alapján az euro-atlanti integráció egyértelmű kitörési pontot jelentett, a háború társadalmi öröksége, az emberi jogok megsértése és a korábban elkövetett háborús bűncselekmények miatt az EU sokáig nem volt hajlandó elismerni Horvátország igazi nyugatorientáltságát, és sokáig a balkáni intolerancia élő mementőjeként emlegette.²⁶⁴ Az ezredfordulót követően azonban a NATO- és EU-tagság elérése elsődleges céllá vált, és 2009-ben, illetve 2013-ban a csatlakozási folyamatok sikerrel zárultak.

Az ország 1992 óta az ENSZ tagja, és a délszláv válság időszakában ENSZ békeművelet is települt az országba és a szomszédos térségbe egyaránt. Hét évvel később már horvát katonák először vettek részt ENSZ műveletben (Sierra Leone), majd a következő tizenöt évben további 18 ENSZ műveletben (egyre csökkenő létszámmal), ezzel is hangsúlyozva, hogy az ország biztonságfogyasztóból biztonságteremtővé kíván válni. A 2002-es Nemzeti Biztonsági Stratégia az ENSZ- és NATO-műveleteknek biztosított elsőbbséget a nemzetközi békeműveletek, válságkezelés terén – várhatóan a 2017-es már a NATO- és EU-válságkezelést fogja elsődleges keretként azonosítani, ahogy az a 2014-es Nemzetközi Műveleti Stratégia is tette.²⁶⁵

Horvátország 1995 óta működik együtt a NATO-val, amikor asszisztált a Bosznia-Hercegovinába települő IFOR és SFOR misszióknak, majd 2000-ben csatlakozott a Békepartnerséghez, és hozzájárult a NATO afganisztáni, koszovói és líbiai műveleteihez is. A hivatalos stratégiai dokumentumok ugyan egyenlő jelentőséget tulajdonítanak a NATO-nak és az Európai Uniónak, és a 2013-as csatlakozás óta az ország védelempolitikája az EU Közös

²⁶³ *Strategy for the Republic of Croatia's National Security*. Croatian Parliament, 2002. 03. 19., Apolonija Rihtaric: Why Croatia urgently needs a new holistic National Security Strategy. *AIES Fokusz*, 2016/5, [online] Elérhető: <https://www.aies.at/download/2016/AIES-Fokusz-2016-05.pdf> [2017. 04. 10.] és Molnár Dóra – Szilvágyi Tibor: *Magyarország stratégiai környezetének értékelése. A szomszédos országok védelmi stratégiái és haderőinek műveleti alkalmazása*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2016., 56-57., 96-103., 157-165. o. alapján. Az új horvát Nemzeti Biztonsági Stratégiát 2017 tavaszán tárgyalják és várhatóan júliusban fogadja el a parlament.

²⁶⁴ Lőrinczné Bencze Edit: *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2009, Doktori (PhD) értekezés, 171. o.

²⁶⁵ Rihtaric, i.m., 2. o.

Biztonság- és Védelempolitikájának keretében működik, az európai védelempolitikai törekvéseket még a csatlakozást követően elfogadott dokumentumok is csak a NATO-t kiegészítő elemnek tekintik. A 2015-2024 közötti Hosszú Távú Haderőfejlesztési Kon koncepció például – hasonlóan a térség számos államához – ugyanazt a képességcsomagot tervezi felajánlani mindkét szervezetnek.²⁶⁶

A sikeres EU-csatlakozás nyomán, illetve a térség stabilizálásában elsődlegesen érintett országgént Horvátország messzemenően támogatja a többi nyugat-balkáni ország euro-atlanti integrációját, és tapasztalatait igyekszik át is adni („transitional mentor”²⁶⁷ szerepben tekint magára). Ugyancsak hozzájárult az EU békeműveleteihez (Kosovó, Afganisztán, Grúzia) és szerepet vállalt két EU Harccsoportban (2011, 2012), amit 3-4 évente meg kíván ismételni. Ezzel együtt a nemzetközi szerepvállalás súlypontja a NATO, földrajzi fókusz pedig Afganisztán és a Balkán. Az erők külföldi alkalmazását a Parlament hagyja jóvá, de ugyanolyan egyszerűsített eljárást alakítottak ki a humanitárius és válságkezelő műveletek esetére, mint a többi szövetséges állam.

IV.3.4. Lengyelország²⁶⁸

A lengyel stratégiai kultúrát alapvetően meghatározzák a XVIII-XX. századi történelmi tapasztalatok, amikor több alkalommal is az ország léte forgott kockán. Így a stratégiai bizonytalanság érzése és az ezt ellensúlyozni képes lehető legerősebb nemzetközi biztonsági garanciák megszerzése jelentik a lengyel védelempolitika alapvető céljait. Az ország geopolitikai helyzetéből adódóan e stratégiai bizonytalanságnak két kiemelt fókuszpontja van: Németország és Oroszország. Miközben Németországgal napjainkra az európai integráció egyik vezető államaként, illetve a kontinentális Európa vezető gazdasági-politikai hatalmaként Lengyelország együttműködő, szövetségesi viszonyt ápol, Oroszországgal szemben 2014 óta határozott elutasító politikát fogalmazott meg, aminek keretében a NATO elrettentő, reagáló és kollektív védelmi képességeinek megerősítésére és az EU gazdasági szankcióira támaszkodik.

A lehető legerősebb garanciák biztosításának szándéka az, ami a formális EU- és NATO-garanciákon túlmenően az Egyesült Államokkal fenntartandó erős kétoldalú stratégiai partnerséget indokoltá teszik – és amiért cserébe Lengyelország a térség államainál „többet” is

²⁶⁶ Uo.

²⁶⁷ Sandro Knezovic: EU and NATO membership – Way Forward for Croatia. Hanns Seidel Stiftung, Zagreb, 2015. [online] Elérhető: http://www.hanns-seidel-stiftung.com.hr/images/knjige/Policy_paper.pdf [2017. 04. 10.]

²⁶⁸ Marcin Terlikowski: Poland. In: Biehl – Giegerich – Jonas: *Strategic Cultures in Europe...*, i.m., 270-280. o. alapján

hajlandó tenni. Az amerikai erők jelenlétét például a NATO rakétavédelmi rendszer egy elemének befogadásával (Redzikowo) biztosították, ugyanakkor a NATO Északkeleti Többnemzeti Hadtestparancsnokságának is az ország ad otthont (Szczecin).

Lengyelország a hidegháború után elfogadott első védelmi stratégiai dokumentumban, a Biztonság- és Védelempolitikai Alapelvekben lemondott a katonai erő alkalmazásáról külpolitikája eszközeként, és a fegyveres erők elsődleges feladatává a területvédelmet tette. Ezt 1999 után a NATO kollektív védelmi kötelezettsége egészítette ki, valamint a szövetség válságkezelő műveleteiben való részvétel lehetősége. Ennek azonban előzetes feltételei vannak: ezek nem veszélyeztethetik a NATO (egyidejű) kollektív védelmi képességét, és kézzelfogható eredményeket, (politikai) előnyöket kell szülniük az ország számára.

A lengyel fenyegetettségpercepcióban tehát meghatározók a hagyományos politikai-katonai fenyegetések, ami erős területvédelmi hangsúlyt szült a nemzeti védelempolitikában. Ehhez a humanitárius segítségnyújtás feladata kiegészítő elemként társul. Az ország nemzetközi szerepvállalását ugyancsak a történelmi „szabadságharcos” hagyományokra vezetik vissza, ami szerint az elnyomó rendszerek elleni fellépés igénye a lengyel nép „sajátja”. Azonban ez nem társul olyan nemzetközi ambíciókkal, amelyek egyoldalú beavatkozásokat idéznének elő, a fegyveres erőket kizárólag támogató szerepben, egy nagyobb koalíció tagjaként alkalmazzák, sem globális, sem regionális kihívások ellenében nem kívánnak egyedül fellépni, és ezzel a lakosság is egyetért. A nem hagyományos kihívásoknak eleddig az ország biztonságpolitikai elitje kevesebb figyelmet szentelt.

A katonai erő válságkezelő műveletekben történő nemzetközi alkalmazásának elsődleges célja olyan politikai tőke, biztonsági garanciák megszerzése, amelyet a szövetséges nagyhatalmak (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország, Franciaország) képesek nyújtani ezért cserébe. Ennek megfelelően az ország formális nemzetközi ambíciószintje 3200-3800 fő egyidejű telepítése nemzetközi műveletekben. E szerepvállalás földrajzi fókusz a szövetségi feladatoknak megfelelően Kelet-Európa, a Balkán és a tágabb Közel-Kelet, azonban a lengyel biztonságpolitika elsősorban Kelet-Európát tartja szem előtt, mind az orosz kihívás, mind a térség többi államával vallott közös történelmi-kulturális háttér miatt.

Tekintettel a két szervezet eltérő profiljára és képességeire a védelem terén, a lengyel álláspont határozottan az, hogy a NATO és az EU ne duplikálja képességeit és struktúráit, az elsőbbséget pedig a NATO-nak adja, amit a műveleti szerepvállalás is egyértelműen alátámaszt. Ennek ellenére nem marad ki az európai többnemzeti együttműködést erősítő kezdeményezésekből, és középhatalomként három EU Harccsoport vezetését is elvállalta (német – szlovák – lett – litván – lengyel – 2010, „weimari” – 2013, „V4” – 2016), majd 2019-

ben a V4 EU Harccsoport ismételt, és 2020-ban lengyel vezetésű VJTF készenlétben tartását tervezik. Az elmúlt években az egykori, a britekéhez hasonló erősen KBVP-szkeptikus állásponthoz képest valamelyest enyhült a lengyel álláspont és az EU-ban is keresik a képességfejlesztés lehetőségeit (elsősorban a védelmi ipari ösztönzők terén).

A katonai erő külföldi alkalmazásáról a kormány dönt az államelnök jóváhagyásával – míg a Parlamentnek ebbe nincs beleszólása – ami ebben a formában eltér a többi vizsgált államtól, viszont a gyors reagálási képességet ugyancsak biztosítja.

IV.3.5. Magyarország²⁶⁹

A magyar társadalom és a magyar politikai elit a biztonságot már az 1980-as évek eleje óta többdimenziójúnak (katonai, politikai, gazdasági-pénzügyi, szociális stb.) értelmezi, s ezek között a nem katonai jellegű dimenziókat tartotta/tartja meghatározónak. A magyar társadalom biztonságfelfogása (fenyegetettség-percepciója) döntően belső, egzisztenciális, szociális kérdésekre fókuszál, ezeket tekinti elsődleges biztonsági problémáknak – és ezek egyike sem katonai kérdés. Így a magyar kül- és biztonságpolitika gyakorlatában az elmúlt két évtizedben egyfajta állandó, már-már konszenzusos kettősség volt tapasztalható: egyfelől a biztonság katonai dimenziójának háttérbeszorítása (csökkentő védelmi költségvetés, lassú haderőreform, kezdeti vonakodás a távoli misszióktól stb.), másfelől egy olyan állandó alkalmazkodási törekvés a szövetségi és nagyhatalmi elvárásokhoz, amely tompítja az alacsony nemzeti védelmi költségvetés és a biztonság katonai dimenziójának háttérbeszorítása miatti Magyarországgal szembeni nemzetközi kritikát.

Magyarország az euro-atlanti biztonság, stabilitás és fejlődés sarokkövének a NATO-t és az Európai Uniót tekinti, és ezek politikai célkitűzései Magyarország számára is a külpolitika prioritásait jelentik. A transzatlanti kapcsolatot tovább erősíti az Egyesült Államokkal fenntartott kétoldalú kapcsolat, melynek eredményeképpen Magyarország külpolitikája valamelyest erősebben „transzatlanti” irányultságú, mint kizárólag „európai”. A katonai szerepvállalás súlypontja a csatlakozás óta a NATO-ra esett (Afganisztán, Koszovó), majd a volumenében csökkenő NATO válságkezelő tevékenység hatására a Balkán és az EU felé tolódott el. Az európai képességfejlesztési tevékenységhez hozzájárulva két Harccsoportban (olasz – magyar – szlovén – 2007, 2012; „V4” – 2016, amely 2019-ben ismét készenlétben áll).

²⁶⁹ Péter Tálás – Tamás Csiki: Hungary. In: Biehl – Giegerich – Jonas: *Strategic Cultures in Europe...*, i.m., 165-180. o. alapján

Békefenntartó / válságkezelő / humanitárius műveletekben való részvétel magyar részről csak nemzetközi koalíció tagjaként képzelhető el, legyen az intézményesített (NATO-, EU-, EBESZ- vagy ENSZ-művelet), vagy ad hoc jellegű (mint a 2003-as iraki háború esetében) – általában harci kiszolgáló (logisztikai, őrző-védő, egészségügyi, kiképző) feladatokkal.

Magyarország kül- és biztonságpolitikai céljait elsősorban közvetlen földrajzi környezetére (Közép-Európára és a Balkánra) koncentrálja. A fegyveres erők külföldi alkalmazása erős korlátok között, nemzetközi szervezetek által legitimált formában lehetséges, elsőbbséget biztosítva a nem katonai eszközöknek. A 2012-es Nemzeti Katonai Stratégia maximálisan 1000 főben határozta meg az egyidejűleg nemzetközi műveletekben bevethető katonák létszámát, amely gyakorlat 2007 óta tartott, és 2014-től az afganisztáni NATO szerepvállalás csökkenése nyomán vált alacsonyabb szintűvé (700 fő). Az 1000 fős kontingens alkalmazása külföldi missziókban – Csehországhoz hasonlóan – azt a célt is szolgálta, hogy az ország elégtelen anyagi hozzájárulását a védelmi képességek fejlesztéséhez nemzeti és szövetségi keretekben más területen ellensúlyozza, és politikai tőkét generáljon.

A kül- és biztonságpolitikai döntéshozatal Magyarországon a miniszterelnök személyéhez áll közelebb, míg a külügyminiszter nagyobb mozgástérrel rendelkezik, mint a honvédelmi miniszter. A fegyveres erők alkalmazása mind bel-, mind külföldön szigorúan szabályozott és átlátható parlamenti irányítás alatt áll, kizárólag önvédelmi és szövetségi válságkezelési feladatokra felhatalmazva. Az Országgyűlés tájékoztatása mellett elegendő a kormány döntése bármely NATO kollektív védelmi vagy NATO és EU válságreagáló műveletben történő részvételhez.

IV.3.6. Szlovákia²⁷⁰

A térség többi országához hasonlóan Szlovákia XX. századi történelme meghatározó volt az ország stratégiai kultúrája szempontjából, és ugyancsak a függetlenség és szuverenitás csorbításához kapcsolódnak negatív társadalmi tapasztalatok. A kis, stratégiai szempontból félreeső helyen fekvő ország nemzetközi ambíciói ennek megfelelően korlátozottak. Az ország külpolitikája Kelet-Európára és a Nyugat-Balkánra fókuszál.

Az ország szempontjából mind a NATO-, mind az EU-tagság meghatározó biztonsági garanciát jelent. A két szervezet válságkezelő tevékenységéhez és képességfejlesztéséhez való hozzájárulást négy tényező motiválja: annak elismerése, hogy a tagság nem csak előnyökkel,

²⁷⁰ Mária Nicolini – Rudol Zidek – Ján Psida: Slovakia. In: Biehl – Giegerich – Jonas: *Strategic Cultures in Europe...*, i.m., 308-317. o. alapján

hanem kötelezettségekkel is együtt jár; az ország hitelességének és elkötelezettségének demonstrálása; annak lehetősége, hogy a nagyobb integrációs szervezetek részeként Szlovákia is alakítani tudja biztonsági környezetét; valamint annak felismerése, hogy a nemzetközi műveletekben való részvétel követelményeket támaszt a haderő modernizációját, átfogó értelemben a biztonsági szektor reformját illetően. Bár a NATO informális elsődlegességet élvez az ország védelempolitikájában, Szlovákia három EU Harccsoportban is részt vett (cseh – szlovák – 2009; német – szlovák – lett – litván – lengyel – 2010; „V4” – 2016, amely 2019-ben ismét készenlétben áll). Az Európai Unióban elsődlegesen puha hatalmi potenciált lát.

A nemzetközi kapcsolatok terén nevesített partner az Egyesült Államok (emiat vettek részt szlovák erők az iraki beavatkozásban), Csehország (történelmi okok miatt), valamint Magyarország („fair” partnerség kialakítása céljával).

Szlovákia nemzetközi szerepvállalást csak multilaterális keretben tervez, amit az ország korlátozott katonai képességei is keretek közé szorítanak. Ennek ellenére formális nemzetközi ambíciószintje magasnak nevezhető; a 2005-ös Védelmi Stratégia 4 forgatókönyvet határozott meg: (1) egy szárazföldi dandár és annak harctámogató, harci kiszolgáló erői (mintegy 4000 fő), egyszeri, maximum 6 hónapra egy NATO-vezetésű kollektív védelmi műveletben; vagy (2) egy zászlóalj és annak harctámogató, harci kiszolgáló erői (mintegy 1200 fő) egyszeri, maximum 6 hónapra ENSZ vagy NATO békekikényszerítő műveletben; (3) vagy egy gépesített zászlóalj (mintegy 600 fő) folyamatos telepítése valamely NATO- vagy EU-műveletben ENSZ mandátum alatt (békefenntartás, békeépítés); vagy (4) egy század (120 fő) ENSZ-, EU-, vagy koalíciós alacsony intenzitású vagy humanitárius műveletben. A harmadik és negyedik opció együttesen képezi a nemzetközi ambíciószint minimumát.

1993 óta a szlovák fegyveres erők tagjai több mint 30 nemzetközi műveletben vettek részt, összesen több mint 14.000 fővel. A műveleti részvétel súlypontjait Afganisztán, Ciprus és a Balkán jelentették, NATO, ENSZ és EU keretben. Deklarált cél a nemzetközi részvétel koncentrációja két-három műveleti területre, így 2011-re a NATO/EU műveleti szerepvállalás 70%-ot ért el. Ez az elmúlt évek tapasztalata alapján általában nem harci feladatokra (őrzés-védelem, ABV-védelem, megfigyelés, őrzésközpontok, műszaki feladatok, aknamentesítés, kiképzés) korlátozott. A fegyveres erők külföldi alkalmazásáról a kormány dönt, parlamenti jóváhagyáshoz nem kötött.

IV.3.7. Szlovénia²⁷¹

Mivel az ország csak 1991-ben nyerte el függetlenségét, szuverén államként pedig nem tekinthet vissza történelmi hagyományokra, a szlovén stratégiai kultúra elemeire mintegy 25 év tapasztalatai alapján következtethetünk. A lakosság globális perspektívában tekint a kihívásokra és fenyegetésekre, a kis, nyitott ország biztonságfelfogása katonai és nem katonai kihívásokat is érzékel, és a nemzeti védelempolitika aktívan hozzá kíván járulni ezek kezeléséhez. Az euro-atlanti térségen belül Délkelet-Európa jelenti a szlovén biztonság- és védelempolitika elsődleges közegét, ahol először 1997-ben vettek részt szlovén csapatok békeműveletben (Albánia).

Az ország egyedül nem képes jelentős nemzetközi szerepvállalásra, nem alkalmaz egyoldalúan katonai erőt a külpolitika eszközeként, így a nemzetközi szerepvállalás minden esetben multilaterális, megfelelő nemzetközi jogi felhatalmazással. A nemzetközi partnerek között nevesítik azokat a szövetséges nagyhatalmakat is, amelyek biztonsági garanciákat képesek nyújtani (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország), és azokat az országokat, amelyekkel szoros a védelempolitikai együttműködés (Olaszország, Magyarország). Utóbbiakkal Szlovénia eddig kétszer vett részt EU Harccsoportban („MLF” – 2007, 2012).

A NATO és az EU között Szlovénia nem tesz formális különbséget, a két szervezet közötti együttműködést és a feladatmegosztást a Berlin Plusz megállapodás szellemében támogatja, azaz, hogy a NATO a hosszabb távú katonai kötelezettségvállalást igénylő kihívásokat és fenyegetéseket, az EU a civil válságkezelést és az újjáépítést vállalja fel. A szoros, harmonizált együttműködést által kerülhetik el a duplikációkat. A szlovén fegyveres erők döntően NATO-műveletekben aktívak (Afganisztán, Koszovó), az EU válságkezelő műveletekben kis létszámmal, európai fókusszal vesznek részt (Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Moldova, Ukrajna, Koszovó, Grúzia). A szlovén válságkezelő erők 80%-a a Nyugat-Balkánon települ. Feladataik jellemzően nem harci feladatok, bár korlátozások nélkül telepítik őket. A fegyveres erők nemzetközi szerepvállalásáról a kormány dönt, amelyről tájékoztatni köteles a Parlamentet.

A hét ország stratégiai kultúrájának vizsgálatakor számos hasonlóságot és néhány fontos különbséget azonosíthatunk. Egy állam az ENSZ (Ausztria), kettő hangsúlyosan a NATO (Lengyelország, Csehország), míg a többi négy részben a NATO, részben az EU keretein belül kívánja megvalósítani nemzeti védelempolitikai céljait, és e szervezetek tevékenységeihez is

²⁷¹ Marjan Malesic: Slovenia. In: Biehl – Giegerich – Jonas: *Strategic Cultures in Europe...*, i.m., 319-331. o. alapján

kötődik a nemzetközi szintéren (válságkezelés). Több ország hangsúlyozza a kétoldalú stratégiai partnerséget az Egyesült Államokkal, azonban ezért elsősorban Lengyelország tesz. Változó a területvédelem és a nemzetközi válságkezelés közötti hangsúly, e téren is Lengyelország képviseli az egyik végletet a területvédelem elsődlegességével. Több kisállam pedig olyan korlátozott képességekkel rendelkezik, hogy önállóan nem lenne képes közvetlen földrajzi környezetén kívül tevékenykedni. Amikor erre mégis sor kerül, eltérőek a műveleti mandátumok, a nemzeti korlátozások. Emellett részben eltér a nemzetközi ambíciók földrajzi fókuszja Kelet-Európától a Balkánon át néhány esetben a Közel-Keletig és Afrikáig, ami megnehezíti az együttműködést még olyan esetekben is, amikor nagy szövetséges államokkal együtt vesznek részt műveletekben.

IV.4. A védelmi együttműködést segítő és gátló tényezők Kelet-Közép-Európában

A következő alfejezetben az értekezés hipotézisének harmadik állítását vizsgálom, mely szerint a két vizsgált együttműködési kezdeményezés hét részes állama körében jelenleg nem azonosíthatók azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik. Ebben Thomas Valásek szempontrendszerére támaszkodom,²⁷² aki a sikeres többnemzeti védelmi együttműködések tapasztalatai alapján azonosította a következő hét előfeltételt:

- hasonló stratégiai kultúra;
- bizalom és szolidaritás;
- hasonló nagyságú és minőségű haderők;
- a védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyezete;
- egyértelmű, átlátható szándékok;
- komoly együttműködési szándék;
- alacsony korrupció.

E tényezőcsoport komparatív értékelése a vizsgált együttműködési formák részes országai tekintetében – az ötödik kutatási célkitűzésnek megfelelően – alapján képet fog adni arról, hogy a jelenleg látható jellemzők alapján reális esély van-e a kelet-közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések további mélyítésére?

²⁷² Tomas Valásek: *Surviving Austerity...*, i.m., 21-26. o.

IV.4.1. Hasonló stratégiai kultúra

Mint arra az előző fejezet részletes értékelése is rámutatott, a mély védelmi együttműködést kialakító államoknak olyan partnereket kell (érdemes) választani, amelyek hasonló állásponton vannak a katonai erő alkalmazásával kapcsolatban (mikor, hogyan?), különben az együttműködés semmilyen műveleti alkalmazást nem tesz lehetővé, azaz értelmetlen. Bizonyos eltéréseket nemzeti korlátozásokkal lehet kompenzálni, bár ez a hatékony együttműködést alapvetően megnehezíti, és egy ponton túl már az erők telepítése is ellehetetlenül, mint az a francia – német közös hadtest afganisztáni alkalmazásának terve esetében történt. A stratégiai kultúrák hasonlósága vagy különbözősége tehát meghatározza az együttműködés mélységét, annak „egyszerűbb”, alacsony intenzitású formái esetében, mint a közös kiképzés és hadgyakorlatok, kevésbé jelent problémát az eltérés.²⁷³

A vizsgált hét országból mára mindegyik EU-tagállam, hat pedig NATO-tag (Ausztria kivételével), ami erős intézményi kereteket teremt a többnemzeti együttműködésnek – így például a rálátnak egymás képességfejlesztési céljaira és integrációs szinten is igyekeznek azokat összehangolni.

A közös történelmi és kulturális háttér tekintetében több, a térségen át húzódó törésvonallal is számolnunk kell még akkor is, ha a hidegháború végét követő rendszerváltozások, illetve az újonnan függetlenné váló országok stabilizációja negyedszázados békét, biztonságot és fejlődést tett lehetővé. Ezekre a bevezető elméleti keretrendszerében részletesen kitértem. Az együttműködés elmélyítéséhez, a közös cselekvéshez szükséges bizalom és szolidaritás tekintetében azonban még ma is látszanak a hiányosságok, amelyeket olykor (nacionalista és szélsőséges) politikai szereplők is igyekeznek kihasználni saját céljaikra.

A hét ország fenyegetettség-percepciójában is érdemi különbségeket láthatunk: Horvátország, Szlovénia, Ausztria és Magyarország a Balkán biztonsági problémáinak megoldásában közvetlenül érintett, Lengyelország pedig a német-országi nagyhatalmi tengelyre koncentrált és kelet-európai kihívások érintik közvetlenül. Ez Magyarország és Szlovákia esetében is megjelenik. Látható, hogy e téren még az alapvetően egységesnek tekintett visegrádi

²⁷³ Az eltérő stratégiai kultúrák „áthidalására” láthatunk megoldásokat a kiképzési együttműködés területén: a belga és holland haditengerészeti együttműködés keretében közös hajótípusokat is üzemeltetnek, és ezeken közös a kiképzés, azonban a hajók nemzeti parancsnokság alatt külön, saját személyzettel is bevetethetők. A francia-brit közös expedíciós erő felépítését és működését is hasonlóra tervezik: a kiképzés és hadgyakorlatok közösen folynak majd, felkészítve az erőket a közös alkalmazásra, azonban az alegységeket nemzeti hatáskörben is tudják majd alkalmazni. Lásd: Valásek, i.m. 22. o.

csoport is megosztott, és 2014 óta az orosz katonai kihívás megjelenésével a lengyel fenyegetettség-percepció eltávolodott a többi vizsgált országtól és a balti hármakhoz áll közel.

Az országoknak a fegyveres erő alkalmazásához fűződő viszonya és műveleti tapasztalataik ugyancsak eltérők, bár a NATO-tagállamok Afganisztánban és Koszovóban sok hasonló tapasztalatot is szereztek, sőt interoperabilitásuk is jelentősen javult. Annak ellenére, hogy nem NATO-tagállam és békeműveleti szerepvállalása évtizedek óta az ENSZ-re fókuszál, aktív PfP-tagsága és válságkezelő szerepvállalása nyomán Ausztria is sok tapasztalatot oszt a többi állammal. Emellett a balkáni stabilizációs és békefenntartó szerepvállalás (Bosznia-Hercegovina, Koszovó) is több államnak közös tapasztalat. Ugyanakkor a békeműveleteknél magasabb intenzitás esetén leginkább csak a lengyel haderő jeleskedett a tapasztalatszerzésben Afganisztánban és Irakban. Hasonlóképpen, az elszenvedett veszteségek is eltérők voltak – mint ahogy azok a harcoló, harctámogató, harci kiszolgáló feladatok is, amelyekre a katonai erőket telepítették, és a nemzeti korlátozások is, amelyeket alkalmaztak.

IV.4.2. Bizalom és szolidaritás

Bármely együttműködés esetében a részes államok közötti bizalom és szolidaritás dönt arról, hogy védelmi kérdésekben képesek-e valóban egymásra, egymás katonai képességeire támaszkodni – azaz nem tartanak-e a cserbenhagyástól? Nem utolsó sorban ez jelenti a NATO kollektív védelmi mechanizmusának kulcsát is. A bizalom akkor is kulcsfontosságú tényező, ha nem közös műveleti fellépésről, hanem haditechnikai kooperációról, kutatás-fejlesztési vagy gyártási együttműködésről van szó.²⁷⁴

A szakirodalomban olyan átfogó kutatás nem érhető el, amely a térség valamennyi állama esetében vizsgálná a lakosság bizalmát a többiek irányában, sőt, arra sem láthatunk példát, hogy egy akár ország esetében átfogó felmérés készült volna a többiekre vonatkozóan.²⁷⁵ A visegrádi négyek esetében azonban már végeztek ilyen jellegű felmérést, legutóbb 2016-ban. Az akkor gyűjtött reprezentatív adatok alapján csak a csehek és szlovákok

²⁷⁴ A német – olasz – amerikai Közepes Hatótávolságú Kiterjesztett Légvédelmi Rendszer (MEADS) esetében, amelyet a Hawk és Patriot rendszerek leváltására fejlesztettek, olyan alacsony volt az egymás iránti és a projekt sikerébe vetett bizalom, hogy a nemzeti alternatívákat is elkezdtek fejleszteni, majd 2011-ben a németek és az amerikaiak kiléptek az együttműködésből – így gyakorlatilag a költséghatékonyság helyett kétszeresen fizettek.

²⁷⁵ Az European Council on Foreign Relations az elmúlt öt évben „Rethink: Europe” projektje és European Policy Scorecardjai keretében igyekszik feltérképezni, hogy az EU egyes tagállamai kiket tekintenek elsődleges együttműködő partnereiknek az egyes szakpolitikai területeken, de ez csak bizonyos mértékig árulkodik a bizalomról és szolidaritásról, nagyobb mértékben a közös érdekekről ad képet. Bővebben lásd: *Rethink: Europe*. ECFR, 2017. [online] Elérhető: <http://www.ecfr.eu/europeanpower/rethink> [2017. 03. 10.]

között tapasztalható kölcsönös magas fokú bizalom. A szlovákok leginkább a csehekben (78%), osztrákokban (49%) és lengyelekben (40%) bíznak, a magyarok csak kilencedikek a sorban (30%). A lengyelek leginkább a szlovákokban (69%), csehekben és magyarokban (61-61%) bíznak. A csehek a szlovákokban (79%), a franciákban (59%), majd a lengyelekben, britekben és osztrákokban (58% mindegyik esetében), a magyarok ismét csak a kilencedikek (37%). Magyarország az egyetlen olyan visegrádi ország, ahol leginkább egy „külső” országban bíznak (Németország, 62%), Lengyelország a második (58%), amit a csehek és szlovákok követnek (40-40%).²⁷⁶ Perspektivikusan viszont pozitív fejleményeket láthatunk; például a magyar-szlovák viszony, amely történelmileg mindig a visegrádi együttműködés leggyengébb pontja volt, számottevően javult: 2011-ben még csak a magyarok 16 százaléka nyilatkozott úgy, hogy bízik a szlovákokban, 2015-re ez 40%-ra emelkedett. A szlovákok esetében 26-ról 30%-ra emelkedett azok aránya, akik bíznak a magyarokban.

Ami a szolidaritást illeti, néhány kutatási eredményre ez esetben is támaszkodhatunk, bár ezek közül csak néhány átfogó jellegű Kelet-Közép-Európára nézve. A legfrissebb, 2017-ben többek között azt mérte fel, hogy az egyes országok lakossága a segítségére sietne-e NATO-szövetségesének, ha azt támadás érné? A lengyel válaszadók 90%-a, a horvátok 79%-a, a csehek 70%-a, a magyarok 68%-a, a szlovákok 54%-a szerint kellene segítséget nyújtani – azaz eleget tenni a kollektív védelmi kötelezettségnek.²⁷⁷

Olga Gyárfášová a IV. fejezetben már említett kutatás részeként a visegrádi együttműködés társadalmi támogatottságát is vizsgálta,²⁷⁸ és bár inkább pozitív volt a kapott kép, ez nem kifejezetten a védelmi dimenzióra, hanem az általános együttműködésre vonatkozik, és kifejezetten magas a nem válaszolók aránya (3. Táblázat).²⁷⁹

„Támogatja a visegrádi együttműködést?”	Szlovákia	Lengyelország	Magyarország	Csehország
„Határozottan támogatom” és „inkább támogatom”	75%	62%	52%	46%
„Határozottan nem támogatom” és „inkább nem támogatom”	15%	19%	22%	28%
Nem válaszolt	10%	19%	26%	26%

3. Táblázat: A visegrádi együttműködés társadalmi támogatottsága

²⁷⁶ Olga Gyárfášová – Grigorij Meseznikov: *25 Years of the V4 as Seen by the Public*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2016, 5-6. o.

²⁷⁷ Daniel Milo – Katarína Klingová – Dominika Hajdu: *Globsec Trends 2017*. Globsec Policy Institute, Bratislava, 2017, 17. o.

²⁷⁸ Olga Gyárfášová: *Mental Map of the V4 Group...*, i.m., 103. o.

²⁷⁹ Emögött azt is sejthetjük, hogy a visegrádi együttműködéssel kapcsolatos ismeretek aránya minden országban korlátozott: a szlovák válaszadók 54%-a, a csehek 37%-a, a magyarok 26%-a és a lengyelek 17%-a volt tisztában a négy ország együttműködésével 2015-ben. Forrás: Gyárfášová – Meseznikov: *25 Years of the V4...*, i.m., 9. o.

A közös haditechnikai modernizációs programok terén a visegrádi országok eddig több kudarcot is elszenvedtek, ami intő jel a továbbiakra: mind a Mi-24-es helikopterek, mind a T-72-es harckocsik modernizációja sikertelen volt, legutóbb pedig a közös 3D-radarprogram omlott össze, épp a kezdeményező csehek visszalépés miatt.

A 2012-ben megjelent első DAV4 szakértői jelentés²⁸⁰ a bizalommal kapcsolatos legfontosabb kételyként a „potyautas” magatartást azonosította, azaz, hogy valamely ország esetleg nem veszi ki a részét arányosan a közös cselekvésből és ennek terheiből. Felmerültek problémák a láthatóság (informáltság) és az átláthatóság területén a társországok tervei, illetve a formális mellett az informális védelempolitikai, védelmi tervezési folyamatait illetően,²⁸¹ valamint az elmúlt húsz év beszerzési programjai rámutattak, hogy számolni kell a korrupció kockázatával is. Ezzel szemben pozitívumnak tekintették, hogy a NATO- és EU-tagság intézményi kereteit használva a munkakapcsolat az állami szakapparátusok és katonák között kifejezetten jó, folyamatosan erősíti a bizalmat.

IV.4.3. Hasonló nagyságú és minőségű haderők

A haderők mérete és minősége az a terület, ahol a két vizsgált együttműködési keretrendszer a leginkább szembevetendő különbséggel bír, ugyanis a CEDC éppen azáltal tűnt vonzónak és újszerűnek, hogy a feleknek nem kellett foglalkozni a lengyel „túlsúllyal” katonai, politikai, gazdasági értelemben (4. Táblázat). Ez ugyanakkor ambivalens helyzetet is jelent, mert bizonyos esetekben éppen egy „vezető nemzet” szerepe lehet döntő a védelmi együttműködés és egyes projektek kialakításában és megvalósításában (ahogy a NATO-ban az amerikai, az európai védelempolitikában a német vagy francia szerep is mutatja).

Ahogy azt a stratégiai kultúrák és nemzeti védelempolitikák összehasonlítása kapcsán láthattuk, a nemzetközi ambíciószint és a telepíthető erők tekintetében is jelentős a különbség az országok között, és még nagyobbak az eltérések, ha a védelmi kiadások trendjeit és a haderők minőségi jellemzőit hasonlítjuk össze. (A védelmi kiadások trendjeit a harmadik fejezetben részletesen vizsgáltam.) Az osztrák fegyveres erők modern fegyverzettel rendelkeznek,

²⁸⁰ Tomás Valásek – Milan Suplata (szerk.): *DAV4: Towards a Deeper Visegrad Defence Partnership*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2012, 6-7. o.

²⁸¹ A formális információcsere mellett ez az egyik olyan terület, amelyen – megfelelő informáltság mellett – az International Visegrad Fund kutatási forrásaira támaszkodva a civil szakértők is hozzá tudnak járulni az együttműködés mélyítéséhez. 2016-ban például a lengyel National Centre for Strategic Studies vezetésével V4 szintű összehasonlító kutatás zajlott, amely a négy tagállam védelmi beszerzési folyamatait, rendszereit vizsgálta és a kompatibilis, illetve eltérő elemeket, valamint a formális és informális hatásmechanizmusokat igyekezett feltárni. Lásd: Tamás Csiki – Mariusz Kordowski – Jaroslav Nad et al: *Defence Resources Management System in Visegrad Group*. NCSS, Warsaw, 2016.

Lengyelország 2008 óta átfogó haderő-modernizációt hajt végre; a másik öt ország egy-egy nagy fegyverrendszer lecserélése kapcsán is komoly kihívásokkal küzd. Szlovákia és Magyarország esetében egy-két fegyverrendszer kivételével teljes átfegyverzésre, átfogó modernizációra van szükség, de egyelőre a hangzatos bejelentéseken kívül a konkrét tervek és döntések nem ismertek. Nyilvánvalóan ez megnehezít bármilyen többnemzeti közös beszerzési megoldást.

	Lakosság ²⁸² (millió fő)	Nemzeti össztermék ²⁸³ (milliárd USD, 2015)	Haderő létszáma ²⁸⁴ (aktív / tart., 2016)	Védelmi költésévetés ²⁸⁵ (millió USD, 2016)	Védelmi költéségv. / fő ²⁸⁶ (USD, 2016)
Ausztria	8,6	376,950	21.350 (146.000)	2829	334,2
Csehország	10,5	185,156	21.950 (3.100)	1923	185,5
Horvátország	4,2	48,732	15.550 (3.000)	687	164,4
Lengyelország	38	477,066	99.300 (73.400)	9791	242,1
Magyarország	9,8	121,715	26.500 (12.000)	1258	127,8
Szlovákia	5,4	87,264	15.850	1036	190,8
Szlovénia	2	42,775	7.250 (1.500)	405	195,5

4. Táblázat: A hét vizsgált állam legfontosabb jellemzői a védelmi képességek terén

²⁸² A World Bank *Population Estimates and Projections 2015* adatsora alapján. World Bank, 2017, [online], Elérhető: <http://datatopics.worldbank.org/hnp/popestimates> [2017. 05. 01.]

²⁸³ A World Bank *World Development Indicators* adatsora alapján. World Bank, 2017. 04. 17. [online], Elérhető: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.xls> [2017. 05. 01.]

²⁸⁴ A *The Military Balance 2016* adatai alapján. International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2017., 91., 98., 102., 123., 144., 154., 156. o.

²⁸⁵ A SIPRI Military Expenditures Database adatsora alapján. SIPRI Military Expenditures Database, 1949-2016, [online], Elérhető: <https://sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2016.xlsx> [2017. 05. 01.]

²⁸⁶ Uo.

IV.4.4. A védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzete

Az együttműködő államok esetében a védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzete a védelmi együttműködés gazdasági dimenziójának meghatározó alapja, amely területen a nemzeti érdekek gyorsan és látványosan sérülhetnek – és a képességek csoportosítás és megosztása óhatatlanul együtt jár a kevésbé versenyképes szereplők veszteségeivel, akár gyártási kapacitások megszüntetésével is a költséghatékonyság jegyében. Mivel ez a munkahelyek megszűnése miatt politikailag is érzékeny kérdés, a fent már tárgyalt bizalom és szolidaritás az államok között nélkülözhetetlen az elfogadható megoldások kialakításához.²⁸⁷

Átfogó, komparatív regionális áttekintés mind a hét vizsgált országot illetően a szakirodalomban nem található, azonban elérhetőek szélesebb körű feltáró tanulmányok.²⁸⁸ A visegrádi országokra vonatkozóan, ahol a már kialakított védelmi együttműködés nyomán logikus továbblépési lehetőség lenne a védelmi ipari együttműködés szorosabbra fűzése, az elmozdulás a közös haditechnikai beszerzések felé, összehasonlító, a szinergiákat és eltéréseket is vizsgáló tanulmányok készültek már,²⁸⁹ sőt szakértők optimista javaslatcsomagokat is készítettek.²⁹⁰

A visegrádi országok védelmi ipari helyzetét – mint a kelet-közép-európai térség több más államáé is – a Varsói Szerződésen belül kialakított feladatmegosztás alapozta meg, aminek hagyatéka ma is meghatározza, hogy mire képesek az állami vagy magán kézben lévő vállalatok, és milyen szinten képesek bekapcsolódni a nemzetközi védelmi ipari együttműködésbe. Ezen a téren is széles spektrumon mozognak a vizsgált államok: Lengyelország 60 hadipari céggel, szélesebb értelemben 200 védelmi ipari szolgáltatásokat nyújtó vállalattal és 33.000 alkalmazottal,²⁹¹ az elmúlt években növekvő védelmi ipari exporttal messze fejlettebb és piacképesebb hadiipari bázissal rendelkezik, mint a másik három ország. Csehország ugyancsak rendelkezik hagyományos védelmi ipari kapacitásokkal, mintegy 100 céggel a repülőgépipar, logisztikai rendszerek, atom, biológiai és vegyivédelmi rendszerek terén.²⁹² Az 1993-es szétváláskor Szlovákia a védelmi ipari kapacitások kisebb részét

²⁸⁷ A svéd-norvég együttműködésben például feszültséget keltett, amikor 2008-ban Norvégia az amerikai F-35-ös repülőgépek beszerzése mellett döntött a svéd Gripenek helyett: miközben a norvég képességcélok az F-35-ös jobban megfelelt, Svédország rossz néven vette a kieső védelmi ipari megrendelést.

²⁸⁸ Yudit Kiss: *Arms Industry Transformation and Integration. The Choices of East Central Europe*. Oxford University Press, Oxford, 2014.

²⁸⁹ Szenes, *A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.)*, i.m.

²⁹⁰ Marian Majer (szerk.): *DAV4 III Expert Group Report: From Bullets to Supersonics: V4 on the Brink of Industrial Cooperation*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2015. [online], Elérhető: <http://www.cepolicy.org/publications/dav4-iii-expert-group-report-bullets-supersonics-v4-brink-industrial-cooperation> [2017. 05. 01.]

²⁹¹ Szenes: *A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.)*, i.m., 7. o.

²⁹² Uo.

„örökölte”, elsősorban szárazföldi harci-technikai eszközök gyártásával. Ehhez képest Magyarország legfeljebb 30, kettős civil-katonai profilú vállalat működik, limitált termék- és szolgáltatási körrel, amelynek kiterjesztésére a gépjárműtechnika területén nyílhat lehetőség.²⁹³

Míg az 1990-as években a térség számos országában hadrendben álló szovjet-orosz haditechnika karbantartása, modernizációja lehetőségeket ajánlott az együttműködésre, az ezredfordulót követően pedig modernizációs programokkal igyekeztek kitolni a régi eszközök üzemidejét, rendszerben tartásának lehetőségét, de ezekben az esetekben a kísérletek ellenére (Mi-24 helikopter, T-72 harckocsi) sem voltak sikeres projektek. Amikor vontatottan elkezdődött az elavult haditechnika lecserélése az egyes államokban, mindenhol nemzeti keretekben történt ennek előkészítése és a döntések úgy születtek, hogy nem voltak tekintettel esetleges regionális szinergiákra – legfeljebb annyira, amennyire a NATO interoperabilitási követelmények megkövetelték (például a vezetés-irányítási rendszerek terén). Sajnálatos módon akkor, amikor a visegrádi államok már hosszú távú közös stratégiai iránymutatással is rendelkeznek, a haditechnikai eszközök közös beszerzése, vagy legalább a nemzeti beszerzések összehangolása tekintetében továbbra sem látunk gyakorlati eredményeket. Az elmúlt évek leginkább kézenfekvő ügyében, a forgószárnyas képesség modernizációjában mind a négy országnak lépnie kellett, adódott (volna) a lehetőség, hogy ezt összehangoltan tegyék, akár a méretgazdaságosságban rejlő lehetőségeket kihasználva kedvezőbb beszerzési konstrukcióban, ugyancsak közös logisztikai, kiképzési háttérrel. Ehhez képest a lengyel kormány az Airbus Caracal szállító helikoptereinek és a Sikorsky Blackhawk harci helikoptereinek beszerzése mellett döntött; a szlovák kormány 2015-ben jóváhagyta a Sikorsky UH-60 Black Hawkok beszerzését, de a program még nem indult el; a csehek még nem döntöttek az AgustaWestland AW139M, a Bell Helicopters UH-1Y Venom, a Sikorsky UH-60M vagy S-70i Black Hawk, és az Airbus AS565 Panther helikopterei között; míg a Magyar Honvédség a meglévő Mi-8-as helikopterek modernizációval elodázta a beszerzés kérdését.

Bár a visegrádi országok 2014 óta kialakították a védelmi tervezők rendszeres találkozóin alapuló együttműködést azzal a céllal, hogy azonosítsák a közös érdeklődés tárgyát képező szinergiákat, sőt a NATO-tagállamok szélesebb körben is „rálátanak” egymás képességfejlesztési céljaira a NATO védelmi tervező rendszerében, a gyakorlati együttműködés és konkrét projektek eddig nem valósultak meg.

²⁹³ Csiki Tamás: Kísérlet a magyar védelmi ipar felélesztésére Magyarországon? In: Csiki Tamás – Tóth Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*, 127-142. o., 131. o.

IV.4.5. Egyértelmű, átlátható szándékok

Az államok különböző célokkal alakítanak ki védelmi együttműködést: a skandináv államok például a méretgazdaságosság és költséghatékonyság fokozásával igyekeznek forrásokat megtakarítani, miközben erősítik védelmi képességeiket; Németország és Franciaország az európai integrációt is előre kívánják mozdítani ezáltal; Lengyelország a nem EU-tag Ukrajnát igyekszik közelebb hozni az Unióhoz; a Balkán államai, Albánia, Bulgária, Macedónia, Görögország, Románia és Törökország Olaszországgal részben bizalomerősítő céllal hoztak létre közös dandárt. Bár mindegyik cél valós lehet, és az együttműködés fokozását válthatja ki, az eredmények is eltérők lehetnek. Azok az országok, amelyek elsődlegesen pénzt kívánnak spórolni, valószínűleg az egyszerűbb, de költséges feladatok mentén alakítanak ki együttműködést, így például integrálják a kiképzési és logisztikai rendszereiket. Ehhez képest az európai integrációt mélyítő célt jobban szolgálja a közös egységek kialakítása, ami adott esetben jelenthet költségmegtakarítást is (bár nem szükségszerűen, hiszen sok közös gyakorlattal jár), viszont nagyobb függőséget teremt az erők alkalmazása tekintetében. Ahhoz, hogy minden fél elégedett legyen az együttműködéssel és az stabil és hosszú távú (strukturált, állandó) legyen, a felek szándékainak egyértelműnek és átláthatónak kell lenni.

A védelmi együttműködési célok átláthatóságát – mint ahogy a szándék komolyságát is – a közösen elfogadott stratégiai – hosszú távú – tervezési dokumentumok növelhetik, amennyiben ezek nem csak általános, homályos célokat fogalmaznak meg, hanem konkrétumokat rögzítenek, lehetőség szerint határidőkkel és a szükséges források azonosításával. Mind a hét országra vonatkozóan nem rendelkezünk ilyen jellegű átfogó tervekkel, csupán a visegrádi országok jutottak el ilyen mértékű koordinációig.

IV.4.6. Komoly együttműködési szándék

Az együttműködés átláthatósága nem választható el annak komolyságától, mert bármilyen látványos közös víziókat vázolnak is a felek, a megvalósítás gyakorlati elemei fognak dönteni arról, hogy van-e tartalma és jövője, és érdeme-e erőforrásokat ráfordítani.

Esetünkben jó példát jelenthet a visegrádi négyek által 2014-ben elfogadott hosszú távú vízió (Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening their Defence Cooperation), ami csak általánosságban jelölt ki három együttműködési területet: (1) képességfejlesztést, közös beszerzést és a hadiipari kooperáció javítását, (2) többnemzeti egységek létrehozását és a határokon átívelő légvédelmi együttműködést, (3) valamint az oktatást és kiképzést javító tevékenységeket. Ez alapján a védelmi minisztériumok alakították ki azt az Akciótervet, aminek

keretében kilenc területen kezdődhet meg az együttműködés, amit aztán évente értékelnek a felek, és haladnak tovább vagy korrigálnak.²⁹⁴ Ugyanilyen, az együttműködési szándék komolyságát bizonyítja a szakapparátusok munkája, például a V4 védelmi tervezési munkacsoportjai, amelyek rendszeresen találkoznak és a szakemberek cseréjét is lehetővé teszik, így folyamatossá teszik a koordinációt.

Az együttműködési szándék egyik látványos bizonyítéka az is, hogy egy ország saját nemzeti védelempolitikai célkitűzéseit megvalósítja és az ehhez szükséges erőforrásokat is biztosítja. Mint azt a harmadik fejezetben láttuk, a gazdasági válság hatására a közép-európai államok Lengyelország kivételével 2015-ig kevés erőfeszítést tettek annak érdekében, hogy együttműködési szándékuk mögé pénzt is tegyenek.

IV.4.7. Alacsony korrupció

A technológiailag komplex, nagyértékű, sok esetben nemzetbiztonsági szempontból érzékeny védelmi beszerzések bírnak bizonyos mértékű korrupciós kockázattal. A többnemzeti együttműködés azonban, amely nagy átláthatóságot követel a partnerek felé, és a beszerzési döntések feletti hatáskörök megosztását is szükségessé teszi, korlátozza a korrupciós tisztségviselők lehetőségeit. Éppen ezért annak reményében, hogy (korrupciós) profitjukat és befolyásukat megőrizzék, előfordulhat, hogy a nemzeti beszerzési folyamatokat preferálják és ezek felé terelik a többnemzeti tárgyalásokat is, megghiúsítva a képességek közös fejlesztését.

A térség államaival kapcsolatban a védelmi szféra korrupciós kockázatáról a Transparency International védelmi korrupciós indexe²⁹⁵ ad országokra bontott képet (Szlovákia és Szlovénia nem szerepel a kutatásban). Az Index a védelmi beszerzési folyamatok jogszabályi környezetét, parlamenti ellenőrzését, a védelmi szféra célzott korrupcióellenes programjait értékeli. Mindez szélesebb közegben a biztonság- és védelempolitikai intézmények, a védelmi költségvetést kialakító és felhasználó szervek, a védelemgazdasági – pénzügyi folyamatok, a civil és védelmi ipari kapcsolatok, a műveleti és képességfejlesztési követelmények, és a védelmi beszerzési folyamat átfogó áttekintésébe ágyazzák be. A 6-fokozatú skálán („A-F”, ahol „A” a legjobb, „F” a legrosszabb a kockázat tekintetében) Lengyelország „B” – alacsony korrupciós kockázat; Csehország, Ausztria, Magyarország és Horvátország „C” – mérsékelt korrupciós kockázat besorolást kapott. Ezen belül Magyarország

²⁹⁴ Szenes Zoltán: *A visegrádi védelempolitika fejlődése (1.)*, i.m., 10. o.

²⁹⁵ *Government Defence Anti-Corruption Index*. Transparency International, [online], Elérhető: <http://government.defenceindex.org/#intro> [2017. 05. 10.]

a védelmi beszerzések, Lengyelország a műveletek, Csehország a beszerzések és a műveletek terén szerepel „D” – magas korrupciós kockázattal, Horvátország pedig a műveletek terén „E” – nagyon magas kockázati besorolást kapott.

Az alfejezet hét szempontjának vizsgálatából levonható az a következtetés, hogy eltéréseket láthatunk a hét ország stratégiai kultúrájában, legfeljebb középszintű az országok (lakossága) közötti bizalom és szolidaritás, eltérő a haderők mérete (Szlovénia és Lengyelország a két szélsőség) és azok jellemzői (elsősorban a haderőmodernizációt és műveleti képességeket illetően), nem beszélhetünk a védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzete (Lengyelország, Csehország, Ausztria lényegesen jobb pozícióban van, mint a többi), és több ország esetében mérsékelt vagy komoly kockázatként merül fel a korrupció. A visegrádi együttműködés tagjai esetében egyértelmű, átlátható szándékokról beszélhetünk a 2014-ben elfogadott hosszú távú célkitűzések nyomán, azonban az együttműködési szándék komolyságára árnyékot vetnek a nemzeti védelempolitikai programok végrehajtásának hiányosságai (elsősorban a modernizáció terén) – Lengyelország kivételével.

V. Összegzés: A kutatás eredményei

A bipoláris világrend felbomlását követő időszak európai biztonság- és védelempolitikai folyamatainak vizsgálata, ezen belül is a katonai képességek fenntartására és fejlesztésére vonatkozó kutatások igen széles szakirodalmi bázisra támaszkodhatnak. A katonai képességfejlesztés terén a többnemzeti együttműködés fokozását számos tényező motiválta: a változó biztonsági környezetből eredő kihívásokra adandó válaszok; a közös fellépési képesség és az európai stratégiai autonómia megteremtésének igénye; a csökkenő források, a védelmi infláció növekedése, a kutatás-fejlesztés nagy forrásigénye; és olykor szimbolikus indokok is.

A szakirodalom az európai szintű (regionális) védelmi együttműködések tanulmányozásának két irányú megközelítését mutatja: egyrésztől felülről lefelé (top-down) az intézményesített folyamatokat vizsgálja az Európai Unión belül (ami természetesen nem választható el organikusán a NATO-tól sem), másrészt alulról felfelé (bottom-up) a nemzeti szinten azonosított és összehangolt közös érdekeket és az ezek alapján megvalósuló gyakorlati programokat igyekeznek feltérképezni a kutatók.

A szubregionális – azaz az Európán belüli, a résztvevő államok kisebb csoportjai között kialakított – együttműködések az ezredforduló óta jelennek meg komolyabb hangsúllyal a nemzetközi szakirodalomban, még ha az egyes programok és szubrégiók között komoly eltéréseket is láthatunk. Folytak a tapasztalatokat összegző és összehasonlító kutatások, amelyek az együttműködést segítő és akadályozó tényezőket igyekeznek azonosítani, és új együttműködési kezdeményezésekre vetítve segítik azok fejlődését. Ezen belül a magyar érintettségű többnemzeti védelmi együttműködési formáknak kevés figyelmet szenteltek, a kelet-közép-európai együttműködési lehetőségek feltárása hiányterület. Éppen ezért értekezésem 6 kutatási célkitűzés mentén stratégiai nézőpontból két kelet-közép-európai, minilaterális többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezést és ezek részes államait vizsgálja a 2008-2016 közötti időszakban: (1) a visegrádi együttműködést és (2) a Közép-európai Védelmi Együttműködést.

Az értekezés a kutatási célkitűzésekkel összhangban azt a hipotézist igazolta, hogy bár (a) 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, (b) ezek eredménye korlátozott maradt, és (c) jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik.

A négy fejezetben összefoglalt kutatás eredményei az alábbiak:

1. A hipotézis első elemét képező állítást, miszerint 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, a szakirodalmi áttekintés forrásai alátámasztották.
2. Az értekezésben meghatározott első kutatási cél²⁹⁶ elérését a biztonsági környezet értékelése és a stratégiai folyamatok elemzése biztosította. Az értekezés II. és III. fejezete azokat a külső tényezőket vizsgálta, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között.

A II. fejezetben számos példával alátámasztva azt mutattam be, hogy a 2008-as gazdasági válság hatásai széleskörűek és mélyek voltak, és mind az egyes államok nemzetközi ambíciószintjének, mind katonai képességspektrumának és cselekvőképességének a csökkenését eredményezték. Ennek ellensúlyozására kínált egy lehetőséget a többnemzeti védelmi együttműködés, amely létrejöhét a költségek csökkentése céljával funkcionálisan (például a közös kiképzés, hadgyakorlatok, logisztikai feladatok ellátása során), illetve a haderőstruktúrák hiányainak pótlása és a képességek harmonizációja céljával strukturálisan (közös haderő-elemek, közös beszerzési programok, és védelmi kutatás-fejlesztési együttműködés létrehozásával). A komolyabb előrelépés lehetőségét azonban nem a politikai felhívások, hanem a gazdasági helyzet javulása teremtette meg, így a stabilabb háttér nyomán 2014 óta számos európai államnak lehetősége nyílt a védelmi kiadások növelésére.

A III. fejezet konkrét példákkal azt demonstrálta, hogy Oroszország visszatérően megfogalmazott és megvalósított nagyhatalmi szerepe, aminek a katonai erő Európán belüli alkalmazása is részét képezte, 2014 óta megváltoztatta Kelet-Közép-Európa számos országának fenyegetettség-percepcióját, ami mind nemzetállami szinten, mind multilaterális keretek között védelempolitikai válaszlépéseket eredményezett. 2014-2016 között a térségben egyrészt kialakították azokat a reagáló és védelmi képességeket, amelyek egy felmerülő provokációra, destabilizációs kísérletre, véletlen balesetet követő eskalációra választ képesek adni, másrészt megerősítették azt az elrettentő erőt, amivel a NATO hagyományos, területvédelmi koncepciója Kelet-Közép-Európában bír. Mindkét esetben a többnemzeti együttműködés fokozása volt a tagállamok válasza mind a térségen belül (szubregionálisan), mind szélesebb értelemben (regionálisan Európában és a transzatlanti dimenzióban).

²⁹⁶ Azonosítani azokat a külső tényezőket, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között.

3. Az értekezés második²⁹⁷ és harmadik²⁹⁸ kutatási célja nyomán a IV. fejezet áttekintett és összehasonlító szemlélettel értékelt két kelet-közép-európai védelmi együttműködési keretrendszert, aminek eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy:
 - A Közép-európai Védelmi Együttműködés programjai a többnemzeti együttműködési típusok közül a „kéességek megosztása” kategóriába esnek, ami az a „bevezető” szint, amire megfelelő politikai akarattal épülhet mélyebb együttműködés, a vizsgált időszakban azonban ezek a lehetőségek nem teljesedtek ki.
 - A visegrádi négyek esetében a védelmi együttműködési programok a „kéességek megosztása” és a „kéességek csoportosítása” szintjét érték el, a V4-ek eddig nem jutottak el a közös beszerzéseikig, vagy a szuverenitás megosztással járó szerep- és feladatmegosztásig.
4. Így igazoltam az értekezés hipotézisének második elemét, mely szerint a visegrádi együttműködés és a Közép-európai Védelmi Együttműködést eredménye 2008-2016 között korlátozott maradt.
5. Az értekezés negyedik kutatási célkitűzése²⁹⁹ alapján a IV. fejezetben hét ország stratégiai kultúráját hasonlítottam össze, amelynek során számos hasonlóságot és néhány fontos különbséget azonosítottam. Ilyen különbség az elsődleges nemzetközi szervezeti kötődés, a területvédelem és a nemzetközi válságkezelés közötti hangsúly, a katonai kéességek és az önálló cselekvési képesség korlátozottsága, a műveleti mandátumok (vállalt feladatok és nemzeti korlátozások), valamint a nemzetközi ambíciók földrajzi fókuszja. Miközben a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – jelen van védelempolitikai gondolkodásukban, annak feltételrendszere korlátozott.
6. Az értekezés ötödik³⁰⁰ és hatodik³⁰¹ kutatási célkitűzése nyomán hét szempontot értékeltem, és a stratégiai kultúrák; a bizalom és szolidaritás; a hasonló nagyságú és

²⁹⁷ Feltárni, hogy milyen jellegű és mélységű védelmi együttműködési kezdeményezéseket alakítottak ki a 2008-2016 közötti időszakban Kelet-Közép-Európában Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia részvételével.

²⁹⁸ Elhelyezni a kezdeményezéseket a nemzetközi tapasztalatokat feldolgozó szakirodalom alapján a többnemzeti védelmi együttműködések rendszerében, intenzitási skáláján.

²⁹⁹ Értékelni a hét vizsgált ország stratégiai kultúrája alapján, hogy a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen védelempolitikai gondolkodásukban, hagyományaikban.

³⁰⁰ Értékelni, hogy a nemzetközi tapasztalatokhoz mérve a vizsgált többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések rendelkeznek-e a sikeresség előfeltételeivel?

³⁰¹ Megvizsgálni és értékelni, hogy Magyarország számára a vizsgált együttműködési kezdeményezések megfelelő keretet jelentenek-e az ország stratégiai kultúrája alapján ahhoz, hogy a partnerállamokkal mély, állandó, strukturált védelmi együttműködést alakítson ki és folytasson, elmozdulva a védelmi integráció irányába

minőségű haderők; a védelmi ipari szereplők versenyhelyzete; az egyértelmű, átlátható szándékok; a komoly együttműködési szándék és a védelmi szféra korrupciós kockázatának vizsgálata alapján megállapítottam, hogy a nemzetközi tapasztalatokhoz mérve a többnemzeti együttműködés sikerességét elősegítő jellemzők csak korlátozott mértékben azonosíthatók, esetenként komoly hiányosságok láthatók.

7. A IV. fejezet tanulságai alapján igazoltam, hogy jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik. Bár a visegrádi országok esetében vannak erre tervek, jelenleg még több szükséges strukturális tényező hiányzik ahhoz, hogy Magyarország a partnerállamokkal mély, állandó, strukturált védelmi együttműködést alakítson ki és folytasson, elmozdulva a védelmi integráció irányába
8. Módszertani szempontból az értekezés újszerű eleme a magyar hadtudományban, hogy kvalitatív alkalmazott kutatásban értékeli hét kelet-közép-európai ország stratégiai kultúráját, és komparatív módon értékeli a többnemzeti védelmi együttműködés előfeltételeit a nemzetközi tapasztalatok alapján, nemzetközileg elfogadott és elismert módszertani elemeket beemelve a magyar hadtudományi kutatás gyakorlatába.

Az értekezést és annak eredményeit a témához kapcsolódó alkalmazott kutatásokat folytatók, a szakpolitikai területen dolgozók, valamint a graduális, posztgraduális felsőoktatásban részt vevők figyelmébe ajánlom.

A közép-európai regionális védelmi együttműködési kezdeményezésekkel foglalkozó interdiszciplináris és hadtudományi kutatások a továbbiakban számos további elemmel is gazdagíthatók, mélyíthetők lesznek. Így a kapcsolódó kutatások komparatív szemlélettel vizsgálhatják a térség államainak haderőit és azok fejlesztési perspektíváit, potenciális szinergiákat keresve; összevethetik a nemzeti stratégiai dokumentumokat és védelmi tervezési folyamatokat, a képességfejlesztési programok prioritásait, javaslatokat fogalmazhatnak meg a mély, strukturált együttműködést lehetővé tevő feltételrendszer erősítésére, a hiányosságok pótlására. Célszerű lenne feltáró empirikus kutatást – például közvélemény-kutatásokat – is végezni a többnemzeti védelmi együttműködés társadalmi támogatottságáról és diskurzus-elemzést a kérdést övező politikai- és médiadiskurzusról.

Felhasznált irodalom

- ADAMS, Gordon– Guy BEN-ARI: *Transforming European Militaries: Coalition Operations and the Technology Gap*. Routledge, London, 2006.
- ALEXANDER, Michael – GARDEN, Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. In: *International Affairs*, LXXVII. évf., 2001/3. szám, 509-529. o.
- Annex to the Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers's Summit Bratislava on 14th May 1999. Pozsony, 2002. 06. 29. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of> [2017. 04. 10.]
- Annual Report of the Czech V4 Presidency 2015-2016. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/annual-report-of-the> [2017. 04. 10.]
- ASZTALOS, András: *Regionális trendek és katonai együttműködések Kelet-Közép-Európában*; Szakdolgozat, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest, 2012.
- Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések*, [online], Európai Tanács, 2017. Elérhető: <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/ukraine-crisis/> [2017. 01. 30.]
- BALLESTER, Blanca: *European Common Security and Defense Policy: Cost of Non-Europe Report 4*. Európai Parlament, Brüsszel, 2013.
- BALOGH, István: Magyarország és a visegrádi országok biztonságpercepciója: hasonlóságok és különbségek. *MKI Tanulmányok*, 2013/20.
- BALOGH, István: The Short-Term Future and the Methodology of Visegrad Defence Cooperation. In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013.
- BÁTORA, Jozef – MATLARY, Janne Haaland: *Regional Security Integration: Nordic and Visegrad Approaches*. Working Papers 2011/2., Insitute of European Studies and International Relations, Bratislava, 2011.
- BELKIN, Paul – MIX, Derek E. – WOEHREL, Steven: *NATO: Response to the Crisis in Ukraine and Security Concerns in Central and Eastern Europe*, Congressional Research Service, 2014. [online], Elérhető: <https://fas.org/sgp/crs/row/R43478.pdf> [2017. 01. 30.], 10. o.

- BENEDEK, Márta: Magyarország, Ausztria és Szlovákia biztonság- és katonapolitikai nézetei, avagy a biztonság értelmezése Közép-Kelet-Európában. In: *Szakmai Szemle*, XIII. évf., 2015/1. szám, 97-119. o.
- BENEDEK, Márta: Szlovákia biztonság- és védelempolitikájának alakulása az elmúlt 20 évben. In: *Hadtudományi Szemle*, VI. évf., 2013/2. szám, 101-111. o.
- BERTEAU, David J. – BEN-ARI, Guy (szerk.): *European Defense Trends 2012: Budgets, Regulatory Frameworks and the Industrial Base*. CSIS, Washington D.C., 2012. december. [online] Elérhető: http://csis.org/files/publication/121212_Berteau_EuroDefenseTrends2012_Web.pdf [2017. 01. 13.]
- BIBÓ, István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. 6. A területi viták megoldása és Kelet-Európa konszolidálása. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, II. kötet, Magvető, 1986. 185-265. o.
- BINNENDIJK, Hans – KUGLER, Richard: Transforming European Forces. In: *Survival*, 44. évf., 2002/3. szám, 117-132. o.
- BIRK, Bálint: *Magyar-szlovák külkapcsolatok, a két állam biztonságpolitikája*. Szakdolgozat, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2010.
- BISCOP, Sven – COELMONT Jo: *Europe, Strategy and Armed Forces: The Making of a Distinctive Power*. Routledge, Abingdon, 2013.
- BISCOP, Sven – COELMONT, Jo: Military CSDP: The Quest for Capability. In: Sven Biscop – Richard G. Whitman (szerk.): *The Routledge Handbook of European Security*. Routledge, Oxon, 2013. 78-90. o.
- BISCOP, Sven: Peace without Money, War without Americans: Challenges for European Strategy. In: *International Affairs*, LXXXIX. évf., 2013/5. szám, 1125-1142. o.
- BJURNER, Anders: European Security at the End of the Twentieth Century: The Sub-Regional Contribution. In: Andrew Cottey (szerk.): *Sub-Regional Cooperation in the New Europe – Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Macmillan Press, Basingstoke, 1999, 8-20. o.
- BODA, József et al.: Fókusz és együttműködés. A hadtudományi kutatás feladatai. In: *Honvédségi Szemle*, CXLIV. évf., 2016/3. sz., 3-19. o.
- BODNÁROVÁ, Barbora: Visegrad Four Battle Group 2016: Run-up to Visegrad Four NATO Response Force 2020? CENAA Policy Papers, 2013/6. Center for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013. [online] Elérhető: <http://cenaa.org/wp-content/uploads/2013/06/PP-6-2013-Visegrad-four-Battle-Group-2016-Run-up-to-Visegrad-four-NATO-Response-Force-2020.pdf> [2017. 04. 10.]

- Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 20th Anniversary of the Visegrad Group. Pozsony, 2011. 02. 15. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> [2017. 04. 10.]
- BRUMMER, Chris: *Minilateralism: How Trade Alliances, Soft Law and Financial Engineering are Redefining Economic Statecraft*. Cambridge University Press, Cambridge, 2014.
- BRZEZINSKI, Ian – VARANGIS, Nicholas: *The NATO-Russia Exercise Gap... Then, Now, & 2017*, Atlanticcouncil.org, 2016. 10. 25. [online], Elérhető: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/the-nato-russia-exercise-gap-then-now-2017> [2017. 01. 30.]
- BUDAI, Ádám: Magyarország regionális érdekérvényesítési lehetőségei a Smart Defence koncepció keretében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 101-116. o.
- Budapest Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the New Opening in V4 Defence Cooperation. Budapest, 2015. 06. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/budapest-declaration-of> [2017. 04. 10.]
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – DE WILDE, Jaap: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, London, 1997.
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole: *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- BUZAN, Barry: *European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*. Pinter Publishers, London, 1990.
- BUZAN, Barry: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Harvester Wheatsheaf, London, 1991.
- CENCIOTTI, David: *The most interesting close encounters between NATO and Russian planes since 2013 in one infographic*, [online], De Volkskrant / The Aviationist, 2015. 05. 21. Elérhető: <https://theaviationist.com/2015/05/21/infographic-dangerous-close-encounters-nato-russia/> [2017. 01. 30.]
- CLARK, Wesley – LUIK, Jüri – RAMMIS, Egon – SCHIRREFF, Richard: *Closing NATO's Baltic Gap*, [online], ICDS, 2016. május Elérhető: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf [2017. 01. 30.]

- CLEMENS, Clay (szerk.): *NATO and the Quest for Post-Cold War Security*. Macmillan Publishers, Basingstoke, 1997.
- CONLEY, Heather A.– MINA, James – STEFANOV Ruslan – VLADIMOROV Martin: *The Kremlin Playbook – Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*. Center for Strategic & International Studies, Washington D.C., 2016.
- Contents of the Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers's Summit Bratislava on 14th May 1999. Pozsony, 1999. 05. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> [2017. 04. 10.]
- Cooperation in Developing Capabilities, Solidarity in Sharing Responsibilities. Varsó, 2013. 03. 06. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/2013-03-06-mio-v4-fra> [2017. 04. 10.]
- COTTEY, Andrew: Europe's New Sub-Regionalism. In: *The Journal of Strategic Studies*, XXIII. évf., 2000/2. szám, 23-47. o.
- CROSS, Mai'a K. D.: The Military Dimension of European Security: An Epistemic Community Approach. In: *Millennium – Journal of International Studies*, LXII. évf., 2013/1. szám, 45-64. o.
- CUDDINGTON, Danielle: *Support for NATO is Widespread Among Member Nations*, PEW Research, 2016. 07. 06. [online], Elérhető: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/06/support-for-nato-is-widespread-among-member-nations/> [2017. 01. 30.]
- CSIKI, Tamás – KORDOWSKI, Mariusz – NAD, Jaroslav et al: *Defence Resources Management System in Visegrad Group*. NCSS, Warsaw, 2016.
- CSIKI, Tamás – MOLNÁR, Ferenc – VARGA, Gergely: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatása Európára és Magyarországra. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 96-110. o.
- CSIKI, Tamás – NÉMETH, Bence – TÁLAS, Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, V. évf., 2012/5-6. szám, 124-132. o.
- CSIKI, Tamás – NÉMETH, Bence: Multinational development of military capabilities: Recommendations for the Central European Roundtable for Defense Cooperation. *European Geostrategy, Long Post*, 2012/6., [online], 2012. 06. 13. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2012/06/multinational-development-military-capabilities/> [2017. 01. 12.]

- CSIKI, Tamás – NÉMETH, Bence: Perspectives of Central European Multinational Defence Cooperation: A New Model? In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter – VARGA, Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje és értékelése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 112-128. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter – VARGA, Gergely: Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 36-44. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter: A magyar stratégiai kultúráról. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 - Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 23-36. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter: Can we identify a coherent strategic culture in Hungary? In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 165-180. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter: Stratégiától stratégiáig. A 2009-es és 2012-es magyar katonai stratégia összehasonlító elemzése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*. VII. évf., 2014/2. szám, 62-76. o.
- CSIKI, Tamás: A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 77-100. o.
- CSIKI, Tamás: A gazdasági válság hatása Magyarország és egyes szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére III. *SVKK Elemzések, 2013/11*, [online], Elérhető: http://nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2013/SVKK_Elemzesek_2013_11.pdf [2017. 03. 12.]
- CSIKI, Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, V. évf., 2012/3. szám, 49-70. o.
- CSIKI, Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. *SVKK Elemzések, 2012/8*. [online], Elérhető: http://hkk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf [2017. 01. 13.]
- CSIKI, Tamás: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozójának háttere és eredményének értékelése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VIII. évf., 2014/1. szám, 48-63. o.
- CSIKI, Tamás: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 45-61. o.

- CSIKI, Tamás: Breaking the Dual Spiral of Diminishing Capabilities. In: *Panorama of the Global Security Environment 2015-2016*. Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2016, 101-111. o.
- CSIKI, Tamás: Kísérlet a magyar védelmi ipar felélesztésére Magyarországon? In: Csiki Tamás – Tálás Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 127-142. o.
- CSIKI, Tamás: Miért marad továbbra is visszafogott a német védelempolitika? In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/5. szám, 97-110. o.
- DANGERFIELD, Martin: V4: A New Brand for Europe? Ten years of post-accession regional cooperation in Central Europe. In: *Poznan University of Economics Review*, XIV. évf., 2014/4. szám, 71-90. o.
- Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrad Group countries after their Accession to the European Union. Kromeriz, 2004. 05. 12. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=35> [2017. 04. 10.]
- Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration. Visegrád, 1999. 02. 15. [online] Elérhető: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19910215-1.pdf> [2017. 04. 10.]
- Defense Expenditures of NATO Countries (2008-2015)*. NATO, 2016. 01. 28. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf [2017. 01. 30.]
- Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, NATO, 2017. 03. 13. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_170313-pr2017-045.pdf [2017. 05. 20.]
- DIJKSTRA, Hylke: *Policy-making in EU Security and Defense: An Institutional Perspective*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013.
- DOBÁK, Imre: Nemzetbiztonsági szolgálatok – Betekintés a visegrádi országok (V4) nemzetbiztonsági rendszereibe. In: *Hadtudományi Szemle*, VIII. évf., 2015/4. szám, 113-130. o.

- DOBOS, Edgár – TÁLAS Péter: Védelmi és haderőreformok Európában: A cseh és lengyel példa. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IV. évf., 2011/6. szám, 39-50. o.
- DUKE, Simon: *The New European Security Disorder*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1994
- DUNAY, Pál – ROLOFF, Ralf: Hybrid Threats and Strengthening Resilience on Europe's Eastern Flanks. *Marshall Center Security Insights*, 2017/16., George C. Marshall Center, Garmisch-Partenkirchen, 2017.
- ETL, Alex: Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének alakulása az Ázsia felé fordulás tükrében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VIII. évf., 2015/4. szám, 43-55. o.
- ETL, Alex: Az elrettentés látszata: az Operation Atlantic Resolve. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IX. évf., 2016/3. szám, 75-85. o.
- FARCHY, Jack: *Putin names NATO among threats in new Russian strategy*, [online], Ft.com, 2016. 01. 02. Elérhető: <https://www.ft.com/content/6e8e787e-b15f-11e5-b147-e5e5bba42e51#axzz4DkTZsJ9p> [2017. 01. 30.]
- FAZEKAS, Sándor: *A Visegrádi Négyek katonai együttműködése, kiemelten a katonai nemzetbiztonság terén*. Diplomamunka, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet, Budapest, 2013.
- FLOCKHART, Trine: After the Strategic Concept. Towards a NATO Version 3.0. *DIIS Report*, 2011/6, [online],___Elérhető: https://www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/rp2011-06-nato-after-strategic-concept_web.pdf [2017. 01. 12.] 15. o.
- FLOURNOY, Michéle A. – SMITH, Julianne (szerk.): *European Defense Integration: Bridging the Gap between Strategy and Capabilities*. CSIS, Washington D.C., 2005.
- For a More Effective and Stronger Common Security and Defence Policy. Pozsony, 2013. 04. 18. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-mfas-globsec> [2017. 04. 10.]
- FORSBERG, Tuomas: The Rise of Nordic Defence Cooperation: A Return to Regionalism? In: *International Affairs*, LXXXIX. évf., 2013/5. szám, 1161-1181. o.; Pauli Järvenpää: *NORDEFECO: „Love in a Cold Climate”?* ICDS, Tallinn, 2017.
- Framework for Enhanced Visegrad Defence Planning Cooperation. Visegrád, 2014. 03. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/dpc-annex> [2017. 04. 10.]
- Freedom House Nations in Transit online adatbázisának adatai: <http://www.freedomhouse.org/report-types/nations-transit> [2017. 01. 10.]

- GARDEN, Timothy: The future of ESDP – Defense capabilities for Europe. In: *The International Spectator*, 38. évf., 2003/3. szám, 7-14. o.
- GATES, Robert: *The Security and Defense Agenda (Future of NATO)*. Brüsszel, 2011. június 10. [online], Elérhető: <http://archive.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581> [2017. 01. 13.]
- GEBHARD, Carmen: Sub-Regional Cooperation in Central Europe – Past, Present and Future. In: *AARMS*, XII. évf., 2013/1. szám, 25-38. o.
- GIEGERICH, Bastian – NICOLL, Alexander (szerk.): *European Military Capabilities: Building Armed Forces for Modern Operations*. IISS, London, 2008.
- GIEGERICH, Bastian: Budget Crunch: Implications for European Defence. *Survival*, 2010/4. 87–98. o.; Tomas Valásek: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*. Centre for European Reform, Brüsszel, 2011.
- GOMPERT, David C. – KUGLER, Richard L.– LIBICKI, Martin C.: *Mind the Gap: Promoting a Transatlantic Revolution in Military Affairs*. National Defense University Press, Washington D.C. 1999.
- GORDON, Philip H. (szerk.): *NATO's Transformation: The Changing Shape of the Atlantic Alliance*. Rowman & Littlefield Publishers, Boston, 1997.
- Government Defence Anti-Corruption Index. Transparency International, [online], Elérhető: <http://government.defenceindex.org/#intro> [2017. 05. 10.]
- GRATZKE, Erik – LINDSAY, Jon: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*. University of California, San Diego, 2014.
- GRIGAS, Agnia: *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*, Chathamhouse.org, 2012. 08. 01. [online], Elérhető: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_grigas.pdf [2017. 01. 30.]
- GROSKOWSKI, Jakub: Czech Dilemmas over Russia and NATO. *OSW Analyses*, 2015. 04. 01. [online], Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-04-01/czech-dilemmas-over-russia-and-nato> [2017. 04. 10.]
- GROSKOWSKI, Jakub: The Slavkov Declaration. A new format of regional cooperation. *OSW Analyses*, 2015. 02. 04. [online] Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-04/slavkov-declaration-a-new-format-regional-cooperation> [2017. 02. 20.]

- GRÚBER, Károly – TÖRŐ, Csaba: A Visegrádi Négyek (V4) Európai Unión belüli együttműködésének szempontjai és eddigi tapasztalatai. In: *Külügyi Szemle*, IX. évf., 2010/2. szám, 52-70. o.
- GYÁRFÁSOVÁ, Olga – MESEZNIKOV, Grigorij: 25 Years of the V4 as Seen by the Public. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2016.
- HAMBERGER, Judit: Biztonságpolitikai kihívások a visegrádi országokban – Lengyelország, Csehország, Szlovákia. In: *Biztonságpolitikai prognózis 2015-ig*. BHKKA, Budapest, 2010, 86-110. o.
- HAMBERGER, Judit: Közép-Európa politikai dimenziójának megvalósítási kísérlete: a visegrádi együttműködés (V4). In: *Külügyi Szemle*, IX. évf., 2010/2. szám, 35-50. o.
- HARTLEY, Keith: Collaboration and European Defense Industrial Policy. In: *Defense and Peace Economics*, XIX. évf., 2008/4. szám, 303-315. o.
- HARTLEY, Keith: Defence Industrial Policy in a Military Alliance. In: *Journal of Peace Research*, XLIII. évf., 2006/4. szám, 473-489. o.
- HEGEDŰS, Dániel: Kelet-Közép-Európa változó keresztmetszetben... Párhuzamos trendek és egyedi fejlődési vonalak a szovjetizált blokk államainak 1945-től 1989-ig való történetében. Recenzió. In: *Politikatudományi Szemle*, XIV. évf., 2005/3-4. szám, 251-266. o.
- HEISE, Volker: Pooling of Sovereignty – A New Approach? In: Sven Biscop (szerk): *E Pluribus Unum? Military Integration in the European Union*. Royal Institute for International Relations, Brüsszel, 2005, 43-52. o.
- HIROSE, Kenichi (szerk.): *Pension Reform in Central and Eastern Europe in Times of Crisis, Austerity and Beyond*. International Labour Organization, Budapest, 2011.
- HODGE, Carl C. (szerk.): *Redefining European Security*. Garland Publishing, New York, 1999
- HOWORTH, Jolyon – KEELER, John T. S.: *Defending Europe: The EU, NATO and the Quest for European Autonomy*. New York, Palgrave Macmillan, 2003.
- HOWORTH, Jolyon: Decision-making in Security and Defence Policy: Towards Supranational Inter-Governmentalism? In: *Cooperation and Conflict*, LXVII. évf., 2012/4. szám, 433-453. o.
- HOWORTH, Jolyon: *Security and Defence Policy in the European Union*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007.
- HYDE-PRICE, Adrian: *European Security in the Twenty-First Century. The Challenge of Multipolarity*. Routledge, New York, 2007.

- IMF: *World Economic Outlook Database* 2017. 04. 17. [online], Elérhető: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx> [2017. 05. 10.]
- Innovation Union Scoreboard 2010. The Innovation Union's Performance Scoreboard for Research and Innovation. UNI-MERTI, Maastricht, 2011.
- JIRES, Jan: Czech Republic. In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 69-83. o.
- J. K. BAILES, Alyson – HEROLF, Gunilla – SUNDELIUS, Bengt (szerk.): *The Nordic Countries and the European Security and Defence Policy*. Oxford University Press, Oxford, 2006.
- J. K. BAILES, Alyson: The Role of Sub-Regional Cooperation in Post-Cold War Europe: Integration, Security, Democracy. In: Andrew Cottey (szerk.): *Sub-Regional Cooperation in the New Europe – Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Macmillan Press, Basingstoke, 1999, 153-183. o.
- J. SCOTT, Andrew: *European Security in the Post-Cold War Era: Movement Towards a Two-tiered Structure*. Drew University, Madison NJ, 1995.
- Joint Communiqué of the Ministers of Defence of the Visegrad Group. Litomerice, 2012. 05. 04. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-communique-of-the> [2017. 04. 10.]
- Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence. Niepolomice, 2017. 02. 02. [online] <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-communique-of-the> Elérhető: [2017. 04. 10.]
- Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence. Tomášov, 2015. 04. 23. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-communique-of-the> [2017. 04. 10.]
- Joint press conference with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of Romania Klaus Iohannis, Nato, 2016. 05. 12. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_130675.htm? [2017. 01. 30.]
- Joint Statement of the Visegrad Group Heads of Government On Strengthening the V4 Security and Defence Cooperation. Budapest, 2013. 10. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/budapest-joint-statement-140929> [2017. 04. 10.]

- JÓJÁRT, Krisztián: Az orosz nyugati katonai körzet katonai potenciálja, *SVKK Nézőpontok*, 2016/6. [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-6-az-orosz-nyugati-katonai-korzet-katon.original.pdf [2017. 01. 30.]
- JOKELA, Juha – ISO-MARKKU, Tuomas: Nordic Defence Cooperation: Background, Current Trends and Future Prospects? *Nordica Programme Note 2013/21*, Foundation pour la Recherche Stratégique, 2013.
- JONES, Ben: Franco-British military cooperation? Occasional Paper 88, EUISS, Brüsszel, 2011.
- JONES, Seth G.: *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- KAMMEL, Arnold H.: Austria. In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 19-29. o.
- KAZIUKONYTE, Sandra: The Baltics: Security environment and practical responses to the security challenges stemming from the crisis in Ukraine. *CSDS Viewpoints*, 2016/7. [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/csds-viewpoints-2016-7-the-baltics-security-environment-and-practical-responses-to-the-security-s-kaziukonyte.original.pdf [2017. 01. 30.]
- KELLEHER, Catherine McArdle: *The Future of European Security: An Interim Assessment*. Brookings Institution Press, Washington D.C., 2010.
- KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S. – HOFFMAN, Stanley: *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*. Harvard University Press, Cambridge MA, 1993.
- KING, Anthony: *The Transformation of Europe's Armed Forces: From the Rhine to Afghanistan*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- KING, Anthony: Towards a Transnational Europe: The Case of the Armed Forces. In: *European Journal of Social Theory*, VIII. évf., 2005/3. szám, 321-340. o.
- KIS-BENEDEK, József: A visegrádi országokban az elmúlt években végrehajtott titkosszolgálati reformokból leszűrhető tapasztalatok. In: *Hazánk biztonsági helyzete a kihívások, valamint a nemzetbiztonsági tevékenység tükrében*. Felderítő Társasága Közhasznú Egyesület, Budapest, 2010, 38-51. o.
- KISS, Annamária: Az új orosz katonai doktrínáról, *SVKK Elemzések*, 2015/4., [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2015-4-az-uj-orosz-katonai-doktrinarol-kiss-a.original.pdf [2017. 01. 30.]

- KISS, Yudit: *Arms Industry Transformation and Integration. The Choices of East Central Europe*. Oxford University Press, Oxford, 2014.
- KOFMAN, Michael: *Fixing NATO Deterrence in the East or: How I Stopped Worrying and Love NATO's Crushing Defeat by Russia*, Warontherocks, 2016. 05. 12. [online], Elérhető: <https://warontherocks.com/2016/05/fixing-nato-deterrence-in-the-east-or-how-i-learned-to-stop-worrying-and-love-natos-crushing-defeat-by-russia/> [2017. 01. 30.].
- KOLGA, Margus: Quo Vadis Baltic Defence Cooperation? In: *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2006*. Estonian Foreign Policy Institute, Tallinn, 2007, 119-136. o.
- KNEZOVIC, Sandro: *EU and NATO membership – Way Forward for Croatia*. Hanns Seidel Stiftung, Zagreb, 2015. [online] Elérhető: http://www.hanns-seidel-stiftung.com.hr/images/knjige/Policy_paper.pdf [2017. 04. 10.]
- KRON, Robert – BALOGH, István: Visegrad Defence Cooperation: A Recipe for Success. In: Jakub J. Grygiel (szerk.): *Navigating Uncertainty: U.S. – Central European Relationship 2012*. Center for European Policy Analysis, 2012. július
- KUPIECKI, Robert – MICHTA, Andrew A. (szerk.): *Transatlantic Relations in a Changing European Security Environment. Warsaw Defense Dialogue Papers I.*, [online], Center for Strategic and International Studies, Warsaw / Washington D.C., 2015. Elérhető: http://www.mon.gov.pl/d/pliki/rozne/2015/05/Henenow_Final.pdf [2017. 01. 30.] 105-106. o.
- KUPIECKI, Robert: Visegrád Defense Cooperation: From Mutual Support to Strengthening NATO and the EU. A Polish Perspective. CEPA Report No. 35. Center for European Policy Affairs, Washington D.C., 2013. [online] Elérhető: <http://cepa.org/sites/default/files/documents/CEPA%20Report%20No.%2035,%20Visegrad%20Defense%20Cooperation.pdf> [2017. 04. 10.]
- LABANCZ, Viktória: A Szlovák Köztársaság kül-, biztonság- és védelempolitikája az euroatlanti integráció tükrében. Diplomamunka, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009.
- LANGENBACHER, Nora – SCHELLENBERG, Britta (szerk.): *Is Europe on the "right" path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, 2011.
- LANSFORD, Tom: The Triumph of Transatlanticism: NATO and the Evolution of European Security After the Cold War. In: *Journal of Strategic Studies*, 22. évf., 1999/1. szám, 1-28. o.

- LARIVÉ, Maxime H. A.: *Debating European Security and Defense Policy. Understanding the Complexity*. Ashgate Publishing, Farnham, 2014.
- LARRABEE, F. Stephen – JOHNSON, Stuart E.– WILSON, Peter A. et al.: *NATO and the Challenges of Austerity*. RAND, Santa Monica, CA, 2012. [online] Elérhető: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2012/RAND_MG1196.pdf [2017. 01. 14.]
- Livre Blanc sur la Défense et la Sécurité Nationale*. [online] Elérhető: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/206186/2286591/file/Livre-blanc-sur-la-Defense-et-la-Securite-nationale%202013.pdf> [2017. 01. 15.]
- Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening their Defence Cooperation. Visegrád, 2014. 03. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014-03-14-ltv> [2017. 04. 10.]
- LORENZ, Wojciech: EU Battle Group. A Chance for Breakthrough in Visegrad 4 Cooperation? PISM Bulletin No. 39. Polish Institute of International Affairs, Warsaw, 2013. [online] Elérhető: https://www.pism.pl/files/?id_plik=13381 [2017. 04. 10.]
- LŐRINCZNÉ, Bencze Edit: Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2009, Doktori (PhD) értekezés
- MADEJ, Marek: Visegrad Group Defense Co-operation: What Added Value for European Capabilities? Nordika Programme Note, 2013/19., Foundation pour la Recherche Stratégique, 2013. június. [online] Elérhető: <https://www.files.ethz.ch/isn/166134/201319.pdf> [2017. 04. 10.]
- MAJER, Marian (szerk.): DAV4 III Expert Group Report: From Bullets to Supersonics: V4 on the Brink of Industrial Cooperation. Central European Policy Institute, Bratislava, 2015. [online], Elérhető: <http://www.cepolicy.org/publications/dav4-iii-expert-group-report-bullets-supersonics-v4-brink-industrial-cooperation> [2017. 05. 01.]
- MAJOR, Claudia – MÖLLING, Christian – VALÁSEK, Tomas: Smart but Too Cautious: How NATO Can Improve its Fight Against Austerity. *Center for European Reform Policy Brief*, 2012.
- MAJOR, Claudia – MÖLLING, Christian: The Dependent State(s) of Europe: European Defence in Year Five of Austerity. In: Sven Biscop – Daniel Fiott (szerk.): *State of Defence in Europe: State of Emergency? Egmont Paper 62*. Egmont Institute, Brussels, 2013, 13-18. o.

- MALESIC, Marjan: Slovenia. In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 319-331. o.
- MARRONE, Alessandro – DE FRANCE, Olivier – FATTIBENE, Daniele (szerk.): *Defense budgets and cooperation in Europe: Developments, trends and drivers*, [online], Istituto Affari Internazionali, 2016. január, Elérhető: http://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/02/pma_report.pdf [2017. 01. 30.]
- MARTON, Péter: Terrorizmus-elhárítás visegrádi keretek között: a kevesebb több és jobb. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IV. évf., 2011/5. szám, 13-21. o.
- MATLARY, Janne Haaland – PETERSSON, Magnus (szerk.): *NATO's European Allies. Military Capability and Political Will*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013.
- MATLARY, Janne Haaland: *European Union Security Dynamics in the New National Interest*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009.
- MAULNY, Jean-Pierre – LIBERTI, Fabio: *Pooling of EU Member States Assets in the Implementaion of ESDP*. European Parliament, Brussels, 2008.
- MAYER, Sebastian (szerk.): *NATO's Post-Cold War Politics: The Changing Provision of Security*. Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- MÉRAND, Frédéric: *European Defense Policy: Beyond the Nation State*. Oxford University Press, New York, 2008.
- MESEŽNIKOV, Grigorij – GYÁRFÁŠOVÁ, Oľa – SMILOV, Daniel (szerk.): *Populists Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2008.
- MEZŐ, Ferenc: Közép-Európa fogalmi változása térben és időben. In: *Tér és Társadalom*, XV. évf., 2001/3-4. szám, 81-103. o.
- MILO, Daniel – KLINGOVÁ, Katarína – HAJDU, Dominika: *Globsec Trends 2017*. Globsec Policy Institute, Bratislava, 2017, 17. o.
- MISSIROLI, Antonio – ROGERS, James – GILLI, Andrea: *Enabling the Future: European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU ISS, Paris, 2013.
- MOLIS, Arūnas: *Baltic Military Cooperation: Past, Present and the Future*. In: *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2009*. Estonian Foreign Policy Institute, Tallinn, 2010, 28-47. o.
- MOLNÁR, Dóra – SZILVÁGYI, Tibor: *Magyarország stratégiai környezetének értékelése. A szomszédos országok védelmi stratégiái és haderőinek műveleti alkalmazása*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2016.

- MOLNÁR, Ferenc – CSIKI, Tamás: *Seminar on Central European Solutions for Pooling and Sharing of Capabilities*. Hungarian Ministry of Defence – Institute for Strategic and Defense Studies, Budapest, 2010. 10. 25-26.
- MOLNÁR, Ferenc: *Kockázatok, stratégiák és a gazdasági válság*. SVKK Elemzések, 2012/13. [online] Elérhető: http://nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_13.pdf [2017. 01. 15.]
- MORET, Erica: *Effective Minilateralism for the EU. What, When and How. ISSUE Brief*, 2016/7, EU ISS, Brüsszel, 2016.
- MOSKOS, Charles C. – WILLIAMS, John Allen – SEGAL, David R.: *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. Oxford University Press, Oxford, 2000.
- MÖLLING, Christian – BRUNE, Sophie-Charlotte: *The Impact of the Financial Crisis on European Defence*. European Parliament, Brussels, 2011. [online] Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201106/20110623ATT22404/20110623ATT22404EN.pdf>, [2017. 01. 15.]
- MÖLLING, Christian: *Europe without Defence*. SWP Comments No. 38., SWP, Berlin, 2011. [online] Elérhető: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf [2017. 01. 14.]
- Multinational Defence Co-operation*. Policy Paper No. 2. Ministry of Defence, Directorate of Corporate Communications, London, 2001.
- NAGY, László: *Ésszerű biztonság: Regionális együttműködés megszorítások idején*. In: *Hadtudomány*, XXI. évf., 2011/4. szám, 33-35. o.
- NATO – Russia Founding Act, NATO, 2009. 10. 12. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm [2017. 01. 30.]
- NATO Ballistic Missile Defence. Fact Sheet*, NATO, 2016. július. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-bmd-en.pdf [2017. 01. 30.]
- NATO's Readiness Action Plan, [online], NATO, 2016. február. Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_02/20160205_1602-factsheet-rap-en.pdf [2017. 01. 30.]
- NÉMETH, Bence: *A PESTEM és PMESII stratégiai elemző rendszerek összehasonlítása: A Honvédelmi Minisztérium új stratégiai értékelő rendszere*. In: *Felderítő Szemle*, XIII. évf., 2014/1. szám, 126-141. o.

- NÉMETH, Bence: Magyarország szerepe a regionális biztonsági-védelmi együttműködésekben. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 93-106. o.
- NÉMETH, Bence: Making defense planning meaningful: The evolution of strategic guidance in the Hungarian Ministry of Defense. In: *Defense & Security Analysis*, XXXII. évf., 2016/4. szám, 321-335. o.
- NÉMETH, Bence: *Outside the NATO and the EU: Sub-Regional Defence Co-operation in Europe*. PhD Dissertation, King's College, London, 2017. (kézirat)
- NICOLINI, Mário – ZÍDEK, Rudolf – PSIDA, Ján: Slovakia. In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 308-317. o.
- NYILAS, Gergely: Háborúunk idén Oroszországgal? Index.hu, [2017. 01. 26.] Elérhető: http://index.hu/belfold/2017/01/26/haboruzunk_iden_oroszszaggal/ [2017. 01. 30.]
- O'DONNELL, Clara Marina (Szerk.): The Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members. *Brookings Analysis Paper*, 2012. július. [online] Elérhető: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/military-spending-nato-odonnell-pdf.pdf> [2017. 01. 14.]
- OLIPHANT, Roland: *Russia 'simulated nuclear strike against Sweden' NATO admits*, [online], Telegraph.co.uk, 2016. 02. 04. Elérhető: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12139943/Russia-simulated-a-nuclear-strike-against-Sweden-Nato-admits.html> [2017. 01. 30.]
- PACSAY, Tomassich Orsolya: *A visegrádi együttműködés és a biztonság. Védelempolitikai együttműködés a visegrádi országok között a rendszerváltástól napjainkig*. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2006.
- PALIN, Roger H.: *Multinational Military Forces: Problems and Prospects*. Oxford University Press, Oxford, 1995.
- PARREIN, Pieter-Jan: Some Ideas for European Defence Cooperation from the Case Study of the Belgian-Dutch Navy Cooperation. *Focus Paper 25.*, Royal High Institute for Defence, Centre for Security and Defence Studies, Brüsszel, 2010.
- PAULECH, Michal – URBANOVSKÁ, Jana: Visegrad Four Battlegroup. Meaning and Progress. In: *Obrana a Strategie*, XIV. évf., 2014/2. szám, 49-60. o.
- PERTUSOT, Vivien: *European Defence: Minilateralism is not the enemy*. [online], 2015. 03. 22. *European Geostrategy*, 7. évf., 2015/32. Elérhető:

- <https://www.europeangeostrategy.org/2015/03/european-defence-time-minilateralism/>
[2017. 01. 11.]
- RÁCZ, András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. *KKI Tanulmányok, 2014/1.*, Külgazdasági és Külügyi Intézet, Budapest, 2014; András Rác: *Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, 2015.
- Regions 2020 – Demographic Challenges for European Regions*. Európai Bizottság, Brüsszel, 2008.
- REIF, Kingston: *Russia Completes CFE Treaty Suspension*, Armscontrol.org, 2015. április, [online], Elérhető: https://www.armscontrol.org/ACT/2015_04/News-Briefs/Russia-Completes-CFE-Treaty-Suspension [2017. 01. 30.]
- Report of the Slovak presidency of the Visegrad Group, July 2014 – June 2015. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/annual-report-sk-v4-pres> [2017. 04. 10.]
- Responsibility for a Strong NATO. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the> [2017. 04. 10.]
- Rethink: Europe. ECFR, 2017. [online] Elérhető: <http://www.ecfr.eu/europeanpower/rethink> [2017. 03. 10.]
- RIHTARIC, Apolonija: Why Croatia urgently needs a new holistic National Security Strategy. *AIES Fokusz*, 2016/5, [online] Elérhető: <https://www.aies.at/download/2016/AIES-Fokusz-2016-05.pdf> [2017. 04. 10.]
- ROGERS, James – GILLI, Andrea: *Enabling the Future. European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU ISS, Brüsszel, 2013. [online] Elérhető: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Report_16.pdf [2017. 01. 14.]
- ROMSICS, Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy terminológiai vita nyomában. In: *Rubicon*, 9. évf., 1997/5-6. szám.
- Russian anti-access and area denial (A2/AD) range: August 2016*, [online], Understandingwar.org, 2016. Elérhető: http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20A2AD%20AUGUST%202016_1.pdf [2017. 01. 30.]
- SAMARY, Cathrine: Eastern Europe Faced with the Crises of the System [online], 2011. 04. 07. The International Institute for Research and Education, Elérhető: <http://www.cadtm.org/IMG/pdf/EEcrisis.pdf> [2017. 01. 10.]

- SAUER, Tom: Military Cooperation in the European Union. Case: Belgium, the Netherlands and Luxembourg. *IIEB Working Paper 15.*, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 2005.
- SAXI, Hakon Lunde: Nordic Defence Cooperation after the Cold War. *Oslo Files 01*, Norwegian Institute for Defence Studies, Oslo, 2011.
- SCOTT, Sarah Jacqueline: *Conflicting Conceptions of Security in NATO: The Baltic Stance on Tactical Nuclear Weapons Reductions and its Impact on Alliance Cohesion and Strategy*, University of Ottawa, Ottawa, 2014. [online], Elérhető: <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/31493/1/SCOTT,%20Sarah%2020145.pdf> [2017. 01. 30.]
- SHLAPAK, David A., JOGNSON, Michael W.: *Reinforcing deterrence on NATO's Eastern Flank*, RAND, 2016. [online], Elérhető: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf [2017. 01. 30.]
- SIPRI Military Expenditures Database 2017, [online], Elérhető: <https://sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2016.xlsx> [2017. 05. 01.]
- SKOLKAY, Andrej: Populism in Central Eastern Europe. In: *Thinking Fundamentals, IWM Junior Visiting Fellows Conferences, Vol. 9.*, Vienna, 2000. [online], Elérhető: <http://www.iwm.at/wp-content/uploads/jc-09-11.pdf> [2017. 01. 10.]
- SOBCZYK, Martin M.: NATO's Eastern Members Plan November Summit to Demand Increased Security. In: *The Wall Street Journal*, 2015. 08. 17. [online], Elérhető: <https://www.wsj.com/articles/natos-eastern-members-plan-november-summit-to-demand-increased-security-1439815700> [2017. 01. 30.]
- STEIN, George: The Euro-Corps and Future European Security Architecture. In: *European Security*, II. évf., 1993/2. szám, 200-226. o.
- STIER, Gábor: Hatvan óra alatt az oroszoké lenne a Baltikum? In: *Magyar Nemzet*, 2017. 03. 16.
- STOICESCU, Kalev – PRAKS, Henrik: *Strengthening the Strategic Balance in the Baltic Sea Area*, [online], ICDS Report, 2016. március, Elérhető: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Kalev_Stoicescu__Henrik_Praks_-_Strengthening_the_Strategic_Balance_in_the_Baltic_Sea_Area.pdf [2017. 01. 30.]
- SUPLATA, Milan (szerk.): *DAV4 II Expert Group Report on Visegrad Defence Collaboration. From Battlegroup to Permanent Structures*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013.

- SUPLATA, Milan: The Visegrad Battlegroup: Building New Capabilities for the Region. Globsec Policy Brief, 2013. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013. [online] Elérhető:
<http://www.globsec.org/globsec2013/uploads/documents/GPB/GPB5%20-%20THE%20VISEGRAD%20BATTLEGROUP%20-%20BUILDING%20NEW%20CAPABILITIES%20FOR%20THE%20REGION.pdf> [2017. 04. 10.]
- SZENES, Zoltán: A visegrádi védelempolitika fejlődése (1.) In: *Honvédségi Szemle*, CXLIV. évf., 2016/6. szám, 3-20. o.
- SZENES, Zoltán: A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.) In: *Honvédségi Szemle*, CXLV. évf., 2017/1. szám, 3-23. o.
- SZENES, Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. In: *Hadtudomány*, XXIV. évf., 2014/3-4. szám, 3-21. o.
- SZILÁGYI, Ilona Mária: A Visegrádi Négyek 1. In: *Hadtudományi Szemle*, IV. évf., 2011/1. szám, 11-17. o.
- SZILÁGYI, Ilona Mária: A Visegrádi Négyek 2. In: *Hadtudományi Szemle*, IV. évf., 2011/3. szám, 126-132. o.
- SZILVÁGYI, Tibor: Szlovákia védelmi stratégiai dokumentumai és hadereje. In: *Honvédségi Szemle*, CXVII. évf., 2014/3. szám, 65-78. o.
- SZÖLLŐSI, Tibor: The future of Visegrád group military cooperation. In: *Hadtudományi Szemle*, 2013/2. szám, VI. évf., 194-198. o.
- TÁLAS, Péter: A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, I. évf., 2008/9. szám, 66-75. o., Tálás Péter: A grúz-orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 17-35. o.
- TÁLAS, Péter: A terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára. SVKK Nézőpontok, 2016/1. [online] Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-1_.original.pdf [2017. 01. 30.]
- TÁLAS, Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IX. évf., 2016/2. szám, 97-101. o.
- TÁLAS, Péter: Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/5. szám, 111-123. o.
- TÁLAS, Péter: Kelet-Közép-Európa sajátosságai az európai politikai térben. In: *Regionális tanulmányok*, NKE NETK, Budapest, 2016, 25-41. o.

- TÁLAS., Péter: Integrációk szorításában. A kelet-közép-európai térség biztonságáról 1990-2010. In: Háda Béla et al. (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves.* ELTE TTI, Budapest, 2010. 617-630. o., 623-624. o.
- TECHAU, Jan: *Why Good Arguments Won't Save European Defense.* Carnegie Europe, 2013. 11. 19. [online], Elérhető: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53641> [2017. 01. 13.]
- TERLIKOWSKI, Marcin: Poland. In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent.* Springer, Berlin, 2013, 270-280. o.
- The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies.* Európai Bizottság, Brüsszel, 2011.
- The Military Balance 2012.* International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2013.
- The Military Balance 2013.* International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2014.
- The Military Balance 2016.* International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2017.
- The situation of Roma in 11 EU Member States – Survey Results at a Glance.* European Union Agency for Fundamental Rights, UNDP, Luxembourg, 2012.
- THRÄNERT, Oliver – ZAPFE, Martin (szerk.): *Strategic Trends 2016. Key Developments in Global Affairs,* CSS ETH Zurich, Zürich, 2016.
- TÖRÖK, Kristóf: Where are you going, countries of Visegrád Treaty? In: *Hadtudományi Szemle*, IV. évf., 2011/2. szám, 89-93. o.
- VALÁSEK, Tomas – SUPLATA, Milan (szerk.): *DAV4 – Towards a Deeper Visegrad Defence Partnership.* Central European Policy Institute, Bratislava, 2012.
- VALÁSEK, Tomas: Prospects for Deeper Visegrád Collaboration. Centre for European Reform, 2012. 08. 01. [online] Elérhető: <http://www.cer.org.uk/in-the-press/prospects-deeper-visegr%C3%A1d-defence-collaboration> [2017. 04. 10.]
- VALÁSEK, Tomas: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration.* Centre for European Reform, Brüsszel, 2011.
- VIDA, Csaba: A közép-európai országok együttműködésének szükségessége – A visegrádi együttműködés húsz éve. In: *Felderítő Szemle*, X. évf., 2011/1-2. szám, 22-42. o.
- VIDA, Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata I. In: *Felderítő Szemle*, VII. évf., 2008/3. szám, 26-52. o.

- VIDA, Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata II. In: *Felderítő Szemle*, VII. évf., 2008/4. szám, 43-83. o.
- VIDA, Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata III. In: *Felderítő Szemle*, VII. évf., 2009/1. szám, 36-70. o.
- Wales Declaration on the Transatlantic Bond*, NATO, 2014. 09. 05. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112985.htm [2017. 01. 30.]
- Wales Summit Declaration*, NATO, 2014. 09. 05. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm [2017. 01. 30.]
- WALLACE, Claire –HAERPFER, Christian: *Some Characteristics of the New Middle Class in Central and Eastern Europe: A 10 Nation Study*. Institute für Höhere Studien, Vienna, 1998.
- WALTZ, Kenneth N.: The Emerging Structure of International Politics. In: *International Security*, 18. évf., 1993/2. szám, 44-79. o.
- Warsaw Declaration on Transatlantic Security*, NATO, 2016. 07. 09. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133168.htm [2017. 01. 30.]
- Warsaw Summit Communiqué*, NATO, 2016. 07. 09. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [2017. 01. 30.]
- WEBBER, Mark – SPERLING, James – SMITH, Martin A.: *NATO's Post-Cold War Trajectory. Decline or Regeneration?* Palgrave Macmillan, New York, 2012.
- WEISS, Tomáš: Visegrád Battlegroup: A Flagship That Should Not Substitute For Real Defence Cooperation. In: *V4 Revue*, 2012. 06. 04. [online], Elérhető: <http://visegradrevue.eu/visegrad-battlegroup-a-flagship-that-should-not-substitute-for-real-defence-cooperation/> [2017. 01. 12.]
- WESOLOWSKY, Tony: *Kaliningrad, Moscow's Military Trump Card*, [online], Rferl.org, 2015. 02. 19. Elérhető: <https://www.rferl.org/a/kaliningrad-russia-nato-west-strategic/27079655.html> [2017. 01. 30.]
- WITNEY, Nick: *How to Stop the Demilitarization of Europe*. ECFR, London, 2011.
- WITNEY, Nick: *Re-energising Europe's Security and Defence Policy*. ECFR, London, 2008.
- World military spending falls, but China, Russia's spending rises, says SIPRI*. SIPRI, 2013. 04. 15. [online], Elérhető: <https://www.sipri.org/media/press-release/2013/world-military-spending-falls-china-russias-spending-rises-says-sipri> [2017. 01.13.]

ZANDEE, Dick – DRENT, Margriet – HENDRIKS, Rob: Defence cooperation models. Lessens learned and usability. *Clingendael Report*, The Clingendael Institute, Hága, 2016.

ZORD, Gábor: Magyar ígéret a varsói NATO-csúcsra, In: *Magyar Nemzet*, 2016. 06. 08.

WORLD BANK: Population Estimates and Projections 2015. World Bank, 2017, [online], Elérhető: <http://datatopics.worldbank.org/hnp/popestimates> [2017. 05. 01.]

WORLD BANK: World Development Indicators. World Bank, 2017. 04. 17. [online], Elérhető: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.xls> [2017. 05. 01.]

2009 Chiefs of Transformation Conference Final Analysis Report 2009, Norfolk, A-15. o.

98/2009. (XII. 11.) HM utasítás a honvédelmi tárca védelmi tervező rendszere felső szintű tervezési szabályainak alkalmazásáról.

Az értekezésben használt rövidítések jegyzéke

CEDC	Central European Defense Cooperation – Közép-európai Védelmi Együtműködés
CEFTA	Central European Free Trade Agreement – Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás
CENCOOP	Central European Nations' Cooperation in Peace Support – Közép-európai Békétámogató Együtműködés
CFI	Connected Forces Initiative – Összekapcsolt Haderők Kezdeményezés
C-IED	Counter Improvised Explosive Devices – Rögtönzött robbanóeszközök elleni fellépés
DECI	Defense Cooperation Initiative – Védelmi Együtműködési Kezdeményezés
ECAP	European Capability Action Plan – Európai Képességfejlesztési Akcióterv
EU	European Union – Európai Unió
EU HLGs	EU Headline Goals – EU Képességfejlesztési Célkitűzések
MEADS	Medium Extended Air Defense System – Közepes Hatótávolságú Kiterjesztett Légvédelmi Rendszer
MLF	Multinational Land Force – Többnemzeti Szárazföldi Kötelék
NATO	North Atlantic Treaty Organisation – Észak-atlanti Szerződése Szervezete
NFIU	NATO Force Integration Unit – NATO Erőket Integráló Elem / NATO Előretolt Vezetés – Irányítási Törzselem
NORDEFECO	Nordic Defense Cooperation – Az „északi államok” védelmi együtműködése
NDPP	NATO Defense Planning Process – NATO Védelmi Tervezési Folyamat
NRF	NATO Response Force – NATO Reagáló Erők)
OCCAR	Organisation Conjointe de Coopération en matière d'Armement – Közös Fegyverkezési Együtműködési Szervezet
PESCO	Permanent Structured Cooperation – Állandó Strukturált Együtműködés

PfP	Partnership for Peace – Békepartnerség
SAC	Strategic Airlift Capability – Stratégiai Légiszállítási Képesség
UAV	Unmanned Aerial Vehicle – Pilóta nélküli repülőeszköz
VJTF	Very High Readiness Joint Task Force – Nagyon Magas Készenléti Összhaderőnemi Erő

Az értekezésben szereplő ábrák jegyzéke

1. Ábra: A „képességvesztési kettős spirál” (2008-2014) és lehetséges megtörési pontjai napjaink biztonsági környezetében (2016) 31
2. Ábra: A világ védelmi kiadási trendjeinek regionális dinamikája három kiemelt régió esetében, 2002-2012 között 48
3. Ábra: A NATO-n belüli tehermegosztás 2002-2012 között 49
4. Ábra: 37 európai állam összesített védelmi kiadásainak és egy katonára eső védelmi kiadásainak trendjei, 2001-2011 51
5. Ábra: Az európai védelmi kiadások funkcionális megoszlása reálértéken 2001-2011 között 53
6. Ábra: Az európai védelmi kiadások funkcionális megoszlása a teljes védelmi költségvetésen belül a NATO költségvetés-kategóriái szerint 2001-2011 között 53
7. Ábra: A védelmi kiadások nagyságrendje és belső arányai Európában, 2011-ben 54
8. Ábra: A NATO-tagállamok légtérvédelmét számos alkalommal „tesztelő” orosz repülőegységek típusai és repülési útvonalai 94
9. Ábra: Orosz, NATO szövetségi és NATO-részvétellel folytatott többnemzeti hadgyakorlatok Európa keleti felében 2016-ban 95
10. Ábra: A Kelet-Európában állomásozó orosz és a Baltikumban állomásozó NATO erők 2016 őszén 96
11. Ábra: Az orosz területmegtagadó képesség elemei Kelet-Európában 2016 tavaszán 97
12. Ábra: A NATO és Oroszország által rendezett hadgyakorlatok 2013-2016 között, és a bejelentett nagyméretű hadgyakorlatok 2017-2018-ban 99
13. Ábra: „Amennyiben Oroszország fegyveres konfliktusba keveredne valamelyik NATO-tagállam szomszédjával, véleménye szerint országunknak fegyveres segítséget kellene-e nyújtania a szövetséges ország megvédése érdekében?” 105
14. Ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadásai 2008-2015 között 114
15. Ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadásai a nemzeti össztermék arányában 2008-2015 között 115

16. Ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadási trendjei a 2008-2015 közötti időszakban, a 2008-as báziséhez (100%) viszonyítva	115
17. Ábra: A nemzeti védelmi kiadások és azok szövetségi szintű átlaga a nemzeti össztermékhez viszonyítva a NATO-n belül, 2006-ban, 2010-ben és 2014-ben	116
18. Ábra: Az értekezésben vizsgált hat ország védelmi kiadási trendjei 1999-2016 között	119
19. Ábra: A Visegrádi 3-ak, Lengyelország és a Balti 3-ak védelmi kiadási trendjei 2006-2016 között	120
20. Ábra: A NATO két költségvetési irányelve és a tagállamok teljesítménye 2016-ban	121
21. Ábra: A vizsgált államok beszerzési kiadásainak trendjei a védelmi költségvetésen belül 2009-2016 között	122
22. Ábra: A vizsgált államok személyi kiadásainak trendjei a védelmi költségvetésen belül 2009-2016 között	122
23. „Ön szerint mit kellene tennünk a nemzeti védelmi költségvetéssel: megnövelni, szinten tartani vagy csökkenteni?”	123
24. A „képességvesztési kettős spirál” (2008-2014) és lehetséges megtörési pontjai napjaink biztonsági környezetében (2016)	125

Az értekezésben szereplő táblázatok jegyzéke

1. Táblázat: A NATO-tagállamok államadóságának és védelmi kiadásainak változása a válságot megelőző időszakhoz képest (2006-2012)	50
2. Táblázat: A védelmi költségvetési források változása 2000-2011 között, funkcionális bontásban	52
3. Táblázat: A visegrádi együttműködés társadalmi támogatottsága	156
4. Táblázat: A hét vizsgált állam legfontosabb jellemzői a védelmi képességek terén	158

A szerző témával kapcsolatban megjelent publikációi

- CSIKI, Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. *SVKK Elemzések*, 2012/8. [online], Elérhető: http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf [2017. 01. 13.]
- CSIKI, Tamás: A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 77-100. o.
- CSIKI, Tamás: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozójának háttere és eredményének értékelése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VIII. évf., 2014/1. szám, 48-63. o.
- CSIKI, Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, V. évf., 2012/3. szám, 49-70. o.
- CSIKI, Tamás: Miért marad továbbra is visszafogott a német védelempolitika? In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/5. szám, 97-110. o.
- CSIKI, Tamás: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 45-61. o.
- CSIKI, Tamás: Breaking the Dual Spiral of Diminishing Capabilities. In: *Panorama of the Global Security Environment 2015-2016*. Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2016, 101-111. o.
- CSIKI, Tamás: Lessons learnt and unlearnt. Hungary's 15 years in NATO. In: Robert Czulda, Marek Madej (szerk.): *Newcomers no more? Contemporary NATO and the Future of the Enlargement from the Perspective of "Post-Cold War" members*. International Relations Research Institute – Jagello 2000, Warsaw, 2015, 59-72. o.
- CSIKI, Tamás: Kísérlet a magyar védelmi ipar felélesztésére Magyarországon? In: Csiki Tamás – Tálás Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 127-142. o.
- CSIKI, Tamás: Az első Gyurcsány-kormány külpolitikája, 2002-2004. In: *A magyar külpolitika 1989-2014*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Budapest, 2014, 175-187. o.
- CSIKI, Tamás: A második Gyurcsány-kormány és a Bajnai-kormány külpolitikája, 2006-2010. In: *A magyar külpolitika 1989-2014*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Budapest, 2014, 187-213. o.

- CSIKI, Tamás: A második Orbán-kormány külpolitikája, 2010-2014. In: A magyar külpolitika 1989-2014. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Budapest, 2014, 213-249. o.
- CSIKI, Tamás – KORDOWSKI, Mariusz – NAD, Jaroslav et al: *Defence Resources Management System in Visegrad Group*. NCSS, Warsaw, 2016.
- CSIKI, Tamás – MOLNÁR, Ferenc – VARGA, Gergely: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatása Európára és Magyarországra. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 96-110. o.
- CSIKI, Tamás – NÉMETH, Bence – TÁLAS, Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, V. évf., 2012/5-6. szám, 124-132. o.
- CSIKI, Tamás – NÉMETH, Bence: Multinational development of military capabilities: Recommendations for the Central European Roundtable for Defense Cooperation. *European Geostrategy, Long Post, 2012/6.*, [online], 2012. 06. 13. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2012/06/multinational-development-military-capabilities/> [2017. 01. 12.]
- CSIKI, Tamás – NÉMETH, Bence: Perspectives of Central European Multinational Defence Cooperation: A New Model? In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter – VARGA, Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje és értékelése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 112-128. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter – VARGA, Gergely: Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VII. évf., 2014/2. szám, 36-44. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter: A magyar stratégiai kultúráról. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 23-36. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter: Can we identify a coherent strategic culture in Hungary? In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 165-180. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter: Stratégiától stratégiáig. A 2009-es és 2012-es magyar katonai stratégia összehasonlító elemzése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*. VII. évf., 2014/2. szám, 62-76. o.